

अनुक्रमणिका

विषय	पृष्ठ	विषय	पृष्ठ
ऐतिहासिक चार शब्द	(७) १६.	४. महाभारत	८१
मंथित अक्षराणां गुणगता	(१०) १७.	५. गुणितोपनिषद्	८६
भाषांतरकाराणां प्रस्तावना	(११) १८.	६. भामिनियमुत्त	८७
ग्रन्थपरिचय	(१६) १९.	७. नाट्यपरिचयमुत्त	८९
उपयोगी पुस्तकें	(४१) २०.	८. नाट्यमुत्त	९८
१. उरगवग्ग	२१.	९. छिन्नीयमुत्त	१००
१. १. उरगमुत्त	१	२२. १०. उद्दानमुत्त	१०२
२. २. धनियमुत्त	७	२३. ११. राहुणमुत्त	१०६
३. ३. गगनविगाणमुत्त	१४	२४. १२. धंणीगमुत्त	१०६
४. ४. कणिभारद्वाजमुत्त	२५	२५. १३. गम्मापरिवाजनिपमुत्त	
५. ५. सुन्दमुत्त	३१		११२
६. ६. पराभासमुत्त	३३	२६. १४. धम्मिकमुत्त	११७
७. ७. वसन्तमुत्त	३९	३. महावग्ग	
८. ८. मेत्तमुत्त	४६	२७. १. पञ्चज्जामुत्त	१२६
९. ९. हेमवत्तमुत्त	४९	२८. २. पधानमुत्त	१३०
१०. १०. आळरस्समुत्त	५६	२९. ३. सुभाणिमुत्त	१३६
११. ११. विजयमुत्त	६१	३०. ४. सुन्दरिकभारद्वाजमुत्त	
१२. १२. मुनिमुत्त	६४		१३९
२. सुटवग्ग	३१.	५. मातमुत्त	१५०
१३. १. रत्तनमुत्त	६९	३२. ६. मभियमुत्त	१५९
१४. २. आम न्धमुत्त	७५	३३. ७. मेत्तमुत्त	१७६
१५. ३. हिरिमुत्त	७९	३४. ८. सत्तमुत्त	१९०

विषय	पृष्ठ	विषय	पृष्ठ
३५. ९. नासेष्टमुत्त	१९७	५६. २. अजितमाणवपुच्छा	३३४
३६. १०. कौकालियमुत्त	२१३		
३७. ११. नालम्मुत्त	२२५	५७. ३. तिस्समेत्तेय्यमाणवपुच्छा	३३६
३८. १२. द्वयतानुपस्सनामुत्त			
४. अट्टकथग्ग	५८.	४. पुण्णवमाणवपुच्छा	३३८
३९. १. काममुत्त	२५६		
४०. २. गुहट्टकमुत्त	२५८	५९. ५. मेत्तगूमाणवपुच्छा	३४१
४१. ३. दुट्ठकमुत्त	२६३	६०. ६. धोतकमाणवपुच्छा	३४५
४२. ४. सुद्धट्टकमुत्त	२६६		
४३. ५. परमट्टकमुत्त	२६६	६१. ७. उपसीयमाणवपुच्छा	३४८
४४. ६. जरामुत्त	२६९		
४५. ७. तिस्समेत्तेय्यमुत्त	२७२	६२. ८. नन्दमाणवपुच्छा	३५१
४६. ८. पसरमुत्त	२७५	६३. ९. हेमकमाणवपुच्छा	३५४
४७. ९. मागन्धियमुत्त	२७९	६४. १०. तोदेय्यमाणवपुच्छा	३५६
४८. १०. पुराभेदमुत्त	२८४		
४९. ११. कलहविवादमुत्त	२८८	६५. ११. कप्पमाणवपुच्छा	३५७
५०. १२. ज्ञळवियूहमुत्त	२९२	६६. १२. जतुकणिमाणवपुच्छा	३५९
५१. १३. मद्दावियूहमुत्त	२९७		
५२. १४. तुवट्टकमुत्त	३०३	६७. १३. मद्दावुधमाणवपुच्छा	३६२
५३. १५. अत्तदण्डमुत्त	३०९		
५४. १६. सारिपुत्तमुत्त	३१४	६८. १४. उदयमाणवपुच्छा	३६३
५. पारायणवग्ग	६९. १५. पोखालमाणवपुच्छा		
५५. १. वत्थुगाथा	३२०		३६५

विषय	पृष्ठ	विषय	पृष्ठ
७०. १६. मोघराजमाणउपुच्छा	३६७	(ना) शहरें, नद्या, देश, व	
७१. १७. विंगियमाणउपुच्छा	३६८	पर्वत	३८२
७२. १८ [पारायणसुत्त]	३७०	२. उपमा, रूपकें, उत्प्रेक्षा,	
मृच्यी :		दृष्टान्त, इत्यादि	३८४
१. विशेषनामै :	३७८	३. महत्त्वाचे पालि शब्द	३८७
(अ) देवता, व्यक्ति, लोका व		४. साप्रदायिक दृष्टि	४११
पथ	३७८	शुद्धिपत्र	४१२

प्रास्ताविक चार शब्द

आमचे गुरु प्रा० धर्मानंद कोसनी ह्यांनी मुत्तनिपात ह्या ग्रंथाचें मराठी भाषांतर विविधज्ञानविस्ताराच्या ६८ व्या वर्षाच्या (१९३७ च्या) अर्कात कमश छापून काढलें व त्याला त्यांनीं ठोडीशी प्रस्तावनाही जोडली होती ती येथें छापली आहे. धर्मानंद स्मारक ट्रस्टच्या पदाधिकाऱ्यांनीं त्याचे प्रथं छापून काढण्याची योजना आपली व त्यांनीं मुत्तनिपाताचें भाषांतर मूळ पालि ग्रंथामह छापण्याचें ठरविलें ह्या ग्रंथाचें संपादन करण्यासबधीं मुखारें पाच वर्षांपूर्वीं माझ्याकडे पृच्छा केली व तें मी मोठ्या आनंदानें कबूल केलें.

पुणें भाषांतर मी मूळ ग्रंथाबरोबर वाचून पाहिलें तेन्ना भाषांतरात काहीं दुरुस्त्या आवश्यक आहेत असें मला आढळून आलें. ट्रस्टचे विद्वान् सेनार्थी कार्यवाह श्री. पुण्योत्तम मंगेश लाड, आय्. सी. एस. ह्याच्या नजरेस मी ही गोष्ट आणली व त्यांनीं मला जरूर ते फेरफार करण्यास परवानगी दिली. ह्यातील बरेचसे फेरफार शाब्दिक आहेत व काहीं अर्थाचे घातकीत ही आहेत. शिवाय अर्थ स्पष्ट करण्याकरिता काहीं टीपाही जोडल्या आहेत.

मूळ पालि ग्रंथाच्या बाबतींत मी १९२४ सालीं छापलेल्या माझ्या मुत्तनिपाताच्या देवनागरी आवृत्तीचाच मुख्यतः उपयोग केला आहे. त्यातील मुत्तनिपाताच्या ग्रंथाशीं विचारसाम्य दाखविणारा 'भाग व अट्टकथेंतील सक्षिप्त उतारे ह्या आवृत्तींत बगळले आहेत. इतरही किरकोळ फेरफार केले आहेत.

हा मूळ ग्रंथ छापताना अर्थावरोधास उपकारक अशा काहीं टाइपाच्या कन्व्हप्त्या ह्या आवृत्तींत योजिलेल्या आहेत. उदाहरणार्थ, पालि भाषेंत दोन स्वरांचे सन्धि होताना काहीं ठिकाणीं पाहिल्या स्वराचा लोप होता, तर काहीं ठिकाणीं दुसऱ्या स्वराचा लोप होतो, तर काहीं ठिकाणीं दोन्ही स्वर मिळून तिसराच स्वर होतो. म्हणून संस्कृत सन्धीहून भिन्न सन्धि

पाहून वाचक बुचकळ्यात पडतो ज्या ठिकाणी पहिल्या स्वराचा लोप, इतर काही पेरपार न घडिता, झाला असेल, त्या ठिकाणी त्या अक्षराच्या खाली बिन्दु दिला आहे उदाहरणार्थ—महिया + एर रसिमासो = महियेकरसिमासो (१९), येन + इच्छिक = येनिच्छिक (३९), न + एति = नेनि (५३५), अनेजो + अस्म = अनेनस्म (९२१), बहुजा गरो + अस्म = बहुजागरस्म (९७२), हि + अञ्जदत्यो + अत्थि = हञ्जदत्थात्थि (८२८) ज्या ठिकाणी दुसऱ्या स्वराचा लोप झाला असेल व तो स्वर 'अ' ऐरीज अन्य असेल, तर त्या स्वराचा लोप शिरोरेखमध्यच द्विष देऊन दाखविला आहे 'अ' स्वर असेल तर ससृतप्रमाणेच अवग्रहाची रूण वापरली आहे. उदाहरणार्थ वो + इध = वो ध (१७३), दिष्टे + एव = दिष्टे व (३४२), सुदुत्तर + इति = सुदुत्तर ति (३५८) षण मुमुक् दाटो + असि = मुमुक्दाटोऽसि (५४८), एते + अपि = एतेऽपि (८६८). हा मन्धि होताना मागचा स्वरात काही परक घडून आला असल्यास ह्या बिन्दूचें चिन्ह वापरलेले नाही करेव्य। इति = करेव्या ति (९०), सद्वा + इध = सद्वा ध (१८२), ब्रह्मलोक + उपगो = ब्रह्मलोकूपगो (१३९), थोडक्यात म्हणजे स्वराचा केवळ लोप झाला हें दाखविण्याकरिताच ह्या बिन्दूची योजना केलेली आहे ससृतच्या नियमाप्रमाणेच सन्धि झाला असल्यास ही योजना केलेली नाही

गुरुवर्यांनी आपल्या प्रस्तावनेच्या शेजटी म्हटल्याप्रमाणे सरसृतज्ञ षण पालि न जाणणाऱ्या लोकांनाही ह्या प्रसिद्ध होत असलेल्या ग्रंथामुळे पालि जाणण्याचें वावर्तीत पारच मदत होईल कारण ह्या ग्रंथामध्ये मूळ पालि ग्रंथ वर व खाली लगेच त्याचें मराठी भाषांतर असल्यामुळे मूळ ग्रंथाचें आकलन होण्यास पारसे सायास पडणार नाहीत गुरुवर्यांनी पालि भाषेच्या ज्ञानाचा प्रसार करण्याकरिता निती कष्ट केले हें त्याचें आत्मचरित्रपर ' निवेदन ' ज्यांनी वाचलें असेल त्यांना परिचितच असेल पालि भाषेच्या प्रसाराकरिता त्यांनी प्रथम फलकृपा विद्यापीठात शिक्षिण्याचें काम पत्क रिलें होतें षण महाराष्ट्रात ह्या भाषेच्या ज्ञानाचा प्रसार व्हावा ह्या कळ कळीने त्यांनी तिरुईल काम साडून देऊन इकड महाराष्ट्रात येण्याचें ठरविलें

इकडे येऊन डॉ. सर रामकृष्ण भाण्डारकर ह्यांच्या खटपटीमुळे मुंबई विद्यापीठात पालि भाषेचा शिरकाव झाला व त्यांनी पुण्यात फर्ग्युसन कॉलेजमध्ये पालि भाषा शिकविण्याचा उपक्रम १९१२ साली सुरू केला त्यांनी आपले स्वतंत्र लिखाण मराठीमध्ये केलेले आहे. व ह्या त्यांच्या उपक्रमास अनुसरूनच धर्मानंद स्मारक ट्रस्टने त्याचे ग्रंथ छापून काढण्याचे ठरविले आहे हेही स्तुत्यच होय.

हा ग्रंथ तयार करण्याचे कामी ज्याची ज्याची मला मदत झाली त्याचे त्याचे आभार मानणे मी आपले कर्तव्य समजतो. मी १९२४ साली प्रसिद्ध केलेल्या पालि मुत्तनिपातान्या प्रती उपलब्ध नसल्यामुळे छापल्याच्या उपयोगाकरिता लागणारी प्रत मिळविणे दुरापास्त झाले होते. ते काम प ना वि तुंगार, काव्यतीर्थ, पालितीर्थ ह्यांनी आपल्या सगळी असलेल्या प्रतीपैकी एक प्रत उपलब्ध करून दिल्यामुळे सुकर झाले तसेच छापल्याच्या करिता भाषातराचे लिखाण तयार करण्याचे काम आमचे माजी विद्यार्थी श्री ल पा सातपुते, एम्. ए व ते तपासून पाहण्याचे काम श्री स न्य केंचे, एम् ए ह्यांनी केले तसेच आमच्या माजी विद्यार्थिनी श्री सौ लीला अर्जुनवाडकर, एम् ए व आमची स्तुषा श्री सौ शीला बापट, बी ए ह्यांनी पुढे तपासण्याचे कामी मदत केली तसेच 'ग्रंथ-परिचय' लिहिण्याचे बाबतीत आमची कन्या श्री सौ मालतीबाई (कमला) जोशी बी ए ह्यांनी मदत केली आमचे फर्ग्युसन कॉलेजातील चिरकालीन सहा ध्यापक प्रा र द वाडेकर, एम् ए ह्यांनी तर अनेक प्रकारे मदत केली ह्या सर्वांचे मी मन पूर्वक आभार मानतो

ह्या ग्रंथात मुद्रणदोष बरेच राहिले आहेत ह्याची जाणीव आहे मुद्रणा रंग्याच्या व्यग्रस्थापकांच्या मते ह्यातील काही दोष जरी टाळता आले असते, तरी एकदा मशीन चालू झाल्यानंतर टाईप जे हा उडून जागच दळतात तेव्हा नादलाज असतो असे त्याचे समर्थन आहे, असा वाचकांनी शुद्धि पत्रकात दिलेल्या दुस्त्या करून ग्रंथ वाचनास ध्यावा ही विनंती आहे सहज समजण्याजोग्या दुस्त्या दाखविलेल्या नाहीत

संक्षिप्त अक्षरांचा खुळासा

अ०—अक्षर्या (परमलज्जोतिषा भाग २).

अनु०—अनुक्रम.

नि०—निदेश.

भा०—भाषांतर.

म०—मरम्भ (मद्राही हस्तलिखितें)

रो०—रोमन (Anderson and Smith ह्यांनी संपादिलेला व पालि टेक्स्ट सोसायटीने छापलेला ग्रंथ).

सि०—सिआम (सयामी छापील ग्रंथ).

सी०—सीहल (सिहली हस्तलिखितें किंवा छापील ग्रंथ).

Fsb — पाउसबोलने संपादिलेला ग्रंथ (पालि टेक्स्ट सोसायटीने छापलेला)

सूचना—वर ज्या हस्तलिखिताचा उल्लेख केलेला आहे ती म्हणजे रो० प्रती करिता वापरलेली.

भाषांतरकारांची प्रस्तावना

पालि त्रिपिटकाचे सुत्तपिटक, विनयपिटक व अभिधम्मपिटक असे तीन मुख्य विभाग आहेत. सुत्तपिटकाचे पुनः दीघनिकाय, मज्झिमनिकाय, संयुत्तनिकाय, अंगुत्तरनिकाय व खुद्दकनिकाय असे पाच पोटभेद आहेत. खुद्दकनिकायात जी १५ प्रकरणे आहेत ती अशीं—(१) खुद्दकपाठ, (२) धम्मपद, (३) उदान, (४) इतिउत्तर, (५) सुत्तनिपात, (६) विमानवत्थु, (७) पेतवत्थु, (८) घेरगाथा, (९) येरीगाथा, (१०) जातक, (११) निहेस, (१२) पटिसभिदामग, (१३) अपदान, (१४) बुद्धवस, (१५) चरियापिटक म्हणजे सुत्तपिटकात खुद्दकनिकाय शेवटचा असून त्यातील १५ प्रकरणात सुत्तनिपात पाचवा आहे. तेव्हा सदृदर्शनीं हे प्रकरण कालमानान पार प्राचीन नसावें अशी समजूत होणे साहजिक आहे. परंतु बायबलाचे जसे जुना आणि नवा करार असे कालमानावरून भाग पाडले गेले आहेत तसे त्रिपिटकाचे नाहीत.

दीर्घनिकाय याचा अर्थ मोठा निकाय असा नसून मोठ्या प्रमाणाच्या सूत्राचा समग्र असा आहे. मज्झिमनिकाय म्हणजे मध्यम प्रमाणाच्या सूत्राचा, संयुत्तनिकाय म्हणजे गणपद्यमिभित व इतर विविध विषयावरील सूत्राचा समग्र, अंगुत्तरनिकाय म्हणजे ज्यात एक वस्तूचा, दोहोंचा, तीहीचा, तद्गत अकरा वस्तूचा समावेश होतो अशा सूत्राचा समग्र उत्तरोत्तर एक एक अंग (वस्तु) वाढत जाते म्हणून याला अंगुत्तर (अंग + उत्तर) ही संज्ञा या चारही निकायात असा मजकूर आहे कीं, जो सुत्तनिपातातील मजकुराहून बराच अर्वाचीन ठरेल. खुद्द खुद्दकनिकायात तर सुत्तनिपाताएवढे दुसरे कोणतेंहि प्राचीन प्रकरण नाही.

भाषरा येथील शिलालेखात खालील सात धर्मपर्यायाचा निर्देश केला आहे. (१) विनयसमुक्से (२) अल्लियवतानि (३) अनागतभयानि (४) सुनिगाथा (५) मोनेयमूत (६) उपतिसपथिने (७) लावुलोवादे

मुखावादे आधिगिच्य भगवता बुधेन भासिते यातील विनयसमुक्ते हे कोणते सुत्त असावे याचा अद्यापि निवाळ लागला नाही. तथापि सध्या माझी अशी समजूत झाली आहे की, येथे अशोकाने धम्मचक्कपवत्तनसुत्तालाच विनयसमुक्ते म्हटले असावे विनय शब्दावरून एकदम विनयप्रथ किंवा त्यात उपदेशिलेले नियम याजकडे लक्ष जाते त्या विनयाचा समुत्कर्ष ज्यात आहे असे कोणतेही सुत्त पालि ग्रंथात आढळत नाही परंतु विनय या शब्दाचा 'उपदेश' असाही दुसरा अर्थ आहे. आणि त्या अर्थी हा शब्द नसला तरी हा धातु पुष्कळ ठिकाणी वापरलेला आढळून येतो. उदा०—चूळ-सच्चक सुत्तातील (मज्झिम नि न ३४) "कथं पन भो अस्सजि समणो गोमणो सावके विनेति" येथे विनेति किंवा विनयति या शब्दाचा संबंध कोणत्याही रीतीने विनयप्रथातील नियमाशी नाही "हे अस्सजि, श्रमण गोतम आपल्या भावकाना काय उपदेशितो?"—असा त्याचा सरळ अर्थ आहे. तव्हा विनय याचा उपदेश असा अर्थ धरला तर त्या उपदेशाचा समुत्कर्ष म्हणजे धम्मचक्कपवत्तनसुत्तच धरावे लागेल कारण यातील उपदेशाला अनेक ठिकाणी 'बुद्धान सामुक्कसिका धम्मदेसेना' असे म्हटले आहे या सुत्ताचे तिपिटकात फारच महत्त्व आहे तेव्हा ते अशोकाने आपल्या यादीच्या अप्रभागी घातले असल्यास आश्चर्य नाही

सुत्तनिपातात या सुत्तातील मज्जुराचा म्हणजे चार आर्यसत्याचा निर्देश द्वयतानुपस्सनासुत्तात (न ३८) आरमीच आला आहे बाकी अशोकाच्या लेखातील मुनिगाथा, मोनयसूते आणि उपतिसपसिने हे तीन धर्मपर्याय अनुक्रमे मुनिमुत्त (न १२), नालकमुत्त (न ३७) आणि सारिपुत्तमुत्त (न ५४) ही सुत्तनिपातातील सुत्ते आहेत अलियवसानि आणि अनागतभयानि ही दान अगुत्तरनिवायात सापडतात, व लाघुले

१ उदाहरणार्थ, उपालिमुत्त, मज्झिम नि भाग १ [P T S] पृष्ठ ३८० पहा

२ 'मानयसूते' इत्य हाय (मानेय्य त उपज्जिस्स, ७०१) [संपादक]

३ सारिपुत्तालाच उपतिसस असेही नाव अस पहा—Dictionary of Pali Proper Names by Prof G P Malalasekera [संपादक]

चाद हें मज्झिमनिकायातील अम्बलट्ठिर-राहुलोवादमुत्त (न. ६१) होय.^१ म्हणजे सातार्वकीं एक सर्वत्र, मज्झिम निकायात एक, अशुत्तरात दोन आणि लहानशा या सुत्तनिपातात तीन सापडतात; आणि या तीन सुत्ताची जी धरती आहे तीच या प्रकरणातील इतर सुत्ताचीही आहे. यावरून बहुतेक सुत्तनिपात अशोकापूर्वी होता असे अनुमान करण्यास हरकत नाही.

खुद्दकनिकायात निद्देस नावाचें जें प्रकरण आहे त्याचे महानिद्देस आणि चूळनिद्देस असे दोन विभाग आहेत. महानिद्देस म्हणजे दुसरे काही नसून सुत्तनिपातातील अट्ठकवग्गावर टीका आहे. आणि चूळनिद्देस पग्गविसाण-मुत्तावर व वत्थुगायाखेरीज करून पारायणवग्गावर टीका आहे. टीकाचा तिपिटकात समावेश झाला असल्यामुळे ज्याच्यावर ह्या टीका आहेत ते सुत्तनिपाताचे भाग पारच प्राचीन असले पाहिजेत. त्या भागाशिवाय जीं बाकी सुत्तें आहेत त्याच्या भाषासरणीत आणि त्या भागातील सुत्ताच्या भाषा-सरणीत विशेष फरक नाही. ह्यावरूनही सुत्तनिपात पार प्राचीन असला पाहिजे ह्या अनुमानाला अधिक बळकटी मिळते परंतु या पुस्तकात जे गद्य भाग आहेत ते मात्र मागाहून दाखल केले असावेत असे वाटते. त्या-पैकीं बहुतेक ठराविक असून ते इतर निकायात अनेक ठिकाणीं सापडतात. त्यात विशेषनामाचा तेवढा फरक असतो.

पम्बज्जामुत्त (न. २७), पधानसुत्त (न. २८), नाळकसुत्ताच्या वत्थु-गाया (न. ३७), याचा खुद्दचरित्राशी निकट संबंध आहे त्यामनवीं थोडीबहुत चर्चा खुद्दचरित्र लेखमालेत येऊन गेली असल्यामुळे पुनरपि येथे विशेष माहिती देण्याची जरूरी वाटत नाही. राहुलसुत्तासंबधाने (न. २३) मात्र थोडी चर्चा करणे इष्ट वाटते.

१ ह्या अशोकाच्या शिलालेखातील उल्लेखासंबधी विशेष चर्चा Indian Antiquary Vol 41, February 1912, P 37-40 आणि पुरातत्त्व पु १ न ४ यात सांपडेल जिज्ञासू वाचकांनी ते लेख वाचावेत

२ पुरातत्त्व त्रैमासिक, पुस्तक दुसरें, खुद्दचरित्र लेखमाला, लेखांक २, ३ आणि ४ पहा

बुद्ध भगवान् गृहत्यागानंतर सात वर्षांनी कपिलवस्तूला आला, व त्या प्रसंगी राहुलाच्या आईने त्याला आपले दायज मागण्यासाठी बुद्धाला पाठविले. बुद्धाने त्याला विहारात नेले व सारिपुत्तारूढन प्रज्या देवली, तेव्हापासून राहुल कुमार श्रामणेरा झाला ही कथा महावग्गात व त्याच्या अट्ठकथेत आली आहे, व तिचा उल्लेख सुत्तनिपाताच्या अर्थशुभाकरानेही केला आहे. आता असा प्रश्न उपस्थित होतो की जर बुद्धाने राहुलाला सात वर्षांचा असताना प्रज्या दिली, तर हे राहुलमुत्त कधी उपदेशिले ? प्रज्येपूर्वी गृहणावे तर सारिपुत्ताचा आणि राहुलाचा 'अतिपरिचय' (श्लोक १३५) झाला होता असे गृहणें अग्रस्य आहे. दुसरे "मनाला आयडणारे व उल्लसित करणारे विषय सोडून" इत्यादिव उपदेश बुद्धाने अशा अल्पवयस्क राहुलाला केला असेल हे समजा नाही. प्रज्येनंतर राहुलाला हा उपदेश करण्यात आला असे गृहणावे, तर 'श्रद्धापूर्वक घरातून नोंव'—या गृहण्यात अर्थ राहत नाही तेव्हा या सुत्तापरून असे अनुमान करावे लागते की पुष्कळ वर्षे राहुल गृहस्थाश्रमात असतानाच सारिपुत्ताचा शिष्य होता किंवा आप्तालाची श्रामणेरा करून अल्पवयस्काना विहारात ठेवण्याची पद्धति त्या वेळी अस्तित्वात नव्हती हे राहुलमुत्त पार प्राचीन असे गृहीत धरले तर महावग्गातील आणि अट्ठकथातील राहुलाची कथा मागाहून रचली गेली असे गृहणावे लागते.

हे भाषांतर प्रो. वापट [आर्यभूषण प्रेस, १९२४] याच्या सुत निपाताच्या संस्करणावरून करण्यात आले आहे. पालि टेक्स्ट सोसायटीच्या संस्करणात आणि प्रो. वापट याच्या संस्करणात सुळात पारसा परक नाही, तरी प्रो. वापट याचे संस्करण नागरी लिपीत असल्याकारणाने त्याच्या बरोबरच हे भाषांतर वाचने हिन्दी वाचकाना सोयीस्कर होईल.

पालि बाधण्यात सुलभ रीतीने प्रवेश व्हावा, या हेतूने हे भाषांतर केले आहे. त्यामुळे कित्येक ठिकाणी ते दूरान्वय झाले आहे, आणि कदाचित्

सामान्य वाचनानां द्विष्टही वाग्ल पण हे भाषातर आहे आणि रूपातर नव्हे हे लक्षात ठेवले पाहिजे. साध्या भाषेत नुसते रूपातर केले तर त्यावरून मूळ श्लोकाचा अर्थ मुलभूषणें लावता यावयाचा नाही. ज्याला संस्कृत भाषा चांगली अवगत आहे, पण पालि येत नाही, त्याला स्वतःच्या प्रयत्ना नेंच पालीचा अभ्यास करण्याकरिता या भाषातराचा चांगला उपयोग होईल अशी जाणा बाळगणें असाप्रत होणार नाही.

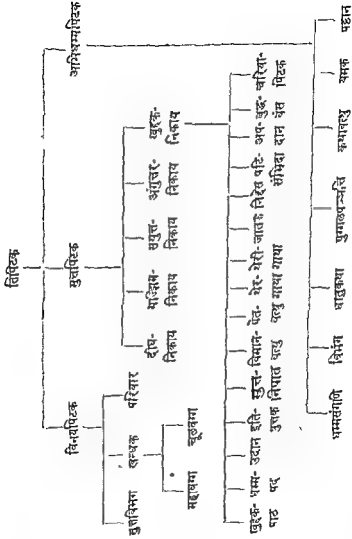
धर्मानंद कोसवी

ग्रंथ-परिचय

तिपिटक :—हिंदूंना व्याप्रमाणें वेद पवित्र आहेत किंवा मुसलमानांना कुराण, किंवा ख्रिस्ती लोकांना बायबल, त्याप्रमाणें बुद्धानुयायींना तिपिटक (त्रिपिटक) हा ग्रंथसंग्रह आहे. तिपिटकामध्ये तीन पिढीं-पेटारे-असून त्याचे तीन भाग आहेत, म्हणजे (१) विनय पिढक, (२) सुत्त-पिटक व (३) अभिधम्म पिढक. विनयपिटकात भिक्षू व भिक्षुणी ह्यांच्या वागण्या-सवण्याचे नियम, प्रसंगोपात्त दाखले देऊन, दिलेले आहेत. मूळच्या नियमातही अनुभवानंतर गौतम बुद्धाने अनेक पेरपार केलेले जाईत. या सवण्याची सर्व माहिती विनयपिटकात दिलेली आहे. ~~मगवान~~ बुद्ध किंवा त्याचे शिष्य ह्यांची बुद्धधर्माच्या धार्मिक व नैतिक तत्त्वावहल जी मनोरंजन चर्चा झाली ती लोकप्रिय रीतीने सुत्तपिटकात दिली आहे. अभिधम्म-पिटकात बुद्धधर्माचे तत्त्वज्ञान जरादा रूख पद्धतीने सांगितले आहे. अभिधम्मपिटकातील वर्गीकरणावरून बौद्ध लोकांच्या संख्यायुक्त विभागणी-पद्धतीवर चांगला प्रकाश पडतो. या पुस्तकाचा अभ्यास बुद्धीचा विनाश करण्यास किंवा स्मरणशक्ति तीव्र करण्यास पार उपयोगी पडतो.

सुत्तनिपात व त्याचा तिपिटकांतील इतर ग्रंथांशी संबंध .--
सुत्तनिपात हा सुत्तपिटकाचा एक भाग असून पान १७ घरील दोष्टकावरून त्याचा तिपिटकातील इतर ग्रंथांशी असलेला संबंध दिसून येईल.

तिपिटक : तीन शतकांतील बौद्ध साहित्यिक चळवळींचा विपाक—तिपिटकातील सगळे ग्रंथ एकाच वेळी तयार झालेले नाहीत. गौतम बुद्ध जेव्हापासून नवीन धार्मिक संप्रदायाचा संस्थापक म्हणून मान्य केला गेला तेव्हापासून, म्हणजे आपण असे म्हणू या की बौद्धसभ स्थापनेपासून, तीनशे वर्षांतील बौद्ध साहित्यिक चळवळीचा निदर्शक असा हा तिपिटक ग्रंथसंग्रह दिसतो. सुत्त व जेगुतर-निकायाचा बराचसा भाग व बुद्ध-

निकाय हा दीप व मज्झिम निकायानंतरचा दिसतो. बुद्धाच्या मृत्यूनंतर चाळीस वर्षांनी राज्य करित असलेल्या मगध देशाच्या मुड राजाच्या पत्नीच्या मृत्यूवर आधारलेले एक सुत्त अशुत्तरनिकायात आहे. खुद्दक-निकायातील पुस्तकायस्नही हे सर्व ग्रंथ एकाच वेळचे नाहीत हे स्पष्ट होते. समन्तपासादिका नावाच्या विनयअहंकथेच्या चिनी संस्करणात खुद्दक निकायात चौदाव्या ग्रंथ असल्याचा स्पष्ट उल्लेख आहे. खुद्दकपाठ हे छोटेखानी पुस्तक त्या यादीतून वगळले आहे. पेतवत्थु व विमानवत्थु या ग्रंथावस्नही वरील विधानाला पुष्टि मिळते. गौतमबुद्धाच्या मृत्यूनंतर सुमारे दोनशे वर्षांनी सौराष्ट्रांत (सुरद्र) राज्य करित असलेल्या राजा पिंगलवाचा उल्लेख पेतवत्थूमध्ये (४-३१) सापडतो. बुद्धाच्या मृत्यूनंतर सव्याच वर्षांनी घडलेल्या दुसऱ्या एका गोष्टीचा उल्लेखही विमानवत्थु ग्रंथात (७-१०) सापडतो. विनय आणि अभिघम्मपिटक यातही हेच आढळते. विनय पिटकाचा पाचवा ग्रंथ, परिवार, हा पहिल्या चार ग्रंथांनंतर सव्याच काळाने तयार झाल्याचे स्पष्ट दिसते. तसेच अभिघम्मपिटकातील कथावत्थु हा ग्रंथ धम्मसंगणीनंतर सव्याच काळाने म्हणजे अद्योक्त-कालाच्या तिसऱ्या भ्रमं मगीतीत तयार झाल्याचा स्पष्ट उल्लेख आढळतो.

राजगृह, घैशाली व पाटलिपुत्र येथे भरलेल्या धर्मसंगीती—
 बौद्धपरंपरेला अनुसरून असे म्हटले जाते की, बुद्धाच्या मृत्यूनंतर लगेच त्याच्या शिष्यांनी महासांख्य नावाच्या महास्पविराच्या नेतृत्वाखाली राजगृह येथे पहिली संगीति भरविली. या सभेत पाचशे मुन लोक उपस्थित होते. त्यांनी बुद्धाच्या अनुयायी लोकांत तीन स्वस्याचे मतभेद टाळण्याकरिता बुद्धाच्या शिकवणीला माहितिक स्वल्प देण्याचा निश्चय केला. अज्ञानचक्राजाने या भिन्ना ह्या कामी मदत केली. बुद्धाचा वरील ग्रंथ परिचारक सननेल्या आरादांनी धर्माचे व उपासीने तिनयाने गाण्या केले अशी आप्पायिका आहे. सुद्धारं चंभर वरुनी मैसाणी येथे गावने मुशानी पुन धर्मसंगीति भरवुन, बौद्ध सभात बूट पाहणाऱ्या काही मुद्यावर चर्चा केली. या मगीतीतही बौद्ध उपदेशात पुन माहितिक स्वल्प देणाऱ्या भाषे पुढे एकशे छत्तीस वर्षांनंतर म्हणजे बुद्धाच्या निर्वाणानंतर दोनशे

छत्तीस वर्गनंतर, अशोक राजाच्या कारकीर्दीत तिसरी संगीति पाटलिपुत्र (पाटणा) येथे भरली व आतापर्यंत तयार असलेल्या बौद्ध शिकवणीच्या साहित्यिक स्वरूपास पुन उजळा देऊन सुधारन वाढविलेली नवीन आवृत्ति तयार करण्यात आली ह्याच संगीतीत मोग्गलिपुत्त तिस्र येरानें कथावस्तूचा अतर्भाव अभिव्यक्तीपिकात केला ह्याच मोग्गलिपुत्त येर ह्या संगीतीचा अध्यक्ष होता या तीन संगीती स्थविरवादी पंथीयांनी मान्य केलेल्या आहेत.

ओल्डेनबर्ग आणि कर्न ह्यांच्यासारखे पाश्चिमात्य विद्वान् पहाल्या संगीतीच्या ऐतिहासिकतेबद्दल साशंक आहेत. परंतु संगीती भरलीच नसावी असे म्हणणें उचित दिसत नाही उलट पर्याय, आपल्या धर्मसंस्थापकाच्या मृत्यूनंतर त्याच्या अनुयायी लोकांनी एकत्र जमून त्याच्या उपदेशाला मूर्त स्वरूप देण्याचें ठरवायें यात अशक्य असें काहीच नाही उलट, आपल्या गुरुच्या तत्त्वाबद्दल बेफिकिरी दाखविणें हेच असमाध्य वाटतें [पहाल्या किंवा दुसऱ्या संगीतीत तिपिटकाची सगळी पुस्तके गायिली गेली असतील, हे मात्र समजणीय वाटत नाही कारण त्या वेळेपर्यंत तिपिटक हा सबंध प्रथमतः पूर्ण झालेला होता असें वाटत नाही]

तिपिटकाचा संभाव्य काल — सम्राट् अशोकाच्या भावरा येथील शिलालेखात पाळि वाङ्मयातील (१) विनयसमुत्तरे, (२) अल्पिवसत्तानि, (३) अनागतमयानि, (४) मुनिगाथा, (५) येनेयसत्ते, (६) उपतिसपसिने, आणि (७) लाघुलौवादे^१ ह्या धर्मपर्यायाच्या नावावरून, इ. स. पूर्वच्या तिसऱ्या शतकातील इतर शिलालेखात धम्मकथिक, वेदकी, मुत्तन्तिक, मुत्तन्तिमिनी व पद्धनेरायिक, इत्यादि शब्दावरून असे सिद्ध होतें कीं ई. स. वाङ्मय व त्यातील विभाग, उदा० पिटक, मुत्तन्त, निकाय—हे लोकांना

१ भाषांतराचाही प्रस्तावना पहा (पान ७)

२ Epigraphia Indica II १३ ZDMG. XL, p 58, Rhys Davids Bu l hist India, pp. 167-68

परिचित होते व त्या वेळेस निकायाची सख्याही पाचपर्यंत होती. तिसऱ्या सगीतीनंतर पालि बाध्य अशोकाचा मुलगा—महिन्द्र (महेन्द्र) याने सिंहल द्वीपात नेले अशी आख्यायिका आहे. ह्यानंतरच्या काळात पालि तिपिटकात दबळादबळ झालेली दिसत नाही. कदाचित् धार्मिक प्रयात दबळादबळ करणे हा त्याचा अपमान होय असे मानले जात असेल. ह्या वेळेपूर्वीच हा प्रयत्नसमूह पूर्ण झाला असावा कारण बौद्ध धर्माचा मोठा आभयदाता सम्राट् अशोक ह्याचे नावही तिपिटकात आढळून येत नाही.

अशा रीतीने तिपिटकाचा अखेरच्या वर्षादेखा संभाव्य काल ठरविला जातो तो इ. स. पूर्व तिसऱ्या शतकाचा पूर्वार्ध. हाच काल सम्राट् अशोकाच्या कारकीर्दीचा होय.

दक्षिण आशिया एशतील सांप्रदायाप्रमाणे, ४५ वर्षे नवीन धर्माचा उपदेश करून बुद्ध इ. स. पूर्वी ५४३ त मरण पावला. “बऱ्याच वर्षांपर्यंत पाश्चिमात्य विद्वान् गौतमबुद्धाच्या निर्वाणाचा काल इ. स. पूर्वी ४८३ किंवा ४८७ असे मानित होते,” असे चार्ल्स ईटिंग्टन म्हणतो, “परंतु, बेमुनाग राजपराण्याच्या इतिहासावरील नूतन संशोधनावरून असे दिसून येते की, बुद्धाच्या निर्वाणाचा काल इ. स. पूर्वी ५५४ असावा ” हे साल दक्षिण आशियातील सांप्रदायिक मताला जवळ आहे. यावरून असे दिसून येते की, जर आपण बुद्धाच्या निर्वाणाचा काल इ. स. पूर्वी ५४३ हा ठोकळ मानाने बरोबर आहे असे धरले तर बुद्धाने धर्मोपदेशकाचे कार्य ६ व्या शतकाच्या पूर्वांर्धात केले असले पाहिजे. परीत विवेचनावरून अशा निष्कर्ष निघतो की, तिपिटकाचा समाव्य काळ इ. स. पूर्वी ६ व्या शतकापासून ते ४ व्या शतकापर्यंत असावा एवढा मोठा प्रयत्नसमूह पुरा होण्यास ३०० वर्षांचा काल म्हणजे काही पार नाही.

१. Hinduism and Buddhism, vol I. Introd p xix ; Vincent Smith's Oxford History of India, p 52 इ. स. पूर्व ४८३ हा काल इतर युरोपीय विद्वानांच्या मतेही अद्याप निर्गोप्य ठरला मानला जात नाही "Still -provisional" (Cambridge History of India, vol i p 171)

सुत्तनिपाताची प्राचीनता — बुद्धधर्माच्या अभ्यासकारिता, धम्म पदाप्रमाणे, सुत्तनिपात या ग्रंथाचा बरचेवर उल्लेख केला जातो कारण हा ग्रंथ पार प्राचीन आहे व म्हणून त्यात आढळणारा बुद्धाचा उपदेशही जुनाच आहे. इहलींच्या स्वरूपातील सुत्तनिपात हा गाथासंग्रह केव्हा अस्तित्वात आला हे जरी नक्की सांगता आले नाही, तरी “मिलिन्द पद्द” या ग्रंथात त्याचा अनेक ठिकाणी (देवनागरीप्रत पान ३६३, ३७८, ४०३, ४०५) नामनिर्देश करून त्यातील गाथा उद्धृत केल्या आहेत. इहलींच्या सुत्तनिपातात अतर्भूत झालेल्या अट्टर-वग्गाचा उल्लेख सुवुत्त ३ १२, विनय १ १९६-९७, उदान ७.६ त्यात आलेला आहे. पारायण वरगाचा उल्लेख सुवुत्त २ ४९, अगुत्तर १ १३३-१३४, २ ४७, ३ ३९९, ४०१, ४ ६३ त्यात आलेल्या आहे. अगुत्तरनिकायात तर पारायणवरगातील गुणकपद्द, उदयनपद्द, व मेतेय्यपद्द याचा प्रत्यक्ष उल्लेख अथून त्यातील गाथा उद्धृत केलेल्या आहेत. पहिल्या अडतीत सूत्रापैकी निदान सात पुत्रे तरी इतर ठिकाणी आलेली आहेत अनेक महायानग्रंथात “अर्थवर्माच” आणि “पारायणाचा” उल्लेख आलेला आहे. या सुत्तनिपात ग्रंथात प्रास्ताविक गद्य भागावाचा अनेक सूत्राचा संग्रह केलेला आहे. त्यातील विषयाचा विचार करताना बौद्ध धर्माच्या आरम्भाच्या अवस्थेचेच वर्णन यात दिसते. काही सूत्रे बौद्धधर्माच्या आरम्भकाळाची व काही बुद्धाच्या पहिल्या शिष्यांच्या घेलेली वागतात. सुत्तनिपात तिपिटकातील सर्वात जुने काव्य होय. खुद्द पाठ, धम्मपद, उदान, इतिवृत्तक इत्यादि छोट्या काव्यांची जरूरी मागण्यापूर्वी सुत्तनिपात

१ सूत्र ६ = स १ १७० ८ = सुद्ध १ १३ = सुद्ध २ = ११ = जातक २ १११ १६ = सुद्ध ६ २२ = म० (सूत्र ९२) ३ = अपदानं १ (पंचेसुद्धापदान, गाथा ९०-१३०, Sankh ed, Colombo, 1930)

- अर्थवत्सून हम्प्री प्रस्तावना पान १० Sylvain Levi, Journal Asiatique, १९१५ (म जून) पृष्ठ ४००-२४

२ Winternitz, History of Indian Literature, Vol II (English Translation) p 93 (Calcutta Uni 1933)

अस्तित्वात आले असले पाहिजे येरगाथा, येरीगाथा, बुद्धस्त, चरियापिटक, अपदान ही पुस्तके निस्संशय मागाहून तयार झालेली दिसतात म्हणून असे म्हणण्यास हरकत नाही की मुत्तनिपातातील बऱ्याचशा सूत्रांची संहिता ठोकळ मानाने बुद्धाच्या परिनिर्वाणानंतरच्या पहिल्या शतकातील पूर्वाधोतच तयार झाली असावी ✓

✓ **मुत्तनिपाताच्या अभ्यासाचे महत्त्व** — अनेक दृष्टींनी मुत्तनिपाताच्या अभ्यासाचे महत्त्व आहे पालि तिपिटकात जागतिक वाङ्मयात देखील अतर्भूत करता येतील असे जर कोणते दोन ग्रंथ असतील तर ते धम्मपद व मुत्तनिपात हे होत पालि वाङ्मयाच्या अभ्यासकांना जर हे दोन ग्रंथ वाचले नाहीत तर ते व्यर्थ होय वर सांगितल्याप्रमाणे (पृ १९) मुत्त निपातात सम्राट अशोकाने प्रसंगिलेल्या सात मुत्तापैकी तीन मुत्ते (१९, ३७, ५४) आहेत बुद्धाची सर्वात जुनी शिकवण आपणास येथे सापडते त्याचप्रमाणे बुद्धाभिभूचे ध्येय काय असावे ऐही सांगितले आहे.

✓ **१ मुत्तनिपाताचे प्राचीनत्व खालील पुराव्यावरूनही दिसते —**

(१) ह्या प्रयावरून बुद्धानुवासी लोक व बुद्धधर्म आरंभीच्या अवस्थेतील भासतात

(२) धुतगे किंवा पारमिता वगैरेसारख्या बौद्धधर्माच्या पारिभाषिक वैशिष्ट्यांचा उल्लेख सापडत नाही

(३) बुद्धाचे शरीरावशेष किंवा स्तूप यांचा उल्लेख सापडत नाही

(४) अथर्ववेदाच्या अभ्यासाला फारसे महत्त्व दिले जात नव्हते

(५) शास्त्रग यज्ञ वस्त्रेवर करीत व ह्या यज्ञात गगदहत्या होत अस ।

यज्ञापैकी काहींचा उल्लेख गाथा ३०३ मध्य सापडता त्यातील काही नावे अग्रसिद्ध आहेत

(६) मुत्तनिपातातील काही गाथांचे पाद नंतरच्या पालि पुस्तकात आढळतात उदा० धम्मपद उदान इतिवृत्तक थरगाथा, इत्यादि किंवा नंतरच्या बौद्ध संस्कृत पुस्तकातही सापडतात

(७) जुनी वैदिक व्याकरणातील रूपे व भाषाशैली

(८) जुन्या पदतीची छंदोरचना

२४०० वर्षांपूर्वीच्या भारताचें सामाजिक चित्रही या पुस्तकांत सांपडतें. श्रमण, ब्राह्मण इत्यादि धार्मिक पंथीयांविषयी माहिती सांपडते. कांहीं ठिकाणीं लोकांच्या रीति-रिवाजाचा उल्लेख सांपडतो. गाथा ५९८ मध्ये आपणांला अमावस्येनंतर प्रथम दिसणाऱ्या चंद्राला वंदन करण्याच्या भारतीय चालीचा उल्लेख सांपडतो. गाथा ४४४ मध्ये योद्ध्यानें डोक्यावर गवत ठेवून युद्धाला बाहेर पडण्याची चाल दिसून येते. गवत हें विजयी वीराचें निन्ह आहे. अजून ही चाल हिंदुस्थानातील काहीं प्रांतांत दिसते. नवरात्रानंतर विजयादशमीच्या दिवशीं सीमोलंघन करण्यास जाणारे लोक डोक्यावरील पागोट्यांत किंवा पगडींत, नवरात्रांत घरीं मुद्दाम रावून उगवलेलें गवत (धान्य) रावून बाहेर पडतात. अशा रीतीनें सीमोलंघनास जाणें म्हणजे पावमाळ्यानंतर विजय मिळविण्याच्या ईर्ष्येनेंच मुख-गिरीस जाण्यासारखें समजलें जातें. गौतमबुद्धाबद्दलही कांहीं ऐतिहासिक माहिती मिळते. बुद्ध शाक्यवंशीय असून आदित्य कुळांतील होता. नालक-मुक्तांतील असित ऋषीच्या दंतकथेंतील वौराणिक भाग बगळला, तरी त्यांत योद्धेंद्रास उत्पन्न असेल असे वाटतें. बुद्धाला विरक्ति घेण्याचें कारण म्हणजे वारिकसारिक गोष्टीवरून लोकांची कलहप्रवृत्ति ! त्यानें थोड्या पाण्यांत तडफडणाऱ्या माशाप्रमाणें या संसारांत झगडणाऱ्या लोकांची धुत्ति पाहिली. त्यामुळे भीतिप्रस्त होऊन त्याच्या ठिकाणीं वैराग्य उत्पन्न झालें (९३५-३८). हें सार्धेमुधें वर्णन आणि ह्याचसंबंधीचें नंतर लिहिलेलें जातक-अद्भुतांतील निदानकथा, अगर ललितविस्तर, अगर अथर्वोपाचें बुद्धचरित्र, ह्यांतील अद्भुत वर्णनांत किती महदन्तर ! पञ्चज्जामुक्तांतील (२७) राजा विविसार व गौतम याच्या भेटींतील नाट्यमय संभाषणावरून ती एक ऐतिहासिक घटनाच असावी असें वाटतें. प्रधान-मुक्तांत (२८) बुद्धानें परमपद प्राप्त करून घेण्याकरितां केलेले प्रयत्न व त्यासाठीं त्याच्या मनांत होणारे द्वंद्व, याचें चित्र सांपडतें. बुद्धाचे दोन पट्टशिष्य सारिपुत्त व मोग्गल्लान यांचाही उल्लेख कोकालीय मुक्तांत (३६) सांपडतो. सारिपुत्त बुद्धाचा मुलगा राहुल याचा गुरु होता (२३). ह्यानेंच बुद्धाच्या पश्चात् धर्मचक्र चालू ठेवलें, पारायणवग्गांतील

वत्सुगाधामध्ये आपणाला मारतातील भौगोलिक माहिती मिळून त्या वेळच्या व्यापारी दळणवळण-मार्गांची कल्पना येते. ह्यातबधीचें विवरण पुढें येईलच (पान २२)

सुत्तनिपाताचे लेखक :—सुत्तनिपात हा ग्रंथ काही एका लेखकाचें काम नाही. हा अनेकांच्या गाथाचा संग्रह आहे. डॉ. न्हिस डेव्हिड्स म्हणतात त्याप्रमाणें “सुत्तनिपात” हा एका व्यक्तीच्या प्रयत्नाचा परिपाक नसून एका सर्वत्र संप्रदित वर्गाचा प्रयत्न आहे. पहिल्या चार वर्गांतील सूत्रे एवमेकाशीं संबद्ध नाहीत. पाचव्या वर्गातील सूत्रें मात्र एकमेकाशीं निगडित आहेत हें दाखविण्याकरिता त्या वर्गाच्या आरम्भी व शेवटी कथानकभाग दिला आहे. ह्या कथानकामुळे ही सूत्रें एकत्र गोवली जातात. अहक व पारायणवग्ग हीं मुरवातीपासूनच स्वतंत्र काव्यें म्हणून ओळखलीं जात असत व त्याचा स्वतंत्र उल्लेख बौद्ध वाङ्मयात येत असल्याचें वर (पान २१) सांगितलेंच आहेच. तिपिटक ग्रंथामध्येच निदिस नावाचा टीकाग्रंथ आहे. त्यातील पहिला भाग महानिदिस, हा अष्टवर्गावरील टीकाग्रंथ आहे. चूलनिदिस ह्या दुसऱ्या भागात पारायणवग्ग व खग्गविद्याण सुत्त ह्यावरील टीका आहे. बुद्धाचा धर्मसेनापति सारिपुत्त यानें ही टीका केली अशी आख्यायिका आहे.

सुत्तनिपातांतील सुत्तांचे वर्गीकरण व त्यांतील विषय — सुत्तनिपातांतील सुत्तांचे अनेक शीर्षकाखाली वर्गीकरण केले जातें. ब्राह्मणधम्मिक (१९) कसिमारद्वाज (४), सुन्दरिकभारद्वाज (३०), किंवा माघ (३१), या सुत्तात ब्राह्मणांचें जीवन व त्यांच्या यज्ञविषयी माहिती दिली आहे. आमगन्धमुत्तात (१४) बुद्धधर्मातील पावित्र्य व अपावित्र्य ह्यातबधीची कल्पना व तिची तत्कालीन ब्राह्मणांच्या कल्पनेहून भिन्नता दाखविली आहे. मिंससुत्तात (८) ब्रह्मविहारानी कल्पना सांगितली आहे. परामव (६), महामगल (१६), नावा (२०), किंसील (२१), व धम्मिक (२६), या सुत्तात नीतिपर उपदेश दिसून येतो. ईमवत (९), सुचिलोम (१७), व आळवक (१०), ह्या सुत्तांमध्ये महाभारतातील यक्षप्रश्ना-

प्रमाणें यक्षप्रश्न आदळतात. ह्यात यक्ष गौतमबुद्धाला काही प्रश्न विचारतात व बुद्ध त्याचें शकानिरसन करतो. धनिय (२) व कसिमारद्वाज (४) ह्या मुत्तामध्ये सुंदर सवाद मिळतात. काही निव्वळ स्तोत्रपदतीचीं मुत्ते आहेत. वगीस (२४), सेल (३३) ह्या मुत्तात बुद्धाचें गुणगान आहे. वसल (७) व वासेट्टे (३५) ह्या मुत्तामध्ये जन्म श्रेष्ठ कीं यमं श्रेष्ठ याची चर्चा केली आहे. विजय (११), सल (३४), काम (३९) व द्वयतानुपस्सना (३८) ह्या मुत्तामध्ये तत्त्वज्ञानविषयक चर्चा आहे. रतनमुत्त (१३) भुतासेतापासून सरक्षण करणाऱ्या स्तोत्र (परिच)-पदतीप्रमाणें आहे. कोकालीय मुत्तामध्ये (३६) पौराणिक विवेचन पद्धति असून पापी लोक नरकयोनीप्रत जाऊन तेथें दु रें कशीं भोगतात याचें वर्णन आहे. उरग (१), खग्गविसाण (३), मुनि (१२), धम्मचरिय (१८), राहुल (२३), सम्मापरिन्वाजनिय (२५), धम्मिक (२६), नाळक (३७), तिस्समेत्तेय्य (४५), मागन्धिय (४७), पुराभेद (४८), तुयदक, अत्तदण्ड आणि सारिपुत्त (५२-५४) हीं मुत्ते मिश्रच्या जीवनाविषयीं असून त्याचें प्येय व आचरण काय असावें हें त्यात सांगितल आहे. य शेवटीं, पूर्वीच उल्लेखल्याप्रमाणें, बुद्धासंबंधीचीं कथानकें आहेत. तीं म्हणजे, पन्धज्जा (२७), पधान (२८) व नाळक मुत्ते (३७). पारायणवग्गाच्या आरम्भीही (५५) कथानक असून तें ऋग्वेद किंवा महाभारतातील आख्यानपद्धतीचें आहे.

मुत्तांचीं नावें — मुत्तनिपातातील मुत्तांचीं नावें एकाच ठराविक पदतीचीं अशीं दिलेली दिसत नाहींत. अठकथाकाराने पुष्कळ मुत्ताना दुसरीं वैकल्पिक नावें दिली आहेत. विजयमुत्ताला (११) कायविच्छन्दनिकमुत्त असेंही म्हणतात. नावामुत्ताला (२०) धम्ममुत्त, सुन्दरिकभारद्वाजाला (३०) पूरळास, धम्मचरियाला (१८) कपिल, सम्मापरिन्वाजनियाला (२५) महासमय व सारिपुत्तमुत्ताला (५४) येत्पण्हमुत्त-अशींही नावें दिलेलीं आढळतात. नावें देण्याच्या पद्धतीत खालील प्रचार दिसतात —

(अ) पन्धज्जा (२७), पधान (२८), विजय (११), मुनि (१२), व ब्राह्मण-धम्मिक (१९) — ह्या मुत्ताना त्याच्या त्याच्या निपयावरून शीर्षकें

दिली आहेत. (आ) धनिय (१), सेल (३३), नाळक (३७), मात्र (३१), व सभिय (३२) ह्या मुत्ताना त्यातील महत्त्वाच्या व्यक्तींवरून नावें दिली आहेत (इ) उरग (१), रग्गविठाण (३), पराभत्र (६), नावा (३०), पसर (४६), पुराभेद (४८) या मुत्ताना त्यातील धृपदातील किंवा इतर ठिकाणच्या एखाद्या महत्त्वाच्या शब्दावरून किंवा एखाद्या उपमेवरून नावें दिली आहेत. (ई) हिरि (१५) व किंसील (२१) या मुत्ताना त्याच्या मुरबातीच्या शब्दावरून नावें दिली आहेत

सुत्तनिपाताच्या अंतरंगाचें परीक्षण - (अ) श्रमण—सुत्तनिपातात बौद्धधर्माची प्राथमिक अवस्थाच दिसून येते असें वर म्हटलेंच आहे. उत्तर-कालीन मठव्यवस्था दिसून येत नाही मुदाच्या काळीं धर्मोपदेश करीत करीत आपापल्या धर्माचें तत्त्वज्ञान सांगत हिंङ्गारे धर्मगुरू आढळून येत. पूरणकस्सप, मम्मसालिगोसाल, अजितकेसरवल्ली, पमुघरञ्जायन, सजय-बेलहिपुत्त व निगण्ठनातपुत्त—हे वेगवेगळ्या सहा पथाचे गुरू होते त्यांचे अनुयायी आजीविक, निगण्ठ इत्यादि व इतर ब्राह्मण हे वादप्रिय म्हणून प्रसिद्ध असल्याचें सांगितलें आहे (३८१—८२).

हुसऱ्याच्या मताचें खंडन करीत करीत व स्वतःच्या पथाचे स्तोम माजवीत हे धर्मगुरू देशभर हिंदत असत व आपापल्या पथाचे अनुयायी वाढवीत स्वतः करिता किंवा लोकांकरिता भरीव कार्य बाहीही न करता हे लोक उगीचच आपलें मत आश्रयेंतें सांगत व वादविवाद करीत फिरत असत. अशी प्रतिपादिलीं जाणारीं तार्किक भतें ६३ प्रकारचीं होती असें गाथा ५३८ मध्ये सांगितलें आहे अशा उपदेशकाचें अनुकरण न करण्या बद्दल गौतमबुद्धानें आपल्या अनुयायींजनांना सूच ताकीद दिलेली होती अहकवग्गात अशीं कैक सुत्ते आहेत वीं ज्यात, “स्वतःच्या मताचें प्रदर्शन करू नये व हुसऱ्याच्या मताना तुच्छ लेखू नये” (७८२, ७९८, ८६०, ९१८, ९५४, ९६९), असें स्पष्ट म्हटलें आहे जो, हुसऱ्यानीं विचारल्याशिवाय, आपल्या तत्त्वाचें किंवा मताचें प्रदर्शन करतो, त्यास शहाणे लोक “अनार्य धर्मी” समजतात असें सांगितलें आहे (७८२). निगण्ठिच्या पंथात व्यायोगी वादविवाद भाजतील अशा तऱ्हेचें वर्तन

आपल्या अनुयायीजनानीं करू नये अशी बुद्धाची इच्छा होती (वाद च जातं मुनि नो उपेति ७८०; ७८७, ७९६, ८२५, ९२७ इ०). तसेंच त्यानीं आपली तुलना दुसऱ्यांशा करून, आपल्याला श्रेष्ठ, कनिष्ठ अथवा इतराशी समान समजू नये (७९९, ८६२, ८६५, ८६०, ९१८, ९५६). दुसऱ्याचे विद्वान्त वितीही अपावकारक असले तरी आपण सहिष्णुता दाखवावी अशी बुद्धाची शिफारश होती (९६५). आपल्या तत्त्वज्ञानाचा चिरदूर राहण्यातच शुद्धि आहे असें काही भ्रमणाचें म्हणणें होतें (८२४). अशा तऱ्हेच्या मताना चिरदूर राहून ते सभागृहातून वादविवाद करीत व अन्य मतांच्या लोभाना मूर्ख ठरवीत, ह्या भ्रमणाचें वर्तन व त्याची धर्मासंबंधीची आस्था पाहून या लोकाचें चार वर्ग कल्पिलेले आहेत—(अ) मार्गजिन, (आ) मार्गदशक, (इ) मार्गजीवी व (ई) मार्गदूषक (८४-९१).

(भा) ब्राह्मण—ब्राह्मणाचाही एक महाराचा वर्ग होता. हे लोक तीन वेद, निषण्ड, इतिहास, व्याकरण, ज्योतिष, छन्द शास्त्र वगैरे मध्ये निष्णात होते व शेंकडो लोभाना विद्यादान करीत असत. चौथ्या वेदाचें नाव आथर्वण (आथर्वण) असें गाथा ९२७ मध्ये सांगितलें आहे. परंतु या वेदाचा अभ्यास पारसा स्तुत्य नव्हता असें दिसतें. ब्राह्मणाना मंत्रवधू (मन्तवन्पुनो, १४०) असें म्हटलें असून सावित्री हा त्याचा मुख्य मंत्र सांगितला आहे (४५७). ब्राह्मणधर्मिष्ठ मुत्तामये (१९) ब्राह्मणाची अधोगति कशी झाली व ते नीतिपात्रून व साध्या राहणीपात्रून वसे च्युत झाले हे सांगितलें आहे ब्राह्मण लोभी बनले, राजांच्या चैनी जायनाशहल त्यांना आसक्ति उत्पन्न झाली व ते मुदर श्रिया व पैसा याचा स्वीकार करू लागले तसेंच राजदरबारीं जाऊन अश्वमेध, पुरुषमेध, शय्याग्राम, याजपेय व निरगंड अशा नाशनें ओळखले जाणारे यज्ञ करू लागले, निरपराध गाई मारल्या जाऊ लागल्या व घसांचा हाव होऊन अघर्म पसळ लागला. ९८ रोगानीं पृथ्वीतल काबीज केलें श्रिया पतीवद्वय अनादर दाखवू लागल्या व सगळीकडे गोंधळ व गैरव्यवस्था उत्पन्न झाली ह्याची महाभारतात (भाटारकर संशोधन मंदिर प्रत, १२. ३५४. ४५-४७)

सांगितलेल्या १०० रोगांच्या प्रादुर्भावान्या परिस्थितीशी तुलना करायचा जोगी आहे ज्यामध्ये प्राणिहत्या होते अशा यज्ञाबद्दल बुद्धाने नापसंदी दर्शविली आहे.

सुन्दरिधरमारद्वाज व माधसुत्तामध्ये पुण्यानी इच्छा करणाऱ्या ब्राह्मणाने तथागताला, म्हणजे बोधिप्राप्त झालेल्या कोणाही व्यक्तीला, जातगोत न पाहता दान घ्यावे असे लिहिले आहे बुद्धाच्या मते हाच खरा यज्ञ होय. ब्राह्मण्य हे उच्चकुलोत्पत्तीवर अवलंबून नसून आचार विचारावर अवलंबून आहे हे तत्त्व दाखवूनसुत्तामध्ये (३७) “त्याला मी ब्राह्मण म्हणतो” अशा तऱ्हेचे भूपद असलेल्या गायामर्गे निधून सांगितले आहे व्यक्तीच्या जन्माला महत्त्व नसून त्याच्या आचारविचाराला महत्त्व आहे हे तत्त्व महाभारतामध्येहि^१ सांगितलेले आढळते—

“शृणु यश्च कुलं तात न स्वाध्यायो न च श्रुतः ।

वारणं हि द्विजत्वे च वृत्तामेव न मयाय ॥” ३ : १३ : १०८

ब्राह्मण जर वार्डेट वर्तनाचा (असद्वृत्त) असेल व शूद्र जर सन्धील असेल तर तो ब्राह्मणप्रमाणेच पूजाई होय असे अनुशासनपर्व चित्रशाळाप्रत, १४३ : ४७-४९) मध्ये सांगितले आहे

(इ) कलिभारद्वाज व धनियसुत्त या धील सुंदर संवाद—
कलिभारद्वाजनुतायस्व (४) “भिधु हा एक आळशी प्राणी आहे” असा आरोप काही लोक करित असत असे दिसते भारद्वाजब्राह्मण भिक्षा मागणाऱ्या बुद्धाला म्हणतो— “शेत नागरून बीं पेरून म्हणजे काय करून निद्राळ्याच्या घामाने तू अब्र का मिळवीत नाहीस ?” गौतम उत्तर देतो “मी आळशी नसून मीही मानसिक शेतीचे काम करितच असतो मीही एक शेतकरी असून मनोविकासाचे काम करतो”

१ महाभारतावर बीदमताची छाप-छावबधी सविस्तर विवेचन, “The Buddhist Influence on the Mahābhārata,” (The Buddhist, Vesak 1955 Ceylon, Pages 75-77) या मासिका निबंधात सापडेल

धनियमुत्तांत (२) ही असाच एक सुंदर संवाद आहे. आगाधारक व वर्तव्य-
दक्ष पानी, सुंदर. निरोगी मुलें व नूप गुरेंदोरें ज्याच्याजवळ आहेत अशा
एका गवळ्याची व उलटपक्षी निर्धन व घरदार नसलेल्या, भटक्या, अशा
बुद्धाची तुलना करून हा भटक्या बुद्ध देखील मुली असे शकतो असे
दाखविले आहे. या अर्किचन बुद्धाला वसलेही बंधन नसून तो कोणाचाही
दास नाही. स्वतःच्याच निग्रही मनामुळे स्वतःचाच मालक बनला आहे.
मुलामुळे तो दुरळून जात नाही किंवा दुःखामुळे गांगरूनही जात नाही;
कारण तो निदपाधि (अलित) असा आहे

(३) गौतमबुद्धाविषयीचीं तीन आख्याने :—

पद्मज्जा (२७), पथान (२८) व नाळक (२७) ह्या मुक्तांना एक
विशिष्ट महत्त्व आहे. ज्याच्यांतून बुद्धचरित्राची निर्मिति होऊ शकेल अशा
एका विशिष्ट जुन्या धार्मिक आख्यानाचें अवशेष ह्यांत दिसतात. नाळक-
मुक्तांत बुद्धाच्या जन्मानंतर लगेच पडलेल्या एका पटनेची हकीकत आहे.
पूज्य असित, बुद्धाच्या जन्मामुळे आनंदित झालेल्या देवांना पाहून, बुद्धो-
दनाच्या दरबारी मुलाला राहण्याकरिता आला. मुलाना पाहून त्यानें
मविष्य वर्तविले की, "हा सर्वत्र जगाचा धर्मगुरू होईल". बुद्ध ज्या वेळेस
अशा रीतीने धर्मगुरू होऊन धर्मचक्र चालू करील त्या वेळेस आपण जिवंत
असणार नाही ह्याबद्दल त्याला वाईट वाटलें. म्हणून त्याने आपला भ्रात्रा
नाळक याला बुद्धाचा शिष्य होण्यास सांगितलें, अशा तऱ्हेचा कथाभाग
ह्या मुक्ताच्या पहिल्या भागात म्हणजे वस्तुभाषेत आहे ह्याच मुक्ताच्या
उत्तर भागात 'मौनेय' (७०१ पासून पुढें) संग्रहितलें आहे बालबुद्धाविषयी
ही पौराणिक कथा आहे व त्यांत बुद्धाची चमत्कार दाखविण्याची शक्ति
दर्शिलेली आहे. पद्मज्जामुक्तांत बुद्धाच्या प्रसव्याची हकीकत आहे. आपलें
घरदार सोडून मगध देशांत हिंदत असतां तो मगधाची राजधानी, राजगृह,
येथें आला. मगध देशाचा राजा बिंबिसार यानें बुद्धाची भेट घेतली व
आपल्या दरबारी राहण्यास निवडिलें पण बुद्धानें ते नाकबूल केलें व आपलें
ध्येय गांठण्याकरितां अवश्य ते प्रयत्न करणें प्राप्त आहे असे सांगून तो
निघून गेला. पथानमुक्तांत मार व गौतम यांचे संभाषण आहे गौतम

नैरजरा (४२५) नांवाच्या नदीच्या काठी बसला असून आपलें खेव गाठण्यासाठी ध्यानस्थ बसलेला आहे. मार बुद्धाला त्या मार्गापासून परावृत्त करण्याचा प्रयत्न करतो व असा उपदेश करतो की, “ ह्या काही मान-गडीत न पडता ब्रह्मचर्याच्या जीवनानेंच किंवा यज्ञ कर्तूनच पुण्यसंचय करता येईल. ” पण गौतम पुण्यसंपादन करण्याबद्दल बेफिकिर असतो. शेवटी, “ सात वर्षे मी तुझा पाटलाग करीत आहे तरी मी तुझें मन वळवू शकलो नाही व तुझ्यावर ताबा मिळवू शकलो नाही, ” अशी कडुली देऊन निरुत्साही व दुःखित मनानें मार नाहीला साला (४४६-४४९). ही गोष्ट म्हणजे गौतमाच्या मनातील सत्प्रवृत्ति व असत्प्रवृत्ति ह्यांचा झगडा सुचविणारे काव्यमय स्वरूप होय. लोभ, असमाधान, धुवू-विषास, लूणा, अनुत्साह व आलस्य, भीति, कुठका, परशुणाबद्दल तिरस्कार, दुराग्रह, लाभ, कीर्ति व खोट्या मार्गानें मिळविलेल्या यशानुळें प्राप्त होणारी आत्मस्तुति व परनिंदा—ही माराची आयुधे होती (४३९-४९). ह्या सर्व असत्प्रवृत्तींवर जय मिळवल्यावर बुद्धाच्या मनातील सत्प्रवृत्तीचा विजय होतो.

(उ) अशुक्रवर्ग .—ह्या वर्गात सोळा मुठे आहेत. ह्याचें, “अर्थक-वर्गीय सूत्र” नावाचें सत्सूत्र भाषेतलें संस्करणाचे काही खाशेले भाग मध्य-आशियात सापडले आहेत. एकात वर दिलेलें नाव सापडतें. चिनी भाषेंतही या ग्रंथाचें संस्करण उपलब्ध असून त्यात प्रत्येक सूत्राच्या पूर्वी गद्य कथानक घातलेलें आहे. चिनी ग्रंथाचें नावावरून मूळ नाव ‘अर्थपदसूत्र’ असोही असावें असें दिसतें. ह्या सोळा सूत्रांपैकी बहुतेक सूत्रात शेवटल्या मार्गेंत आदर्श मुनीचें वर्णन आहे. कामोपभागापासून दूर राहावें असें काम (३९), शुद्धक (४०), तिस्समेत्तेय्य (४५), व मागन्दिअ (४७), ह्या सुत्तात सांगितले आहे. सर्व प्रकारचे वाद टाळून, आपली इतर पर्यायांशी तुलना करून आपण श्रेष्ठ, बरोबरीचे किंवा कनिष्ठ अशी भाषा

१ अर्थपदसूत्र (Vishva Bharati Studies, 10, Shantiniketan, 1931) भाग १-२, ह्या मासिका पुस्तकाच्या इंग्रजी प्रस्तावनेत चिनी संस्करणा-स्वरूपाची माहिती माहिती मिळेल.

वर्ज्य वरुन आत्मश्लाघा किंवा परनिंदा सोटून द्यावी-असा विषय दुदृढक, सुदृढक, परमदृढक (४१-४३), पसर, मागन्धिय (४६-४७), कलहविवाद (४९), चूलव्यूह, महाव्यूह (५०-५१), अत्तदण्ड (५३), इत्यादि सुत्ताचा आहे पुराभेद (४८), तुषट्क, अत्तदण्ड व सारिपुत्त (५२-५४)—ह्या सुत्तात आदर्श मुनींची चर्या (आचरण) सांगितली आहे ह्या व पुढील पारायणवग्गात, “दिट्ठ-मुत्त-मुत्त-विजात,” व शीलव्रतें ह्यात गुरफटून जाऊ नये असें मोठ्या अट्टाहासानें सांगितलें आहे. उपनिषदात सांगितल्याप्रमाणें, “आत्मा वा अरे द्रष्टव्य, श्रोतव्य, मन्तव्य, निदिध्यासितव्य” (बृह० २ ४ ५) असल्या वचनावर विश्वास ठेवणाऱ्या लोकांच्या दृष्ट, “श्रुत, मत, विज्ञात” (ला० ६ १३, ६ ४ ५) असल्या तद्देव्या बडबडीत गुरफटून घेऊ नये कारण असल्या तद्देव्या दृष्टीनें, श्रुतीनें किंवा ज्ञानानें, “मुनि वनत नसतो” (१०७८), अशानें काहीं शुद्धि प्राप्त होत नाही (७९०, ८३९, तेव्हा गिःश्रुनें असल्या गोष्टींना मित्रा शीलव्रताना थारा देऊ नये (७९६)

(ऊ) पारायणवग्ग.—पारायणवग्गामधील यत्थुगार्थेतील आख्या नामुळें त्या वग्गातील पुढर्ची सोळा मुत्तें एकत्र ओंवली गेली आहेत. बावरि नावाचा एक ब्राह्मण गोदावरी नदीच्या तीरावर यज्ञयाग करीत राहत होता पार लावून दुसरा एक ब्राह्मण आला व नावरीला ५०० (निष्क) मागू लागला तुकत्याच केलेल्या यज्ञात पराच खर्च झाल्यामुळें दरिद्री बनलेला बावरि पैसे देण्यास असमर्थ होता त्यामुळें हा दुसरा ब्राह्मण रागावला व त्यानें त्याच्या शाप दिला की, “तुझ्या डोऱ्याची सात शकलें होतील” शाप ऐवून बावरि घाबरून गेला त्याची एक हितचिंतन देवता होती तिनें नावरीची अशी खात्री केली की, त्या लुच्च्या ब्राह्मणाला डोकें किंवा डोक्याची शकलें होणें घ्यासवर्षी काहींही शान नाही. तेव्हा त्यानें श्रावस्तीच्या बुद्धाकडे घाव घेऊन आपली शक्ता पेटून घ्यावी. नावरीनें अजिनादि आपल्या सोळा गिःश्रुताना बुद्धाकडे जाण्यास सांगितलें. शिष्य प्रशामास निघाले त्याच्या रस्त्यावरील गावाची नावेही ह्या ठिकाणीं आपणास मिळतात व त्यावरून दक्षिणेंतून उत्तरेकडे

जाण्याकरिता चालू असलेल्या दळणवळणाच्या मार्गांची कल्पना येते. दक्षिणेकडून उत्तरेकडे जाणाऱ्या मार्गावरची ठिकाणे दिली आहेत ती क्रमाने अशी-प्रतिग्राम (पैठण), माहिष्मती, उज्जयिनी, गोनद, विदिशा, वनसद्वप, कौशांबी, साकेत, आवस्ति, व तेथून पुढे सेतव्य, कपिलवस्तु, कुशिनगर (कुशिनारा), पावा व राजगृह. येथे राजगृहात गौतम बुद्ध आवस्तीहून आलेला होता. ह्या शिष्यांना जवळ येताना पाहून त्यांच्या मनातील शका बुद्धाने आपल्या दिव्य चक्षूने ओळखल्या व त्यांचे शका-निरसन केले. “ अविद्या हे मत्तक आहे व अज्ञा, स्मृति, समाधि, छन्द व वीर्य यांनी युक्त अशी जेव्हा विद्या असते तेव्हा ती मत्तकाची शकल करणारी (मुद्रातिपातिनी) बनते ” बुद्धाची ही दिव्य दृष्टि व दिव्य शान पाहून शिष्य खूप झाले व त्यांनी आपल्या गुरूच्या यतीने साध्याग प्रणिपात केला. बुद्धाने बावरीबद्दल व शिष्याबद्दल सदिच्छा प्रकट केली व “ तुमच्या इतर काही शका असल्यास त्यांचे निरसन कर ” असे आश्वासन दिले. सगळे सोळाही शिष्यांनी शाळीपाळीने बुद्दाला प्रभ केले व बुद्धाने त्यांची उत्तरे दिली.

पारायणवग्न मुत्तनिपाताच्या शेजरीं यावा हे ययायोग्यच आहे. या वग्नातच बुद्धाने बौद्धाने जे उच्च ध्येय, निर्वाण किंवा मोक्ष, ह्याबद्दल उत्तरे देऊन ह्या सोळा शिष्यांचे समाधान केले आहे. भवनागर कसा रीतीने सहन जावा, लोभ व दुष्णा याचा यसा नाश करावा, दृष्टि (दिष्टि), शील व व्रत या कशामध्येही आसक्त न होता, मृत्यूची भीति न बाळगता, या जगात सपूर्ण सुखाचे स्थान कसे मिळविता येईल—हे सांगितले आहे. थोडक्यात म्हटले म्हणजे मृत्यूपार जाण्याचा, निमोशाचा किंवा निर्वाणाप्रत जाण्याचा, मार्ग सांगितला आहे (१०८९, ११०९, १११९).

११. आदर्शमुनि व त्याचे जीवन.—आदर्श मुनींच्या जीविताविषयी व त्यांच्या ध्येयप्राप्तीकरिता कराव्या जाणाऱ्या यत्नाविषयीची माहिती देणारी बरीच मुक्ते या ग्रंथात आहेत एका जुन्या वचनाला मुत्तनिपाताचा पाठिंबाच मिळतो—“ न विद मुक्तर अमार अज्जावसता एकन्तपरिपुण्ण एकन्त परिमुद सखलिपित व्रद्धचरिय चरित् ” (दीघ, सूत्र २, १४१). “ जो मनुष्य

धरात राहतो त्याला संपूर्णपणे निष्क असं जीवित जगणे वटिण ” हे
 माहीत असल्यामुळे मुनि सर्व पेढिक बन्धपावून व इष्टमित्रापासून दूर
 राहतो कारण त्याचा सद्व्यास दुःखास कारणीभूत होईल असे तो समजतो
 तो रानांत राहतो व भिक्षा मागण्यापुढताच गावात येतो भिक्षा मिळवून
 गावातीर्ष राजकारणात किंवा इतर भानगडीत न पडता लगेच तो रानात
 परततो उत्तम वागणूक ठेवतो म्हणजे प्राणिहत्या, अन्नहान्य, चोऱ्या,
 रानटे गोलणे व मद्यपान इत्यादीपासून दूर राहतो उष आसन, अणार,
 कुळे, अन्नरें याचा त्याग करून तो साधे आयुष्य घालवितो सोन्या चांदीचा
 स्वीकार करित नाही, खरेदी विक्रीत गुनन पडत नाही कोणाचे दास्य
 पत्करीत नाही, अधोदोष्ट ठेवून, चंगलता घड्य घडून, तो सरळ मार्गाने
 चालतो दिवसातून एकदाच जेवतो व ते मुद्दा मध्याह्न होण्यापूर्वीच तो
 मिताहार घेतो पोट पुटेल इतके जेवत नाही किंवा पुढे उपयोगी पडेल
 म्हणून अन्न राखूनही ठेवीत नाही तो कोणाला ज्योतिष सांगून किंवा औषधे
 देऊन किंवा अथर्व वेदातल्याप्रमाणे मंत्रतंत्र सांगून भावली उपजीविका करित
 नाही. स्वप्राची पळे सांगत नाही किंवा पशुपत्याच्या ओरड्यावाताळ मर्मही
 सांगत नाही तो पातिमोक्तातील नियमाचे कडक पालन करतो व शरीर,
 मन व जिह्वा यावर खयन राखतो. नरा तोटा, गुण दुःख, स्तुति निंदा,
 कीर्ति अपकीर्ति-यामुळे त्याचे मन हलकत नाही “ मी काय खाऊ ? कुठे
 खाऊ ? मला चांगली झोप मिळाली नाही, आज मी कुठे झोपू ? ”
 (१७०), इत्यादि विचाराना धारा देत नाही. शीत उष्ण ह्यासारखे
 हयामानातील परक तो सहन करतो चिलटे, डास किंवा भुईंवर
 सरपटणाऱ्या प्राण्याच्या दशासबंधी तो पर्वा करित नाही कष्ट शब्द मुखाच्याने
 सहन करतो तो “ जशास तसे ” वागत नाही जेवणानंतरची दुपार
 ध्यानचितनात घालवतो. रुपावचर अरूपावचर प्याने प्राप्त करून घेतो किंवा
 ब्रह्मविहाराची भावना करतो, म्हणजे विश्वातील अमिष्ट प्राणिमात्रांवर
 दया करतो, रोगानी पछाडलेल्या लोकांहाल करणा चालवतो, लोकांच्या
 भरभराटीत आनंद मानतो, पण कशातही त्याच मन आसक्त राहत नाही
 सगळ्याबद्दल त्याच्या भावना समान अमान

मुनीचें तत्त्वज्ञान — मुनि कामभोगात वेदोपही होत नाही, किंवा उलटपक्षी देहदडही आचरणात आणीत नाही दोन्ही टोंरें कटाभानें टाळून तो सुवर्णमध्य स्वीकारतो शाश्वतदृष्टि किंवा उच्छेददृष्टि या दोन्ही पासूनही तो दूर राहतो बौद्ध तत्त्वज्ञानातील तीन तत्त्वावर त्याची अदळ भ्रष्टा असते म्हणजे जगातील प्रत्यक्ष वस्तु 'अनित्य' आहे, 'दुःसमय' आहे, व 'अनात्म' आहे म्हणजे तत्त्वतः आपली म्हणता येईल अशी, किंवा चिरकाल टिकणारी अशी, नाही हें जाणतो मुनीचा विधास असा की जग हें कर्मानुसारी आहे—

“कम्मना वत्तति लोको, कम्मना वत्तति पजा ।

कम्मनिबन्धना सत्ता रयस्ताणीव यापतो ।” (६२५)

जगातील दुःखावर विचार करून त्याला चार आर्यस्तयें व जगातील कार्य कारणभाव (पटिच्चसमुत्पाद) याचें ज्ञान चांगलें झालेलें असतें आविद्येमुळें तृष्णा उत्पन्न होते व तृष्णा हें सर्व दुःखाचें मूळ आहे, हे तो जाणतो तृष्णेचा नाश करणें शक्य आहे व तो नाश करण्याचा मार्गही आहे, हें तो जाणतो द्वयतानुपसंनानुत्तात (३८) हें स्पष्ट सांगितलें आहे की सर्वसाधारण लोक ज्ञानामुळें हा नियम जाणत नाहीत (भररागपरतेहि भवभोगानुसारिहि । मारधेय्यानुपजेहि नाय धम्मो सुखमुधा ॥ ७५४) ज्या स्थितीत मर आश्रवाचा नाश होतो त्याचें ज्ञान वचन आर्यानाच होतें

को नु अजत्रमरियोहि पद समुद्धमरहति ।

य पद सम्मदञ्जाय परिनिव्वन्ति अनासया ॥ (७०५)

ह्या आनंदमय स्थितीप्रत मुनि पोहोंचतो

निर्वाण — सर्व दुःखाचा नाश ज्या स्थितीत हे तो त्या स्थितीला निर्वाण असें म्हणतात परंतु ती स्थिति कशी प्राप्त होते ? बौद्धधर्माच्या उत्तर काळीन इतिहासावरून असें आढळून येतें की निर्वाण या ज्ञेयाच्या बौद्धाच्या कल्पनेमध्यें अनेक पेरफार झालेले आहेत या संप्रदायाची सुत्तनिपातातील कल्पना आरभीच्या कालाची दिसते निर्वाण हें याच नव्हीं तृष्णेच्या नाशामुळें व रागद्वेषमोहादि ज्ञेयाच्या उच्छेदामुळें प्राप्त होतें.

नन्दी-सयोजनो लोको वितकस्त विचारणो ।

तण्हाय विप्पदानेन निम्बाणमिति बुच्चति ॥ (११०९)

दुसऱ्या एका गायेंत विमोक्षाबद्दल असें म्हटवें आहे—

यस्मिं कामा न वसन्ति तण्हा यस्त न विज्जति ।

कथम्था च यो तिण्णो विमोक्खो तस्म नापरो ॥ (१०८९)

“ज्याच्या ठिगणीं लोभ, तृष्णा, किंवा शका दुष्टता राहिल्या नाहींत त्याला विमोक्ष म्हणजे काहीं दुसरी वस्तु नव्हे ” अशी स्थिति प्राप्त झालेल्या गरीब निष्काचन मुनि कुठल्याही गोष्टीबद्दल लोभ न धरता, सांप्रदायिक दृष्टि (दिद्दि), शील-नत याच्या जजाळात न गुरफटता, तात्त्विक विचारानें चित्ताची समतोलता बाळगीत, मरणाचा (परिनिर्वाणाचा) दिवस येईपर्यंत गन्मार्गानें आयुष्य घालवीत राहतो.

परिनिर्वाणानंतरची स्थिति —मृत्यूनंतर मुनीची काय अवस्था होते याबद्दल बुद्ध स्पष्ट काहींच सांगत नाही जगाची उत्पत्ति, हेतु, किंवा शोयट यासारख्या प्रश्नाप्रमाणेंच हा प्रश्न अशेष आहे. बुद्ध म्हणतो—ज्याप्रमाणें दिव्याची ज्योत विस्फल्यानंतर तिचें काय होतें हें आपण जाणत नाही, त्याप्रमाणेंच मुनि नामऱ्यापासून मुक्त झाल्यावर नाहींसा होतो, त्याचें काय होतें हें सांगता येत नाही

अनि यथा यातरेगेन विज्जो । अथ पलेति न उपेति सय ।

एव मुनि नामकाया विमुक्तो । अथ पलेति न उपेति सय । (१०७४)

देव व गन्धर्व देखील त्याची स्थिति जाणत नाहींत (६४४) ही शब्दातीत स्थिति आहे नावरीच्या सोळा शिष्यांपैकीं एकानें म्हणजे उप सीवानं बुद्धाला प्रश्न विचारला कीं, मुनि विमुक्त झाल्यानंतर तो कोणच्या स्थितींत असतो ? तो उन्हेड पावतो कीं शाश्वत कालपर्यंत निरोमी असा असतो ? बुद्धानें उत्तर केलें कीं, तो अस्तगत आहे त्याची मोजमापानें गणना केली जात नाहीं, व कोणचेही शब्द त्याचें वर्णन करू शकत नाहीं

अत्थगतस्त न पमाणमत्थि । येन न वग्गु तं तस्स नत्थि ।

तन्नेसु धम्मेसु समूहेसु । समूहता मादप्पाऽपि सन्ने ॥ (१०७६)

बुद्धधर्म नीतिधर्म—बुद्धधर्माचा नीतिधर्म असेही म्हित्येक वेळा म्हटले जाते व ह्याला भरपूर सळसळी मुत्तनिपातात आढळते ईश्वरानेही जरी बुद्धधर्मात-विशेषतः प्राचीन बुद्धधर्मात-सुगंधता बाळगलेली आढळते, तरी बौद्ध लोक देव देवता, स्वर्ग, नरक, कर्म पुनर्जन्म यावर विश्वास ठेवतात ग्राहणाचे देव, शक्र, ब्रह्मा, वगैरे-ह्यांना बुद्धांपेक्षा ते कनिष्ठ समजतात व ते बुद्धांभे येऊन त्याला वन्दन करतात असे वर्णन आढळते नीतिमय आयुष्य घालविण्याबद्दल व जगाचे स्वरूप स्वरूप जाणण्याबद्दल भिभूना व गृहस्थ-लोकाना बुद्ध नेहमी उपदेश करीत असे धम्मिक्मुत्तात (२६) नीतिमय आयुष्य घालविण्याबद्दलच नियम सांगितले आहेत व त्या नियमांचे पालन झाले म्हणजे गृहस्थ व्रतांचे पालन झाले ह्या नीतिपरतेचे दुसरे लक्षण जें दिसून येते तें हें की ब्राह्मण, अमण, स्नातक (न्हातक) खेत्तजिन, वेदगू परि-गजक, नाग, पण्डित, सोत्थिय, इत्यादि शब्दाचा अर्थ नीतिपर लावणे हाय अशा तऱ्हेचे या शब्दाचे अर्थ सभियमुत्तात (३२) दिलेले आढळतात

भाषा व विचारमांडणी — मुत्तनिपाताचे प्राचीनत्व त्याच्या विषया प्रमाणे त्याच्या भाषेवरूनही दिसून येते डॉ पाउसबोल ह्यानीं पालील विशेषाकडे विद्वानांचे लक्ष वधलेच आहे —

नामाची व क्रियापदाचीं वैदिक बहुवचनी रूपे—मगूहतासे (१४), पञ्चयासे (१५), पण्डितासे (८७५ ७६) किंवा, चरामसे (०९), सिक्खिससामसे (८१४)

सक्षित रूपे विनिच्छया, लम्भणा, (विनिच्छयानि लम्भणानि), मन्ता, परिज्जा लामम्भ्या (मन्ताय, परिज्जाय, लामम्भ्याय) सन्त्या, तुग्गच्चा, तिम्भ्या, समुच्चा यिया काही ठिकाणीं छन्दाकरिता रूपे सक्षित केल्लीं आहेत—

तद (तदा) ६८५, जनेत्व (जनेत्वा) ६९५, यद (यदा) ६९६, सिञ्चित्व (सिञ्चित्वा) ६०२

वैदिक कृदन्त रूपे — विष्णहातवे, उष्णमेतवे, सपयातवे, (वैदिक तवै प्रत्ययापासून)

वादविलेलीं रूपे—आतुमान (८८८) सुवामि (६६६), सुवाना (२०२)

आर्यभट्टे—सम्यसि (समिस्तमि), पात्र किंवा पात्रा (पत्रमि),
पवेन्ते (पवेतेष्य), मुस्त (मुनिस्तमि), ददु (दिस्त),
परिस्वसानो (परिवसमानो), अवोचामि (अवोच), दग्नेन
(इदितेन) ५८४, उग्गाहयन्त (उग्गाहन्ति) ७११.

अनियमित शब्द—व्यपथ (१६४, १६१), भुनह, पट्टिमेनियन्ति,
क्यास्त (१६१), उपय (७८७), अनीन्द्रता (७८४).

काही ठिकाणी साकेतिक शब्दयोजना किंवा सशित रचना आढळते—
कुप्पपटिच्चसन्ति (७८४), मज्झमज्जी विगममज्जी,
विभूतसज्जी (८७४), दिगुण, एरगुण (७१४)

भाषाण ग्रंथ व उपनिषदाप्रमाणे पालि वाङ्मयातही अनेक वाक्ये व शब्द-
प्रयोग याची पुनरुक्ति आढळते. मुत्तनिपात ह्याला अपवाद नाहा. मुत्ते ३,
६, ७, १३, १४, १६, २०, २१, ३५ ह्या मुत्तात नित्येन गाथाती-
शेवटला चरण धूपद म्हणून वापरलेला आहे. इतर पालि पुस्तकाप्रमाणे
येथेही हृदयाला भिडणाऱ्या भरपूर उपमा, उत्प्रेक्षा, रूपक किंवा दृष्टान्त
आढळतात (४६, ४८, २०१, २५५, ३२१, ३५३, ४४३, ८०
८३१, ९२०, १०१४) मूर्त माणसाची मुल्ला अर्धवट भरलेल्या
भाड्याशी किंवा रळपळग्याच्या ओढ्याशी केन्ही आहे. तर शहाण्या मनु-
ष्याला शान्त मरोवराची किंवा शान्त नदीची उपमा दिली आहे (७२०-
२१) या उपमा किती सार्थ आहेत ! एके ठिकाणी आपल्या नातेवाईकात
घरून बोलणारा माणूस जेव्हा मृत्यूने ओढला जातो तेव्हा त्याला वधस्थानी
ग्याटकारून ओढल्या जाणाऱ्या मायीची उपमा दिली आहे (५८०).
दुसरे एके ठिकाणी एरुमेकाशी झोंबाझोंबी करणाऱ्या या जगातील माण-
साना उथळ पाण्यात जीवनाकरिता तडपडग्याच्या माशाची उपमा दिली
आहे (१३६). गृहस्थाभमी मनुष्य मुनीची बरोवरी कदापि करू शकत
नाही, हें दाखविण्याकरिता एक अतिसमर्पक दृष्टान्त दिलेला आहे. व्या-
प्रमाणे निळी मान असल्यामुळे सुंदर दिसणारा व आकाशात (थोडेमे)
उडणारा मोर ह्यात हंसाची गतिकदापि प्राप्त होण्यायोगी नाही, त्याप्रमाणे
गृहस्थाभमी मनुष्य मुनीची कदापि बरोवरी करू शकणार नाही (२२२).

छन्दोरचना.—मुत्तनिपाताची सर्वसाधारण छन्दोरचना म्हणजे जुने वैदिक छन्द—आठ अक्षराचा अनुष्टुप्, अकरा अक्षराचा त्रिष्टुप्, किंवा बारा अक्षराचा जगती या छन्दातून अक्षराची सख्या ठराविक असते परंतु अक्षराच्या ह्रस्वत्वाकडे किंवा दीर्घत्वाकडे लक्ष दिलें जात नाहीं या वैदिक छन्दात छन्द शास्त्रातील उत्तर कालीन गणपद्धतीचा अग्लब वेला जात नाहीं मुत्तनिपातात आपणास काहीं ठिकाणी उत्तरकालीन गणवृत्ता पैकी इन्द्रवज्रा व उपेन्द्रवज्रा यांचें मिश्रण झालेलें आढळतें (२०८-२१२-२१४ १९) काहीं ठिकाणी वसस्थ व इन्द्रवशा यांचेही मिश्रण आढळतें (२२१, ६८८ ९०) काहीं गाथा तेरा अक्षराच्या आहेत (२२०, ६७९-८०, ६९१-९८) त्यांना अतिजगती असें म्हणतात पण त्यातील पंक्तीचें पृथ करण केलें तर गणपद्धतीच्या कोणत्याहि एका वर्गांत बसतीलच असें नाहीं काहीं गाथा वैतालीय वृत्तात आहेत (३७ ३४, ६५८ ५९, ८०४ १३) काहीं औपच्छन्दसिकात आहेत (१ १७, ८३-८७, ३६१-७३). कोमालियमुक्तातील (६६३ ७६) गाथाचें वृत्त वेगवती असून थोडाफार लवचिकपणाही त्यात आढळून येतो काहीं गाथांची शब्दरचना निर्दोष नसल्यामुळें त्या नीट मुरात म्हणता येत नाहींत (१४३-१५२, ११६-३४). यामुळे त्यांना सर्वसाधारण गाथा या नावानें संबोधले बरें.

उत्तरकालीन संस्कृत वाङ्मयातल्याप्रमाणें या ग्रंथात काव्यरचनेचे ठराविक नियम पाळलेले दिसत नाहींत. अनुष्टुप् छन्दातील कित्येक गाथामध्ये सहा पाद किंवा चरण आढळतात (३०२, ३०६-३०७, ५४७, ७३९, ७८१, ७६२, ७६३, ९९२) त्रिष्टुप् वृत्तातीलही काहीं गाथात पाच किंवा सहा पाद आढळतात (४६९, ४७८, ५०८, ८६३, ८७५,) काहींत मात किंवा आठही पाद आहेत (२१३, २३६, १०७९, १०८१, १०८२) गाथा ६५९ मध्ये आपणास वैतालीय वृत्तात पाच पाद आढळतात काहीं ठिकाणी अनुष्टुप् व वैतालीय यांचें मिश्रण आढळतें (१५३, ४७७, ५४०), तर काहीं ठिकाणी अनुष्टुप् व त्रिष्टुप् यांचें मिश्रण आढळतें (३२७, ४५९, ४८२, ४८६, १०५५ ते २०६८, ११४९).

अशा रीतीने ह्या ग्रथाचा परिचय सर्व साधारण वाचकांसही उद्बोधक होईल अशा रीतीने करून दिला आहे. जिज्ञासू लोकां हा ग्रंथ प्रत्यक्ष वाचूनच त्याचा परिचय करून घेतील अशी आशा प्रदर्शित करून हा लावलेला ग्रंथ-परिचय पुरा करतो.

स्वाध्याय, पुर्णे ४ }
२०।७।५५ }

पु बि. बापट

सुत्तनिपाताच्या अभ्यासास उपयोगी पडणारीं पुस्तके

१. सुत्तनिपात — Anderson and Smith हानीं संपादिलेला व पालि टेक्स्ट सोसायटीने छापलेला ग्रंथ.
२. सुत्तनिपात — मूळ व इंग्रजी भाषांतर — Buddha's Teachings, by Lord Chalmers (Harvard Oriental Series, No. 37).
३. सुत्तनिपात — उरुवग्ग व चूलवग्ग — मूळ व इंग्रजी भाषांतर (Part I-II) by Sister Vafira, Mahabodhi Society, Sarnath, U. P.
४. सुत्तनिपात — मूळ व हिन्दी भाषांतर, भिक्षु धर्मेस्तरकृत, महाबोधिसोसायटी, सारनाथ.
५. सुत्तनिपात — बंगाली भाषांतर, भिक्षु शीलमद्रकृत, महाबोधिसोसायटी, कलकत्ता.
६. सुत्तनिपात — सिंधली लिपीत छापलेला, विज्जारतनाकर छापखाना, बुद्धशक २४३४ = इ. स. १८९१.
७. सुत्तनिपात — इंग्रजी भाषांतर, Woven Cadences, by E. M. Hare, Oxford Uni Press, 1947.
८. सुत्तनिपात — इंग्रजी भाषांतर, फाउसबोलकृत, Sacred Books of the East, Vol. X.
९. सुत्तनिपात — मूळ, इंग्रजी प्रस्तावना, टीकेंतील उतारे व समानार्थी उक्त्यांच्या सदभासह, डॉ. पु. वि. वापट हानीं संपादिलेला, पुणे, १९२४.
१०. परमत्थजोतिका — भाग २ (सुत्तनिपात-अट्टकथा), Helmer Smith ने संपादिलेला (PTS.)

११. परमत्थजोतिका— भाग २ ३ (पृष्ठे ६१७ ६४४) Metres of Suttanipāṭa
१२. निहेस — अट्ठकवग्ग, पारायणवग्ग व सग्गविसाणमुत्त ह्यावर त्रिपिटकात् अन्तर्भूत सापेली टीका (PTS and Simon Hewavitarane Bequest Fund Series, Colombo)
१३. निहेसटीका—सदम्भप्पज्जोतिका, edited by A P Buddhadatta (PTS) भाग १-२
१४. अर्थपदसूत्र—पालि अट्ठकवग्ग व चिनी सरफराणाचें इमजी भाषांतर, डॉ पु वि बापट्ट, विश्वभारती, शान्तिनिकेतन, १९५१
१५. Katam Karaniyam— Anesaki's Articles reprinted, Tokyo, 1934, pp. 288-304
१६. University of Ceylon Review, 1948-49, 50 बुत्तनिपातावर N A Jayawikrama ह्यानीं लिहिलेले लेख.
१७. History of Indian Literature Vol II pp 92-98 English Translation (Calcutta University, 1933)
१८. History of Pali Literature—by B C Law, Vol I, pp 230-260

नमो तस्स भगवतो अरहतो सम्मासयुद्धस्स ।

सुत्तनिपातो ।

[१. उरगवग्गो]

५५०१०५

१ K

[१. उरगसुत्तं]

१ यो'उप्पतित विनेति कोव विसंतु सम्पविसव ओसपेहि ।

सो भिक्खु जहाति ओरपार उरगो जिण्णमिव तच्च पुराण ॥१॥

१ सी०-यो वे. २-म०-विसटं.

स्या भगवान् अर्हत् सम्पक्-सयुद्ध [गीतमाला] नमस्कार वसो.

सुत्तनिपात

[उरगवग्ग, पहिला]

१

[१ उरगसुत्त]

१. पसरत जाणान्या सर्पाण्या विपाचा ज्याप्रमाणें ओषधानीं नाश करावा, त्याप्रमाणें एकाएकी उत्पन्न होणाऱ्या क्रोधाचा जा नाश करतो तो भिक्षु, सर्प जसा जीर्ण झालेली जुनी कातडी टाकून जातो, तद्वत् इहपरलोक सोडून जातो. (१)

२ यो रागमुदच्छिदा वसेस मिसुपुष्प^कव सरोरुहं विगुह^६ ।
 सो भिक्षु जहाति ओरपार उरगो जिणमिव तच्च पुराण ॥२॥

३ यो तण्हमुदच्छिदा वसेस सरित सीघसर विसोसंयित्वा ।
 सो भिक्षु जहाति ओरपार उरगो जिणमिव तच्च पुराण ॥३॥

४ यो मानमुदम्बधी वसेस नल्लसेतु^बव सुद्धव्वल महोघो ।
 सो भिक्षु जहाति ओरपार उरगो जिणमिव तच्च पुराण ॥४॥

१ टी०—विसेसयित्वा.

२. पाण्यात शिखर जसे (सुलभपणे) कमळ तोडायें, तसा ज्यानें कामविकाराचा समूळ त्याग केला आहे तो भिक्षु, सर्प जसा जीर्ण झालेली जुनी कातडी टाकून जातो, तद्वत् इहपरलोक सोडून जातो. (२)

३. ज्यानें जोरानें वाहणाऱ्या तृष्णा-नदीला शोषवून तिचा समूळ नाश केला आहे तो भिक्षु, सर्प जसा जीर्ण झालेली जुनी कातडी टाकून जातो, तद्वत् इहपरलोक सोडून जातो. (३)

४. जसा महोघ देवदळाचा अति-दुर्बळ पूल (सहज) मोडून टाकतो, तसा ज्यानें आपल्या गानाचा (अहंकाराचा) क्षय केला आहे तो भिक्षु, सर्प जसा जीर्ण झालेली जुनी कातडी टाकून जातो, तद्वत् इहपरलोक सोडून जातो. (४)

५. यो नाश्रुगमा मयंसु सारं विचिन पुण्यमिह उदुबरेसु ।
 सो भिक्षु जहाति ओरपारं उरगो जिणमिव तच्च पुराण ॥५॥
६. यस्सऽन्तरतो न सन्ति कोपा इति मवाभरत च वीतिरुत्तो ।
 सो भिक्षु जहाति ओरपारं उरगो जिणमिव तच्च पुराण ॥६॥
७. यस्स वितका विधूपितो अज्जत्त सुनिकापिता असेसा ।
 सो भिक्षु जहाति ओरपारं उरगो जिणमिव तच्च पुराण ॥७॥

१. म०-विदुसिता.

५. उदुवर वृक्षावर जसें शोधू गेळें तरी वृळ सापडत नाहीं, तसें ज्याला भवात (पुनर्जन्मात) सार दिसलें नाहीं तो भिक्षु, सर्प जसा जीर्ण झालेली जुनी कातडी टाकून जातो, तद्वत् इहपरलोक सोडून जातो. (५)

६. ज्याच्या अन्त करणात कोप राहिला नाहीं, व जो शाश्वतता आणि अशाश्वतता याच्या पलीकडे पोहोचला आहे तो भिक्षु, सर्प जसा जीर्ण झालेली जुनी कातडी टाकून जातो, तद्वत् इहपरलोक सोडून जातो. (६)

७. ज्याच्या अन्त करणातील वितर्क जाळून समूळ फावून टाकले गेले आहेत तो भिक्षु, सर्प जसा जीर्ण झालेली जुनी कातडी टाकून जातो, तद्वत् इहपरलोक सोडून जातो. (७)

१. अद्वयकारानें दिलेल्या अनेक अर्थांपैकी हा एक अर्थ आहे.

२. वितर्क तीन प्रकारचे—(१) कामनिवर्त, (२) व्यासादवितर्क, व (३) विदिषावितर्क

८ यो नार्चसारी न पचसारी सन्वं अर्चयमा इमं पपञ्चं ।
सो भिक्षु जहाति ओरपारं उरगो जिण्णमिव तच्चं पुराणं ॥८॥

९ यो नाचसारी न पचसारी सन्वं वितथमिदं'ति जत्वा लोके ।
सो भिक्षु जहाति ओरपारं उरगो जिण्णमिव तच्चं पुराणं ॥९॥

१० यो नाचसारी न पचसारी सन्वं वितथमिदं'ति वीतलोभो ।
सो भिक्षु जहाति ओरपारं उरगो जिण्णमिव तच्चं पुराणं ॥१०॥

१ म०—नचचारि. २ म०—अर्चा.

८. जो पुढें धांव घेत नाही व मार्गेही पडत नाही, व जो या प्रपंचाच्या पार गेला आहे तो भिक्षु, सर्प जसा जीर्ण झालेली जुनी कातडी टाकून जातो, तद्वत् इहपरलोक सोडून जातो. (८)

९. जो पुढें धाव घेत नाही व मार्गेही पडत नाही, व (प्रापंचिक) वस्तुजात भासते तशी खरोखर नाही असें जो जाणतो तो भिक्षु, सर्प जसा जीर्ण झालेली जुनी कातडी टाकून जातो, तद्वत् इहपरलोक सोडून जातो. (९)

१०. जो पुढें धांव घेत नाही व मार्गेही पडत नाही, आणि (प्रापंचिक) वस्तुजात जशी भासते तशी खरोखर नाही असें जाणून वीतलोभ होतो तो भिक्षु, सर्प जसा जीर्ण झालेली जुनी कातडी टाकून जातो, तद्वत् इहपरलोक सोडून जातो. (१०)

१. पुढें धाव घेणें म्हणजे अतिविचार करणें, व मार्गे पडणें म्हणजे आळसात पडून राहणें.

११ यो नाच्चसारी न पच्चसारी सच्च वितथमिदं ति वीतरागो ।
सो भिक्खु जहाति ओरपार उरगो जिष्णमिव तच्च पुराण ॥११॥

१२ यो नाच्चसारी न पच्चसारी सच्च वितथमिदं ति वीतदोसो ।
सो भिक्खु जहाति ओरपार उरगो जिष्णमिव तच्च पुराण ॥१२॥

१३ यो नाच्चसारी न पच्चसारी सच्च वितथमिदं ति वीतमोहो ।
सो भिक्खु जहाति ओरपार उरगो जिष्णमिव तच्च पुराण ॥१३॥

११. जो पुढें धाव घेत नाही व मार्गेही पडत नाही, आणि (प्रापञ्चिक) वस्तु जात जशी भासते तशी खरोखर नाही असें जाणून वीतराग होतो तो भिक्षु, सर्प जसा जीर्ण झालेली जुनी कातडी टाकून जातो, तद्वत् इहपरलोक सोडून जातो. (११)

१२. जो पुढें धाव घेत नाही व मार्गेही पडत नाही, आणि (प्रापञ्चिक) वस्तुजात जशी भासते तशी खरोखर नाही असें जाणून वीतदोष होतो तो भिक्षु, सर्प जसा जीर्ण झालेली जुनी कातडी टाकून जातो, तद्वत् इहपरलोक सोडून जातो. (१२)

१३. जो पुढें धाव घेत नाही व मार्गेही पडत नाही, आणि (प्रापञ्चिक) वस्तुजात जशी भासते तशी खरोखर नाही असें जाणून वीतमोह होतो तो भिक्षु, सर्प जसा जीर्ण झालेली जुनी कातडी टाकून जातो, तद्वत् इहपरलोक सोडून जातो. (१३)

- १४ यस्सानुसया न सन्ति केचि मूला अकुसला समूहतासे ।
सो भिक्खु जहाति ओरपार उरगो जिण्णमिव तच्च पुराण ॥१४॥
- १५ यस्स दैरयजा न सन्ति केचि ओर आगमनाय पचयासे ।
सो भिक्खु जहाति ओरपार उरगो जिण्णमिव तच्च पुराण ॥१५॥
- १६ यस्स वनयजा न सन्ति केचि विनिग्गवाय भवाय हेतुकम्पा ।
सो भिक्खु जहाति ओरपार उरगो जिण्णमिव तच्च पुराण ॥१६॥

१ म०—उरगजा

१४ ज्याच्या अन्त करणात अनुशय मुळींच राहिले नाहीत, आणि अकुशलाचीं मुळे^१ उपटून टाकण्यात आली आहेत तो भिक्खु, सर्प जसा जीर्ण झालेली जुनी कातडी टाकून जातो, तद्वत् इहपरलोक सोडून जातो. (१४)

१५ इहलोकीं पुनर्जन्माला कारणीभूत असे भीतीशसून उद्धवलेले सस्कार ज्याच्यामध्ये राहिले नाहीत तो भिक्खु, सर्प जसा जीर्ण झालेली जुनी कातडी टाकून जातो, तद्वत् इहपरलोक सोडून जातो. (१५)

१६ ज्याच्यामध्ये भवबन्धनाला कारणीभूत असे तृष्णेपासून उद्धवलेले सस्कार राहिले नाहीत तो भिक्खु, सर्प जसा जीर्ण झालेली जुनी कातडी टाकून जातो, तद्वत् इहपरलोक सोडून जातो (१६)

१. अनुशय म्हणजे दडून राहणारे पापसस्कार—ते सात आहेत राग, द्वेष, मान, (मिथ्या) इष्टि, शक्त, पुनर्ज मात्ता लोभ व अविद्या
२. अकुशलाचीं मुळे तीन—लोभ, द्वेष आणि मोद

२ धनियसुत्तं

१.२.१]

१७ यो नीवरणे पहाय पंच अनिघो तिण्णकयकयो विसडो ।
 सो भिक्खु जहाति ओरपारं उरगो जिण्णमिव तच्चं पुराण ॥१७॥
 उरगसुत्तं निहितं ।

२ *Sup.*

१८ पक्कोदनो दुद्धंखीरोऽहमस्मि (इति धनियो गोपो)
 अनुतीरे महिया समानवासो ।
 छन्ना कुटि आहितो गिनि
 अय चे पत्थयसी पवस्स देव ॥१८॥ पुनः

१ सी०, अ०—अनीघो. २ म०—'खिरो. ३ म०—पत्थयसि.

१७. जो पाच (बुद्धीचीं) आवरणें सोडून निर्दुःख, निःशक
 आणि तृष्णाशल्यविरहित होतो तो भिक्षु, सर्प जसा जीर्ण झालेली
 जुनी फातडी टाकून जातो, तद्वत् इहपरलोक सोडून जातो. (१७).
 उरगसुत्त समाप्त

२

[२. धनियसुत्त]

१८ "माझे अन्न तयार आहे, व गाई दोहून झाल्या आहेत," असें
 धनिय गोप म्हणाला—, " मही नदीच्या तीरीं मी प्रियजनांसह राहत
 आहे, माझी कुटी शाकारलेली आहे, व आग पेटवलेली आहे, तर
 हे मेघराजा, तुझी इच्छा असल्यास खुशाल बर्पाव कर ! " (१)

१. बुद्धीचीं आवरणें (नीवरणें) हीं पाच आहेतः— कामच्छन्द,
 व्यापाद (द्वेषपुद्दि), आळष, भ्रान्तचित्तता व कुशंसा. विशेष माहितीसाठीं
 ' समाधिमार्ग ' पृष्ठ ३२ पहा.

१९ अक्रोधनो विगैतखिलोऽहमस्मि (इति भगवा)

अनुतीरे महियेकरत्तिवासो ।

विवटा कुटि निव्वुतो गिनि

अय चे पत्थेयसी पवस्स देव ॥२॥

२० (अंधकमफसा नू विज्जरे (इति धनियो गोथो)

केच्छे रुद्धतिणे चरन्ति गाथो ।

वृद्धिऽपि सहेयु आगतं

अय चे पत्थेयसी पवस्स देव ॥३॥

१ रो०- 'लीलो. २ म०-पत्थेयसि. ३ म०-गच्छे.

१९. " मी अक्रोधन आणि विगतखिले आहे, " असे भगवान् म्हणाला, — " महीच्या कांटी (फेयळ) एका रात्रीचा निवास आहे, माझी कुटी उघडी आहे व अग्नि विझलेला आहे, तर हे मेघराजा, तुझी इच्छा असल्यास गुशाळ वर्याव कर ! " (२)

२०. " येथे गोनाश्या व दास नाहीत, " — असे धनिय गोथ म्हणाला, — " नदीकांटी गाढलेल्या गरतांत गाई चरतात, तेथे पाऊस आला तरी त्या सहन करतील, तर हे मेघराजा, तुझी इच्छा असल्यास गुशाळ वर्याव कर ! " (३)

१. उपर जमिनीज रिक्त म्हणतात. अशा तऱ्हेने वाढिल्या व्याख्या चित्तांतून गेलें तो विगतविज. चित्ताने पांच रिक्त आहेत, त्यांचे पाने मक्षिम-निवापातील नेतोपिल गुत्तांत (नं. १६) गाढले.

२. अग्नि ११ आहेत. ते हेः—हाम, जोष, मोह, ज्ञाति, जरा, माया, शोक, परिशेष, दुःख, दीर्घनश्य, उपायाम. (महापण्या, आदिउत्तरियापणुप. पदा.)

३. अ०-ह्या(ल) मधिद्या किंवा विगत मतिता.

२१ वद्धा हि भिसी सुसखंता (इति भगवा)

तिण्णो पारगंतो विनेय्य ओघ । १

अथो भिसिया न विज्जति दिद्वरि

अथ चे पत्थयसी पवस्स देव ॥४॥

२२ गोपी मम अस्सवा अलोला (इति वनियो गोपो)

दीघरंत्त सवासिया मनापा ।

तस्सा न सुणामि किंचि पाप १५

अथ चे पत्थयसी पवस्स देव ॥५॥

२३ चित्त मम अस्सव विमुत्त (इति भगवा)

दीघरंत्त परिभावित सुदन्त ।

१ म०-भिसि. २ म०-त्वाता. ३ म०-पारगतो. ४ म०-दि
५ म०-दि

२१. “माझा ताका बाधून चांगला तयार आहे ” असें भगवान् म्हणाला,— “मी ओघ उतरून पार गेलों आहे, आता ताफ्याचें कारण राहिलें नाहीं, तर हे मेघराजा, तुशी इच्छा असल्यास खुशाल वर्षाव कर ! ” (४)

२२. “माझी गोपी आझावारक आणि स्थिर मनाची आहे”— असें धनिय गोप म्हणाला,— “चिरकाल ती मजबरोबर राहत असून मला प्रिय आहे, तिच्यात कोणतेही बाईट असल्याचें माझे ऐक्यात नाहीं, तर हे मेघराजा, तुशी इच्छा असल्यास खुशाल वर्षाव कर ! ” (५)

२३ “माझे चित्त माझ्या ताब्यात आहे, व तें विमुक्त आहे ” असें भगवान् म्हणाला,— “तें चिरकाल अभ्यासानें भावित आणि

१
पाप पुन मे न विज्जति
अथ चे पत्थयसी पवस्स देव ॥६॥

२४ अत्तवेतनमतोऽहमस्मि (इति वनियो गोपो)
पुत्ता च मे^१ समानिया अरोगा ।
तेस न सुणामि किंचि पाप
अथ चे पत्थयसी पवस्स देव ॥७॥

✓ २५ नाह भतकोऽस्मि कस्साचि (इति भगवा)
निन्विट्ठेन चरामि सम्प्रलोके ।
अ थो भतियो न विज्जति
अथ चे पत्थयसी पवस्स देव ॥८॥

१ म०—भटो २—२ म०—चेमे ३ अ०—भटको ४ म० भटिया
अ०—भटिया ति पि

सयमित आहे, माझ्यात पाप नाही, तर हे मेघराजा, तुझी इच्छा
असल्यास खुशाल वर्षाव कर । ” (६)

२४ “ मी स्वतःच्या श्रमाने निर्बांध करतो ”—असे धनिय
गोप म्हणाला, —“ आणि माझे पुत्र माझ्या बरोबर आहेत व
निरोगी आहेत, त्याच्यात कोणतेही वाईट असल्याचे माझे ऐकिवात
नाही तर हे मेघराजा, तुझी इच्छा असल्यास खुशाल वर्षाव
कर । ” (७)

२५ “ मी कोणाचा नोकर नाही ”—असे भगवान् म्हणाला,
“ मी माझ्या भाडवलावर राहत आहे, नोकरीची मला गरज नाही,
तर हे मेघराजा, तुझी इच्छा असल्यास खुशाल वर्षाव कर । ” (८)

२६ अत्थि वसा^{१८९} अत्थि धेनुपा (इति वनियो गोपो)
गोधरणियो पवेणियोऽपि अत्थि । १

उसमोऽपि गवपती च अत्थि
अथ चे पत्थयसी पवस्स देव ॥९॥

२७ नत्थि वसा नत्थि धेनुपा (इति भगवा)
गोधरणियो पवेणियोऽपि नत्थि ।

उसमोऽपि गवपती च नत्थि
अथ चे पत्थयसी पवस्स देव ॥१०॥

२८ खोलो निखाता असपवेवी (इति धनियो गोपो)
दामा मुजमया नवा सुसठाना ।

१ म०-पवेनियो. २ म०-ति ३ म०-ति च, ४ सी०-खिळा,
म०-खिळा.

२६. "मजपाशीं गाईं व दूध पिणारीं वासरें आहेत"—असें धनिय गोप म्हणाला,—“गामण्या व फळणान्या गाईं आहेत, आणि गाईंचा पुढारी बैल आहे, तर हे मेघराजा, तुझी इच्छा असल्यास खुशाल वर्षाव कर ! ” (९)

२७. "मजपाशीं गाईं व दूध पिणारीं वासरें नाहीत"—असें भगवान् म्हणाला,—“गामण्या व फळणान्या गाईं नाहीत, आणि गाईंचा पुढारी बैल नाही, तर हे मेघराजा, तुझी इच्छा असल्यास खुशाल वर्षाव कर ! ” (१०)

२८. "सुट चांगले गाडले आहेत, ते हालत नाहीत"—असें वनिय गोप म्हणाला,—“दावीं मुज गवताचीं असून उत्तम

१ पण अ०-इमन न करता वाढलेलीं वासरें.

न हि सर्किंखन्ति धेनुपाऽपि छेतु

अथ चे पत्ययसी पवस्स देव ॥११॥

२९ उसभोरिव छेतव वधनानि (इति भगवा)

नागो पूतिळत व दालयित्वा ।

नाह पुन उपेस्स गम्भसेय्य

अथ चे पत्ययसी पवस्स देव ॥१२॥

३० निन्न च यल च पूरयन्तो महामेघो पावस्सि तावदेव ।

सुत्वा देवस्स वस्सतो हममत्थ धनियो क्कभासय ॥१३॥

१ म०—सर्विलस्सन्ति २ म०—छेत्वा ३ सी०—दाळ, म०—

पदालयित्वा ४ म०—उपेय्य

वनविलीं आहेत व नवीं आहेत, दूध पिणाऱ्या बासराना, देखील
तीं तोंडता येणार नाहीत, तर हे मेघराजा, तुशी इच्छा असल्यास
खुशाल वर्षाव कर । ” (११)

२९ “ ऋषभाप्रमाणे (प्रमुख बैलाप्रमाणे) मी वन्धनें तोंडलीं
आहेत ”—असें भगवान् म्हणाला,—“ हत्तीनें जशी गुळवेळ तोंडावी,
तद्वत् मी त्याचा उच्छेद केला आहे आता मी पुनरपि गर्भवाताला
जाणार नाही, तर हे मेघराजा, तुशी इच्छा असल्यास खुशाल
वर्षाव कर । ” (१२)

३० असें भगवान् म्हणत आहे तोंच जळस्थळ महामेघानें
भरून टाकलें पाऊस पडू लागल्याचा आवाज ऐकून धनिय येणें-
प्रमाणें घोळता झाला —(१३)

३१ लामा वत नो ^{अनणुका} ये मयं भगवन्तं अइत्ताम ।
सरण तमुपेम चसलुम सत्था नो होहि तुव महामुनि ॥१४॥

३२ गोपी च अह च अस्तरा ब्रह्मचरिय सुगते चरामेसे ।
जातिमरणस्स पारगा दुक्खस्सऽन्तकरा भवामसे ॥१५॥

३३ नन्दति पुरोहि पुत्तिमा (इति मारो पापिमा)
गोमिक्को गोहि तथेव नन्दति ।

उपधी हि नरस्स नन्दना
न हिंसो नन्दति यो निरूपधि ॥१६॥

१ अ०—चरेमसे इति'पि पाठ विकल्पेन्ति । २ म०—जातिजरामरणस्स.
३ म०—'गू. ४ म०—गोपियो, अ०—गोमियो.

३१. "एरोएर आम्ही धन्य आहोत; का कीं, भगवन्ताचे
आम्हास दर्शन घडले । हे चशुष्मन्, तुला आम्ही शरण जानों.
हे महामुने, तू आमचा शास्ता हो. (१४)

३२. "मी आणि माझी आज्ञाभारक गोपी सुगताच्या आश्रया-
खाली ब्रह्मचर्य पाळून करू आणि जन्ममरणाच्या पार जाऊन दुःखाचा
अन्त करू." (१५)

३३. "पुत्रपन्ताला पुत्रामुळे आनंद होतो." असे पापी मार
म्हणाला, "त्याचप्रमाणे गाईच्या मालकाला गाईमुळे आनंद होतो;
कारण उपाधि मनुष्याला आनंद देते व उपाधिरहित माणमाला
आनंद मिळत नाही." (१६)

३४ सोचति पुत्तोहि पुत्तिमा (इति भगवा) गोमिको गोहि तथेव सोचति ।
उपधी हि नरस्स सोचना न हि सो सोचति यो निरूपधी
ति ॥१७॥

धनियसुत्तं निहितं ।

३

[३. खग्गविसाण-सुत्तं]

३५ सच्च्रेसु भूतेसु निधाय दण्डं अविहेठयं अज्जतरऽपि तेसं ।
न पुत्तमिच्छेय्य कुतो सदाय एको चरे खग्गविसाणक्कप्पो ॥१॥

१ म०-गोपियो, गोपिको. २ नि०- अरेदयं.

३४. " पुत्रवन्ताला पुत्रामुळे शोक होतो. " असें भगवान् म्हणाला, " त्याचप्रमाणे गाईच्या मालकाला गाईमुळे शोक होतो; कारण उपाधि माणसाला शोकदायिनी आहे व जो उपाधिरहित, तो शोक करित नाही. " (१७)

धनियसुत्त समाप्त

३

[३. खग्गविसाणसुत्त]

३५. भूतमात्राविपर्यय दण्डबुद्धि सोडून देऊन त्यापैकी एकालाही त्रास ठेऊ नये, (आणि) पुत्राचीहि आशा बरू नये, मग सहायाची (मित्राची) गोष्ट कशाळा ? (आणि) गेंड्याच्या शिंगाप्रमाणे एकाची राहावे. (१)

- ३६ ससग्गजातस्स भवन्ति ग्रेहा ग्रेहन्वय दृक्कमिदं पहोनि ।
आदीनय ग्रेहज पेक्कमानो एको चरे रागविसाणरूपो ॥२॥
- ३७ भित्ते सुहज्जे अनुकपमानो हापेनि अयं पटिग्रंद्धचित्तो ।
एतं भयं सन्धवे पेक्कमानो एको चरे रागविमाणरूपो ॥३॥
- ३८ वसो विसालो^१वं यया विसत्तो पुत्तेसु टारेसु च या अपेक्खा ।
यसाक्खलीरो^२ य अमज्जमानो एको चरे रागविसाणरूपो ॥४॥
- ३९ मिगो अरज्जग्गिह^३ यया अरद्धो येनिच्छन्न गच्छनि गोचराय ।
विज्जू^४ नरो^५ सेरित पेक्कमानो एको चरे रागविसाणरूपो ॥५॥

१ रो०-भवति ग्रेहो. २ म०-पटिग्रंथचित्तो. ३ म०-ज. ४ मी०-
अपेक्षा. ५ मी०-वलीरो, अ०-यंगखलीरो. ६ म०-विज्जू. ७ निद्वे०-गेरि तं.

३६. ससर्ग घटन्वाने स्नेह उत्पन्न होतो. स्नेहापासून हें द्रु रा उत्पन्न होतें. हा स्नेहापामून उत्पन्न होणारा दोष पाहून गेंड्याच्या शिंगाप्रमाणें एकाकी राहावें. (२)

३७. मित्रसुहृदांना मदत करण्याच्या उद्देशानें आसक्तचित्त होऊन सदर्थ सोडून देतो. परस्पर प्रेमात हें भय पाहून गेंड्याच्या शिंगा-
प्रमाणें एकाकी राहावें. (३)

३८. विशाल वेळू जसा (इतर वेळूमध्यें) गुंतून जातो, तद्वत् पुत्रदाराची अपेक्षा होय. वेळूच्या मोडाप्रमाणें संगन न होना गेंड्याच्या शिंगाप्रमाणें एकाकी राहावें. (४)

३९. अरण्यातील मोरळ्या मृग चरण्यासाठीं जसा यथेष्ट निहार करतो, त्याप्रमाणें मुत्र माणसानें आपली स्वतंत्रता जागून गेंड्याच्या शिंगाप्रमाणें एकाकी राहावें. (५)

४०. आमन्तनां होति सहायमज्जे वासे^१ ठाने^२ गमने चारिकाय ।
 अनभिज्झित सेरित पेक्खमानो एको चरे खग्गविसाणकप्पो ॥६॥
४१. खिडा रती होति सहायमज्जे पुत्तेसु च विपुल होति पेम ।
 पियविप्पयोग विजिगुच्छमानो एको चरे खग्गविसाणकप्पो ॥७॥
४२. चातुदिसो अप्पट्ठिघो च होति सन्तुस्समानो इतरीतरेन ।
 परिस्सयान सहिता अउभी^३ एको चरे खग्गविसाणकप्पो ॥८॥
४३. दुस्सगहा पब्बजिता पि एके अयो गहट्ठा घरमवासन्ता ।
 अप्पोस्सुक्को परपुत्तेसु इत्वा एको चरे खग्गविसाणकप्पो ॥९॥

१ म०-^१न्तणा २-२ म० वासेय्यठाने. ३ म०-अनतिच्छित्त, अनभि-
 च्छित्त. ४ अ०-अ-उभी.

४०. मित्रावरोबर असल्याने राहण्या-उसण्यासाठी व जाण्या-येण्यासाठी बोलावणे होतं, (पण) निर्लोकता ही स्वतंत्रता असे जाणून गेंड्याच्या शिंगाप्रमाणे एकाकी राहावे. (६)

४१. आस्रेष्टावरोबर राहिल्याने करमणूक आणि आनंद वाढतो, आणि मुलावर फार प्रेम जडते. (पण) प्रियाच्या वियोगामुळे उबग वाटून गेंड्याच्या शिंगाप्रमाणे एकाकी राहावे (७)

४२. कितीही अल्पलाम झाला तरी त्यात सतोष मानणारा चार ही दिशाना जाण्याला मोकळा व अप्रतिबन्ध होतो. (म्हणून) विघ्नें सहन करून निर्भयपणे गेंड्याच्या शिंगाप्रमाणे एकाकी राहावे (८)

४३. कित्येक सन्यासीही असे असतात की, त्याचा संग्रह करणे कठीण जातं, मग घरात राहणाऱ्या गृहस्थाश्रम्याची (तर गोष्टच विचारावयास नको.) (म्हणून) इतराच्या मुलाविषयी वेफिकिर होऊन गेंड्याच्या शिंगाप्रमाणे एकाकी राहावे. (९)

५००१८७।

- ४४ ओरोपयित्वा गिहिव्यञ्जनानि ससीनैपत्तो यथा कोविळारो ॥
 छेवान धीरो^१ गिहिवजनानि एको चरे खग्गविसाणकप्पो ॥ १० ॥
- ४५ सचे लभेय निपक सहाय सद्धिचर साधुविहारि धीर ।
 अभिमुय्य सब्बानि परिस्सयानि चरेय्य तेनऽत्तमनो सतीमा ॥ ११ ॥
- ४६ नो चे लभेय निपक सहाय सद्धिचर साधुविहारि धीर ।
 राजा व रुद्ध विजित पहाय एको चरे खग्गविसाणकप्पो ॥ १२ ॥
- ४७ अद्धा पससाम सहायसपद सेट्ठा समा सेवित्वा सहाया ॥
 एते अलद्धा अनवज्जभोजी एको चरे खग्गविसाणकप्पो ॥ १३ ॥

१ म०-समिन्नं, सल्लिन्नं. २ म०-धीरो ३ म०-रिं ४ म०-जि.

४४. पानें गळालेल्या कोविदार वृक्षाप्रमाणें गृहस्थाश्रमाचीं चिन्हें टाऩून आणि गृहस्थाश्रमाचीं बन्धनें तोडून शूरानें गेंड्याच्या शिंगा-प्रमाणें एकाकी राहावें (१०)

४५ जर दुशार, सन्मार्गानें वागणारा व धैर्यवान् साथी मिळाला, तर सर्व विघ्नें सहन करून स्मृतिमान् राहून आनदानें त्याज्यरोबर राहावें (११)

४६ जर दुशार, सन्मार्गानें वागणारा व धैर्यवान् साथी मिळाला नाही, तर राजा विजित (दुसऱ्याच्या ताब्यात गेलेले) राष्ट्र सोडून जातो, तद्वत् गेंड्याच्या शिंगाप्रमाणें एकाकी राहावें (१२)

४७. मित्रसपदेची आम्ही खात्रीनें तारीफ करतो समानशील किंवा आपणापेक्षा श्रेष्ठ मित्राची सगत करावी (पण) जर असे साथी मित्राले नाहीत, तर शुद्ध अन सेवन करीत गेंड्याच्या शिंगा-प्रमाणें एकाकी राहावें (१३)

१ शुद्ध अन्न सेवन करणें म्हणजे सदाचारानें वागणें जो अमदाचारी तो नितीही सोवळें वाळणीत असला, तरी अशुद्धच अन्न खातो.

- ४८ दिखा सुवर्णस्त पमस्तरानि कम्मरपुत्तेन सुनिट्टितानि ।
संघट्टमानानि दुवे भुजस्मि एको चरे खग्गविसाणकप्पो ॥ १५ ॥
- ४९ एव दुतियेन सहो ममऽस्त वाचाभिलापो अभिसज्जना वा
एत भय आयति पेक्खमानो एको चरे खग्गविसाणकप्पो ॥ १५ ॥
- ५० कामा हि चित्रा मधुरा मनोरमा विरूपरूपेन भवेति चित्त ।
आदीनव कामगुणेषु दिखा एको चरे खग्गविसाणकप्पो ॥ १६ ॥
- ५१ ईती च गण्डो च उपद्रवो च रोगो च सल्ल च भय च मे त ।
एत भय कामगुणेषु दिखा एको चरे खग्गविसाणकप्पो ॥ १७ ॥

१ नि० सवट्ठयत्तानि २ नि०—दुतीयेन ३ म०—सह ४ म०—ईति

४८ सोनारानें उत्तम रीतीनें तयार वेढेलीं सोयाची प्रभासपन्न
दोन कवणें एका हातात एकमेकावर आदळत असलेली पाहून
गेंव्याच्या शिंगाप्रमाणें एकाकी राहावें (१४)

४९ याप्रमाणें दुसऱ्यासह वर्तमान राहिल्यास, माझ्याकडून बडबड
केली जाईल, किंवा मला त्याची आसक्ति जडेल, हें पुढील आयुष्य
क्रमात भय पाहून गेंव्याच्या शिंगाप्रमाणें एकाकी राहावें (१५)

५० कारण पंचेन्द्रियाचे विषय विचित्र, मधुर आणि मनोरम
आहेत, ते नानाप्रकारें मनुष्याचें चित्त भयन करतात विषयामध्ये
असलेला हा दोष पाहून गेंव्याच्या शिंगाप्रमाणें एकाकी राहावें
(१६)

५१ भयानर हें समट आहे, हा गन् आहे, हा उपद्रव आहे,
हा रोग आहे, गल्य आहे, भय आहे—याप्रमाणें (पंचेन्द्रियांच्या)
विषयात भय पाहून गेंव्याच्या शिंगाप्रमाणें एकाकी राहावें (१७)

- ५२ सीतं च उष्णं च खुंदं पिपासं वातातपे दससिरिसपे च ।
सञ्चानिऽपेतानि अभिसंभवित्वा एको चरे खगविसाणकप्पो ॥ १८ ॥
- ५३ नागो'व गूयानि विवज्जयित्वा सजातखन्धो पदुमी उत्तारो ।
यथाभिरन्त विहरे अरज्जे एको चरे खगविसाणकप्पो ॥ १९ ॥
- ५४ अट्ठौनं तं सगणिक्कारतस्स यं पस्सये सामेदिक्कं विमुत्तिं ।
आदिच्च वधुस्स वचो निसम्म एको चरे खगविसाणकप्पो ॥ २० ॥
- ५५ दिट्ठिनिसूकानि उपात्तिवत्तो पत्तो नियाप्र पटिलद्धमगो ।
उत्पन्नजाणोऽग्निं अनज्जनेय्यो एको चरे खगविसाणकप्पो ॥ २१ ॥

१ म०-खुदं. २ म०-विहरं. ३ म०-अट्ठानं. ४ म०-यं पस्सये.
नि०-कुं. ५ म०-गमायिकं, सामायिक. ६ म०-विमुत्तानि. ७ म०-
णऽग्निं.

५२ शीत, उष्ण, तहान, भूक, ऊन, वारा, डास, साप-हे
सर्प (हेरा) सहन करून गेंड्याच्या शिंगाप्रमाणे एकाकी
राहावे. (१८)

५३. जसा पद्मबुल्लत जन्मलेल्या भव्य खाद्याचा मोठा हत्ती
यूप सोडून अरण्यात यथेष्ट संचार करतो, त्याप्रमाणे गेंड्याच्या
शिगाप्रमाणे एकाकी राहावे. (१९)

५४. मटलीत सुख मानणान्याला (समात्रिलाभाने प्राप्त
होणारी) क्षणिक विमुक्ति मिळेल हे अशक्य आहे. (म्हणून)
आदित्यमन्त्राचे (बुद्धाचे) वचन ऐकून गेंड्याच्या शिंगाप्रमाणे
एकाकी राहावे. (२०)

५५. मी विषम संप्रदायाच्या पार गेलों आहे, मी न्याय्य पथावर
आलों आहे, (खरा) मार्ग मला मिळाला आहे, मला ज्ञान उत्पन्न
झाले आहे, इतरांनी समजावण्याची आता जरूरी राहिली नाही,
असे जाणून गेंड्याच्या शिंगाप्रमाणे एकाकी राहावे. (२१)

- ५६ निळोलुपो निक्कुटो निप्पिपासो निम्मत्तो निद्धन्तं कमावमोहो ।
 निरासयो सच्चलोके भवित्वा एको चरे खग्गविसाणकप्पो ॥२२॥
- ५७ पाप सहाय परिवज्जयेथ अनत्थदस्सि विसमे निविट्ठ ।
 सय न सेवे पसुत पमत्त एको चरे खग्गविसाणकप्पो ॥२३॥
- ५८ बहुस्सुत धम्मवर भजेथ मित्त उळार पटिभानवन्त ।
 अज्जाय अत्थानि विनेष्य कखं एको चरे खग्गविसाणकप्पो ॥२४॥
- ५९ खिद्धं रतिं कामसुखं च लोके अनलकंरित्वा अनपेक्खमानो ।
 विभूसनद्धाना विरतो सच्चवादी एको चरे खग्गविसाणकप्पो ॥२५॥

१ नि०-निरामतो. २ म०- विद्धारति. ३ नि० (मी०)-

विभूमद्वाना.

५६. निळोलुप, अदामिक, निस्वृण्ण, गुणह, कपाय (क्लेश) -
 मोहापासून मुक्त व सर्व लोकीं निर्लेश होऊन गेंड्याच्या शिंगाप्रमाणे
 एकाकी राहावे. (२२)

५७. असदर्याचा उपदेश करणारा व विषम मार्गांनि निविष्ट
 अशा पापी साण्याचा त्याग करावा; आपण होऊन अशा आसक्त
 आणि प्रमत्त माणसाची सगळी धरून नये, (व) गेंड्याच्या शिंगाप्रमाणे
 एकाकी राहावे (२३.)

५८. बहुश्रुत, वर्महर, उदार व प्रतिभासपन्न अशा मित्राची सगळी
 धरावी, व (त्याजकडून) सदर्य समजून घेऊन व शक्तेचें निरसन
 करून गेंड्याच्या शिंगाप्रमाणे एकाकी राहावे. (२४)

५९. क्रीडा, मजा, चैन-एवढ्याने इहलोकीं समाधान न मानता
 व याची अरेक्शा न धरता शृंगारभूषणापासून निवृत्त व सयराठी
 होऊन गेंड्याच्या शिंगाप्रमाणे एकाकी राहावे. (२५)

- ६० पुत्त च दार पितर च मातर धनानि धञ्जानि च वधवानि ।
 हित्वान कामानि यथोर्विकानि एको चरे खगविसाणकप्पो ॥२६॥
- ६१ सगो एसो परित्तमेत्थ सोस्य अणऽस्सादो दुक्खमेत्थ भिग्यो ।
 गैजो एसो इति जत्वा मुत्तिमा एको चरे खगविसाणकप्पो ॥२७॥
- ६२ सद्दालयित्वा सयोजनानि जालं व मेत्वा सलिलम्बुचारी ।
 अग्गीव द्दुह अनिवत्तमानो एको चरे खगविसाणकप्पो ॥२८॥
- ६३ ओक्किस्तचकैखु न च पाटलो लो गुत्तिन्द्रियो रम्भित्तमानसानो ।
 अनवस्सुतो अपरिट्ठमानो एको चरे खगविसाणकप्पो ॥२९॥

१ रो०-यवयानि च २ म०-यतोभिकानि, ३ मी०-गलो, म०-गण्डो, गण्डो, ४ नि०-मुत्तिमा, ५ म०-पदावयित्वा, ६००, नि०-सद्दालयित्वा, ६ सी०-जाल मेत्वा, म०-जाल भित्वा, जालं व भित्वा, ७ रो०-चम्पू

६०. पुत्रदारा, आईबाप, वनवा-न्य, दान्यव आणि आपल्या आभार्यातीत उपभोग्य वस्तू मोडून गेंड्याच्या शिंगाप्रमाणे एकाकी राहावे (२६)

६१ हा मग (आमाकि) आहे, यात सौख्य गोटे, आस्वाद थोडा, आणि यात दुःख जास्ती आणि हा गल आहे, असे जाणून सुज्ञाने गेंड्याच्या शिंगाप्रमाणे एकाकी राहावे. (२७)

६२ पाण्यात फिरणारा (मासा) जसा जाळे तोडून पार जातो, त्याप्रमाणे सयोजन नोडून, आणि अग्नि जसा जळलेल्या ठिकाणी परत येत नाही, तद्वत् माघारे न येता, गेंड्याच्या शिंगाप्रमाणे एकाकी राहावे. (२८)

६३ ऋषि मार्गे, पादचावन्य (इकडे निरुडे फिरण्याची हाव) नाही, इन्द्रिय स्वा गीन, मन सुरक्षित, शिष्याप्रदल अनासक्त आणि मन संताप नाही-असा (होऊन) गेंड्याच्या शिंगाप्रमाणे एकाकी राहावे. (२९)

- ६४ ओहारयित्वा गिहिव्यञ्जनानि सठ्ठिअपत्तो यथा पारिच्छत्तो ।
कासायवत्थो अभिनिक्खमिन्वा एको चरे खग्गविसाणकप्पो ॥ ३० ॥
- ६५ रसेसु गेअ अरुर अलोलो अनञ्जपोसी सपदानचारी ।
कुले कुले अपट्ठियद्धचित्तो एको चरे खग्गविसाणकप्पो ॥ ३१ ॥
- ६६ पहाय पचावरणानि चेतसो उपक्खिलेसो व्यपनुज्जे सञ्चे ।
अनिस्सितो छेवा सिनेहदोस एको चरे खग्गविसाणकप्पो ॥ ३२ ॥
- ६७ विपिट्ठिकवान सुख दुख च पुब्बेव च सोमनदोमैनस्सं ।
लब्धानुपेक्ख समथ विसुद्ध एको चरे खग्गविसाणकप्पो ॥ ३३ ॥
- १ मी०-संछन्नं. २ नि०-व्यं ३ अ०, म०-स्नेहं. ४ म०-दुक्खं.
५ म०, अ०-सोमनस्सदोमनस्सं.

६४. पाने गळून गेलेल्या पारिच्छत्र (पारिजात) वृक्षाप्रमाणे गृहस्थाश्रमाची चिन्हे टाकून काढाय बल्ले परिधान करून व पूर्णपणे गृहत्याग करून गेंड्याच्या शिंगाप्रमाणे एकाकी राहावे (३०)

६५. जिभेची चट नाही, अचचळ, दुसऱ्यांना न पोसणारा, लहानमोठ्या घरी क्रमशः (एकादे घर न चुकवता) भिक्षा ग्रहण करणारा, कोणत्याही कुटुंबाविषयी आसक्ति न ठेवणारा-असा (होऊन) गेंड्याच्या शिंगाप्रमाणे एकाकी राहावे. (३१)

६६ चित्ताची पाच आवरणे सोडून, चित्तकेश दूर सारून, अनासक्त होऊन व स्नेहदोष तोडून गेंड्याच्या शिंगाप्रमाणे एकाकी राहावे. (३२)

६७. आर्त्ता सौमनस्य आणि दौर्मनस्य व नंतर सुख व दुःख मागे टाकून, उपेक्षायुक्त शुद्ध शम (समाधि) संपादून गेंड्याच्या शिंगाप्रमाणे एकाकी राहावे. (३३)

१. आपणास कदाचित् चांगली भिक्षा मिळणार नाही म्हणून आपल्या मार्गातील गरिबांची घरे काही लोळ टाळतात, तसे न करणारा

- ६८ आरद्धविरियो परमत्थपत्तिया अलीनचित्तो अकुसीतवुत्ति ।
दळ्हनिक्कमो यामवत्थपपन्नो एको चरे खगविसाणकप्पो ॥३४॥
- ६९ पटिसल्लानं ज्ञानमरिञ्चमानो धम्मोसु निच्च अनुधम्मचारी ।
आदीनव सम्मसिता भवेसु एको चरे खगविसाणकप्पो ॥३५॥
- ७० तण्हक्खय पत्थय अप्पमत्तो अनेलमूगो सुतवा सतीमा ।
सखातधम्मो नियतो पधानवा एको चरे खगविसाणकप्पो ॥३६॥
- ७१ सीहोव सदेसु असन्तसन्तो वातोव जालम्हि असज्जमानो ।
पदुमव तोयेन अलिप्पमैनो एको चरे खगविसाणकप्पो ॥३७॥

१ सी०, म० - अलिपं

६८. परमार्थप्राप्तीसाठी पूर्ण उत्साही, समाधानचित्त, निरलस-
वुत्ति, दृढनिश्चयी व स्थिर (ज्ञान)-बलसंपन्न होऊन गेंड्याच्या
शिंगाप्रमाणे एकाकी राहावे. (३४)

६९. एकान्तवास आणि समाधि न सोडता, नित्य सद्धर्मानुसार
वागणारा व पुनर्जन्मात दोन पाहणारा होऊन गेंड्याच्या शिंगाप्रमाणे
एकाकी राहावे. (३५)

७०. तृणाक्षयाची उकट इच्छा वाळगणारा, अप्रमादी, इशारे,
विद्वान्, स्मृतिमान्, धर्मज्ञानी, आर्यमार्ग जाणून त्याची प्राप्ति करून
घेतलेल्या व उत्साही होऊन गेंड्याच्या शिंगाप्रमाणे एकाकी
राहावे. (३६)

७१. शिंहाप्रमाणे शब्दाना न घाबरता, वाण्याप्रमाणे
जाळ्यात न अडकता, व कमलांप्रमाणे पाण्यात न लिपता गेंड्याच्या
शिंगाप्रमाणे एकाकी राहावे (३७)

७२ सीतो यथा दाढमली पस्य राजा मिगान अभिमुख्यचारी ।

सेवेध पन्तानि सेनासनानि एको चरे खग्गविसाणकण्णो ॥३८॥

७३ मेत्त उपेक्ख करुण विमुत्ति आसेवमानो मुदित च काले ।

सव्वेन लोकेन अविरोज्झमानो एको चरे खग्गविसाणकण्णो ॥३९॥

७४ राग च दोस पहाय मोह सँदालयित्वा सयोजनानि ।

असन्तस जीवितसखयम्हि एको चरे खग्गविसाणकण्णो ॥४०॥

७५ भजन्ति सेवन्ति च कारणत्थो निकारणा दुल्लभा अज्ज मिता ।

अत्तइद्वपेज्जा अँसुची मनुत्सा एको चरे खग्गविसाणकण्णो नि ॥४१॥

खग्गविसाणसुत्त निद्वित ।

१ म०-पदालयित्वान, Fsb -सदालयित्वान २ म०-त्ता. ३ म०-
अत्तय' ४ नि०- अतुच्च मनुत्सा

७२ मृगाचा राजा दष्टागति मिह जसा (सर्वाचा) निग्रह
करून, परामव करून राहता, त्याप्रमाणे अरण्याच्या सीमाप्राताती-
निवासस्थानी राहून गेंड्याच्या शिंगाप्रमाणे एकाकी राहावे (३७)

७३ मैत्री, करुणा, मुदिता व उपेक्षा या चित्तविमुक्तीची
यथाकाल भावना करून व प्राणिमात्राविषयी अविरोधी होऊन
गेंड्याच्या शिंगाप्रमाणे एकाकी राहावे. (३९)

७४. राग, द्वेष आणि मोह सोडून, सयोजने तोडून, व जीवित
नाशाचा प्रसंग आण असताहि न डगमगता गेंड्याच्या शिंगाप्रमाणे
एकाकी राहावे (४०)

७५ लोकां पायद्यासाठीं सगति धरतात, मैत्री करतात, अकारण
मित्र मापढणे आजकाळीं फठीण, अपवित्र माणसें आरण्याच हिताची मुद्रि
धरताना, (हें नाहून) गेंड्याच्या शिंगाप्रमाणे एकाकी राहावे (४१)

खग्गविसाणसुत्त समाप्त

४

[४. कसिभारद्वाजसुत]

एव मे सुत । एक समय भगवा भगवेषु विहरति दक्षिणा-
गिरीरिम् एकनालाय ब्राह्मणगामे । तेन ग्वा पन समयेन कसिभार-
द्वाजस्स ब्राह्मणस्स पञ्चमत्तानि नकुलसुतानि पयुत्तानि हन्ति वप्पुमात्ते ।
अथ खो भगवा पुण्यण्डसमय निवासत्वा पत्तचीनरमादाय येन कसि-
भारद्वाजस्स ब्राह्मणस्स कम्मन्तो तेनुपसकमि । तेन ग्वा पन समयेन
कसिभारद्वाजस्स ब्राह्मणस्स परिवेसना वेत्तनि । अथ खो भगवा येन
परिवेसना तेनुपसकमि उपसकमिवा एकमन्त अट्टामि । अट्ठा खो
कसिभारद्वाजो ब्राह्मणो भगवन्तं पिण्डाय टित । दिस्सान भगवन्त
एनदवोच-अहं ग्वा समणे कस्सामि च वपामि च, कसिभार च वपिवा

४

[४ कसिभारद्वाजसुत]

असो मी ऐकलें आहे एके समयी भगरान् भगर देजानी-
दक्षिणागिरी ग्रान्तान एकनाला नावाच्या ब्राह्मण ग्रामात राहत होता,
त्या काळी कृषिभारद्वाज-ब्राह्मणाच्या अंतान पेरणीच्या वेळी पाचशें नागर
चाड होणे तेव्हा भगरान् सकाळच्या प्रहरी बस परिधान करून
पात्रचीनर घेऊन कृषिभारद्वाज-ब्राह्मणाच्या (शेतीचे) काम चाड
होतें तेथें गेला. तेथें कृषिभारद्वाज ब्राह्मणाच्या (भोजनगजारमाती-
पक्तीचे) वाढण (परिवेसना) चाड होतें निकडे जाऊन भगरान् एका
वाजूम उभा राहिला. कृषिभारद्वाज-ब्राह्मणानें भिक्षेमाडी उभा
राहिलेल्या भगराच्या पादिलें, पाहून तो भगराच्या म्हणारा,
“ हे श्रमगा, मी नागरतां आणि पेरतां, नागरून आणि पेरून

७८ कायगुत्तो वचीगुत्तो आहारे उदरे यतो ।

सच्च करोमि निदानं सोरञ्च मे पमोचनं ॥३॥

७९ विरियं मे धुरधोर्येह योगक्षेमविग्रहं ।

गच्छति अनिवर्तनं यत् गन्ता न सोचति ॥४॥

८० एवमेसा कसी कट्टा मा होति अमनकला ।

एतं कसिं कसिवानं सन्नदुक्खा पमुचति ॥५॥

अथ खो कसिमारदाजो ब्राह्मणो महति या कम्पपाति या पायासं
बडुत्वा भगवतो उपनामेसि—मुञ्चतु भव गोतमो पायासं, कस्सको
भयं, यं हि भयं गोतमो अमनकल कसिं कसती ति ।

१ अ०—धोर्य.

७८. कावेचें आणि वाचेचें मी रक्षण करतो, उदरनिर्वाहाच्या
आहारात मयमिन्न राहतो. सच हें माझे निंदण व संतोष ही
मुद्दी. (३)

७९. धुरा बाहणांरा माझा उत्साह तो योगक्षेमामिमुक्त (निर्वाणा-
मिमुख) जानो व नेरें गेण्यावर तो परत येत नाही व (माझ्यासारखा
शेतकरी) शोकरहित होतो. (४)

८० याप्रमाणें शेती केरी असता, ती अमृतफलदायक होणे,
अशी शेती करून सर्ग दुःखांपासून (मनुष्य) मुक्त होतो. (५).

तेव्हा कृषिमारदाज—ब्राह्मणानें माझ्या कष्टाच्या ताटांत पायस
वाटून तो—भवान् गोतम पायसाचा स्वीकार करो; भवान् शेतकरी
आहे का की, भवान् गोतम अमृतफलदायक शेती करतो—असे
म्हणून भगवन्तापुढें केला.

- ८१ गाथाऽभिगातं मे अभोजनं नैव । संपुस्तं ब्राह्मणं नेत्तुं धम्मो ।
 गाथाभिगातं पनुदन्ति बद्धा । धम्मो सति ब्राह्मणं वृत्तिरेसं ॥६॥
- ८२ अज्जेन च केवलिनं महसिं । खीणासर्वं बुक्कच्चवूपसन्तं ।
 अन्नेन पानेन उपट्ठहस्सु । खेत्तं हि तं पुज्जं ऽपेक्यंस्स होती
 ति ॥७॥

अथ कस्स चाहं भो गोतम इमं पायासं दम्मीति । न खोऽहं न
 ब्राह्मणं परस्सामि सदेवके लोके समारके सत्रद्वके सत्समणब्राह्मणिया
 पजाय सदेवमनुस्साय यस्स सो पायासो भुत्तो सम्मा परिणामं गच्छेय्य ।
 अज्जत्र तथागतस्स वा तयागतसावकस्स वा, तेन हि त्वं ब्राह्मण त
 पोयासं अप्पहुरित्ते वा छुट्ठेहि, अप्पाणके वा उदके ओपिलापेहीति ।
 अथ खो कस्सिभारद्वाजो ब्राह्मणो तं पायासं अप्पाणके उदके

८१ (भगवान् म्हणाला) — या अन्नासत्रधी मी गाथा बोल्लो,
 तच्छा तें मग स्वीकारता येत नाही हे ब्राह्मणा, (तें स्वीकारणें) हा
 जाणव्याचा धर्म न०हे. ज्या अन्नासत्रधी गाथा म्हटल्या, तें बुद्ध स्वीकारीत
 नसतात हे ब्राह्मणा, सदाचाराला ही पद्धत योग्य आहे (६)

८२ कैवल्य प्राप्त झालेल्या क्षीणपाप व कौकृत्य शान्त झालेल्या
 महर्षींची तू अन्य अन्नपानार्थें सेवा कर का की पुण्येच्छूला तो
 पुण्यक्षेत्रासारखा होय.

“ भो गोतम, असें जर आहे, तर हा पायस मी दुसन्या कोणास
 देऊं : ” “ हे ब्राह्मणा, तयागताशिवाय किंवा तयागतथावकीशिवाय
 सदेवक, समारक, सत्रद्वक, लोकांत, श्रमणब्राह्मणांत, देवमनुष्यांत
 असा कोणी मग दिसत नाही कीं, ज्याग हा पायस खाऊ असा पचेल,
 म्हणून, हें ब्राह्मणा, तू हा पायस गयत नसलेल्या ठिकाणी टाक किंवा

ओपिलापेसी ति । अथ खो सो पायासो उदके पक्खितो चिच्चिटा-
यति चिट्ठिचिटायति सन्धूपायति सम्पधूपायति । सेय्यथाऽपि नाम
फालो दिवससन्तत्तो उदके पक्खितो चिच्चिटायति चिट्ठिचिटायति
सन्धूपायति सम्पधूपायति, एवमेव सो पायासो उदके पक्खितो
चिच्चिटायति चिट्ठिचिटायति सन्धूपायति सम्पधूपायति । अथ खो,
कलिभारद्वाजो ब्राह्मणो सविग्गो लोमहङ्गजातो येन भगवा तेनुपसकमि,
उपसकमिन्वा भगवन्त पादेसु शिरसा निपतिन्वा भगवन्त ऐतदबोच—
आभेक्कन्त भो गोतम, आभेक्कन्त भो गोतम । सेय्यथाऽपि भो गोतम
निककुज्जितं वा उक्कुज्जेय्यं, पटिञ्जलं वा विवरेय्यं, मूळहस्सं वा मग्ग
आचिक्खेय्यं, अन्धकारे वा तेलपज्जोतं धारेय्यं चक्खुमन्तो रूपानि
दक्खिन्ती ति, एवमेव भोता गोतमेन अनेकपरियायेन धम्मो प्रकासितो ।

प्राणी नसलेल्या पाण्यात टाकू.” तेव्हा कृपिभारद्वाज-ब्राह्मणाने तो पायस
प्राणी नसलेल्या पाण्यात टाकला तो पायस पाण्यात टाकला असता
‘चिटिचिटि’ शब्द करू लागला व वाफ सोडू लागली असा
दिवसभर सन्तप्त झालेला नागराचा फाल पाण्यात टाकला असता
‘चिटिचिटि’ शब्द करतो, वाफ सोडतो, तसाच तो पायस ‘चिटि-
चिटि’ शब्द करू लागला व वाफ सोडू लागला. तेव्हा कृपिभारद्वाज-
ब्राह्मणाला सवेग ज्ञाना, रोमहर्ष ज्ञाना, व भगवतापार्शी येऊन
भगवताच्या पायावर साष्टांग दंडवत घालून भगवन्ताला म्हणाला,
“ धन्य धन्य, भो गोतम, जमने पालथे पडलेले भाडे नीट करारे,
किंवा झाकलेली वस्तु विवृत करावी, वाट चुकलेल्याला वाट
दाखवारी, किंवा डोळ्यांना पदार्थ दिसावे या उद्देशाने अजारात
मशाळ पाजवारी, त्याप्रमाणे भवान् गोतमाने अनेक पर्यायानी धर्म
प्रकाशित केला आहे हा मी भगवान् गोतमाना शरण जातो, धर्मांग

एसाह भगवन्त गोतम सरण गच्छामि धम्म च भिक्खुसंघ च । उभेय्याह
 भोतो गोतमस्स सन्तिके पब्बज्ज, उभेय्य उपसपद ति । अल्लं ग्वो
 कसिमारद्वाजो ब्राह्मणो भगवतो सत्तिके पब्बज्ज, अल्लं उपसपद ।
 अचिरूपसम्पन्नो खो पनायस्मा भारद्वाजो एको धर्मपक्खो अप्पमत्तो
 आतापी पटित्तो विहरन्तो न चिरस्सेय यत्तं ५थाय कुलपुत्ता सम्मदेव
 अनागरस्मा अनगारिय पब्बजन्ति तदनुत्तर ब्रह्मचरियपरियोसान दिट्ठे व
 धम्मे सय अमिज्जा सच्छिक्खवा उपसपज विहासि । खीणा जाति,
 बुसित ब्रह्मचरिय, यत्त करणीय, नापर इत्थत्ताया ति अब्भज्जासि ।
 अज्जतरो च ग्वो पनायस्मा भारद्वाजो अरहन्त अहोसी ति ।

कसिमारद्वाजसुत्त निहित ।

शरण जातो, आणि भिक्षुसंघाला शरण जातो, मवान् गोतमापाशीं
 मला प्रव्रज्या आणि उपसपदा मिळाली ॥

त्याप्रमाणें कसिमारद्वाज—ब्राह्मणाला भगवतापाशी प्रव्रज्या व
 उपसपदा मिळाली उपसपदेनंतर थोड्याच काळात आयुष्मान् भारद्वाज
 एकाकी, एकान्तवासी, अप्रमादी, उत्साही व प्रहितात्मा होऊन राहत
 असता, ज्याच्यासाठी कुलीन मनुष्य घागल्या रीतीने घरातून निघून
 अनागारिक प्रव्रज्या घेतात, ते अनुत्तर ब्रह्मचर्य-पर्यवसान (निर्वाण)
 याच आयुष्यात स्वतः जाणून, साक्षात् अनुभवून, प्राप्त करून घेऊन
 राहिला जन्म क्षीण झाला, ब्रह्मचर्य आचरिते, कर्तव्य केले, व आता
 पुनर्जन्म राहिला नाही हें त्यानें जाणलें आणि आयुष्मान् भारद्वाज
 अरहन्तापैवी एव झाला.

कसिमारद्वाजसुत्त समाप्त

५

[५. चुन्दसुत्त] १

८३ पुच्छामि मुनिं पट्टपञ्ज (इति चुन्दो कम्मरपुत्तो) बुद्ध धम्मस्सामि
 वीततण्ह ।

दिपदेत्तम सारथीन पवर । कति लोके समणा तदिच्च ब्रूहि ॥१॥

८४ चतुरो समणा न पञ्चमंति (चुन्दा ति भगवा) ते ते आविकरोमि
 सक्खिपुट्ठो ।

मग्गजिनो मग्गदेसको च मग्गे जीवति यो च मग्गदूसी ॥२॥

८५ क मग्गजिन वदन्ति बुद्धा (इति चुन्दो कम्मरपुत्तो) मग्गऽक्खंयी
 कय अतुल्यो होति ।

मग्गे जीवति मे ब्रूहि पुट्ठो । अथ मे आविकरोहि मग्गदूसि ॥३॥

१ म०—द्विपट्टत्तम. २ रो०—पञ्चमोऽतिथि ३ रो०—मग्गज्जायी.

५

[५ चुन्दसुत्त]

८३. विपुलप्रज्ञ, धर्मस्वामी, वीततृष्ण, द्विपदश्रेष्ठ, सारध्यात
 सर्वोत्तम अशा मुनीला, बुद्धाला भी विचारतों—असे चुन्द लोहार
 म्हणाला—इहलोकीं श्रमण किती तें साग. (१)

८४ चारच श्रमण, पाचवा नाही—हे चुन्दा असें भगवान्
 म्हणाला—तू विचारलें म्हणून तें तुला भी सागतों. मार्गजिन, मार्ग-
 दर्शक, मार्गजीवी आणि मार्गदूपक (हे ते चार). (२)

८५ बुद्ध कोणाला मार्गजिन म्हणताना—असें चुन्द लोहार
 म्हणाला—अतुल असा मार्गदर्शक कसा होतो ? मार्गजीवी कोणता
 आणि मार्गदूपक कोणता ?—हें भी विचारतों तें तुला साग. (३)

- ८६ यो तिर्णकथं कथो विसृज्यो निम्बाणाभिरतो अनानुगिहो ।
 लोकस्स सदेवकस्स नेता तदि मग्गजिनं वदन्ति बुद्धा ॥४॥
- ८७ परमं परमंति यो ध्वं जत्वा अक्खाति विभज्जनि इधेव धम्मं ।
 तं कखच्छिदं मुनिं अनेजं दुतियं भिक्खुनमाहु मग्गदोसि ॥५॥
- ८८ यो धम्मपदे सुदेसिते मग्गे जीवति संगता सत्तामा
 अनवज्जपदानि सेवमानो ततियं भिक्खुनमाहु मग्गजीवि ॥६॥
- ८९ छदनं कवानं सुव्वतानं पक्खन्दि कुलवूत्तको पंगम्भो ।
 मायावी असज्जतो पल्लो पतिल्लपेन चरं स मग्गदोसी ॥७॥
- १ सी०—अननुगिहो. २. रे०, सी०—सज्जतो.

८६. जो शंकेष्या पार गेलेला, तृष्णाशल्यरहित, निर्वाणा-
 मित्त, निर्लोभी आणि सदेवका जगाचा नेता अशा माणसाला बुद्ध
 मार्गजिन म्हणतात. (४)

८७. परम (जें निर्वाण तें) परमत्वाने इहलोकीं जाणून जो
 धर्मोपदेश करतो, धर्माचें विवेचन करतो, त्या शंका दूर करणाऱ्या
 तृष्णाविरहित मुनीला दुसरा (म्हणजे) मार्गदर्शक-भिक्षु म्हणतात. (५)

८८. उत्तम प्रकारें उपदिष्ट धर्ममार्गात जो संयमी, स्मृतिमान्,
 अनवध पदार्थाचें सेवन करणारा होऊन वागतो, त्याला निसरा
 (म्हणजे) मार्गजीवी भिक्षु म्हणतात.

८९. 'साधूंचा वेध घेऊन जो (संघात) धुसणाग, कुटुंबाची
 अयकीर्ति फैलावणारा, घृष्ट, मायावी, असंयत, फोल-असा असनां
 बाह्यात्कारी साधूसारखा वागणारा, तो मार्गदूषक होय. (७)

० एते च पटिविज्झि यो गहट्ठो सुतवा अरियसावको सपञ्जो ।
 सन्वे नेतादिसाति जत्वा इति दिस्वा न हापेति तस्स सद्धा ।
 सुकथं हि दुद्धेन असंपदुद्धं सुद्धं असुद्धेन समं करेय्या ति ॥८॥
 सुन्दसुत्तं निहितं ।

X ६

[६. पराभवसुत्त]

एव मे सुत । एक समय भगवा सावत्थियं विहरति जेतवने अनाय-
 पिण्डिकस्स आरामे । अयं खो अञ्जतरा देवता अभिक्कन्ताय रत्तिया
 अभिक्कन्तवण्णा केवलकप्प जेतवनं ओभासेत्वा येन भगवा तेनुपसंक्रमि ।
 ५३०५८ Beaut

९०. ज्या विद्वान् सप्रज्ञ आर्यश्रावक गृहस्थान् हे (श्रमण)
 जागले आहेत, तो 'सगळेच त्यासारखे नाहीत' असें जाणून व हें
 पाहून आपली श्रद्धा कमी करीत नाही. कारण दुष्ट आणि अदुष्ट,
 शुद्ध आणि अशुद्ध हे सारखेच, असें तो कसें समजेल ? (८)

सुन्दसुत्त समाप्त

६

[६. पराभवसुत्त]

असें मी ऐकले आहे. एके समर्थी भगवान् श्रावस्ती येथें जेत-
 वनात अनायपिण्डिकाच्या आरामांत राहत होता. तेव्हा रात्र सपत
 आली असता एक अत्यंत सुन्दर देवता सर्व जेतवन प्रकाशित करून

उपसंक्रमित्वा भगवन्तं अभिवादेत्वा एकमन्तं अह्वासि । एकमन्तं ठिता खो सा देवता भगवन्तं गायाम अज्झमासि—

९१ पराभवन्तं पुरिसं मयं पुच्छाम गोतमं ।

भगवन्तं पुट्टमागम्म किं पराभवतो मुखं ॥१॥

९२ सुविजानो भव होति सुविजानो परामवो ।

धम्मकामो भव होति धम्मदेस्सी परामवो ॥२॥

९३ इति हेतुं विजानाम पठमो सो परामवो ॥

दुतियं भगवा श्रद्धिं किं पराभवतो मुखं ॥३॥

९४ असन्तस्स पिया होन्ति सन्ते न कुरुतं पिय ।

असत्त धम्म रोचेति तं पराभवतो मुखं ॥ ४ ॥

भगवान् होता तेयें आली. तेयें येऊन भगवन्ताला नमस्कार करून एका वाजूस उभी राहिली. एका वाजूला उभी राहून ती देवता भगवताशीं गाथें बोलली—

९१. आम्ही भगवताला विचारण्यास येऊन पराभव पावणारा पुरुष कोणता हें विचारतों. परामवाचें कारण कोणतें ? (१)

९२. (भगवान्—) वृद्धिगत होणारा पुरुष सहज जाणता येतो. परामन पावणाराही सहज जाणता येतो वृद्धिगत होणारा मंपगयण अस्तो; परामन पावणारा धर्माचा द्वेष करतो. (२)

९३ (देवता—) हा पहिला परामव आम्हास समजला भगवन, दुसरे परामवाचें कारण कोणतें तें सांग. (३)

९४. त्या (पुरुषाला) खल आवडतात, सज्जनाविपर्याय प्रेम नसतें, व खलाचा नम्र आवडतो, हें (त्याच्या) परामवाचें कारण होय. (४)

९५ इति हेत विजानाम दुतियो सो परामवो ।

ततिय भगवा ब्रूहि किं परामवतो मुख ॥ ५ ॥

९६ निदासीली सभासीली अनुद्धाता च यो नरो ।

अल्सो कोवपञ्जाणो त परामवतो मुख ॥ ६ ॥

९७ इति हेत विजानाम ततियो सो परामवो ।

चतुत्य भगवा ब्रूहि किं परामवतो मुख ॥ ७ ॥

९८ यो मातर वा पितर वा जिण्णरु गतयोन्वन ।

पुहुं सन्तो न भरति त परामवतो मुख ॥ ८ ॥

९९ इति हेत विजानाम चतुत्यो सो परामवो ।

पञ्चम भगवा ब्रूहि किं परामवतो मुख ॥ ९ ॥

१. रो०—पहू.

९५ हा दुसरा परामव आम्हास समजला. भगवन् परामवाचें तिसरें कारण कोणतें तें साग. (५)

९६ निद्रावश, सभाप्रिय, प्रयत्न न करणारा, आठशी आणि त्रोगाविष्ट असा जो मनुष्य, तें (त्याच्या) परामवाचें कारण होय. (६)

९७. हा तिसरा परामव आम्हास समजला भगवन्, चवथें परामवाचें कारण कोणतें तें साग. (७)

९८ जो समर्थ असून वयातीत वृद्ध आईचा किंवा नापाचा समाळ करीत नाही, तें (त्याच्या) परामवाचें कारण होय (८)

९९ हा चवथा परामव आम्हास समजला भगवन्, पाचवें परामवाचें कारण कोणतें तें साग (९)

१००. यो ब्राह्मण वा समण वा अज्ज वा पि वनिब्बु ।
मुसावादेन वञ्चेति त परामवतो मुख ॥ १० ॥

१०१ इति हेत विजानाम पञ्चमो सो परामवो ।
उद्धम भगवा ब्रूहि किं परामवतो मुख ॥ ११ ॥

१०२ पइतवित्तो पुरिसो सहिरज्जो समोज्जनो ।
एतो मुञ्जति सादूनि त परामवतो मुख ॥ १२ ॥

१०३ इति हेत विजानाम छट्ठमो सो परामवो ।
सत्तम भगवा ब्रूहि किं परामवतो मुख ॥ १३ ॥

१०४ जातित्यद्धो धनस्यद्धो गोतियद्धो च यो नरो ।
स वाति अतिमञ्चेति त परामवतो मुख ॥ १४ ॥

१००. जो ब्राह्मणावा, श्रमणावा किंवा दुसऱ्या एकाद्या गरीब माणसाला खोटें बोद्धन ठरवितो, तें (त्याच्या) परामवाचें कारण होय (१०)

१०१ हा पाचवा परामव आम्हास समजल्या मगवन्, सहावें परामवाचें कारण कोणतें तें साग (११)

१०२ पुष्कळ संपत्ति, धन आणि अन्न असलेल्या मनुष्य गोड गोड अन्न एकठाव खातो तें (त्याच्या) परामवाचें कारण होय. (१२)

१०३ हा सहावा परामव आम्हास समजला मगवन्, सातवें परामवाचें कारण कोणतें तें साग (१३)

१०४. कुळाच्या, धनाच्या आणि गोत्राच्या गर्वानें फुगून जाऊन जो पुरुष आपल्या आप्त्याची अवहेलना करतो, तें (त्याच्या) परामवाचें कारण होय (१४)

- १०५ इति हेत विजानाम सत्तमो सो परामवो ।
अट्टम भगवा ब्रूहि किं परामवतो मुख ॥ १५ ॥
- १०६ इत्थिधुत्तो सुराधुत्तो अस्सवधुत्तो च यो नरो ।
लद्ध लद्ध विनासेति त परामवतो मुख ॥ १६ ॥
- १०७ इति हेत विजानाम अट्टमो सो परामवो ।
नवम भगवा ब्रूहि किं परामवतो मुख ॥ १७ ॥
- १०८ सेहि दारंहेऽसेन्तुट्ठो वेसियासु पदिस्सति ।
दिस्सति परदारेसु त परामवतो मुख ॥ १८ ॥
- १०९ इति हेत विजानाम नवमो सो परामवो ।
दसम भगवा ब्रूहि किं परामवतो मुख ॥ १९ ॥

---

१. म०-“दारंहे”, सी०-“सतुट्ठो”

---

१०५. हा सातवा परामव आम्हास समजला. भगवन्, आठवें परामवाचें कारण कोणतें तें साग (१५)

१०६. खीज्यसनी, दाह्याज व जुगारी होऊन जो मनुष्य जें जें मिटेल तें तें धारवितो, तें (त्याच्या) परामवाचें कारण होय (१६)

१०७. हा आठवा परामव आम्हास समजला. भगवन्, नववें परामवाचें कारण कोणतें तें साग (१७)

१०८. स्वखीच्या समर्तान सतोय न मानता जो वेद्यागमन आणि परदारागमन करतो तें (त्याच्या) परामवाचें कारण होय. (१८)

१०९. हा नववा परामव आम्हास समजला. भगवन्, दहावें परामवाचें कारण कोणतें तें साग (१९)

११० अतीतयोऽन्नो पोसो आनेति तिष्ठत्यिति ।

तस्मा इस्सा न सुपति त पराभवतो मुख ॥ २० ॥

१११ इति हेत विजानाम दसमो सो पराभवो ।

एकादसम भगवा ब्रूहि किं पराभवतो मुख ॥ २१ ॥

११२ इत्थि सोण्डि विकिरणि पुरिस वाऽपि तादिस ।

इस्सरियस्मि ठापेति त पराभवतो मुख ॥ २२ ॥

११३ इति हेत विजानाम एकादसमो सो पराभवो ।

द्वादसम भगवा ब्रूहि किं पराभवतो मुख ॥ २३ ॥

११४ अप्पभोगो गहातेणो खतिपे जायते बुळे ।

सो व रज्ज पत्यपति त पराभवतो मुख ॥ २४ ॥

११०. क्यातीत पुरुष निररु वृक्षाभ्या फलाप्रमाणे (लहान)
स्तन असलेल्या (तरुण) स्त्रीशी लग्न करतो, व तिच्या ईर्ष्येने झोपत
नाही, ते (त्याच्या) पराभवाचे कारण होय (२०)

१११ हा दहावा पराभव आम्हास समजला भगवन्,
अकरावे पराभवाचे कारण कोणते ते साग (२१)

११२ व्यसनी आणि डाळ्या स्त्रीचा क्रिया तशाच पुरुषाला
जो अप्रिकारावर नेमतो, ते (त्याच्या) पराभवाचे कारण
होय (२२)

११३ हा अकरावा पराभव आम्हास समजला भगवन् वारावे
पराभवाचे कारण कोणते त साग (२३)

११४ क्षत्रिय कुलात जन्मलेला, गरीब पण हाव मोठी असलेला
मनुष्य इहलोकी राज्य मिळविण्याची इच्छा धरतो, ते (त्याच्या)
पराभवाचे कारण होय (२४)

११५ एते पराभवे लोके पण्डितो समवेत्तिष्य ।

अरियो दस्सन्सपन्नो स लोके भजते सिवति ॥ २५ ॥

पराभवसुतं निश्चित ।

७

[७. वसलसुतं]

एष मे सुत । एक समय भगवा सावत्थिय निहरति जेतवने अनाय-
पिण्डकस्स आरामे । अय खो भगवा पुम्बण्हसमय निवासेत्वा पत्तचीर-
मादाप सावत्थिय पिण्डाय पाविसि । तेन खो पन समयेन अग्गिक-
भारद्वाजस्स ब्राह्मणस्स निवेसने अग्गि पज्जलितो होति, आहुति
पग्गाहिता । अय खो भगवा सावत्थिय सपदान पिण्डाय चरमाने ।

११५ शहाणा, तत्त्वज्ञानसपन्न आर्य हे पराभव बरोबर
जाणून कल्याणप्रद लोकीं जातो (२५)

पराभवसुत समाप्त

७

[७. वसलसुत]

असें मी ऐकलें आहे एके समर्थी भगवान् श्रावस्ती येथें जेत-
वनत अनायपिण्डिकाच्या आरामात राहात होता. तेव्हा भगवान्
सकाळच्या प्रहरीं वस्त्र परिधान करून व पात्र-चीर घेऊन
श्रावस्तीत भिक्षाटनाचा गेश्र. त्या समर्थी आग्निक् भारद्वाज ब्राह्मणाच्या
घरी अग्नि प्रज्वलित केलेला होना, व आहुति देण्यात येत होती तेव्हा

येन अग्निभारद्वाजस्त ब्राह्मणस्त निवेसन तेनुपसकामि । अहसा खो अग्निभारद्वाजो ब्राह्मणो भगवन्त दूरतो व आगच्छन्त । दिस्वान भगवन्तं एतदवोच—तत्रेव मुण्डक, तत्रेव समणक, तत्रेव वसलक निट्वाही ति । एव बुचे भगवा अग्निभारद्वाज ब्राह्मण एतदवोच—जानासि पन त्व ब्राह्मण वसल वा वसलकरणे वा धम्मे ति । न ख्वाह भो गोतम जानामि वसल वा वसलकरणे वा धम्मे । साधु मे भव गोतमो तथा धम्म देसेतु, यथाऽह जानेय्य वसल वा वसलकरणे वा धम्मे ति । नेन हि ब्राह्मण सुणाहि, साधुक मनसि करोहि, भासिस्सामी ति । एव भो ति खो अग्निभारद्वाजो ब्राह्मणो भगवतो पच्चस्सोसि । भगवा एतदवोच—

भगवान् श्रावस्तीगर्भे घोघरीं क्रमश भिक्षेसार्थी फिरत असता आग्नि-भारद्वाज-ब्राह्मणाने भगवन्ताला दुरूनच येताना पाहिले; व पाहून भगवन्ताला म्हणाला, “ हे मुण्डक, हे धमणक, हे वृषलक, तेथेच उभा राह्या. ” असें बोलल्यावर भगवान् आग्नि-भारद्वाज-ब्राह्मणाला म्हणाला, “ हे ब्राह्मणा, तू वृषल कोण व वृषलाचे गुण कोणते हें जाणतोस काय ? ” “ गोतमा, वृषल किंवा वृषलाचे गुण कोणते हें मी जाणत नाही. भगवान् गोतमाने मला अमा चर्मोपदेश करायला कीं जेणेकरून वृषल कोण व वृषलाचे गुण कोणते हें मी जाणू शकेन. ” “ असें आहे तर, हे ब्राह्मणा, ऐक व नीट लक्षान घे. हें मी तुला सांगतो. ” “ टीक आहे ” असें आग्नि-भारद्वाज-ब्राह्मणाने भगवन्ताला उत्तर दिले. आणि भगवान् म्हणाला—

११६ कोधनो उपनाही च पापमखी च यो नरो ।

विपन्नदिद्वी मायावी त जज्जा वसलो इति ॥ १ ॥

११७ एकज वा द्विज वाऽपि यो ध पाण मिहिसति ।

यस्स पाणे दया नाथि त जज्जा वसणे इति ॥ २ ॥

११८ यो हन्ति परिरुन्ति गामानि निगमानि च ।

निग्राहको समज्जातो त जज्जा वसलो इति ॥ ३ ॥

११९ गामे वा यदि वाऽरज्जे य परेस ममायित ।

येदया अदिन्न आदियति त जज्जा वसलो इति ॥ ४ ॥

१२० यो हवे इणमादाय चुज्जुमानो पलायति ।

न हि ते इणमथी ति त जज्जा वसणे इति ॥ ५ ॥

१२१ यो विञ्चिक्खम्यता पन्थस्मि वजत जन ।

ह वा निञ्चिक्खमादेति त जज्जा वसलो इति ॥ ६ ॥

११६ रागात्, मूढ उगविण्याचा बुद्धि धरणारा, पापी, गुणी-
जनास दोष लावणारा, मिथ्या दृष्टि आणि मायावी अशा मणसाला
वृषल समजावें (१)

११७ जरायुज किंवा अडज प्राण्याचा जो बंध धरतो त्याग
प्राण्याची दया नाही, त्याला वृषल समजावें (२)

११८ जो गावें आणि शहरे यांना वेढा घाडून लुटतो, उध्वस्त
रगतो, त्याग दुष्ट म्हणून ओळखतात, त्याला वृषल समजावें (३)

११९ गावात किंवा अरण्यात जो इतरांच्या मालकीची वस्तु,
न म्ली असता घेतो त्याला वृषल समजावें (४)

१२० जो ऋण घेऊन, तें परत मागितरें असता, 'तुझे मी
देणेंच नाही' असे म्हणून पळ काढतो, त्याला वृषल समजावें (५)

१२१ जो कोणत्याही पदार्थाच्या इच्छेनें वाटमारेपणा करून
लोकांस लुटतो, त्याला वृषल समजावें (६)

१२२ यो अत्तहेतु परहेतु वनहेतु च यो नरो ।

१२१^५ सखिपुटो मुसा मूति त जज्जा वसलो इति ॥ ७ ॥

१२३ यो वृत्तीन् सखान वा दारेसु पटिदिस्सति ।

सहसा सपियेन वा तं जज्जा वसलो इति ॥ ८ ॥

१२४ यो मातर वा पितर वा जिण्णक गतयोच्चन ।

पहु सन्तो न भरति त जज्जा वसलो इति ॥ ९ ॥

१२५ यो मातर वा पितर वा भातर भगिनिं ससु ।

हन्ति रीसेति वाचाय त जज्जा वसलो इति ॥ १० ॥

१२६ यो अथ पुच्छितो सन्तो अनत्यमनुसासति ।

पटिच्छन्नेन मन्तेति त जज्जा वसलो इति ॥ ११ ॥

१२७ यो क्त्वा पापक कम्म मा म जज्जा नि इच्छति ।

यो पटिच्छन्नकम्मन्तो त जज्जा वसलो इति ॥ १२ ॥

१२२. जो मनुष्य आपणामाठी, दुसऱ्यासाठी किंवा पैशासाठी अथवा विचारलें असताना खोटी साक्ष देतो, त्याला घृणल समजावें. (७)

१२३ जो जरदस्तीने किंवा प्रेमानें आपल्या आत-इष्टाच्या खियाशी वाममार्गानें आचरण करताना दिसतो, त्याला घृणल समजावें (८)

१२४ जो समर्थ असून आपल्या वयातील बृद्ध आईचें किंवा बापाचें पालन-पोषण करीत नाही, त्याला घृणल समजावें (९)

१२५. आई-बाप, भाऊ-बहीण किंवा सासू यास जो मारत किंवा वाणीनें चिडवितो त्याला घृणल समजावें. (१०)

१२६. फायद्याचा उपाय विचारला असता जो हानिकारक उपाय सांगतो, किंवा सन्दिग्ध बोलतो, त्याला घृणल समजावें. (११)

१२७. जो पापकर्म करून तें लोकांनीं जाणू नये अशी इच्छा करतो, ज्याची कृपे गुप्त रीतीनें चाळताना, त्याला घृणल समजावें. (१२)

१२८ यो वे परकुठ गत्वा भुत्वान सुचिमोजन ।

आगत न पटिपूजेति त जज्जा वसलो इति ॥ १३ ॥

१२९ यो ब्राह्मण वा समण वा अज्ज वाऽपि वनिञ्चरु ।

मुसावादेन वञ्चेति त जज्जा वसलो इति ॥ १४ ॥

१३० यो ब्राह्मण वा समण वा भत्तकाले उपडिते ।

रोसेति वाचा न च देति त जज्जा वसलो इति ॥ १५ ॥

१३१ असत् यो ध पव्रति मोहेन पल्लिगुण्ठितो^१ ।

किञ्चिक्ख निजिगिंसानो त जज्जा वसलो इति ॥ १६ ॥

१३२ यो चऽत्तान^२ समक्खे पर चमवजानति ।

निहीनो सेन मानेन त जज्जा वसलो इति ॥ १७ ॥

१ ज०—अवन्द, २ म०—पल्लिगुण्ठितो.

१२८ जो परकथाच्या घरी जाऊन चमचमीत भोजनाचा पाहुणचार घेतो, पण आपल्या घरी आन्यावर त्या गृहस्थाचा आदरसत्कार करीत नाही, त्याला वृषल समजावें (१३)

१२९. जो ब्राह्मणाला, श्रमणाग किंवा दुसन्या एकाच्या गरीब माणसाला खोटे बोलून ठरवितो, त्याला वृषल समजावें (१४)

१३०. दुपारी जेवणाच्या वेळी दारी आडेल्या श्रमणाला किंवा ब्राह्मणाला जो रात भरतो, व काही देत नाही त्याला वृषल समजावें. (१५)

१३१ मोहाने वेढलेला, जो थोड्याबहुत फायद्याचा हव्याम धरून भल्यासल्या गोष्टी सांगतो, त्याला वृषल समजावें. (१६)

१३२. जो अहमन्यतेनें पतित होऊन आत्मस्तुति आणि लोकांचा निरसकार करतो, त्याला वृषल समजावें (१७)

१३३. रोसको कदरियो च पाविच्छो मच्छरां सठो ।

अहिरिको अनो ऽपी तं जञ्जा वसलो इति ॥ १८ ॥

१३४ यो बुद्धं परिभासनि अथ वा तस्स रावकं !

परिव्राज गृह्णं वा त जञ्जा वसलो इति ॥ १९ ॥

१३५ यो वे अनरहा सन्तो अरहं पटिजानति ।

चोरो सत्रसके लोके एस खो वसलाधमो ।

एते खो वसला बुत्ता मत्ता यो वे पकासिता ॥ २० ॥

१३६ न जञ्जा यसलो होति न जञ्जा होति ब्राह्मणो ।

कम्मना वसलो होति कम्मना होति ब्राह्मणो ॥ २१ ॥

१३७ तदभिनाऽपि जानाय यथा मेदं निदरसेन ।

चण्डालपुत्तो सोपाको मानगो इति विस्सतो पी ॥ २२ ॥

१३३. जो दुसऱ्यावर रमावणारा, रूपण, अंसदिच्छ, मत्सरी, शठ, निर्लज्ज व लोकापवादभयरहित, त्यागा वृषल समजावें. (१८)

१३४. जो बुद्धाला, त्याग्या श्रावकाला अथवा (इतर) परिव्राजकाला किंवा गृहस्थांला शिष्या देतो, त्याला वृषल समजावें. (१९)

१३५. जो अरहन्त नसून आपणात अरहन्त म्हणवितो तो सर्व जगांत चोर होय; तो वृषलावग होय. हे वृषल आहेत, हें मी तुम्हांस सांगून समजावून दिलें आहे. (२०)

१३६. जन्मानें वृषल होत नाही व जन्मानें ब्राह्मण होत नाही. कर्मानें वृषल होतो व कर्मानें ब्राह्मण होतो. (२१)

१३७. याला मी एक उदाहरण देतों. त्यानेंही ही गोष्ट समजून येण्याजोगी आहे. कुत्र्याचें मांस ग्राह्याग चण्डालपुत्र मातंग प्रसिद्ध होऊन गेला (२२)

२२। ग्राह

१३८ सो यस्स परम पत्तो मातणो य सुदुल्लभ ।

आगच्छु तस्सुपद्धान खत्तिया ब्राह्मणा बह्व ॥ २३ ॥

१३९ सो देवयानमारुह्य विरज्ज सो महोपथ ।

कामराग विराजेत्वा ब्रह्मलोकूपगो अहु ।

१४० न न जाति निवारेसि ब्रह्मलोकूपपत्तिया ॥ २४ ॥

अज्ञायककुले जाता ब्राह्मणा मन्तवन्धुनो ।

ते च पापेसु कम्मेसु अभिण्हमपदिस्सरे ॥ २५ ॥

१४१ दिट्ठे व धम्मे गारुहा सपराये च दुग्गति

न ते जाति निवारेति दुग्गच्चा गरुहाय वा ॥ २६ ॥

१४२ न जच्चा वसलो होति न जच्चा होति ब्राह्मणो ।

कम्मुना वसलो होति कम्मुना होति ब्राह्मणो'ति ॥ २७ ॥

१ अ०— 'अज्ञायका कुले जाता' ति पि पाटो.

१३८. त्या मातण्णा अत्यत श्रेष्ठ आणि अत्यत दुर्लभ यश मिळाले, त्याच्या सेवेला पुष्कळ क्षत्रिय आणि ब्राह्मण हजर असत (२३)

१३९. निष्पाप व श्रेष्ठपथवती देवयानात वसून व विषय-वासनेचा क्षय करून तो ब्रह्मलोकास गेला ब्रह्मलोकी जन्मण्याला त्याला त्याची जात आड आली नाही. (२४)

१४०. स्वाध्याय-सपन्न कुळत झालेले नामधारी वैदिक ब्राह्मण पुष्कळदा पापकर्में आचरीत असलेले दिसून येतात (२५)

१४१. ते इहलोकी निन्घ होतात व परलोकी दुर्गतीला जाताना त्याचा जन्म दुर्गतीपासून किंवा निन्देपासून त्याचे रक्षण करीत नाही (२६)

१४२. (म्हणून) जन्मानें वृथळ होत नाही व जन्मानें ब्राह्मण होत नाही कर्मानें वृथळ होतो, व कर्मानें ब्राह्मण होतो (२७)

एव वुत्ते अमिक्कभारद्वाजो ब्राह्मणो भगवन्त एतदवोच—
अमिक्कन्त भो गोतम पे०. . धम्म च भिक्खुसव च । उपासकं
म भव गोतमो धारेतु अज्जतग्गे पाणुपेत सरण गत ति ।

पसलसुत्त निद्वितं ।

more comp [८. मेत्तसुत्त] ५० ७७ ७७८
१४३. करणीयमध्यकसुत्तेन य त सन्त पद अभिसमेच्च । १४३
२७१० 'सको उज्जि च सज्ज च रावचो चऽस्ता मुदु अनतिमानी ॥ १ ॥

असौ बोलन्त्यावर आत्रिक-भारद्वाज ब्राह्मण भगवन्ताला भूणाला
“ धन्य धन्य, भो गोतमा, (इत्यादि) भिक्खुसवाला शरण जातों
(येथपर्यंत) आजपासून आमरण शरण गेलेला आहे, असैं भगवान्
गोतमानें समजार्ने ”

पसलसुत्त समाप्त

[८. मेत्तसुत्त]

१४३. शात पदाचें ज्ञान मिळवून तें पद प्राप्त करूं पाहणाऱ्या
आत्महितदक्ष गाणराचें कर्तव्य हें कीं, (त्यानें आपलें कर्तव्य पार
पाडण्यास) समर्थ, सरळस्त सरळ, गोड बोलणारा, मृदु आणि निगवीं
म्हानें (१)

१. 'कवि भारद्वाज' (अनु० ४) मुक्ताच्या शेवटीं पहा

- १४४ सन्तुस्संको च सुभरा च अप्पकिच्चो च सल्लंहुकवुरि ।
 सन्तिन्द्रियो च निपको च अप्पगम्भो कुलेसु अननुगिद्धो ॥२॥
- १४५ न च खुद्द समाचरे किञ्चि येन विज्जू परे उपवदेय्यु ।
 सुखिनो वा खेमिनो होन्तु सव्वे सत्ता भवन्तु सुखितऽत्ता ॥३॥
- १४६ ये केचि पाणभूतस्थि तसा वा थावरा वा अनुवसेसा ।
 दीघा वा ये महन्ता वा मज्झिमा रस्सकाऽणुकथूला ॥४॥
- १४७ दिट्ठा वा येवं अदिट्ठा ये च दूरे वसन्ति अविदूरे ।
 भूता वा सभवेसी वा सव्वे सत्ता भवन्तु सुखितऽत्ता ॥५॥
- १४८ न परो पर निक्खयेय नातिमज्जेय कात्थधि न कच्चि ।
 व्यारोरुता पट्ठिसज्जा नाज्जमज्जस्स दुक्खमिच्छेय्य ॥६॥

१ म०—ये च अदिट्ठा.

१४४. आणि (त्याने) सन्तुष्ट, पोसण्यास सुखम, उलाढाली न करणारा, सात्रेपणें वागणारा, शान्तेन्द्रिय, हुशार, अधृष्ट, व फुटुबाविषयी जास्त लोभ न वागणारा व्हावें (२)

१४५ जेणेंकरून सुद्ध लोक इतरास दोष देतात, असें क्षुद्र आचरण करून नये सर्व प्राणी सुखी, क्षेमी आणि आनंदित होवोत (अशी भावना करावी) (३)

१४६ जे कोणी चर किंवा स्यावर, लाव किंवा मोठे, मध्यम, ह्रस्व, अणुक आणि स्थूल ते सर्व प्राणी—(४)

१४७ दिसणारे अथवा न दिसणारे आणि जे दूर व जवळ राहतात, उत्पन्न झालेले किंवा उत्पन्न होतील ते—सर्व प्राणी आनंदित होवोत (५)

१४८ (त्यापैकी) एक दुसऱ्याला न ठरवो; कोठेही एक दुसऱ्याची अप्रज्ञा न करो, रागावण्यानें व द्वेषबुद्धीनें एक दुसऱ्याला दुःख देण्याची इच्छा न धरो (६)

- १४९ माता यथा नियं पुत्र आभुता एकपुत्रमनुरक्ते ।
 एवऽपि सन्भूतेषु मानस भावये अपरिमाण ॥ ७ ॥
- १५० मेत च सञ्चलोकस्मि मानस भावये अपरिमाण ।
 उद्ध अगो च निरिथ च असमा अवेर असपत्त ॥ ८ ॥
- १५१ तिद्ध चर निसिन्नो वा सपानो वा यावत्तस विगतमिद्धो ।
 एत सति अद्विवेय्य ब्रह्ममेत विद्धार इदमाहु ॥ ९ ॥
- १५२ दिद्धि च अनुगम्य सीत्वा दस्सनेन सपन्नो ।
 कामेसु विनेर्यं गेय न हि जातु गम्भसेय्य पुनरेती ति ॥ १० ॥
- मेत्तसुत्त निद्धित ।

१ नि०, म०—दिनय

१४९ आई जशी एकुलया एक औरत पुत्राचे आपले जायुष्य खर्चूनही रक्षण करते, त्याचप्रमाणे सर्व प्राण्याविषयीं अमर्याद प्रेम बाळगावे. (७)

१५० आणि सर्व लोकाविषयीं पर, खाली आणि चोहोंकडे, अस-
 माय, अवैर आणि असपत्न मैत्रीची अमर्याद भावना बाढवावी (८)

१५१. उभा असता, चालत असता, बसता असता, अथवा
 अथरुणात असता, जापर्यंत निद्रा आली नाही तोंपर्यंत ही (मैत्री-
 भावनेची) स्मृति कायम ठेवावी हिलाच इहलोकीं ब्राह्मजीवन
 म्हणतात (९)

१५२. मिथ्यादृष्टीचा अवलंब न करता, शोकवान् आणि ज्ञान-
 सपन्न होऊन आणि विषयाचा लोभ सोडून दिल्याने तो स्वाधीने
 पुनरपि गर्भवासाय येत नाही (१०)

मेत्तसुत्त समाप्त

९

[९. हेमवतसुच]

१५३ अज्ज पण्णरसो उपोसथो (इति सातागिरो यक्खो) दिव्या रत्ति
उपट्ठिता ।

अनोमनाम सत्थार हन्द पस्साम गोतम ॥ १ ॥

१५४ कच्चि मनो सुपणिहितो (इति हेमवतो यक्खो) सच्च-
भूतेसु तादिनो ।

कच्चि इट्ठे अनिट्ठे च सकण्यस्स वसीकता ॥ २ ॥

१५५ मनो चऽस्स सुपणिहितो (इति मातागिरो यक्खो) सच्चभूतेसु
तादिनो ।

अथो इट्ठे अनिट्ठे च सकण्यस्स वसीकता ॥ ३ ॥

९

[९. हेमवतसुच]

१५३. आज पौर्णिमेचा उपोसथ-असें सातागिर यक्ष म्हणाला-रात्र
दिव्य आहे, चळ, आपण नामांकित गुरूला-गोतमाज भेटू ! (१)

१५४. त्याचें मन-असें हेमवत यक्ष म्हणाला-सर्व प्राणिमात्रा-
निपथी सुस्थिर आहे काय ? इष्ट आणि अनिष्ट वस्तूंचे सकल्प त्याच्या
स्वा गीन आहेत काय ? (२)

१५५. त्याचें मन-सातागिर यक्ष म्हणाला-सर्व प्राणिमात्रा-
निपथी सुस्थिर आहे, आणि इष्ट आणि अनिष्ट वस्तूंचे सकल्प
त्याच्या ता प्रात आहेत (३)

१५६

१५६ कच्चि अदिन्न नादियति (इति हेमवतो यक्खो) कच्चि

अथो आरा पमादम्हा कच्चि ज्ञान न रिञ्चति ॥ ४ ॥

१५७ न सो अदिन्न आदियति (इति सातागिरो यक्खो) अथो
पाणेसु सम्भवतो ।

अथो आरा पमादम्हा बुद्धो ज्ञान न रिञ्चति ॥ ५ ॥

१५८ कच्चि मुत्ता न भणति (इति हेमवतो यक्खो) कच्चि
न खीणव्यपपथो ।

कच्चि वेभूतिय नाह कच्चि सम्फ न भासति ॥ ६ ॥

१५९ मुत्ता च सो न भणति (इति सातागिरो यक्खो) अथो न
खीणव्यपपथो ।

अथो वेभूतिय नाह मुत्ता अत्थ सो भासति ॥ ७ ॥

१ अ० - 'नादीणव्यपपथो'तिऽपि

१५६. तो चोरी करीत नाही ना - असें हेमवत यक्ष म्हणाला -
प्राणघात करीत नाही ना - प्रमादापासून दूर राहतो ना - ध्यान-
समाधीत दक्ष आहे ना - (४)

१५७. तो चोरी करीत नाही - सातागिर यक्ष म्हणाला - प्राणघात
करीत नाही, प्रमादापासून दूर राहतो आणि तो बुद्ध ध्यानसमाधीत
दक्ष असतो. (५)

१५८. तो खोटें बोलत नाही ना - असें हेमवत यक्ष म्हणाला -
कठोर वचन बोलत नाही ना - चहाडी करीत नाही ना - बडबड
करीत नाही ना - (६)

१५९. तो खोटें बोलत नाही - सातागिर यक्ष म्हणाला - कठोर
वचन बोलत नाही, चहाडी करीत नाही व तो प्रवेनें अर्थपूर्ण भाषण
करतो. (७)

१६० कच्चि न रज्जति कामेसु (इति हेमवतो यमगो) कच्चि चित्त अनामिल ।

कच्चि मोह अतिकन्तो कच्चि धम्मेसु चमसुमा ॥ ८ ॥

१६१ न सो रज्जति कामेसु (इति मातागिरो यमखो) अयो चित्त अनामिल ।

सम्भ मोह अतिकन्तो बुद्धो वम्मेसु चमसुमा ॥ ९ ॥

१६२ कच्चि विजाय सपन्नो (इति हेमवतो यमगो) कच्चि ससुद्धचारणो ।

कच्चिऽस्स आसवा खीणा कच्चि नत्थि पुनम्भो ॥ १० ॥

१६३ विजाये चेयं सपन्नो (इति सातागिरो यमखो) अयो ससुद्धचारणो ।

सम्भस्स आसवा खीणा नत्थि नत्थ पुनम्भो ॥ ११ ॥

१-१ सो-विज्जायमेव.

१६०. तो विषयात आसक्त होत नाही ना ?—असं हेमवत यक्ष म्हणाला—त्याचें चित्त शान्त आहे काय ? तो मोहाच्या पार गेला आहे काय ? पदार्थाचें स्वरूप जाणण्यात तो टोळस आहे काय ? (८)

१६१. तो विषयान्त आसक्त नाही—मातागिर यक्ष म्हणाला—आणि त्याचें चित्त शान्त आहे; तो सर्व मोहाच्या पार गेला आहे, तो बुद्ध पदार्थाचें स्वरूप जाणण्यात डोळस आहे (९)

१६२. तो प्रज्ञासंपन्न आहे काय ?—असं हेमवत यक्ष म्हणाला—आणि त्याचें आचरण शुद्ध आहे काय ? त्याचे आश्रय क्षीण झाले आहेत काय ? त्याला पुनर्जन्म नाही ना ? (१०)

१६३. तो प्रज्ञासम्पन्न आहे—सातागिर यक्ष म्हणाला—आणि त्याचें आचरण शुद्ध आहे; त्याचे सर्व आश्रय क्षीण झाले आहेत आणि त्याला पुनर्जन्म नाही. (११)

१६३ (अ) सपन्न मुनिनो चित्त कम्मना व्यप्ययेन च ।
विजाचरणसपन्न धम्मतो न पत्तससि ॥११ (अ) ॥

१६३ (आ) सपन्न मुनिनो चित्त कम्मना व्यप्ययेन च ।
विजाचरणमुपन्न धम्मतो अनुमोदसि ॥११ (आ) ॥

१६४ सपन्न मुनिनो चित्त कम्मना व्यप्ययेन च ।

१८८ विजाचरणसपन्न हन्द पत्तसम गोतम ॥१२ ॥

१६५ एणिजष किस धीर अप्पाहाट अगोलुप ।

मुनि वनरिभ शावन्त एहि पत्तसम गोतम ॥१३ ॥

१६६ सीह बैरुचर नाग कामेसु अनपेसिखन ।

उपसकम्म पुच्छाम मच्चुपासा पमोचन ॥१४ ॥

१६३ (अ). (हेमवत-) त्या मुनीचें मन शारीरिक व वाचसिक सत्कर्मांनीं सपन्न आहे—विजाचरणसपन्न असलेल्याची तू धर्मांला अनुसरूनच प्रशंसा करतोस. (११ अ)

१६३ (आ). (सातागिर-) त्या मुनीचें मन शारीरिक व वाचसिक सत्कर्मांनीं सपन्न आहे विजाचरणसपन्न असलेल्याचें तू धर्मांस अनुसरूनच अभिनंदन करतोस (११ आ)

१६४. त्या मुनीचें मन शारीरिक सत्कर्मांनीं सपन्न आहे चर, ध्याण त्या विजाचरणसपन्न गोतमाला भेटू (१२)

१६५ (हेमवत-) भृगाच्या माझ्या प्रमाणें ज्याच्या माझ्या आहेत, जो कुश, वैर्यवान्, पिताहारी, अगोलुप, वनात (एका ताल) ध्यान करणारा, असा मुनि गोतम—चर, त्याचा आपण भेटू (१३)

१६६ मिढाप्रमाणें एकाशी राहणाऱ्या व कामसुखात निरपेक्ष असलेल्या त्या नागोज्ञाच जाऊन मयुराशासून मोक्ष कोणता हें विचारू (१४)

१६७ अखातार पवत्तारं सम्बधम्मान पारगु ।

बुद्धं वेरमयातीतं गयं पुच्छाग गोतमं ॥ १५ ॥

१६८ किस्मिं लोको समुप्पन्नो (इति हेमवतो यक्खो) किस्मिं
कुप्पति सन्धवं ।

किस्स लोको उपादाय किस्मिं लोको विहज्जति ॥ १६ ॥

१६९ छस्सु लोको समुप्पन्नो (हेमाता ति भगवा) छस्सु कुप्पति
सन्धवं ।

छन्नुमेव उपादाय छस्सु लोको विहज्जति ॥ १७ ॥

१७० कतम तं उपादानं याय लोको विहज्जति ।

निध्यानं पुच्छितो गृहिं कयं दुक्खा पमुच्चति ॥ १८ ॥

१. म०-छमु.

१६७. आख्याता, प्रवक्ता, सर्व धर्माभ्या पार गेलेला, वैर
धाणि भय पांना ओढाडून गेलेला, असा जो मुद्धा त्याला आम्ही
विचारतो. (१५)

१६८. कशामुळे लोक उत्पन्न होतो ?—असं हेमवत यक्ष
म्हणाला—कशान तो भ्रमत्व करतो ? त्याला लोक का म्हणतात व
तो का विघात पावतो ? (१६)

१६९. सहांमुळे लोक उत्पन्न होतो—हे हेमवता, असं भगवान्
म्हणाला—या सहात तो भ्रमत्व करतो. या सहांमुळे त्याला लोक
म्हणतात : व या सहांमुळे तो विघात पावतो. (१७)

१७०. असं उपादान कोणतें की, ज्याच्यामुळे लोक विघात
पावतो ? त्यापासून मुटका कशी होतो, हे आम्ही विचारतो ; दुःखापासून
मुक्त कसा होतो, तें सांग. (१८)

१. सहांमुळे म्हणजे पंचेन्द्रिये व मन या महांमुळे. या महाना आध्या-
त्मिक आयतनं म्हणतात.

१७१ पच कामगुणा लोके मनोछट्टा पवेदिता ।

एत्थ छन्द विराजेत्वा एव दुक्खा पमुच्चति ॥ १९ ॥

१७२ एत लोकस्स निध्यान अक्खात वो यथातथ ।

एत वो अहमक्खामि एव दुक्खा पमुच्चति ॥ २० ॥

१७३ को सूय तरति ओष को ध तरति अण्णव ।

अप्पनिट्ठे अनाल्म्वे को गभीरे न सीदति ॥ २१ ॥

१७४ सब्बदा सीलसपन्नो पञ्चवा सुसमाहितो ।

अउत्तचिन्तो सतिमा ओष तरति दुत्तर ॥ २२ ॥

१७५ विरतो कामसञ्जाय संवसयोजनातिगो ।

नन्दीभवपरिक्खीणो सो गभीरे न सीदति ॥ २३ ॥

१ सी०—पवेदिता, २ म०—अउत्तचिन्तो, ३ म०—‘विरतो’ ति वि.

१७१ (भगवान्—) इहलोकीं पचोन्द्रयाचे आणि मनाचे असे जे विषय सांगितले गेले आहेत, त्यात आसक्ति सोडून दिली म्हणजे दुःखापासून मुक्त होतो (१९)

१७२ लोकापासून सुटण्याचा हा यथार्थ मार्ग सांगितला आहे, आणि हाच मी तुम्हास सांगतो, यानेच दुःखापासून मुक्त होतो (२०)

१७३ (हेमवत—) इहलोकीं ओष कोण तरतो ? सागर कोण तरतो ? ज्यात ठाव नाही व पकडण्याला काही नाही अशा या गभीर सागरात कोण बुडत नाही ? (२१)

१७४ (भगवान्—) सदोदित शीलसपन्न, प्रज्ञामान्, समाग्रिमपन्न, अध्यामचिन्तन करणारा व स्मृतिमान् (म्हणजे जागृत), असा मनुष्य दुस्तर ओष तळून जातो (२२)

१७५ विषयाच्या कल्पनेपासून उपरत, सर्व संयोजनाच्या पलीकडे नेत्रे व ज्याची तृष्णा आणि भवस्वप्ने क्षीण झाली आहेत, असा मनुष्य या गभीर सागरात बुडत नाही. (२३)

- १७६ गभीरपञ्च निपुणयदस्ति । अकिञ्चन कामंभव असत् ।
न परस्मय सञ्चरिषि निष्पमुत्त । दिव्ये पथे कममानं महेप्ति ॥२४॥
- १७७ अनोमनाम निपुणयदस्ति । पञ्चाददं कामालये असत् ।
त परस्मय सञ्चरिषि सुमे । अरिये पथे कममानं महेप्ति ॥२५॥
- १७८ सुदिद्व पत नो अञ्च सुपभातं सुदृष्टित ।
य अदसान समुद्ध ओषतिष्णमनासर ॥ २६ ॥
- १७९ इमे दमसता यक्खा इद्विमन्तो यसरिसनो ।
सञ्चे त सरण थति त्व नो स पा अनुचरो ॥ २७ ॥

१ म०-चक्रमन.

१७६ (हेमवत-) गभीरपञ्च, सूक्ष्मादर्शा, निरुद्धे, कामा-
ज्यात अनासक्त, अशा त्या सर्वेय निष्पुक्त, दिव्य पथाने चाण्णान्या
महर्षीला पहा । (२४)

१७७ नामाकित, सूक्ष्मादर्शा, प्रज्ञादायक, कामाज्यात अनासक्त,
सर्वज्ञ आणि सुमेय अशा त्या आर्य पथाने चाण्णान्या महर्षीला
पहा । (२५)

१७८ आज आम्हाला चांगले दर्शन घडवें, आजची पहाट
शुभदायक शास्त्री व आमचे (सक्ताचें) उठणेही शुभदायक झाले
वा की, आम्ही आज त्या ओषतीर्ण अनाथर समुदाया पाहिले (२६)

१७९ हे ऋद्धिमन्त आणि यशस्वी एव हजारा यश — ते सर्व
तुला शरण जात आहेत तु आम्हाचा अनुत्तर शास्त्रा हो (२७)

१ रागादिवर्म त्या-या ठिकाणी नाहींत असा अकिञ्चन

nnoo + laa

१८० ते मय विचरिस्साम गामा गाम नगा नग ।

नमस्समाना सबुद्ध धम्मस्स च सुवम्मत्ति ॥ २८ ॥

हेमवतसुत्तं निद्रित ।

- १०

[१०. आळवकसुत्तं] .

एव मे सुत । एके समय भगवा आळविय विहरति आळवकस्स यक्खस्म भवने । अय खो आळवको यक्खो येन भगवा तेनुपसकमि, उपसकमित्वा भगवन्त एतदवोच—निक्खम समणा ति । साधवुसो ति भगवा निक्खमि । पविस समणा ति । सा रावुसो ति भगवा पाविसि । दुनियऽपि खो आळवको यक्खो भगवन्त एतदवोच—निक्खम समणा

१ अ०—सातागिरिसुत्तं ति एकवेहि ।

१८० ते आम्ही सनुद्वाळा आणि धर्माच्या सुमर्षतेला नमस्कार करीत गावोगावीं आणि पहाडोंपहाडी फिरत राहू । (२८)

हेमवतसुत्त समाप्त

१०

[१०. आळवकसुत्त]

असें मी ऐकलें आहे एवे सपर्यी भगवान् आळवी येथें आळवक यक्षान्या मंदिरात राहत होता ह्या नेळीं आळवक यक्ष भगवन्ता पाशा आला, व भगवन्ताग म्हणावा, “ श्रमणा, वाहेर नीध ” “ ठीक, आयुष्मन्, ” असें म्हणून भगवान् वाहेर निघाला, “ श्रमणा, आत ये ” “ ठीक, आयुष्मन्, ” असें म्हणून भगवान्

ति । साधुसो'ति भगवा निक्खमि । पविस समणा ति । साधुसो'ति भगवा पाविसि । ततियंऽपि खो आळवको यक्खो भगवन्तं एतदवोच— निक्खम समणा ति । साधुसो'ति भगवा निक्खमि । पविस समणा ति । साधुसो'ति भगवा पाविसि । चतुत्थंऽपि खो आळवको यक्खो भगवन्तं एतदवोच—निक्खम समणा ति । न ख्वाह तं आवुसो निक्खमिस्सामि, यं ते करणीयं न करोही ति । पण्ह तं समण पुच्छिस्सामि, सचे मे न व्याकरिस्सुमि' चित्तं वा ते खिपिस्सामि, हृदयं वा ते फादेस्सामि, पादेसु वा गहेत्वा पारगगाय खिपिस्सामी ति । न ख्वाह तं आवुसो पस्सामि सदेवके लोको समारको सन्नहके सत्तमगब्राम्हणिना पजाय सदेवमनुस्साय यो मे चित्तं वा खिपेय्य,

१ अ०—तं'ति हेदुवचनं. २ अ०—व्याकरिस्सति.

आत गेळा. दुसऱ्यादाही आळवक यक्ष भगवन्ताळा म्हणाला, "श्रमणा, बाहेर नीघ." "ठीक, आयुष्मन्" असे म्हणून भगवान् बाहेर निघाला. "श्रमणा, आत ये" "ठीक, आयुष्मन्" असे म्हणून भगवान् आत गेळा. तिसऱ्यादाही आळवक यक्ष भगवन्ताळा म्हणाला, "श्रमणा, बाहेर नीघ." "ठीक, आयुष्मन्" असे म्हणून भगवान् बाहेर निघाला. "श्रमणा, आत ये" "ठीक, आयुष्मन्" असे म्हणून भगवान् आत गेळा. चौथ्यादाही आळवक यक्ष भगवन्ताळा म्हणाला, "श्रमणा, बाहेर नीघ" "आयुष्मन्, मी आता बाहेर निघणार नाहीं तू जें काहीं करावयाचे असेल तें कर." "हे श्रमणा, मी तुला प्रश्न विचारतो; त्याचें जर तू बरोबर उत्तर दिलें नाहीस तर तुला मी बंड लावीन, किंवा तुझें हृदय फाडून टाकीन, अथवा तुझ्या पायाला धरून तुला गंगेच्या पार फेकीन."

"आयुष्मन्, या सदेवक, समारक, सन्नहक लोकांत, श्रमण-

हृदय वा फालेय्य, पादेसु वा गहेत्वा पारगगाय खिपेय्य, अपि च त्व
आबुसो पुञ्च यदाकखसी ति । अय खो आळरको यक्खो भगवन्त
गायाय अञ्जमासि—

१८१ किं सु वित्तं पुरिसस्स सेट्ठं । किं सु सुचिण्णं सुखमावहाति ।
किं सु हवे सादुतरं रसानं । कयजीवि जीवितमाहुं सेट्ठं ॥ १ ॥

१८२ सुद्धीयं वित्तं पुरिसस्स सेट्ठं । धम्मो सुचिण्णो सुखमावहाति ।
सच्च हवे सादुतरं रसानं । पञ्जाजीवि जीवितमाहुं सेट्ठं ॥ २ ॥

१८३ कथं सु तरती ओव कय सु तरति अण्णव ।
कथं सु दुक्खं अच्चेति कय सु परिमुञ्जति ॥ ३ ॥

१ अ०—साधुतर. २ म०—तरति

ब्राह्मणात् अथवा देवमनुष्यात् असा कोणीही मला दिसत नाही की,
जो मला वेड लावील, किंवा माझे हृदय फाडील, अथवा माझ्या
पायाला धरून मला गंगेच्या पार पेकील तथापि आयुष्मन्, तुझ्या इच्छे
प्रमाणे प्रश्न विचार ” तेव्हा आळरक यक्ष भगवन्ताच्या गाथेने म्हणाऊ

१८१ इहलोकीं मनुष्याला श्रेष्ठ धन कोणने ? कोणचे सङ्कय
के ? असता सुखकारक होणे ? त्यादु पदार्थात उत्तम कोणता ?
कोण या रीतीने वागणे असता त्याच्या जीवनाचा श्रेष्ठ मानतात ? (१)

१८२. (भगवान्—) मनुष्याचे इहलोकीं श्रेष्ठ धन अद्वा होय
मद्गर्भ संपादन केरा असता सुखकारक होणे सत्य हा स्वादुतम
पदार्थ होय प्रज्ञापूर्वक वागणाराचे जीवन श्रेष्ठ मानले जाते (२)

१८३. (मनुष्य) कोय कसा तरतो ? अण्व कसा तरतो ?
दुःखाच्या पार कसा जातो ? परिशुद्ध कमा होतो ? (३)

- १८९ इह अज्जेऽपि पुच्छस्सु पुयू समणब्राह्मणे ।
 यदि सच्चा दमा^१ चागा खन्त्या भिण्णो^२ ध रिजति ॥ ९ ॥
- १९० कथं तु दानि पुच्छेय्य पुयू समणब्राह्मणे ।
 सोऽहं अज्ज पजानामि यो^३ चऽत्यो^४ सपरायिको ॥ १० ॥
- १९१ अथाप वत्त मे बुद्धो यासायाज्जविमागमा ।
 सोऽहं अज्ज पजानामि यच्च दिज्ज महप्पल ॥ ११ ॥
- १९२ सो अहं विचरिस्सामि गामा गाम पुरा पुर ।
 नमस्समानो ममुद्ध धम्मस्स च सुम्मत्त ति ॥ १२ ॥

१ म०—धम्म २ म०—यो ३ म०—तो ४ रो०—अत्यो

१८९ पाहिजे तर निरनिराळ्या भ्रमण-ब्राह्मणांना सत्य, दम, त्याग आणि क्षान्ति यांच्यावेक्षा श्रेष्ठ इहलोकीं काही आहे काय हे विचार (९)

१९० (आठवक—) आता मी निरनिराळ्या भ्रमण-ब्राह्मणांना कशाला विचारू : का कीं, आज मला पारलौकिक लाभ म्हणून जो आहे तो समजला (१०)

१९१ खरोवर माझ्या लाभासाठी बुद्ध आठवीला राहावयास आला त्या मठा आन दान कोणाळ दिले असता विशेष लाभदायक होतं हे समजले (११)

१९२ तो मी सबुद्दाला आणि जमांच्या सुम्मतेला नमस्कार करित व गावोगावी व शहरांशहरीं फिरत राहीन (१२)

एव'वुत्ते आठयत्तो यक्खो भगवन्त एतदवोच-अभिक्कन्त भो
 गोतम . पे० भिन्नुसथ च । उपासक म भव गोतमो
 भारेतु अज्जतगो पाणुपेत सरण गत'ति' ।

आळवकसुत्त निष्ठित ।

११

[११. विजयसुत्तं]

१९३ घर वा यदि तिद्धु नित्तिन्नो उद वा सय (अन्तराल)
 समिज्जेति पेसाहेति एसा कोयस्स इज्जना॥ १ ॥

१९४ आट्टित्तहारसमुत्तो तच्चमसावलेपनो ।
 छविपा कायो गटिच्छन्नो यथाभूत न दिस्सति ॥ २ ॥

१-१ ब्रह्मी व रोमन आवृत्तित नही.

त्यावर आळवक यक्ष भगवताला म्हणाला, " धन्य धन्य, भो
 गोतम इत्यादिक. " आजपासून आभरण शरण गेलेला मी
 उपासक आहे असें भवान् गोतमानें समजावें.

आळवकसुत्त समाप्त

११

[११. विजयसुत्त]

१९३. चारताना, उभा असता, उसला असता किंवा मिठा-यात
 पडला असता, हा देह सर्वोच पात्रतो अपका पसरतो. ही शरिराची
 हाचाल. (१)

१९४. हाडें आणि स्नायु ह्यानी युक्त व मासाने आणि त्वचेनें
 लेपलेला हा काय ठरीनें आच्छादल्यामुळे यथार्थतया दिसत नाही (२)

१९५ अतपूरो उदरपूरो यकपेळस्स ववित्तो ।
 हृदयस्स पुष्पासस्स वक्कस्स पिह्वस्स च ॥ ३ ॥

१९६ सिंघाणिकाय खेळस्स सेदस्स च मेदस्स च । ॥ ४ ॥
 लोहितस्स लसिकाय पित्तस्स च वसाय च ॥ ४ ॥
 १९७ अयस्स नवहि सातेहि असुचि सवति सव्यदा ।

अक्खिम्हा अक्खिगूयको कण्णम्हा कण्णगूयको ॥ ५ ॥

१९८ सिंघाणिका च नासातो मुखेन वमतेकदो ।

पित्त मेह च वपति यावम्हा सेदजल्लिका ॥ ६ ॥

१९९ अयस्स सुसिर सीस मत्थल्लस्स पूरितं ।

सुमतो न मज्जती यान्ते अविज्जाय पुरक्खतो ॥ ७ ॥

१ म०-३मनि एकरा. २ म० मज्जति

१९५. आतड्यानें, कोठ्यानील पदार्थांनी, यकूत-विडानी, मूत्रा-
 शयानें, हृदयानें, कुण्ठुसानें, वृक्कानें आणि शीहेनें, (३)

१९६. शेंवडानें, धुकीनें, घागानें, मेदातें, रक्तानें, लसिकेनें, पित्तानें
 आणि वसेनें ह्या काय भरलेला आहे. (४)

१९७. आणि याच्या नवद्वारातून सदोदित अशुचि पदार्थ निघत
 असतात. डोळ्यातून डोळ्याचा मळ, कानातून कानाचा मळ, (५)

१९८ आणि नाकातून शेंबूड निघतो, आणि मुखातून एकादे
 वेळीं ओकतो; पित्त आणि कफ ओरूनो शरीरातून घाम निघतो. (६)

१९९ आणि याचें पोखळ डोकें मेंदूनें भरलें आहे. अविद्येनें
 पुरस्कृत असा मूर्ख माणूस ह्या देहाला सुन्दर समजतो (७)

१. हाहाच्या साध्यात कणाणारला उपयोगी पद्वारा द्रव पदार्थ.

२०० यदा च सो मतो सेति उद्भूमातो विमोक्षका ।

अपविद्धो सुसंतापस्मिन्नपेक्षा ह्येति बोधये ॥ ८ ॥

२०१ खादन्ति न सुवाना च सिंगोला च वका किमी ॥ ९ ॥

कामा गिज्ञा च खादन्ति ये च दुग्धे सन्ति पाणिनो ॥ ९ ॥

२०२ सुत्वात् युद्धवचनं भिक्षु पञ्जाणवा इव ।

सो खो न परिजानाति ययामूत हि पस्सति ॥ १० ॥

२०३ यथा इदं तथा एतं यथा एतं तथा इदं ।

अज्ज्ञत्त च यहिद्धा च काये छन्द पिराजये ॥ ११ ॥

२०४ छन्दरागविरक्तो सो भिक्षु पञ्जाणवा इव ।

अज्ज्ञगा अमत्तं सुत्ति निब्बानपदमच्चुत्तं ॥ १२ ॥ ॐ नमः ॥

१ सी०-मुथाणा, रो०-मुराणा. २ अ०, रो०, सी०- पाणयो.
३ म०-निब्बानं पदमच्चुत्तं.

२००. आणि जेव्हा तो देह मृत होऊन फुगलेला, निळा झालेला, स्मशानात टाकलेला पडून राहतो, तेव्हा सगेसोयरे त्याची उपेक्षा करतात. (८)

२०१. लाला कोल्हे, कुत्रे, टांडगे आणि किडे खातात; कावळे आणि गिर्वाडे खातात, किंवा तसेच इतर प्राणी खातात. (९)

२०२. इहलोकीं बुद्धोपदेश ऐकून ज्ञानवान् भिक्षु अशा त्या देहाला पूर्णपणे जाणतो; कारण तो यथार्थतया पाहतो. (१०)

२०३. जसें हें (माझे शरीर), तसें तें (मृत शरीर); जसें तें, तसें हें; (असें जाणून) आपल्या आणि परक्याच्या शरिराचा लोभ सोडून घ्या. (११)

२०४. स्नेहलोनापारान् विरक्त झालेला तो ज्ञानवान् भिक्षु अमृत-शान्तिरूप अदृष्ट निर्वाणपद पावलेलाच आहे. (१२)

२०५ दिपाङ्गकोऽयं असुचि दुग्ध-गे परिहीरति ।

नानागुणपरिपूरो निस्सृतो ततो तनो ॥ १३ ॥

२०६ एतादृशेन कायेन यो मज्जे उण्णभवेति ।

पर वा अरजानेय्य किमञ्जत्र अदस्सना नि ॥ १४ ॥

विजयसुत्तं निहितं ।

[१२. मुनिमुत्त]

२०७ सुपवातो भव ज्ञान निकेता जायते रजो ।

अनिकेतमसुपव एत वे मुनिस्सुत्तं ॥ १ ॥

१ म०—दिपाङ्गकोऽयं १ ३०— 'वापवि-उन्दनिकमुत्त' तिऽपि

१ म० उपपत्तो

२०५ हा दोन पायाचा, अशुचि, दुग्ध-व च अनेक घाणेरक्या पदार्थांनी भरलेला व त्या त्या (अवयवातून) पाश्ररणात (पुष्प-गन्धद्रींनी नटवून) जगविला जातो (१३)

२०६ अशा देहानें जो गर्विष्ठ होणें योग्य मानीत, निंबा दुसऱ्याची अवहेलना करीत, त्याचा ज्ञानाचा वावाचून दुसरें कारण कोणतें ? (१४)

विजयसुत्त समाप्त

१२

[१२. मुनिमुत्त]

२०७ स्नेहापासून भव उत्पन्न होतें आणि घरापासून मळ उत्पन्न होतो, म्हणून अनागार आणि नि स्नेहता हेंच मुनीचें तत्त्वज्ञान होय (१)

पुच्छि

- २०८ यो जातमुच्छिज्ज न रोपयेध्य । जाय तमस्स नानुप्पवेच्छे ।^१
 तमाहु एक मुनिन चरत । अदक्खि सो सतिपद महेसि ॥२॥
- २०९ सखाय वत्थुनि पहाय वीज । सिनेहमस्स नानुप्पवेच्छे ।
 स वे मुनी जातिखय तदस्सी । तक्क पहाय न उपेति सुख ॥३॥
- २१० अज्जाय सम्मानि निवेसनानि । अनिकामय अज्जतरऽपि तेस ।
 स वे मुनी वीतगेधो अगिद्धो । नायूहति पारगतो हि होति ॥४॥
- २११ सम्माभिभु सम्बविद्धु सुनेय । सम्बसे धम्मसे अनूपत्ति ।
 १ सम्बजह तण्हक्खये विमुत्त । त वाऽपि धीरा मुनि वेदयति ॥५॥

१ म०, सी०— अदक्खि २ म०—महेसि ३ रो०, अ०— पमाय,
 म०—समाय ४ म०—मुनि

२०८ जो उद्धवलेल्या (मनादोषाचा) उच्छेद करून त्याला पुन बाहू देत नाही व उद्धवणाऱ्यालाही कोणत्याही तऱ्हेने उत्तेजन देत नाही, त्या एकाची राहणाऱ्याला मुनि म्हणतात, त्या महर्षीने शांतिपद पाहिले आहे (२)

२०९ पदार्थ जाणून व त्याच्या बीजाचा त्याग करून जो त्याना स्नेह (ओलावा) देत नाही, तो खरोखर ज मक्षयातदर्शी मुनि होय तो तर्क सोडून देऊन पुन नामाभिमान (जम) पावत नाही (३)

२१० जो सर्व प्रकारचे भव जाणतो व त्यापैकी एकाचीही इच्छा प्रीति नाही, तो वीततृष्ण निर्गेभी मुनि भवोपादक कर्म करत नाही, कारण तो पार जातो (४)

२११ जो सर्व जिंकणारा, सर्व जाणणारा, सुबुद्धि, सर्व पदार्थापासून अश्रित राहणारा, सर्वांचा याग करणारा व तृष्णा-क्षयाने मुक्त झालेला—त्याला सुन लोक मुनि म्हणतात (५)

१ काममवादि सर्व भव, ज्यात मनुष्य प्रवेश करू शकतो

२१२ पञ्चावलं सीवितुपन्न । समाहितं ज्ञानरतं सतीमं ।
संगा प्रमत्तं अखिलं अनासवं । तं वाऽपि धीरा मुनिं वेदयन्ति ॥ ६ ॥

२१३ एकां चरन्तं मुनिं अप्रमत्तं । निन्दाप्रसंसासु अपेधमानं ।
सीहं व सहेसु असन्तसन्तं । वातं व जालम्हि असज्जमानं ।

। पदुमं व तोपेन अलिप्पमानं । नेतारमज्जेसमनज्जेनेय्यं ।

तं वाऽपि धीरा मुनिं वेदयन्ति ॥ ७ ॥

२१४ यो ओगाहने यम्मोरिवाभिजायति । यस्मिं परे वाचा प्रियन्तं वेदन्ति ।
तं वीतरागं सुसमाहितेन्द्रियं । तं वाऽपि धीरा मुनिं वेदयन्ति ॥ ८ ॥

१ सी०-सलिलं. २ ३०, रो०, म०-ओगहणे; गी०-गाहणे. ३ म०-वाचं.

२१२. प्रज्ञा हैं ज्याचें बळ, जो शीलव्रतानें संपन्न, समाहित (चित्त समतोल ठेवणारा), ध्यानरत, स्मृतिमान्, संगाप्राप्त न भुक्त, अशुद्धिने व अनाश्रय—त्याला सुज्ञ लोक मुनि म्हणतात. (६)

२१३. एकाकी राहणारा, अप्रमत्त मुनि, निन्देने व स्तुतीने न गडबडणारा, सिंहाप्रमाणें शब्दांता न घाबरणारा, वाऱ्याप्रमाणें जाल्पांत न अडकणारा, कमळाप्रमाणें पाण्यांत अलिप्त राहणारा, इतरांचा नेता पण ज्याला नेता नाही असा—त्याला सुज्ञ लोक मुनि म्हणतात. (७)

२१४. ज्याच्याविषयी लोक वाटेत तें बोलतात, तरी जो घाटावरील स्तम्भाप्रमाणें स्थिर राहतो, जो वीतराग व सुसमाहितेन्द्रिय—त्याला सुज्ञ लोक मुनि म्हणतात. (८)

१. १९ ज्या गाथेवरील टीप पहा. २. पाडावर चौकोनी अथवा अष्टकोनी लांब बोरीत असत व त्यावर भयं जातोरे लोक पाठ घालित असत.

२१५. यो वे दित्तो तसुर व उञ्चु । जिगृह्णति कस्मेहि पापकेहि ।
वीमममानो विमम सम च । त वाऽपि धीरा मुनि वेदयन्ति ॥ ९ ॥
२१६. यो सञ्जततो न करोति पाप । दहरो च मग्गो च मुनी यततो ।
अरोसनेयो सो न रोमेनि काचि । त वाऽपि धीरा मुनि वेदयन्ति १०
२१७. यदग्गतो मग्गतो सेमतो वा । पिण्ड गग्गेय पग्दत्तपज्जीरी ।
ना र्थुत्तु नोऽपि निपचरादी । त वाऽपि धीरा मुनि वेदयन्ति ११
२१८. मुनि चरन्ते विरते भेयुत्तमा । यो योज्यने न उपनिवर्त्तते कणि ।
मदप्पमादा विरत विप्यमुत्त । त वाऽपि धीरा मुनि वेदयन्ति १२

२१५. जो सरळ धोट्याप्रमाणें शिवता मा, जो पापकर्मांचा निरस्कार करतो, आणि विमम आणि मम यांची पाप्य करतो—त्याला सुद्धा लोक मुनि म्हणतात. (९)

२१६. लहान असो वा मध्यम वयाचा असो, जो संयत्ता मा, यत्ना मा मुनि पाप करीत नाही, रागात नाही, दुसऱ्या कोगादाही राग आणीत नाही—त्याला सुद्धा लोक मुनि म्हणतात. (१०)

२१७. जो इतरानी दिलेल्या अन्नावर उपजीविका करणारा, अन्न शिजविलेल्या भाण्ड्यावरून वरच्या, मरल्या अथवा तऱ्हातल्या अन्नाची भिक्षा मित्राही असतां स्तुति किंवा निंदा करीत नाही—त्याला सुद्धा लोक मुनि म्हणतात. (११)

२१८. जो मुनि खोसणाऱ्यामून विग्न होऊन विद्वतो, जो यौवनान कोठेही बंद होत नाही, जो मदप्रमादांमून विग्न व मुक्त—त्याला सुद्धा लोक मुनि म्हणतात. (१२)

- २१९ अञ्जाय लो० परमार्थदर्शि । ओव समुद्र अनितरिय तार्दि ।
तं छिन्नगन्धं असित अनासवं । त वापि वीरा मुनि वेदयन्ति १३
- २२० असमा उभो दूरविहारयुक्तिनो । गिहि दारपोसी अममो च सुञ्चतो ।
परपाणरो राय गिही अमञ्जनो निच्च मुनी रक्खति पाणिनो यतो १४
- २२१ सिखी यथा नीचगीरो विहगगो । हसस्स नोपेति जव कुदाचनं ।
एवं गिही नानुसरोति भिक्खुनो । मुनिनो भिवित्तस्स वनम्हि
शायतोति ॥ १५ ॥

मुनिसुत्तं निहितं ।

उरगवग्गो पठमो ।

१ सी०-पुमो. २ ग०-गिहि. ३ म०-मुनि.

२१९. इहलोक जाणून ज्याने परमार्थ पाहिला, जो ओव आणि समुद्र तरून ताद्विमान पावला, जो छिन्नप्रवि, अनाश्रित आणि अनाश्रव-त्याला सुद्ध लोक मुनि म्हणतात. (१३)

२२०. वायकोला पोसणारा गृहस्थ व निर्मम, सु-व्रती सन्यासी, हे सारखे नाहीत. या दोघाची राहणी व वृत्ति फार भिन्न आहे. कारण परपाणघात न व्हावा याविषयी गृहस्थ सयम वाळवीत नाही व मुनि सयत होत्साता सदोदित प्राण्याचे रक्षण करतो. (१४)

२२१. जसा आकाशात उडणारा नीलप्रीव मोर करींदि हसाच्या वेगाने जाऊ शकत नाही, त्याप्रमाणे गृहस्थ एकान्ती वनात ध्यान करणाऱ्या भिक्षूचे—मुनीचे अनुकरण करू शकत नाही. (१५)

मुनिसुत्त समाप्त

उरगवग्ग, पहिला ममाप्त

तत्सुद्धान्—

(उरगो धनियो चेव विराण च तथा कसि ।
 चुन्दो पराभवो चेव वसलो मेत्ताभावना ॥
 सातागिरो आळवको विजयो च तथा मुनि ।
 द्वादसेतानि सुत्तानि उरगवग्गोति वुच्चति ॥

[चूळवग्गो दुतियो]

१३

[१. रत्नसुत्तं]

२३२ यानीध भूतानि समागतानि । मुम्मानि वा यानि व अन्तर्लिक्खे ।
 सय्ये च भूता सुमन्ता भवन्तु । अयो च सुक्खं सुणन्तु भासित १

स्थार्थाल सुत्ते—उरग, धनिय आणि खगविताण, कसिभादराज,
 चुन्द, पराभव आणि वसल, मेत्ताभावना, सातागिर, आळवक, विजय
 आणि मुनि—हैं बारा सुत्ते मिलून उरगवर्ग होतो.

[चूळवग्ग दुसरा]

१३

[१. रत्नसुत्तं]

२३२. भूमिगत किंवा अन्तरिक्षांतील जी भूते येथे जमलीं
 असतील तीं सर्व भूते आनदित होवोत, आणि हे सुभाषित आदर-
 पूर्वक ऐकोत. (१)

- २२३ तस्मा हि भूता निसामये सन्ने । भेत्त करो मनुसिया पूजाय
 १५६ दिवा च रत्नो च हरन्ति ये नृनि । तस्मा हि ने रक्खय अप्पमत्ता
 २२४ य किञ्चि मित्त इम मा इर वा । सग्गेसु वा य रत्न पणीत
 १५७ न नो सम अधि तथागतेन । इदऽपि बुद्धे रत्न पणीत ।
 एतेन सच्चेन सुवत्थि होतु ॥ ३ ॥
 २२५ खय विराग अमत्त पणीत । यदग्गिमा सक्कमुनी समाहितो ।
 न तेन धम्मेन समत्थि किञ्चि । इदऽपि धम्मे रत्न पणीत ।
 एतेन सच्चेन सुवत्थि होतु ॥ ४ ॥
 २२६ य बुद्धसेट्ठो परिवण्णयी सुचि । समाग्गिमानन्तरिकज्जमाहु ।
 समाग्गिना तेन समो न विज्जति । इदऽपि धम्मे रत्न पणीत ।
 एतेन सच्चेन सुवत्थि होतु ॥ ५ ॥

२२३. म्हणून हे सर्व भूतानो, हें एका मनुष्यजातीवर प्रेम करा रात्रदिवस मनुष्य तुम्हाला नवेय देतात म्हणून त्याचें तुम्ही सावधानपणें रक्षण करा. (२)

२२४. इह किंवा परलोकी जें वित्त असेल, किंवा स्वर्गांत जें उत्तम रत्न असेल, तें आमच्या तथागतान्या तोडीचें असणार नाहीं बुद्धाचें ठायीं वसणारें हें उत्तम रत्न आहे त्या सत्यानें स्वस्ति होवो (३)

२२५. समाहित शाक्यमुनीनें तृष्णाक्षयमय, विरागमय, अमर असा जो उत्तम धर्म जाणला, याच्यासारखा दुमरा नाहीं. धर्माचें ठायीं वसणारें हें उत्तम रत्न आहे त्या सत्यानें स्वस्ति होवो. (४)

२२६. ज्या शुद्ध समागीनी बुद्धप्रेष्ठानें प्रशस्ता केली, जिण ताण्डतोय फळ देणारी म्हणतात, त्या समागीमारणी दुसरी नाहीं धर्माचें ठायीं वसणारें हें उत्तम रत्न आहे त्या सत्यानें स्वस्ति होवो. (५)

- २२७ ये पुगला अट्ट सत पसत्या । चत्तारि एतानि युगानि होन्ति
ते दक्खिण्येया सुगतस्स सावका एतेसु दिन्नानि महप्फलानि ।
इदऽपि सधे रतन पणीत । एतेन सच्चेन सुवत्थि होतु ॥ ६ ॥
- २२८ ये सुप्पयुत्ता मनसा दब्बहेन^{उत्तमोत्तम} निक्कामिनो गोतमसासुनम्हि ।
ते पत्तिपत्ता अमत विगग्गह । लब्धा मुया निब्बुत्ति भुज्जमाना ।
इदऽपि सधे रतन पणीत । एतेन सच्चेन सुवत्थि होतु ॥ ७ ॥
- २२९ ययिन्दखीलो पठविं सितो सिया । चतुग्भि वातेहि असम्पकम्पियो ।
तथूपम सप्पुरिस वदामि । यो अरियसच्चानि अवेच्च पस्सति ।
इदऽपि सधे रतन पणीत । एतेन सच्चेन सुरत्थि होतु ॥ ८ ॥

२२७. सज्जनाना पसत ज्या आठ^१ व्यक्ति, ज्याच्या चार जोडया होतात, ते सुगताचे श्रावक पूजनीय होत, त्यांना दिलेलं दान महफळदायक होतं, सधाचें ठायीं वसणारें हें उत्तम रत्न आहे. ह्या मग्यानें स्वस्ति होवो. (६)

२२८. जे सर्वस्वाचा त्याग करून दृढ मनानें गोतमाच्या पयात प्रवेश करतात, ते प्राप्तव्य प्राप्त करून आणि अमृताचें अवगाहन करून अनापासें मिळविलेल्या शांतीचा उपभोग घेतात. सधाचें ठायीं वसणारें हें उत्तम रत्न आहे ह्या सत्यानें स्वस्ति होवो (७)

२२९. नगरद्वारासमोर पृथ्वीत (खोल रोमून) उभारलेला स्तम्भ जसा चारही बाजूच्या बांधांनीं हालत नाही, तसा जो चार आर्यसत्ते विचारपूर्वक जाणतो तो सत्यपुरुष आहे, असें मी म्हणतों सधाचें ठायीं वसणारें हें उत्तम रत्न आहे ह्या सत्यानें स्वस्ति होवो. (८)

२३० ये अरियसच्चानि विभावयन्ति । गंभीरपज्जेन सुदेसितानि ।

किञ्चापि ते होन्ति सुसप्पमत्ता । न ते भव अट्ठम आदियन्ति ।
इदऽपि सघे रतन पणीत । एतेन सच्चेन सुवत्थि होतु ॥ ९ ॥

२३१ सहावऽस्स दस्सनसुपदाय । तयस्स वम्मा जहिता भवन्ति ।

सक्कापदिट्ठि विचिकिञ्चित्तं च । सीलव्वतं वाऽपि यदव्वि किञ्चि ।
त्तुतूहपायेहि च विप्पमुत्तो । छ चाभिठानानि अभव्वो कातु ।
इदऽपि सघे रतन पणीत । एतेन सच्चेन सुवत्थि होतु ॥ १० ॥

२३० जे गभीर—प्रज्ञानें (बुद्धानें) उत्तम रीतीनें उपदेशि-
ल्लेल्या चार आर्यसत्याची भावना करतात, ते जरी कितीहि वेसान्तरणें
वाग्वे तरी आठवा जन्म घेत नाहींत. सद्याचे ठायीं वसणारें हें
उत्तम रत्न आहे. ह्या सत्यानें स्वस्ति होवो. (९)

२३१ सम्यक् दृष्टि प्राप्त झाल्याउरोवर तो (वरुष्याणेकीं एक)
देहा मदृष्टि, कुशका व व्रतउपासासारख्या एकाद्या गोष्टीवरें असलेला
विश्वास, या तीन गोष्टी सोडून देतो, चार दुर्गतीपासून मुक्त होतो
व सद्या गोष्टी त्याच्या हातून घडणें असंभवनीय होतें. सद्याचें ठायीं
वसणारें हें उत्तम रत्न आहे. ह्या सत्यानें स्वस्ति होवो. (१०)

१. ११ ही व त्याच्या त्याच्या दोन गाथा खोतापन्नाला उद्देशून आहेत
'समाधिमागं' पृष्ठ १०६ पाहा.

२ चार दुर्गती किंवा चराचर = नरक, विषयगोचर, भेतविषय आणि
अमरलोकां वशा गोष्टी = मानवात, गिरीपात, अर्द्धव, तणागताला जन्म
करणें, सक्केर व बुद्धेतर गुरूला भजणें

- २३२ मिद्धापि सो कम्म करोति पापक । कायेन वाचा उद चेतसा वा ।
 अभव्यो सो तस्स पटिच्छदाय । अभव्यता दिट्ठपदस्स बुत्ता ।
 इदऽपि सधे रतन पणीत । एतेन सत्त्वेन सुवत्थि होतु ॥११॥
- २३३ वनप्पगुम्बे यथा फुस्सितग्गे । गिम्हान मासे पठमस्मि गिम्हे ।
 तथूपम धम्मवर अदेसयि । निव्वाणगामिं परम हिताय ।
 इदऽपि बुद्धे रतन पणीत । एतेन सत्त्वेन सुवत्थि होतु ॥१२॥
- २३४ वरो वरंज्जू वरदो वराहरो । अनुत्तरो धम्मवर अदेसयि ।
 इदऽपि बुद्धे रतन पणीत । एतेन सत्त्वेन सुवत्थि होतु ॥१३॥

२३२. जर त्याच्याकटून कायेने, वाचेने किंवा मनाने क्राही पाप घडेल, तर ते तो कदापि शाकून ठेवणार नाही. असले कृत्य (निर्वाण-) पद ज्याने पाहिले आहे अशाच्या हातून होणे शक्य नाही. सधाचे ठायी असलेले हे उत्तम रत्न आहे ह्या सत्याने स्वस्ति होवो. (११)

२३३. उन्हाळ्याच्या पहिल्या महिन्यात जसा एकादा वनगुल्म माघ प्रफुल्लित व्हावा, तद्वत् बुद्धाने निर्वाणगामी परमश्रेष्ठ धर्म लोकाहितार्थ उपदेशिला बुद्धाचे ठायी असलेले हे उत्तम रत्न आहे ह्या सत्याने स्वस्ति होवो (१२)

२३४ श्रेष्ठ, श्रेष्ठ, श्रेष्ठ, श्रेष्ठ आणणारा, अनुत्तर अशा बुद्धाने श्रेष्ठ धर्म उपदेशिला आहे बुद्धाचे ठायी असलेले हे उत्तम रत्न आहे. ह्या सत्याने स्वस्ति होवो (१३)

- २३५ खीण पुराण नवं नयि समव । शिरत्तचित्ता आयतिके भवस्मि ।
ते खीणवीजा अमिरुच्छिह्छन्दा । निव्वन्ति धीरा यथाऽयं पदीपो ।
इदंऽपि संघे रतनं पणीतं । एतेन सच्चेन सुवत्थि होतु ॥ १४ ॥
- २३६ यानीध भूतानि समागतानि । मुम्मनि वा यानि'व अन्तळिक्खे ।
तथागतं देवमनुस्सपूजितं । बुद्धं नमस्साम सुवत्थि होतु ॥ १५ ॥
- २३७ यानीध भूतानि समागतानि । मुम्मनि वा यानि'व अन्तळिक्खे ।
तथागतं देवमनुस्सपूजितं । धम्मं नमस्साम सुवत्थि होतु ॥ १६ ॥
- २३८ यानीध भूतानि समागतानि । मुम्मनि वा यानि'व अन्तळिक्खे ।
तथागतं देवमनुस्सपूजितं । संघं नमस्साम सुवत्थि होतु ति ॥ १७ ॥
रतनसुत्तं निद्रितं ।

२३५. ज्याचें जुनें कर्म क्षीण झालें आहे व नवें उत्पन्न होत नाही, जे भावी जन्माविषयी निरपेक्ष, ते क्षीणबीज आणि उत्पत्तिच्छन्दविरहित वीर पुरुष ह्या प्रदीपाप्रमाणें निर्वाण पावतात. संघाचें ठायीं असलेलें हें उत्तम रत्न आहे. ह्या सन्यानें स्वस्ति होवो. (१४)

२३६. जीं भूमिगत किंवा अन्तरिक्षातील भूतें जमलीं असतील (त्यांना म्हणतों कीं,) आम्ही देवमनुष्यपूजित तथागत बुद्धाला नमस्कार करूं; येणेंकरून स्वस्ति होवो. (१५)

२३७. जीं भूमिगत किंवा अन्तरिक्षातील भूतें येथें जमलीं असतील (त्यांना म्हणतों कीं,) देवमनुष्यपूजित तथागत धर्माला नमस्कार करूं; येणेंकरून स्वस्ति होवो. (१६)

२३८. जीं भूमिगत किंवा अन्तरिक्षातील भूतें येथें जमलीं असतील, (त्यांना म्हणतों कीं,) देवमनुष्यपूजित तथागत संघाला नमस्कार करूं; येणेंकरून स्वस्ति होवो. (१७)

रतनसुत्त समाप्त

१४

[२. आमगन्धसुच]

२३९. सामानचिगूलक^१चीनकानि^२ । पत्तप्लं मूलप्लं गृविप्लं ।
 धम्मेन लद्ध सतमसमाना^३ । न कामकामा अल्लिक भणन्ति ॥ १ ॥
२४०. यदहमानो सुकत सुनिद्रित । परेहि दिन^४पयन^५पणीति^६ ।
 साखीनमन परिभुजमानो । सोगुजसि^७ कस्सप आमगन्ध ॥ २ ॥

१ रो० किगूलक, २ म० चीनकानि च, ३ रो०-सतमसमाना, रो०-
 सतमसमाना, ४ रो०, रो०-यदहमानो ५ रो० भुजती, म० भुजति

१४

[२. आमगन्धसुच]

२३९. (तिष्य तापस—) श्यागक^१, चिगूलक^२, चीनक झाडाचीं
 पाने, कन्दमूळ आणि फळे योग्य मार्गाने मिळवून त्याजवर निर्वाह
 करणारे कामाने प्रेरित होऊन खोटे बोलत नसतात (१)

२४०. हे काश्यपा, परक्यानी दिलेले निवडक व चांगल्या
 रीतीने शिजविलेले तांदुळाचे सुरस व उत्तम अन्न स्वीकारणारा तू
 आमगन्ध (अमेध्य पदार्थ) खातोस । (२)

१ निगूलक = कण्टेराच्या कुत्र्याच्या आकाराचे अरण्य घान्य चीनक =
 जंगली मूग

२ मूळ अर्थ—दुर्गंधी कवे मास

२४१ न आमगन्धो मम कण्ठतीति । इचेव त्वभाससि गह्वरन्धु ।

सालीनमन्न परिभुञ्जमानो । सकुन्तमसेहि मुसखनेहि ।

२४२ पुच्छामि त वस्सप एतमथ । कथप्पकारो तव आमगन्धो ॥ ३ ॥

२४२ पाणातिपातो बध-छेद-बन्धन । येथ्य मुसापादो निकतिवञ्चनानि ।

अण्जेनकुत्त परदारसेवना । एसामगन्धो न हि मसमोजन ॥ ४ ॥

२४३ ये इय कामेसु असञ्जता जना । रसेसु गिद्धा अमुचीरुमिस्सिता ।

नत्थोकादिट्ठि निसमा दुरजया । एसामगन्धो न हि मसमोजन ॥ ५ ॥

२४४ ये द्रव्येता दारुणा त्रिडिमसिका मित्तुनो निकरुणातिमानिनो ।

अदानसीला न च देति कस्स चि । एसामगन्धो न हि मसमोजन ६

* सी० ब्रह्मरन्धु २ सी० अण्जेनकुत्त, ग०—अण्जेनकुत्त, ३ म०—
अशुचिभावमिश्रिता. ४ रा०, अ० नत्थिकदिट्ठि, म०—नत्थि द्वादडि.

२४१ हे ब्रह्मरन्धु, पक्ष्याच्या मासाने सुमिश्रित असं तादुब्बाचं
अन्न खात असता, तू 'आपणाला आमगव योग्य नाही' असेंच
म्हणतोस, तेव्हा हे काश्यपा, मी ही गोष्ट तुला विचारतो की, तुझ
आमगव कशा प्रकारचा आहे ' (३)

२४२ (काश्यप बुद्ध—) प्राणघात, बध, छेद, बन्धन, चोरी,
खोटे भावण, ठकविणे, नाडणे, चारणमारणादिकाचा अन्यास आणि
परस्त्रीगमन—हा आमगव होय, मासभोजन हा नव्हे (४)

२४३ ज्यांना स्त्रियांच्या वावर्तीत मयम नाही, जे जिह्वालोलुप,
अशुचि कर्ममिश्रित नास्तिक विषम आणि दुर्विनीत (अशार्चं)
कर्म)—हा आमगव होय, मासभोजन हा नव्हे. (५)

२४४ जे रुध्र, दारुण, पाठीमागे निंदा करणारे, मित्रद्रोही,
निर्दय, अनिमानी, कृपण, कोणाला काहीही देत नाहीत (अशार्चं
कर्म)—हा आमगव होय, मासभोजन हा नव्हे (६)

२४५ कोवो मद्रो यम्मो पच्चुट्ठापनोच । माया उत्सूया मत्ससमुत्सूयो च ।

मानातिमानो च असम्भि सन्धवो । एसामगन्धो न हि मसमोजनं ७

२४६ ये पापसीला इणयातसूचका । वोहारकूटा इधं पाटिरुत्तिका ।

नरायणा येध करोन्ति किन्विंस । एसामगन्धो न हि मसमोजनं ८

२४७ ये इध पाणेषु असञ्जता जना । परेसमादाय मिहेसमुध्युता ।

दुस्सीललुद्धा फरसा अनादरा । एसामगन्धो न हि न मसमोजन ९

२४८ एतेसु गिद्धा विरुद्धातिपातिनो । निच्चुप्युता पेच्च तम यजन्ति ये ।

पतन्ति सत्ता निरय अवसिता । एसामगन्धो न हि मसमोजन १०

१ शी०, म०—उत्सूया.

२४५. कोव, मद, कठोरता, विरोध, माया, ईर्ष्या, घृणा बडबड, मानातिमान, आणि स्वत्वाची सगति—हा आमगन्ध होय; मास-भोजन हा नव्हे. (७)

२४६ जे पापी, ऋण चुडविणारे, सूचकाशब्दानों कुचेष्टा करणारे, बाहेरून खऱ्याचा भाव आणणारे पण (लाच खाण्यासारखा) गोटा व्यवहार करणारे (अधिकारी), जे नरायण इहलोकीं किन्मिप उत्पन्न करतात, (अशाचें कर्म)—हा आमगन्ध होय; मासभोजन हा नव्हे. (८)

२४७ ज्यांना प्राण्याविषयी दया नाही, जे इतरांना लुटून उपद्रव देतात, दुःशील, भेसूर, शिबींगाळ देणारे व अनादर करणारे, (अशाचें कर्म)—हा आमगन्ध होय, मासभोजन हा नव्हे. (९)

२४८ अशा कर्मांत आसक्त झालेले, विरोध करणारे, घात करणारे, सदोदित अशा कर्मांत गुंतलेले, जे पारलोकीं अन्धकारात शिरतात व वर पाय खालीं डोकें होऊन नरकात पडतात, (अशाचें कर्म)—हा आमगन्ध होय; मासभोजन हा नव्हे. (१०)

२४९ न मच्छमसाननासकत्तं ।

न नगियं (गुण्डियं जटा) जलं खराजिनानि वा ।
नाग्निहुत्तस्सुपसेवना वा । ये वाऽपि लोके अमरा बहू तपा । १२

मन्ताहुती यज्जमुनूपसेवना । सोवेन्ति मर्चं अवितिण्णकंख ११

२५० सोतेसु गुत्तो विदितिन्द्रियो चरे । धम्मे ठितो अज्जवमदये रतो ।

संगातिगो सब्बदुक्खण्णहीनो । न लिप्पती दिट्ठसुतेसु धीरो १२

२५१ इच्चेतमत्थं भगवा पुनप्पुन । अक्खासि तं वेदपि मन्तुपारगू ।

चित्रादि गाथादि मुनिष्पकासपि । निरामगन्धो असितो दुरन्तयो १३

१ रो०—न मच्छमसं ननासकत्तं; सी०—न मच्छमसं नानासकत्तं.

२ म०—अग्निहुत्तरुपसेवना. ३ म०—मन्ताहुति. ४ रो०—विजितिन्द्रियो.

५ म०—लिप्पति. ६ म०—नं

२४९ मत्स्यमासाचा आहार यय्यं करणं, नागवेपणा, मुडन, जटा, राख फासणें, खरखरीत अजिनचर्म, अग्निहोत्राची उपासना किंवा इहलोकींच्या अमरांदि विविध तपश्चर्या, मन्त्राहुति, यज्ञ आणि शीतोष्णसेवनानें तप करणें—ह्या गोष्टी कुशकांच्या पार न गेलेल्या मर्यादा पावन करूं शकत नाहींत. (११)

२५०. इन्द्रियांत संयम ठेवून व इन्द्रियें जाणून वागणारा, धर्मस्थित, आर्जव व मार्दव यांत संतुष्ट मानणारा, संगतीत व ज्याचें सर्व दुःख नाश पावेल असा जो धीर पुरुष तो ' दृष्टे ' आणि ' ध्रुते ' अशा संवर्णांच्या (मिथ्या-) दृष्टीमध्ये बद्द होत नाहीं. (१२)

२५१. हा अर्थ भगवन्तानें पुनःपुनः प्रकाशित केला आणि त्या मन्त्रपारगानें (ब्राह्मण तपसानें) तो जाणवला. हा अर्थ त्या निरामगन्ध, अनासक्त आणि दुरन्त अशा मुनीनें रम्य गाथांनीं प्रकाशित केला. (१३)

१ एकप्रसारचं तप. २ पुढें ७७८, ८१२-८१३ आदि गाथा पहा.
३ अद्वक्पाकाराच्या मनें अन्य सांप्रदायिकांकडून ' दुर्नय. '

२५२ सुत्वान बुद्धस्स सुभासित पद । निरामगन्ध सव्वदुक्खप्पनूदन ।
नीचमनो वन्दि तथागतस्स । तत्थेव पव्वज्जमरोचयित्था ति ॥ १४

आमगन्धसुत्तं निद्रितं ।

१५५

Shame shrouded [३. हिरिसुत्तं]

२५३ हिरि तरन्त विजिगुच्छमाने । सखाऽहमस्मि इति भासमान ।

सुहृद्वानि कम्मानि अनादियन्त । नैसो मम'ति इति न विजज्जा ।

२५४ अनेन्वयं पिय वाच यो मित्तसु पकम्बति ।

अकरोन्त भासमान परिजानन्ति पण्डिता ॥ २ ॥

१ म० अत्यन्वयः.

२५२ निरामगन्ध आणि सर्व दुःखाचा नाश करणारे असे
बुद्धाचे सुभाषित वचन ऐकून तो (मालाण) नम्रपणे तथागताच्या
पाया पडला आणि त्याने तेवल्या तेथेच प्रव्रज्या घेण्याची आपली
उत्सुकता प्रकट केली. (१४)

आमगन्धसुत्त समाप्त

१५

[३. 'हिरिसुत्त]

२५३. निर्लज्ज, उबग आणणारा, 'मी तुझा मित्र आहे' असे
म्हणतो, पण मित्राची शक्य असलेली कर्तव्ये करीत नाही—असा
माणूस आपला नव्हे असे समजावे. (१)

२५४. जो मित्राशी गोड बोलतो पण त्याप्रमाणे वागत नाही,
अशा बोलण्याप्रमाणे न वागणाऱ्याला सुद्धा ओळखतात. (२)

- २५५ न सो भित्तो यो सदा अप्पमत्तो । भेदासकी रंभेवानुपस्सी ।
 २५६ पामुज्जकरणं ठानं पसंत्तानंदनं सुखं ।
 फलानिसंसो भावेति बहन्तो पोरिस धुर ॥ ४ ॥
 २५७ पविक्करस पीत्वा रसं उपसमस्स च ।
 निद्रो होति निप्पापो धम्मपीतिरसं विवति ॥ ५ ॥
 २५८ दिरिसुत्तं निद्रितं ।

२५५. जो रम्भच शोधीत असतो व मैत्री तुटेल या शंकेने सावधानपणे वागतो, तो मित्र नव्हे. शत्रूच्या वक्षस्थळावर मुलगा जसा विश्वस्तपणे निजतो, तशा रीतीने ज्याच्याशी विश्वस्तपणाने वागता येत असा, व परके ज्याला भेद शकत नाहीत असा जो, तोच खरा मित्र होय. (३)

२५६. तो पुरुषास साजेळ अशा तऱ्हेची धुरा वाहणारा, शुद्ध फळाच्या लाभासाठी आनंददायक, प्रशसावह व सुखकारक अशाच (पराक्रमाची) अभिवृद्धि करतो. (४)

२५७ तो एकान्तवासरसाचा आणि शान्तिरसाचा आस्वाद घेऊन धर्मप्रीतिरस पिणारा निर्गय आणि निप्पाप होतो. (५)

. दिरिसुत्तं समाप्त

१ या सुत्ताच्या पाच गाथा निग्निराख्या चार प्रश्नाच्या उत्तरादाखल आहेत, असे टीकाकारांचे म्हणणे; पण त्या खोल्या आणि खऱ्या मित्रा-संबंधांचे असाव्यात असे वाटते व तसाच अर्थ धरून त्याचे भाषांतर केले आहे.

१६

[४. गङ्गामंगलसुत्त]

एव मे सुत । एक समय भगवा सावधिय निहरति जेतवने
अनाथपिण्डिकरस आरामे । अथ खो अञ्जतरा देवता अभिघ्नताय
रत्तिया अभिघ्नन्तवण्णा केवलरूप जेवतन ओमामेवा येन भगवा
तेनुपसकमि, उपसकमिवा भगवन्तं अभिवादेत्वा एकमन्त अट्ठासि ।
एकमन्त ठिता खो मा देवता भगवन्त गाथाय अञ्जभासि—

२५८ बहु देवा मनुस्सा च मगलानि अचिन्तयु ।

आकलमाना सोऽवान ब्रुहि मगलमुत्तम ॥ १ ॥

२५९ असेवना च बालान पण्डितान च सेवना ।

पूजा च पूजनीयान एत मगलमुत्तम ॥ २ ॥

१६

[४. गङ्गामंगलसुत्त]

अमें मों ऐकलें आहे एके समर्थी भगवान् श्रावस्ती येयें जेत-
वनात अनाथपिण्डिकाच्या आरामात राहत होता. तेव्हा रात्र सपत
आली असता एक अयत सुन्दर देवता सर्व जेतवन प्रकाशित
करून भगवन्तापाशीं आली येऊन भगवन्ताला नमस्कार करून एका
वाजूला उभी राखिली. एका वाजूस उभी राहून ती देवता भगवन्ताला
गायेंने बोलली —

२५८. अनेक देवानां आणि मनुष्यानीं ' आपणास सुख मिळायें '
या उद्देशानें मगलाची कल्पना अमलात आणली आहे. त्यात उत्तम
मगल कोणतें तें सांग. (१)

२५९. (भगवान्—) मूर्खाच्या सहवासापासून दूर राहणें, सुज्ञाची
संगति धरणें व पूज्य जनाची पूजा करणें, हें उत्तम मगल होय. (२)

- २६० पतिलुपदेसवाप्तो च पुन्ये च कतपुञ्जता ।
अत्तसम्मापणिधि च एत मगलमुत्तम ॥ ३ ॥
- २६१ बाहुसच्च च सिण्ण च विनयो च सुसिक्खितो ।।
सुभासिता च या वाचा एत मगलमुत्तम ॥ ४ ॥
- २६२, मातापितु-उपह्वान पुत्तदारस्स सगहो ।
/ ११/ ईनाकुला च कम्माता एत मगलमुत्तम ॥ ५ ॥
- २६३ दान च धम्मचरिया च जातकान च सगहो ।
८०० अनवज्जानि कम्मानि एत मगलमुत्तम ॥ ६ ॥
- २६४ आरति विरति पापा मज्जपाना च सयमो ।
अप्पमादो च धम्मेषु एत मगलमुत्तम ॥ ७ ॥
- २६५ गारवो च निवातो च सतुट्ठि च कतञ्जुता ।
कालेन धम्मसवणं एत मगलमुत्तम ॥ ८ ॥

१ रो०-सगुहो

- २६० अनुकूल प्रदेशात वास्तव्य, पदरीं पुण्याचा साठा आणि
समार्गात मनाला गुतवणें, हें उत्तम मगल होय (३)
- २६१ विद्यासपादन, कलासपादन, सद्गर्तनाची सवय व
चागलें भाषण, हें उत्तम मगल होय (४)
- २६२ आईबापाची सेवा, वायमो-मुलाचा समाळ आणि व्यव-
स्थितपणें केलेलीं कर्में, हें उत्तम मगल होय (५)
- २६३ दान-धर्म, धार्मिक आचरण, नातण्यांना मदत व प्रशस्त
कर्में, हें उत्तम मगल होय, (६)
- २६४ पापापासून पूर्ण निवृत्ति, मज्जपानापासून सयम, आणि
धार्मिक वृत्त्यात दक्षता, हें उत्तम मगल होय, (७)
- २६५ आदर, नम्रता, सतुट्ठि, कृतज्ञता आणि वेळोवेळीं सद्धर्म
श्रवण करणें, हें उत्तम मगल होय (८)

२६६ खन्ति च सोवचस्सता समणान च दस्सन ।

कालेन धम्मसाकच्छा एतं मंगलमुत्तमं ॥ ९ ॥

२६७ तपो च ब्रह्मचरिणं च अरियसुत्थान दस्सन ।

निब्बाणसञ्चिकिरिया च एत मंगलमुत्तमं ॥ १० ॥

२६८ फुट्ठस्स लोकधम्मोहि चित्त यस्स न कम्पति ।

असोकं विरजं खेमं एत मंगलमुत्तमं ॥ ११ ॥

२६९ एतादिसानि कत्थानं सुस्यत्यमपराजितम् ।

सुस्यत्य सोत्थि गच्छन्ति ते तेसं मंगलमुत्तमं ॥ १२ ॥

महामंगलसुत्तं निष्ठितं ।

१ रो०-खन्ती. २ सी०, रो०-ब्रह्मचरिया.

२६६. क्षान्ति, गौड भाषण, श्रमणाचें दर्शन, व बेल्लोबेल्ली धर्म-चर्चा, हें उत्तम मंगल होय. (९)

२६७ तप, ब्रह्मचर्य, आर्यसत्ताचें ज्ञान, आणि निर्वाणाचा साक्षात्कार, हें उत्तम मंगल होय. (१०)

२६८. लोकस्वभावांशीं प्रसंग अगतां ज्याचें चित्त अस्थिर होत नाही, पण शोकरहित, निर्मल व सुखरूप राहतें, हें (त्याचें) उत्तम मंगल होय. (११)

२६९. अशा मंगलाचें आचरण करून कोठेही पराभव न पावतां जे सस्तिमुख मिळवतात, ते त्यांचें उत्तम मंगल होय. (१२)

महामंगलसुत्त समाप्त

१ लाभ आणि हानि, यश आणि अपयश, मित्रा आणि खूति, सुरा आणि दुःख, हे आठ लोकस्वभाव (लोकधर्म) जाणावेत.

१७

[५. सूचिलोमसुत्तं]

एवं मे सुतं । एक समय भगवा गयाय विहरति टकितमञ्चे सूचि-
लोमस्स यक्खस्स भवने । तेन खो पन समयेन खरो च यक्खो सूचिलोमो
च यक्खो भगवतो अविदूरे अतिक्रमन्ति । अय खो खरो यक्खो सूचि-
लोम यक्ख एतदवोच—एसो समणो^१ ति । नेसो समणो, समणको एसो;
याय जानामि यदि या सो समणो, यदि वा समणको^२ ति । अय खो
सूचिलोमो यक्खो येन भगवा तेनुपसक्रमि उपसक्रमित्वा भगवतो काय
उपनामेसि । अय खो भगवा काय उपनामेसि । अय खो सूचिलोमो यक्खो
भगवन्त एतदवोच—भायसि म समणा ति । न एवाह त आवुसो^३ ।
भायामि, अपि च ते सक्खसो पापको^४ ति । पण्ड त समण पुच्छिस्सामि,^५

१७

[५. सूचिलोमसुत्तं]

st-2

असें मी ऐकळे आहे. एके समयी भगवान् गया येथे टकित-
मचकार सूचिलोम यक्षाच्या भवनात राहत होता. त्या वेळीं खर यक्ष
व सूचिलोम यक्ष भगवन्तापासून थोड्या अंतरावर फिरत होते. तेव्हा
खर यक्ष सूचिलोम यक्षास म्हणाला, “ हा श्रमण आहे ” “ हा
श्रमण नव्हे, हा श्रमणक आहे. हा श्रमण आहे कीं श्रमणक आहे
हें मी पाहतों, ” असें म्हणून सूचिलोम यक्ष भगवन्तापाशीं गेला,
व जवळ जाऊन आपल्या शरिरानें भगवन्ताला धक्का देण्याचा प्रयत्न
करू लागला. तेव्हा भगवान् त्याच्यापासून दूर झाला. त्यावर सूचि-
लोम यक्ष भगवन्ताला म्हणाला “ श्रमणा, मला भितोस काय : ”

सचे मे न व्याकरिस्सामि, चित्तं वा ते विपिस्सामि, हृदयं वा ते फालेस्सामि, पादेसु वा गहेत्वा पारगगाय विपिस्सामी नि । न रयाह तं आवुसो पस्सामि सदेवके लोके समारके सगरुक्के सम्भमणनाय-
गिया पजाय सदेवमनुस्साय यो मे चित्तं वा विपेत्थ, हृदयं वा फालेत्थ, पादेसु वा गहेत्वा पारगगाय विपेत्थ । अपि च त्वं आवुसो पुच्छ यदाक्खसी नि । अथ सो सुचित्रोमो यस्सो भगवन्तं गायाय अञ्जमासि-

२७० रागो च दासो च कुतो निदाना । अरतो रतो लोमहसो कुतो जा ।
कुतो समुद्राय मगोऽवितक । कुमारका ध्वंमिगोत्सजन्ति ॥१॥८०

"आयुष्मन्, मी तुला भीन नाहीं, पण तुझा संपर्क अपरित्र आहे." "भ्रमणा, मी तुला प्रश्न निचारतो, त्याचें जर तू बरोबर उत्तर दिलें नाहींस, तर तुला मी वेड लावीन, मिया तुझे हृदय फाडीन, अथवा तुझ्या पायाला धरून तुला गंगेच्या पार फेकीन." "आयुष्मन्, या सदेवक, सगरुक्क, समारक लोकीं भ्रमणनाक्षत्रांत अथवा देव-मनुष्यात असा कोणी मला दिसत नाहीं की, जो मला वेड लावीत किंवा माझे हृदय फाडील, अथवा माझ्या पायाला धरून मला गंगेच्या पार फेकील, तथापि, आयुष्मन् तुझ्या इच्छेप्रमाणें प्रश्न निचार, तेव्हा सूचिलोम यक्ष भगवन्नाला गायेन म्हणाला—

२७०. काम आणि क्रोध कोठून उत्पन्न होताना ! अरति, रति आणि रोमहर्ष (भय) कोठून होताना ! कोठून उत्पन्न होऊन हे वितर्क, द्राड मुढगे जसे कागड्याला (दोरीला बांधून) उडवितात, तसे मनाला उडवितात ! (१)

२७१ रागो च दोसो च इतो निदाना । अरती रती लोमहसो इतोजा ।

इतो समुद्राय गनोवितका । कुमारवा युक्मिवोस्तजन्ति ॥ १ ॥

२७२ स्नेहजा अत्तसुभुता निमोऽस्सेव खन्धजा ।

पुथु विसत्ता कामेसु मालुवा वितता वने ॥ ३ ॥

२७३ ये न पजानन्ति यतो निदान ते न विनोदेति सुणोहि यक्ख ।

ते दत्तर ओधमि तरति । अतिण्णपुब्ब अपुनब्भवाया ति ॥ ४ ॥

सुचिलोमसुत्त निद्धित ।

२७१ काम आणि क्रोध येथून होतात, धरति आणि रति आणि रोमहर्ष येथून होतात हे वितर्क येथून उत्पन्न होऊन, दंड मुलें कावळ्याला (दोरीळा बाधून) उडवितात, तसें मनाला उडवितात (१)

२७२ ते स्नेहापासून होतात, बडाच्या पारव्याप्रमाणें आपल्याच अंतःकरणात उत्पन्न होऊन भालुवा-लतेप्रमाणें उपभोग्य वस्तूंमध्ये पसरतात (३)

२७३ हें यक्षा, मासें ऐक. येथून हे (वितर्क) उत्पन्न होतात, हें जे जाणतात ते त्याचा त्याग करतात व हा दुस्तर अतीर्ण-पूर्व ओघ तरून पुनर्जन्म घेत नाहीत. (४)

सुचिलोमसुत्त समाप्त

१ मालुवा-जता हिमालयाच्या अरण्यात होते, ती ज्या वृक्षावर चढते त्यावर पसरून त्याचा समूळ नाश करते.

१८X

[६. धम्मचरियसुत्तं]

२७४ धम्मचरिय ब्रह्मचरिय एतदाहु वसुत्तम ।

पञ्चजितोऽपि चे होति अगारस्माऽनगारिय ॥ १ ॥

२७५ सो चे मुखरजातिसो विहेसाऽभिरतो भिगो^{भरिगो} । harsh
जीवित तस्स पपियो रज वडुंति अत्तनो ॥ २ ॥२७६ कलहाभिरतो भिक्षु मोहधम्मेन आवटो । ^{अविज्जा} ^{अविज्जा}
अक्खातऽपि न जानाति धम्म बुद्धेन देसित ॥ ३ ॥

२७७ विहेस भावितऽशान अविजाय पुरकत्ततो ।

संक्खिलेस न जानाति मग निरयगामिन ॥ ४ ॥

१ म०-अगाराऽनगारिय. २ म०-आवुतो.

१८

[६. धम्मचरियसुत्त]

२७४. धर्मचर्या आणि ब्रह्मचर्य हैं उत्तम धन होय. गृहत्याग
करून अनागारिक परित्राजक झाला तरी, (१)२७५. तो जर वाचाल इतराना घास देण्यात सुख
मानणारा, व जनावरासारखा वागणारा असला, तर त्याचें जीवन
हीन होय; तो स्वतःचा मळ वाढवितो. (२)२७६ कलहाभिरत व मोहानें परिवेष्टित असा भिक्षु, बुद्धानें
उपदेशिलेल्या धर्माचें स्पष्टीकरण केले असताही, तें जाणत नाही. (३)२७७. भावितात्म्याला (अरुह-ताला) घास देणारा, अविद्येनें
पट्टाडलेला (भिक्षु) हा नरकगामी सक्रिय मार्ग आहे हें जाणत
नाहीं. (४)

२७८ विनिपात समापन्नो गम्भा गम्भ तमा तम ।

स वे तादिसक्तो भिम्बु पेच्च दुक्ख निगच्छति ॥ ५ ॥

२७९ गृयकूपो यथा अस्स सपुण्णो गगवस्सिको ।

यो एवरूपो अस्स दुच्चिसो गो हि सगणो ॥ ६ ॥ { ॥ ८ ॥ ८ ॥ } ॥ ८ ॥ ८ ॥

२८० यं एवरूप जानाय भिक्खवो गेहनिस्सित ।

पापिच्छ पापसकण्य पापआचारगोचर ॥ ७ ॥

२८१ सब्बे समग्गा दुत्थान अभिनिव्विज्जे याथै न ।

कारणव निदमय कसम्बु अपकस्सथै ॥ ८ ॥

२८२ ततो पलापे बाहेय अस्समणे समणमानिने ।

निदमिद्वान पापिच्छे पापआचारगोचरे ॥ ९ ॥

१ सी०, म०-यो च. २ म० अगणो ३-३ म०-अभिनिव्विज्जयाय,
रो०-अभिनिव्विज्जयाय, अ०-अभिनिव्विज्जयाय, ४ म०-अवकस्सथ.

२७८ तो अशा त-हेचा अ गोगतीला गेलेला भिक्षु, गर्भशय्ये-
पासून गर्भशय्येला व तमापासून तमाला जाऊन, परलोकीं दु ख
भोगतो. (५)

२७९. जसा अनेक वर्षांचा भरलेला शौचरूप, तशाप्रमाणें जो
दुर्गंधी आहे, अशा पापी पुरुषाची शुद्धि होणें मोठें कठीण. (६)

२८०. भिक्षूनी, असा गृहासक, पापेच्छ, पाप-सकन्पी
आणि पापी आचारगोचर असलेला तुम्हास आढळला, (७)

२८१ तर सगळे एकवटून त्याच्यावर बहिष्कार घाला, तो कचरा
फेकून टाका; तो सडलेला भाग काढून काढा (८)

२८२. तदनंतर श्रमण नसून सत ला श्रमण मानणारे अशा
फोल भिक्षूना बाहेर काढा. तशा पापेच्छ व पापी आचारगोचर
असलेल्यांना घालवून देऊन, (९)

एतदवोचु—संदिस्सन्ति नु खो भो गोतम एंतरहि ब्राह्मणा पोराणानं
ब्राह्मणानं ब्राह्मणधम्मेति । न खो ब्राह्मणा सन्दिस्सन्ति एतरहि ब्राह्मणा
पोराणानं ब्राह्मणधम्मेति । साधु नो भवं गोतमो पोराणानं ब्राह्मणानं
ब्राह्मणधम्मं भासतु, सचे भोतो गोतमस्स अगुरु ति । तेन हि ब्राह्मणा
सुणाय, साधुकं मनसिकरोथ, भासिस्सामी ति । एवं भो ति खो ते
ब्राह्मणमहासाला भगवतो पच्चस्सोसुं । भगवा एतदवोच—

२८४ इस्यो पुण्वका आसु सञ्जतरा तपस्सिनो । *restrained man*
पञ्च कामगुणे हित्वा अत्तदत्थमचारिसुं ॥ १ ॥

२८५ न पसू ब्राह्मणानासुं न हिरज्जं न धानियं ।

सुञ्जायधनधज्जासु ब्रह्म निधिमपालयुं ॥ २ ॥

१ म०-अत्तदत्थमचारिसुं. सी०-अत्तदत्थमचारिसुं.

कुलीन ब्राह्मण भगवन्ताला म्हणाले की, “ भो गोतमा, आजकालचे
ब्राह्मण जुन्या ब्राह्मणाच्या ब्राह्मणधर्माप्रमाणे चालणारे असे दिसून
येतात काय ? ” “ ब्राह्मणानो, आजकालचे ब्राह्मण जुन्या ब्राह्मणांच्या
ब्राह्मणधर्माप्रमाणे चालणारे दिसत नाहीत. ” “ जर भगवान्
गोतमाला जडं वाटत नसेल, तर भगवान् गोतम आम्हांला जुना
ब्राह्मणधर्म कोणता ते सांगो. ” “ असें आहे तर, हे ब्राह्मणानो,
एका व लक्ष घा; मी सांगतो. ” “ ठीक आहे. ” असें त्या कुलीन
ब्राह्मणांनीं भगवन्ताला उत्तर दिले. भगवान् म्हणाला:—

२८४. प्राचीन ऋषी सयतात्मा आणि तपस्वी होते. ते पञ्चेन्द्रि-
यांच्या विषयांचा त्याग करून आत्मार्यचिन्तन करीत असत. (१)

२८५. त्यां ब्राह्मणांपाशीं पशू नव्हते, धन नव्हतें, धान्य
नव्हतें. स्वाध्याय हेंच त्यांचें धनधान्य होतें व ते ब्राह्मनिधीचें पालन
करीत. (२)

१ अ-गद- अदचणीचें वाटत नसेल, किंवा संकट वाटत नसेल.

२८६ य नेसं पुकृत आसि द्दारभत्त उपाद्धित ।
सद्भापकतमेसान दातवे तदमज्जिसु ॥ ३ ॥

२८७ नानारत्तेहि वत्थेहि सयनेहावसयेहि च ।
फोला जनपदा रटा ते नमस्सिसु ब्राह्मणे ॥ ४ ॥

२८८ अवज्झा ब्राह्मणा आसु अजेय्या वम्मरक्खिता ।
न ते कोवि निवारेसि कुण्हारेसु सव्वसो ॥ ५ ॥

२८९ अट्ठचत्तारीस वस्सानि (कोमार—) ब्रह्मचरिय चरिसु ते ।

विजाचरणपरियेद्धि अचरु ब्राह्मणा पुरे ॥ ६ ॥ wonder

२९० न ब्राह्मणा अज्जमणसु नऽपि मरिय किणिसु ते ।

सपियेनेव सवास सगत्वा सुमरोचयु ॥ ७ ॥ not all

१ म०-अट्ठचत्तालीस वस्सानि.

२८६. लोक त्याग्यसाठी श्रद्धापूर्वक भोजन तयार करून दारात तयार ठेवीत व ते त्यांना देणें योग्य समजत. (३)

२८७. निरनिराळ्या रगाच्या वस्त्रांनी, विछाडतींनी आणि इमारतींनी सपन्न असे प्रदेश आणि राष्ट्रे अशा ब्राह्मणांना पूजित असत. (४)

२८८. ते ब्राह्मण अजय्य असत, व धर्मरक्षित असल्याकारणानें अजिंक्य होते कोणत्याही कुटुंबात त्यांना विलकुळ मज्जाव नसे. (५)

२८९. ते प्राचीन ब्राह्मण अट्टेचत्तालीस वर्षे वैमार-ब्रह्मचर्य पाळीत असत, आणि प्रज्ञा व शील संपादन करीत. (६)

२९०. ते ब्राह्मण परदारगमन करीत नसत किंवा वायकोला भिक्त घेत नसत खऱ्या प्रेमानें घडलेला स्त्री-सहवासच त्यांना मान्य असे. (७)

- २९१ अज्जत्र तम्हा समया उतुवेरमाणि पति ।
अन्तरा मेथुन वम्म नास्सु गच्छन्ति ब्राह्मणा ॥ ८ ॥
- २९२ ब्रह्मचरिय च सील च अज्जव मदव तप ।
सोरच्च अविहिंस च खन्ति चापि अवण्णयु ॥ ९ ॥
- २९३ यो नेस परमो आसि ब्रह्मा दब्बहपरक्कमो ।
स वापि मेथुन वम्म सुपिने तेन नागमा ॥ १० ॥
- २९४ तत्सवत्तमनुसिक्खन्ता इधेके विज्जुजातिका ।
ब्रह्मचरिय च सील च खन्ति चापि अवण्णयु ॥ ११ ॥
- २९५ तण्डुल सयन वत्थ सप्पित्तेल च याचिय ।
धम्मो न समुदानेत्वा ततो यज्जमकप्पसु ।
उपट्ठितस्मि यज्जस्मि नास्सु गावो हनिंसु ते ॥ १२ ॥

१ म० सोरज ३ सी० चापि ४ म०, अ० समाधानेत्या

२९१ ऋतुकालाशिवाय अन्य समयी, मज्जेच, ते ब्राह्मण स्त्रीसंग करीत नसत (८)

२९२ ब्रह्मचर्य, शील, आर्जव, मार्दव, तप, समाधान, अहिंसा आणि क्षान्ति याची ते स्तुति करीत (९)

२९३ ब्रह्मा म्हणून जो त्याचा दृढपराक्रमी पुढारी होता, त्याने स्त्रमात देखील स्त्रीसंग केला नाही (१०)

२९४ त्याचे प्रत पालन करणारे काही मुद्ध (ब्राह्मण) हल्लीहि ब्रह्मचर्य, शील व क्षान्ति याची स्तुति करतात (११)

२९५. ते (प्राचीन ब्राह्मण) तांदूळ, मिठाईत, वस्त्र, वृष, तेल हे पदार्थ मागून घेऊन व न्याय्य मार्गाने गोळा करून यज्ञ करीत असत आणि यज्ञ चार्ड झाल्या असताना त्या यज्ञात ते गाई मारीत नसत (१२)

२.७.१७]

२९६ यथा माता पिता भ्राता अज्जे वाऽपि च आत्मा ।
गावो नो परमा मित्रा यामु जायन्ति ओसधा ॥१३॥

२९७ अन्नदा बलदा चेता वण्णदा सुखदा तथा ।
एतमत्यवस अत्वा नास्सु गावो हनिंसु ते ॥१४॥

२९८ सुखमाला महाकाया वण्णयन्तो यसस्सिनो ।
ब्राह्मणा सेहि धम्मोहि मिच्चाफिच्चेसु उस्सुका ।

२९९ याव लोके अवत्तिंसु सुखमेत्थिऽय पजा ॥१५॥

२९९ तेस आसि विपल्लासो दिस्वान अणुतो अणु । *change*
राजिनो च विद्याकार नारियो समलकता ॥१६॥

३०० रथे चाज्जन्मयत्ते सुकते चित्तसिञ्चने । *change*
निवेसने निवेसे च विभत्ते भागसो मिते ॥१७॥

२९६. जसे आईं माप, भाऊ किंवा इतर सगेसोयरे, तशा गाईं आमच्या परम मित्र होत ! कारण (पंच गोरसादि) औपधें त्यांच्यापासूनच उगळट्ट होतात. (१३)

२९७ त्या अन्न देणाऱ्या, बळ देणाऱ्या, दान्ति देणाऱ्या, आणि सुख देणाऱ्या आहेत; हें तत्त्व जाणून ते (प्राचीन ब्राह्मण) गाई मारीत नसत. (१४)

२९८. सुकुमार, उच्च वाढ्याचे, तेजस्वी आणि यशस्वी असे ते ब्राह्मण स्वकीय वर्मानुसार कृत्याकृत्याविषयी दक्ष राहत असत, व जोपर्यंत ते तसे होणे तोपर्यंत लोक सुखी झाले. (१५)

२९९. परन्तु राजाची संपत्ति आणि अलंकृत स्त्रिया-अशा-सारख्या अत्यंत क्षुद्र गोष्टी पाहून त्याची बुद्धि पांढली. (१६)

३००. उत्तम घोडे जोडलेले व उत्तम रीतीने तयार केलेले व आच्छादन घातलेले रथ, नीट रीतीने विमाण पाहून बागलेलीं घरे व इमारती, (१७)

३०१ गोमण्डलपरिव्यूह नारीवरगणायुत ।

उल्लार मानुस भोग अभिज्झायिसु ब्राह्मणा ॥ १८ ॥

३०२ ते तस्य मन्ते गन्धेत्वा ओक्काक तदुपाणसु ।

पट्टतधनधज्जोऽसि (यजस्सु वहु ते वित्त) यजस्सु

वहु ते धन ॥ १९ ॥

३०३ ततो च राजा सज्जत्तो ब्राह्मणेहि रयेसभो ।

अस्समेध पुरिसमेधे (सम्मापास) वाजपेय्य निरगगल ।

एते यागे यजित्वान ब्राह्मणान अदा धन ॥ २० ॥

३०४ गावो सयन च वत्य च नारियो समलकता ।

रये चाजज्जसयुत्ते सुवत्ते चित्तसिन्धवे । २१ ॥

१ रो०-वाचपेय्य २ रो० नारियो च.

३०१. गाईचीं विछोर्गे आणि सुन्दर स्त्रियांचे समुदाय, अशा समृद्ध मानवी उपभोगाचा ब्राह्मणांना लोभ सुटला (१८)

३०२ तेव्हा त्याभरिता मन्त्र रचून ते इश्वारूपाशी गेले आणि म्हणाले, “तुजपाशी पुष्कळ धनग्रन्थ आहे, तू यज्ञ कर, तुझ्याजवळ संपत्ति फार आहे, तू यज्ञ कर ” (१९)

३०३ अशी ब्राह्मणांनी समजूत घातली तेव्हा त्या स्वरूपभ राजाने अश्वमेध, पुरुषमेध, शम्या प्रौस (ज्यात शम्या फेकली जाते), वाजपेय आणि निरगंड असे यज्ञ करून ब्राह्मणांना वन दिले (२०)

३०४ गाई, विछोईत, वख आणि अलंकृत स्त्रिया, उत्तम घोडे जोडलेले आणि उराम रीतीने तयार केलेले व आच्छादन घातलेले रथ, (२१)

३०५ निवेदनानि रम्मानि सुविभक्तानि भागसो ।

नानावज्रस्त पूरेत्वा ब्राह्मणानं अद्रा धनं ॥२२॥

३०६ ते च तस्य धनं लब्ध्वा सन्निवि समरोचयुं । ५

तेसे इच्छाऽवतिष्ठानं भिष्यो तण्हा पवहुय । ५

ते तस्य मन्ते गन्धेत्वा ओज्झाकं पुनमुपागमु ॥२३॥

३०७ यथा आपो च पठवी हिरज्जं धनधानिप ।

एव गावो मनुस्तानं परिवसारा सो हि प्राणिनं ।

यजत्सु बहु ते पितं यजत्सु बहु ते धनं ॥२४॥

३०८ ततो च राजा सज्जतो ब्राह्मणोहि रयेसमो ।

नेकस्तसहस्रियो गावो अज्जे अघातयि ॥ २५ ॥ ५०

१ बी०-पुनुपागमे. २ रो०-नेका सतसहस्रियो; म०-अनेक-
सतसहस्रियो.

३०५. आणि नीट रीतीने वांढलेलीं रम्य घरे, अनेक धान्यानीं भरलीं व ही व (इतर) संपत्ति त्यानें ब्राह्मणांना दिली. (२२)

३०६. त्या यज्ञांत धनसंपत्ति मिळवून ब्राह्मण तिचा संचय करतें झाले, अशा रीतीनें आशाळमूत झालेल्यांची वृष्णा आणखीही वाढली. त्यासाठीं पुनरपि मन्त्र रचून ते इक्ष्वाकूपादीं गेले, (२३)

३०७. आणि म्हणाले, “ जसे पाणी, जमीन, हिरण्य किंवा धनधान्य, तशाच गाई मनुष्यप्राण्यांच्या उपभोग्य वस्तू होत. तुजपाशीं पुष्कळ वित्त आहे, तू यज्ञ कर, तुजपाशीं पुष्कळ धन आहे, यज्ञ कर ! ” (२४)

३०८. अशी त्या ब्राह्मणांनीं समजूत घातली: तेव्हां त्या रयर्षभ राजानें यज्ञांत अनेक लक्ष गाई मारल्या. (२५)

- ३०९ न पादा न विसाणेन नास्सु हिंसन्ति केन चि ।
 ३०९ गावो एल्लकुसमाना सोरता कुमदूहना । २०९ ॥ २६ ॥
 ता विसाणे गहेत्वान राजा स घेन घातयि ॥ २६ ॥
- ३१० ततो च देवा पितरो इन्द्रो असुररक्खसा ।
 अयम्मो इति पक्कन्दु य सत्थ निपती गवे ॥ २७ ॥ २०९ ॥ २७ ॥
- ३११ तयो रोगा पुरे आसु इच्छा अनसन जरा ।
 पसून च समारभा अट्टानवुणिमाणम् ॥ २८ ॥
- ३१२ एसो अयम्मो दण्डान ओकन्तो पुराणो अहु ।
 अदूसिक्कायो हज्जन्ति धम्मा वसेन्ति याजका ॥ २९ ॥ २०९ ॥
- ३१३ एवमेत्तो अणुधम्मो पुराणो विज्जुगरहितो ।
 यत्थ एदिसक पस्सति याजक गरहती जनो ॥ ३० ॥

१ म०, अ० (रो०) - 'धसन्ति', चवन्ति, परिहायन्ति.

३०९. पायानें, शिंगानें किंवा दुसऱ्या कोणत्याही अवयवानें त्या गाई हिंसा करीत नव्हत्या ज्या भेंढरासारख्या शान्त असून घडामर दूध देत, अशा त्या गाई शिंगाज धरून राजानें यज्ञात मारल्या. (२६)

३१०. तेव्हा देव, पितर, इन्द्र, असुर आणि राक्षस, 'गाईंवर शस्त्र पडले, हा मोठा अयर्म झाला' असें म्हणून हाहाकार करू लागले. (२७)

३११. त्यापूर्वी इच्छा, भूक आणि जरा हे तीनच रोग होते, पशुघातात सुरवात झाल्यावर ते अठ्ठाषण्णव झाले. (२८)

३१२. दंडामध्यें हा एक जुना अयर्म उत्पन्न झाला, ज्यायोगें याजक निर्दोषी गाईंना मारतात व धर्मापासून द्युत होतात. (२९)

३१३. याप्रमाणें ही हीन पुरातन चाल मुझांनी निन्दिली आहे, आणि म्हणूनच अमला याजक दिसला असता लोक त्याची निंदा करतात. (३०)

३१४ एव धम्मे वियापने विभिन्ना सुद्धवेस्सिका ।

पुथु विभिन्ना खत्तिया पत्ति भरिया अवमज्जय ॥ ३१ ॥

३१५ खत्तिया ब्रह्मबन्धू च ये चऽज्जे गोत्तरखित्ता ।

जातिवादं निरंकत्वा कामानं वसभाणुंति ॥ ३२ ॥

एव वुत्ते ते ब्राह्मणमहासाला भगवन्तं एतदवोचुं-अभिकन्तं
भो गोतम....पे०....धम्मो पकासितो, एते मयं भवन्तं गोतम सरणं
गच्छाम, धम्म च भिक्खुराधं च । उपासके नो भवं गोतमो धारेतु
अज्जतमो पाणपेते सरणं गतेति । *U. D. 1015.*
for ३१५ ब्राह्मणधम्मिकसुत्तं निर्दिष्टं ।

३१४. याप्रमाणे धर्म विपन्नावस्येज्ज गेळा अस्सता शूद्र आणि
वैश्य निराळे पडले, क्षत्रियांत पुष्कळ भेद झाले आणि पत्नीला पत्नी
मानेनाशी झाली. (३१)

३१५. क्षत्रिय, ब्राह्मण व चांगल्या गोत्रातील इतर लोक
जाति (जन्म) प्रवादभय सोडून चैनीला वश झाले. (३२)

असे म्हणल्यावर ते कुठून ब्राह्मण भगवन्ताला म्हणाले, “ धन्य !
धन्य ! भो गोतमा.... इत्यादिक (कासिमारद्वाजसुत्ताच्या शेवटी)....
ते आम्ही मगरान् गोतमाळा शरण जातो, धर्माळा शरण जातो
आणि भिक्षुसंघाळा शरण जातो. आजपासून आमरण शरण गेलेले
आम्ही उपासक आहोत असे भवान् गोतमाने समजावे. ”

ब्राह्मणधम्मिकसुत्त समाप्त

२४

[८. नावासुत्त]

- ३१६ यस्मा हि धम्म पुरिसो विजज्जा । इदं व न देवता पूजयेत्थ ।
 सो पूजितो तस्मिं पसन्नचित्तो । बहुस्तुतो पातुकरोति धम्म ॥१॥
- ३१७ तदट्टिकत्वात्तं निसम्म धीरो । धम्मामुधम्म पटिपज्जमानो ।
 विज्जू विभावी निपुणो च होति । यो तादिस भजति अण्णमत्तो ॥२॥
- ३१८ खुदं च बाल उपसेवमानो । अनिगतइत्थं च उसुयकं च ।
 इधेयं धम्मं अविभावयित्वा । अवित्तिण्णकस्सो मरण उपेति ॥३॥

२०

[८. नावासुत्त]

३१६ ज्याच्यापासून आपण धर्म शिकतो त्याची मनुष्याने, देव
 जशी इन्द्राची पूजा करतात, तशी पूजा करावी तशी पूजा केली
 असता त्या मनुष्यावर प्रसन्न होऊन तो बहुश्रुत (पुरुष) धर्म
 प्रकाशित करतो (२)

३१७ जो बुद्धिमान् सावधपणें तशा पुरुषाची उपासना
 करतो, तो त्यानें उपदेशिलेला धर्म श्रद्धाश्रुत (अतःकरणानें)
 ऐकून व त्याप्रमाणें चाखून सुज्ञ, प्रभावशाली आणि निपुण
 होतो (२)

३१८ पण क्षुद्र, मूर्ख, अनभिज्ञ, आणि इपांजू अशाची
 उपासना करणारा, येथें धर्मेज्ञान न मिळविताच व शकेंचें समाधान
 न करताच, मरण पावतो (३)

श्रीगुरुभ्यो नमः

३१९ यथा नरो आपग ओतरिवा । महोदिक सञ्जिह सोधसोत ।

सो बुद्धमानो अनुसोत्तगामी । किं सो परे सक्खति तारयेतु ॥४॥

३२० तथेव धम्म अविमानयित्वा , बहुस्तुतान अनिसामयत्थ ।

सुखं अजान अवितिण्णखो । किं सो परे सक्खति निज्झपेत्तु ॥५॥

३२१ यथाऽपि नात्र दब्धमारुहत्वा । पियेनेऽरित्तेन समगिभूतो ।

सो तारये तत्थ बहुऽपि अज्जे । तत्तपयज्जे कुसलो सुतोमा ॥६॥

३२२ एवऽपि यो वेदगु भावित्तो । बहुस्तुतो होति अवधधम्मो ।

सो खो परे निज्झपये पजान । सोत्तायधानूपनिसुपपनो ॥७॥

१ अ०, म०—पियेन. २ अ०, म०—तत्तपयज्ज ३ म०—मतीमा.

३१९. ज्याप्रमाणे एकादा मनुष्य पाण्यानें भरलेल्या जोरानें वाहणाऱ्या नदीत उतरून प्रवाहाप्ररोवर वाहत जातो—तो इतराना वासा तारू शकेल : —(४)

३२० त्याप्रमाणेंच जो वर्मज्ञान न संपादता आणि बहुश्रुताचें अर्थपूर्ण वचन न ऐकता स्वतः अज्ञान, साशक, तो इतराचें समानान कसें करील : (५)

३२१. जसा एकादा नोमा चालविण्यात कुशल बुद्धिमान्, माणूस पल्ही, सुकाणू असलेल्या बळकट नौरेंत बसून तिच्या आकारानें पुण्डळाना तारू शकेल, (६)

३२२ तसाच विद्वान्, भावितामा, बहुश्रुत, अप्ररुम्य आणि श्रोतायधानानें ज्यानें निर्वाणज्ञान संपादिलें आहे असा ज्ञानी — तोच लोकाचें समान करू शकेल. (७)

३२३ तस्मा हवे संपुरिस भजेय । मेधावेन चैव बहुस्सुत च ।
 अज्जाय अत्थ पटिपज्जमानो । निज्जातम्मो सो सुख लभेया ति ॥ ८ ॥
he meaning are behaving
 नावासुत्त निद्रित ।

२१

[९. किंसीलसुत्तं]

३२४ किं-सीलो किं-समाचारो कानि कम्मानीं ग्रहय ।
 नरो सम्मा निविडस्स उत्तमत्थ च पापुणे ॥ १ ॥ *established*

१ अ०—धम्मसुत्त, नावासुत्त ५ पि.

३२३. म्हणून मेधावी आणि बहुश्रुत अशा सत्पुरुषाची
 उपासना करावी. त्याच्या बोलण्याचा अर्थ समजून त्याप्रमाणे
 चाळणारा धर्म जाणून सुख मिळवील. (८)

नावासुत्त समाप्त

२१

[९. किंसीलसुत्तं]

३२४ कोणत्या शीलाने, कोणत्या आचाराने आणि कोणत्या
 कर्मांच्या अभ्यासाने माणूस उन्मार्गाने चालू शकेल व परमार्थ प्राप्त
 करून घेईल ? (१)

- ३२५ वद्धापचायी अनुसुय्यको सिया । कालञ्जू चऽस्स गरुनं दस्सनाय
 धम्मं कयं एरपितं खणञ्जू । सुणेय्य सक्कच्च सुभासितानि ॥२॥
 ३२६ कालेन गच्छे गरुनं सकासं । यंम निरकत्वा निवातवुत्ति ॥३॥
 अयं धम्मं संयमं ब्रह्मचरियं । अनुस्सरे चैव समाचरे च ॥३॥
 ३२७ धम्मारांमो धम्मरतो । धम्मे ठितो धम्मविनिच्छयञ्जू ।
 नेवाचरे धम्मसन्दोसवादं । तच्छेहि नीयेय सुभासितेहि ॥४॥
 ३२८ हस्सं जणं परिदेवं पदमेसु । मायाकत कुहनं गिद्धिमानं
 सारम्भ-ककस्स कसाव-मुच्छं । हित्वा चरे वीतमदो ठितत्तो ॥५॥

१ म०-वुद्धापचायी. २ रो०, सी०-गरुनं.

३२५. त्यागे बडील माणसाना मान घावा, आणि ईर्ष्याविरहित
 व्हावे, गुरूच्या भेटीची वेळ जाणावी, आणि सन्धि न दवडता
 आदरपूर्वक (गुरूच्या मुखापुढे) बाहेर पडलेले धार्मिक संभाषण व
 सुभाषिते ऐकावीत (२)

३२६. गर्व दूर साखून व नम्र होऊन योग्य वेळी गुरूपाशी
 जावे; सदर्थ, धर्म, संयम व ब्रह्मचर्य यांचे स्मरण ठेवावे व ती
 आचरणांत आणावीत. (३)

३२७. धर्माराम, धर्मरत, धर्मरियत व धर्मन्यायज्ञ होऊन धर्माला
 दोष लागेल अशा वादांत पडू नये; यथातथ्य सुभाषिताचीच कास
 धरून (वादाचा निकाल लावावा). (४)

३२८. हास्य, बडबड, शोक, प्रहेप, माया, दुःख, अतिजोम,
 अहंकार, विरोधप्रियता, कर्कशता, अपवित्रता आणि हांव सोडून
 वीतमद आणि रियताच्या व्हावे. (५)

१. या गायेना टीकाकाराने निराळाच अर्थ वेळा आढे. समाधि-विप-
 श्यनादि पारिभाषिक शब्दाशी अर्थ जोडला आहे.

२ अ०-पञ्चनीकवाचता.....

३२९ विज्जातसारानि सुभासितानि । सुत च विज्जात समाधिसार ।
न तस्स पज्जा च सुत च वट्ठति । यो साउमो होनिनरो पमत्तो । ६

३३० धम्मे च ये अरियप्पवेदिते रता ।

अनुत्तरा ते वचसा मनसा कम्मना च ।

ते सन्ति-सोत्त-समाधि-सण्ठिता ।

सुतस्स पज्जाय च सारमज्झगू ति ॥ ७ ॥

किंसीलसुत्त निष्ठित ।

२२

५१ [१०. उट्ठानसुत्तं]

३३१ उट्ठह्य निसादय को अत्थो सुपित्तेन यो ।

आवुत्तान हि का निदा सल्लसिद्धान रुप्पत ॥ १ ॥

३२९. सुभाषिताचें ज्येष्ठ ज्ञान, श्रुताचें आणि ज्ञानाचें ज्येष्ठ
समाधि होय जो मनुष्य आठशी आणि प्रमादी होतो, त्याची प्रज्ञा
य विद्या वाढत नाही. (६)

३३०. आर्यप्रवेदित धर्मांत जे रत होतात, ते कायेनें, वाचेनें
आणि कर्मानें श्रेष्ठ होत ते शान्तीनें, सत्ताधानांनं आणि सुमात्रियुक्त
राहणारे असून त्यांनीं विद्येचें आणि प्रज्ञेचें सार जाणवेलेंच आहे. (७)

किंसीलसुत्त समाप्त

२२

[१०. उट्ठानसुत्त]

३३१. उठा ! (जसे व्हा !) बसा ! झोपेपासून तुम्हास काय
फायदा होणार आहे ? वाणाचें शल्य तुमच्या शरिरात शिरल्यामुळे
दु ख भोगणाऱ्या तुम्हा पीडित जनाना निद्रा कशी येते ? (१)

३३२ उद्धृथ निसीदथ दब्ध सिक्खय सन्तिया ।

मा वो पमत्ते विज्जाय (मच्चुराजा) अमोहयित्थ वसानुगे ॥ २ ॥

३३३ याय देवा मनुस्सा च सिता तिट्ठन्ति अथिका ।

तरयेत विसत्तिक खणो वे मा उपच्चगा ।

खणातीता हि सोचन्ति निरयमिह समप्पिता ॥ ३ ॥

३३४ पमादो रज्जो पमादो पमादानुपतितो रज्जो ।

अप्पमादेन विज्जाय अम्वहे सल्लमत्तनो ति ॥ ४ ॥

उद्दानसुत्त निद्धित ।

१ स्त्री०-पमादा.

३३२ उठा ! (जागे ब्हा ।) बसा । निश्चयानें शांतीचा अभ्यास करा तुम्हास वेसावच झालेले पाहून आपल्या कबजात घेऊन मृत्युराजा (मार) तुम्हास मोड न पाडो ! (२)

३३३ जिण्यामुलें देव आणि मनुष्य आशाळभूत होऊन राहतात, त्या तृष्णेंचें उल्लघन करा हा क्षण बाया दवडू नका ! कारण क्षण बाया दवडणारे नरकात पडून शोक करतात. (३)

३३४. प्रमाद हा मळ होय; प्रमादापासून मळ उत्पन्न होतो. अप्रमादानें आणि प्रज्ञेनें आपल्या शरिरातील शल्य काढावें. (४)

उद्दानसुत्त समाप्त

२३

[११. राहुलसुत्तं]

३३५ कचि अभिण्हसवासा नावजानासि पण्डित ।

५ उक्काधारो मनुत्तान कचि अपचितो तथा ॥ १ ॥

३३६ नाह् अभिण्हसवासा अवजानामि पण्डित ।

उक्काधारो मनुत्तान निच्च अपचितो मया ॥ २ ॥

वत्थुगायां ।

३३७ पचकामगुणे हित्वा पियरूपे मनोरमे ।

सद्दाय घरा निक्खम्म दुक्खत्तस्सन्तफरो भव ॥ ३ ॥

१ म०— (न दिस्सति)

२३

[११. राहुलसुत्तं]

३३५. (भगवान् —) अतिपरिचयामुळे तू त्या सुज्ञाची (शारि-
पुत्राची) अवज्ञा करीत नाहीस ना : मनुष्यासाठी ज्ञानाची मशाल
पाजळणाऱ्या त्याचा तू आदर ठेवतोस ना : (१)

३३६. (राहुल—) अतिपरिचयामुळे त्या सुज्ञाची मी अवज्ञा करीत
नाही. मनुष्यासाठी ज्ञानाची मशाल पाजळणाऱ्या त्याचा मी सतत
आदर ठेवतो. (२)

[(बरील) गाथा प्रास्ताविक आहेव.]

३३७. मनाला आवडणारे व उल्लसित करणारे पंचेन्द्रियाचे
विषय सोडून श्रद्धापूर्वक घरातून निघ व दुःखाचा अन्त कर. (३)

३३८ मित्रं भजस्व कल्याणे पन्त च सपनासन ।

विपित्तं अप्पनिग्घोसं मत्तञ्जू होहि भोजने ॥ ४ ॥

३३९ चीवरं पिण्डपाते च पचये सपनासने ।

एतेसु तण्ह माऽकासं मा लोके पुनरागमि ॥ ५ ॥

३४० सवुतो पातिमोक्खस्मि इन्द्रियेसु च पचसु ।

सति कायगता त्यत्थु निब्बिदावद्दुल्लो भव ॥ ६ ॥

३४१ निमित्तं परिवज्जेहि सुमं रागपसहितं ।

असुभाय चित्तं भावेहि एकागं सुसमाहितं ॥ ७ ॥

१ सी०— पत्थ, न०— पन्थ.

३३८. कल्याणमित्राची संगति धर. तुझी वसण्या-उठण्याची जागा जेथें गडबड फापी अशा एकान्त स्थळीं असू दे व तू भोजनाचें बाबतीत मिताहारी हो. (४)

३३९. चीवर (गिझुरल), अन्न, (आजारात) उपयोगी पडणारें औषध, आणि आश्रयस्थान यांच्यात आसक्ति धरू नकोस, इह-लोकीं पुनर्जन्म घेऊ नकोस. (५)

३४० प्रातिमोक्षाच्या नियमाप्रमाणें सवृत राहून पञ्चेन्द्रियात समय ठेव, कायगतात्मृतीची भावना कर व वैराग्यारूढे ओझ ठेव. (६).

३४१. कायविकार उत्पन्न होईत, असें शुभनिमित्त वर्ज्य कर, व जेणेंकरून चित्त एकाग्र व समानियुक्त होईत अशा (शरिराच्या) अशुभभावार्थें चिन्तन कर. (७)

to keep in heart

३४२ अनिमित्तं च भावेहि मानानुसयमुज्जह ।

ततो मानाभिसुमया उपसन्तो चरिस्ससी ति ॥ ८ ॥

इत्थं सुद भगवा आयस्मन्त राहुळ इमाहि गायाहि अभिण्ह
ओवदती ति ।

राहुलसुत्तं विद्वितं ।

२४

[१२. वंगीससुत्तं]

एवं मे सुत । एक समय भगवा आळविय विहरति अग्गाळवे चेतिये ।
तेन खो पन समयेन आयुग्गतो वंगीसास्स उपज्झायो निम्रोधकप्पो नाम
पेरो अग्गाळवे चेतिये अचिरपरिनिम्बुतो होति । अय खो आयस्मतो३४२. आणि अनिमित्त जें निर्वाण त्याचें चिन्तन कर व अहं-
काराची वासना सोड, अहंकाराचा त्याग केलास म्हणजे तू शान्त
होशील. (८)याप्रमाणे भगवान् आयुष्मान् राहुलाल या गाथानीं वारवार उप-
देश करी,

राहुलसुत्त समाप्त

२४

[१२. वंगीससुत्त]

असें मी ऐकलें आहे एके समयी भगवान् आळवी येथें अग्गाळव
चेत्यांत राहत होता. त्या समयी आयुष्मान् वंगीसाचा उपाध्याय
निम्रोधकप्प नावाचा त्यविर अग्गाळव चेत्यांत नुक्ताच परिनिर्वाण

वगीसस्स रहोगतस्स पटिसल्लीनस्स एव चेतसो परिमितको उदपादि—
 परिनिव्वुतो नु खो मे उपज्झायो उदाहु नो परिनिव्वुतो'ति । अय
 खो आयस्मा वगीसो सायण्हसमय पटिसल्लाना बुद्धितो येन भगवा
 तेनूपसकमि, उपसकमिन्वा भगवन्त अभिवादेत्वा एकमन्त निसीदि ।
 एकमन्त निसिन्नो खो आयस्मा वगीसो भगवन्त एतदवोच—इम म'ह'^१
 भन्ते रहोगतस्स पटिसल्लीनस्स एव चेतसो परिमितको उदपादि—
 परिनिव्वुतो नु खो मे उपज्झायो, उदाहु नो परिनिव्वुतो'ति । अय
 खो आयस्मा वगीसो उट्ठापासना एकस चीवर कत्वा येन भगवा
 तेनऽज्झकिं पणामेत्वा भगवन्त गाथाहि अज्झभासि—

पायला होता. तेव्हा एकान्तात विश्रांति घेत असता आयुष्मान् वगी-
 साच्या मनात असा विचार आला की, माझा उपाध्याय (मरणोत्तर)
 परिनिर्वाण पायला, की परिनिर्वाण पायला नाही ? तेव्हा सायकाळीं
 आयुष्मान् वगीस आपल्या विश्रान्तिस्थानापामून निघाला आणि भग-
 वतापाशीं आला, येऊन भगवन्ताला नमस्कार करून एका वाजूस
 बसला.

एका वाजूस बसून वगीस भगवन्ताला म्हणाऱ्या, “ भदन्त, मी
 एकातात विश्रान्तिस्थानी असता माझ्या मनात असा विचार आला की
 माझा उपाध्याय परिनिर्वाण पायला, की परिनिर्वाण पायला नाही ? ”
 तेव्हा आयुष्मान् वगीस आसनावरून उठला व एका खाद्यावर
 चीवर करून भगवन्तासमोर हात जोडून भगवन्ताला गाथानीं
 म्हणाला—

३४३ पुच्छामं सत्थारं अणोमपेज्जं। दिट्ठे व धम्मो यो विचिकिच्छान्नेतां।
अग्गाल्लये कालमभासि भिक्खु। जातो यसस्सी अमिनिब्बुतवो॥१

३४४ निम्रोधकप्पो इति तस्स नाम। तथा कतं भगवा ब्राह्मणस्स।
सो तं नमस्स अचरि मुत्थपेक्खो। आरद्धविरियो दब्बधम्मदस्सी॥२

३४५ तं सावकं सक्कं मयऽपि सच्चं। अज्जातुमिच्छामं समन्तचक्खु।

समवद्धिता नो सबणाय सोता। तुव नो सत्था त्व अनुत्तरोऽसि॥३

३४६ छिन्देव नो विचिकिच्छं गृहि मे तं। परिनिब्बुतं वेदय भूरिपेज्जं।
मग्गे व भासं समन्तचक्खु। सक्को व देवानं सहस्सनेत्तो॥४॥१॥

१ ३४३-३५८ = धेरगाथा १२६३-१२७८. २ म०-छेत्वा ३
सी०-अचरी.

३४३ इहलोकीच आमच्या शकाचें जो समाधान करतो, त्या
श्रेष्ठप्रज्ञ शास्त्राच्या आम्ही विचारतो की, अग्गाल्लय येथें जो प्रसिद्ध
यशस्वी आणि शातचित्त भिक्षु मरण पावला, (१)

३४४. त्या ब्राह्मणाच्या, हे भगवन्, निम्रोधकप्प हें तू नाव दिलें
आहेस तो प्रयत्नशील, निर्वाण जाणणारा, मुक्तिगमासाठीं तुशी
पूजा करून राहत असं (२)

३४५ हे शाक्य, हे समतचक्षु, त्या श्रावकाची (गति) काय
शाली, हें जाणण्याची आम्हा सर्वांची इच्छा आहे तें ऐकण्याला
आमचे कान टवकारलेले आहेत तू आमचा शास्ता व लोको-
त्तर असा आहेस (३)

३४६ हे विपुलप्रज्ञ, आमच्या या शकेचें समाधान कर, तो
परिनिर्वाण पात्रलां कीं काय हें सांग. हे समतचक्षु, सहस्रनेत्र शक्र
जसा देवाच्यामध्ये बसून बोलतो, तसा तू आमच्यामध्ये बसून आम्हाशीं
बोल (४)

२.१२.८]

- ३४७ ये कोचि गन्था इध मोहमग्गा । अञ्ज्राणपक्व्या विचिक्किळ्ळठाना ।
 तयागन पत्वा न ते भवन्ति । चक्खु हि एत परम नरान ॥५॥
- ३४८ नो चे हि जातु पुरिसो विज्जेसे । वातो यथा अर्धमघन निहाने ।
 तमो वऽस्स निवुतो सव्यलोको । न जोनिमन्तोऽपिनरा तपेय्यु ॥६॥
- ३४९ धीरां चै पज्जोतकरा भवन्ति । त त अह धीर तयेव मज्जे ।
 विपस्मिनं जानमुपागमम्ह । परिसासु नो आविक्करोहि कप्प ॥७॥
- ३५० खिण्ण गिरि एरय यग्गुं वाग्गु । एसो वै पग्गह् सण्णि निक्कूजे ।
 त्रिन्दुस्सरेन सुविकप्पितेन । सव्ये व ते उज्जेगता सुणोम ॥८॥

१-१ सी०, म०-धीरा य २ म०-य. ३ अ०, म०-वीर ४ सी०-५
 जानमुपागमम्ह ५ रो०-हसा व. ६ म०-सणिक निक्कूजे

३४७ इहलोकीं महिप्रत नेणाऽन्या अज्ञान पक्षाला चिक्कणाऽन्या
 सशयस्थानरूपी ज्या प्रपी अस्ततात, त्या तयागतामडे येणाऽन्याच्या
 वायतीत नाहीशा होतात. कारण तो मनुष्याचे वायतीत श्रेष्ठ डोळ्या-
 सारखाच आहे (५)

३४८. वारा जसा मेघघटल उडवून देतो, तद्वत् तुझ्यासारख्या
 पुरुषांनं जर लोकाचे वेश दूर केले नाहीत, तर हा लोक (अज्ञा-
 नानें) शाकला जाऊन अधिकारमय होईल, व द्युतिमन्त मनुष्यही
 प्रकाशणार नाहीत (६)

३४९ बुद्धिवान् पुरुष प्रकाश देणारे होतान. हे धीर, तुम्ही
 तसाच आहेस असें मी समजतो तू दिव्यद्यष्टि आहेस असें जाणून
 आम्ही तुजपाशीं आलों (निप्रोव) कप्पाची काय गति झाली, हें या
 सभेंत आम्हास साग. (७)

३५० हस जसा सुंदर आणि स्पष्ट स्वरांनं, मान उच करून,
 सावकाश गान करतो, तसा तू विलम्ब न लावता गोड गोड वचन
 बोल आम्ही सर्व सरळ (पनानें) तुजें भावण ऐकतो (८)

३५१ पुद्दीनेजानिमरण असेसं । निग्गण्ठधोनं वदेस्सामि धम्मं ।

न कामकारो हि पुयुज्जनान । सखेय्यकारो च तयागतान ॥९॥

३५२ संपन्नवेय्याकरण तवेद । समुज्जुपञ्जस्त समुग्गहीत ।

अयमज्जली पच्छिमो सुप्पणामितो । मा मोहयी जानमनोम-
पञ्ज ॥ १० ॥

३५३ परोवरं अरियधम्मं विदित्वा । मा मोहयी जानमनोमविरिय ।

वारिं यथा धम्मनि धम्मततो । वाचाऽभिरुखामि सुत

Shewers पवत्सं ॥ ११ ॥

१ म०-पद्दीनं. २ म०-समुज्जपञ्जस्त. ३ म०-परोवरं. ४ रो०-
सुतस्स वत्स; अ०-सुतस्स वत्सा'ति वा.

३५१. ज्याचें अंशेप जन्ममरण नष्ट झालें आहे व जो धूतपाप
आहे अशा तुला मी आप्रहपूर्वक धर्म बोलण्यास निनवितों. कारण
मी, सामान्य जन इच्छिलेल्या (प्रश्नाचें उत्तर देण्यासारख्या) गोष्टी करूं
शकत नाहीं, पण तयागत अशा गोष्टी प्रश्नार्थक करूं शकतात. (९)

३५२. अत्यंत सरळ प्रश्ना ज्याची आहे अशा त्वां दिलेंलें प्रश्नाचें
उत्तर उत्तम असें समजेलें जातें. हे उत्तमप्रश्न, हा मी तुला (पुनः)
हान जोडून शेवटचा प्रणाम करतों. तूं जाणत आहेस, तेव्हां
आम्हांमोहांत ठेवूं नकोस. (१०)

३५३. हे महासीरा, लहानमोठा आर्यभूषणं व जाणत आहेस;
तेव्हां आम्हांस मोहांत ठेवूं नकोस. उन्हाळ्यात उन्हांनें थ्रांत झाड्या
पाण्याची इच्छा करतो, तसा मी तुझ्या वचनाची इच्छा करतों.
आमच्या (कर्णेन्द्रियार) उद्दमांचा पर्याय कर. (११)

३५४ यदधिकं ब्रह्मचरियं अचारि । कप्पायनो कधिऽत्स तं अमोघं ।
 ? निष्वापि सो अनुपादिसेतो । यया विमुक्तो अद्दु तं सुणोम १२
 ३५५ अच्छेच्छि तण्हं इनं नामरूपे (इति भगवा) कण्हस्म सोनं ।
 दीरत्तानुमपिनं ।

अतारि जानिमरणं असेत्तं । इचनवी भगवा पंचसेट्ठो ॥ १३ ॥

३५६ एस सुत्वा पसीदामि वचो ते इसिसत्तम ।
 - अमोघं किर मे पुट्ठं न मं यशेसि मादगो ॥ १४ ॥

१ रो०, धी०- यउपादिसेतो. २ म०-इयमवि ।

३५४. (निमोष-) कप्पाणं ज्यासाठीं ब्रह्मचर्याचं आचरण भेलें, तें त्याला मिळालें काय ? तो अनुपादिशेष निवांगाला पावला काय ? तो कसा विमुक्त झाला ? —हें आम्ही ऐहं इच्छितों. (१२)

३५५ " नामरूपांनिपथीं तृष्णा—हा वृष्णाचा (माराचा) चिरकाल चाललेला गुप्त प्रवाह त्यानें इहलोकीं तोडून टाकल्या आणि ता निःशेष जन्ममरण तरून गेला." असें पंचरर्गाव भिक्षूत श्रेष्ठ असा जो भगवान् तो बोधता झाला. (४६)

३५६. (वंगीस-) हे ऋषिसत्तम, हा मी तुझ्या वचनानें आनंदित होत आहे. माझी पृच्छा सफल झाली. ब्राह्मणानें (बुद्धानें) मला फसविलें नाही. (१४)

१ मुखराही अर्थ संभवनीय आहे. ब्राह्मणानें म्हणजे निमोषक्यानें मला फसविलें नाही, म्हणजे त्याच्या संबंधीच्या ओशा कोळ ठरल्या नाहीत. कारण तो मुक्ति पावला आहे.

३५७. यथावादी तथाकारी अहु बुद्धस्स सावको । ७००

अच्छिदा मच्चुनो जाल ततं मायाविनो दब्ध ॥ १५ ॥

३५८. अहसं भगवा आदि उपादानस्स कप्पियो । १०००

अवगा यत्त कप्पायनो मच्चुयेय्यं सुदुत्तरं ति ॥ १६ ॥

यंगीसमुत्तं निद्धितं ।

२५

[१३. सम्मापरिग्वाजनिपमुत्तं]

३५९. पुच्छाम मुनिं पङ्कतपञ्चं । तिण्णं पारगत परिनिम्बुतं ठितं ।

निक्खम्म घरा पनुज्ज कामे । कथं (भिक्षु) सम्मा सो लोके

परिन्वजेय्य ॥ १७ ॥

१ बु०-तथा, म०-तं तं २ म०-अहसा. ३ म०-आदि. ४ अ०-

‘ निप्रोधकप्पमुत्तं ’ तिऽपि.

३५७. तो (कप्प), बुद्धाचा श्रावक, बोलण्याप्रमाणे चालणारा होता. सर्वत्र पसरलेले मायावी मृत्यूचे बळकट जाले त्याने तोडून टाकले. (१५)

३५८. हे भगवन्, (निप्रोध-) कप्पाने उपादानाचे (संसाराचे) मूळ पाहिले. हे दुस्तर मृत्युयेय कप्पायन खरोखरच तरून गेला. (१६)

यंगीसमुत्त समाप्त

२५

[१३. सम्मापरिग्वाजनिपमुत्तं]

३५९. प्रभूतप्रज्ञ, तरून पार गेलेला, परिनिर्धृत व स्थितात्मा अशा मुनीला मी विचारतो कीं, घरातून बाहेर पडून व चैनीचे पदार्थ सोडून भिक्षु बनलेल्यास या जगात सम्यक्-परिवाजक कोसे होता येईल ? (१)

३६० यस्स मंगला समुहता (इति भग्ना) । उपादा सुपिना च लक्खणा च ।

सो मगलदोसविप्पहीनो । सम्मा सो लोके परिव्वजेय्य ॥२॥

३६१ राग विनयेय मानुसेसु । दिब्बेसु कामेसु चापि भिक्खु । अतिकम्म भव समेच्च धम्म । सम्मा सो लोके परिव्वजेय्य ॥३॥

३६२ विपिट्टिकत्वा पेसुनानि । कोध कदरिय जहेय्य भिक्खु । अनुरोध-विरोध-विप्पहीनो । सम्मा सो लोके परिव्वजेय्य ॥४॥

३६३ हित्वा पिय च अपिय च । अनुपादाय अनिस्सितो कुहिच्चि । सयोजनियेहि विप्पमुत्तो । सम्मा सो लोक परिव्वजेय्य ॥५॥

१ सी०—स मगलदोसविप्पहीनो (भिक्खु). २ सी०—स मगलदोसविप्पहीनो।
भिक्खु सम्मा... २ म०—विपीति कथान

३६० उत्सव, उल्काप्रातादिवार्ची आणि स्वमार्ची पळें व स्त्रीपुरुषादिवार्ची लक्षणे यांच्यावरचा ज्याचा सगळ निश्चास उडाला आहे, जो उत्सवाच्या दोषापासून मुक्त आहे, तो या जगात सम्यक्-परिव्राजक होईल (२)

३६१. लौकिक किंवा दिव्य कामसुखात जो भिक्षु आसक्त होत नाही, तो ससाराचें अतिक्रमण करून व धर्म जाणून या जगात सम्यक्-परिव्राजक होईल (३)

३६२ जो भिक्षु चहाड्या टाकून देऊन क्रोध आणि कृपणता सोडतो, तो अनुरोध-विरोधापासून मुक्त झाला की या जगात सम्यक् परिव्राजक होईल. (४)

३६३. प्रिय आणि अप्रिय सोडून देऊन सर्वत्र अनासक्त व अनाश्रित आणि सयोजनापासून मुक्त असा जो, तोच या जगात सम्यक्-परिव्राजक होईल (५)

३६४ न सो उपधीसु सारमेति । आदानेसु विनेष्य छन्दरागं ।

सो अनिस्सितो अनञ्जनेष्यो । सम्मा सो लोके परिब्वजेय्य ॥६॥

३६५ वचसा मनसा च कम्मना च । अरिहद्धो सम्मा विदित्वा धम्म ।

निम्बाणपदाभिपत्थयानो । सम्मा सो लोके परिब्वजेय्य ॥७॥

३६६ यो वन्दति मे^{अनञ्ज}ति न उ^{अनञ्ज}णमेय्य । अ^{अनञ्ज}कुद्धोऽपि न सन्विषेय भिक्षु ।

छद्दा परभोजन न मजे । सम्मा सो लोके परिब्वजेय्य ॥८॥

३६७ लोभं च भवं च विप्पहाय । विरतो छेदनवन्धना च भिक्षु ।

सो तिण्णकथकयो विसङ्गो । सम्मा सो लोके परिब्वजेय्य ॥९॥

१ रो०-छेदनवन्धनातो, अ०-छेदनवन्धनतो.

३६४. उपाधीत जो सार मानीत नाही, ग्रहण करण्याजोग्या वस्तुविययी छंदरागाचें (लोभाचें) जो निरसन करतो, तो अनिश्चित, अनन्वयेय असा होऊन, या जगात सम्यक्-परिव्राजक होईल. (६)

३६५. चागल्या रीतीनें धर्म जाणून, जो वाचेनें, मनानें आणि कर्मानें इतराशीं अविरुद्ध, जो निर्वाणपदाचीच इच्छा वाळ्ळणारा, तो या जगात सम्यक्-परिव्राजक होईल. (७)

३६६. लोक आपणांस वंदन करतात म्हणून उन्नत होणार नाही, व शिबीगळ दिली असतां सूड उगविण्याची बुद्धि धरणार नाही, आणि इतरांनीं दिलेलें अन्न मिळवें असतां बेसावधपणें वागणार नाही असा जो भिक्षु, तो या जगात सम्यक्-परिव्राजक होईल. (८)

३६७. लोभ आणि ससार सोडून छेदन-बंधनापासून विरत झालेला, शका तरेन गेलेला, तृष्णाशत्यविरहित असा जो भिक्षु, तो या जगात सम्यक्-परिव्राजक होईल. (९)

३६८ सारूप्यमत्तनो विदित्वा । न च भिक्षु हितेय्य कचि' लोके ।

यथातथिय विदित्वा वम्म । सम्मा सो लोके परिव्वजेय्य ॥ १० ॥

३६९ यत्सानुसया न सन्ति वेचि । मूला अकुसला समूहतासे ।

सो निरासयो अनासयानो । सम्मा सो लोके परिव्वजेय्य ॥ ११ ॥

३७० आसवखोणो पहीनमानो । सम्म रागपय उपातिवतो ।

दन्तो परिनिब्बुतो ठितऽत्तो । सम्मा सो लोके परिव्वजेय्य ॥ १२ ॥

३७१ सद्धो सुतवा नियामदस्सी । वग्गमत्तेसु न वग्गसारि धीरो ।

लोभ दोस विनेय्य पटिय । सम्मा सो लोके परिव्वजेय्य ॥ १३ ॥

१ म०—किंचि २००—अनासयानो, म०—निरासो अनासयानो

३६८ आपलें उचित (कर्तव्य) काय आहे हें जाणून कोणाचीही या जगात हिंसा करणार नाही असा जो भिक्षु, तो यथातथ्य धर्म जाणून या जगात सम्यक्-परिव्राजक होईल (१०)

३६९ ज्याच्या अन्त करणात पापानुशय राहिले नाहीत, ज्याने अकुशलाची मुळे खणून काढली, तो निस्तृण्य आणि नि स्पृह असा होऊन या जगात सम्यक् परिव्राजक होईल (११)

३७० ज्याचे आश्रय क्षीण झाले व अहंकार नष्ट झाला, जो कामसुखाचा सर्व मार्ग सोडून पलीकडे गेला, जो दात, परिनिर्धूत व स्थितात्मा, तो या जगात सम्यक्-परिव्राजक होईल (१२)

३७१ जो श्रद्धामान्, श्रुतसंपन्न, सम्यग्मार्गदर्शी पक्षपाती लोकात पक्षपाताने वागत नाही, तो धीर पुरुष लोभ, द्वेष आणि क्रोध सोडून या जगात सम्यक्-परिव्राजक होईल. (१३)

- ३७२ सुसुद्धजिनो विवटच्छदो । धम्मेषु वसी पारगू अनेजो ।
 सुखायजिनो यजाणकुम्भो । सम्मा सो लोके परिव्वजेय्य ॥ १४ ॥
- ३७३ अतीतसु अनागतेषु चापि । कप्पातीतो अतिच्च सुद्विपज्जो ।
 सव्वायतनेहि विप्पमुत्तो । सम्मा सो लोके परिव्वजेय्य ॥ १५ ॥
- ३७४ अज्जाय पद समेध धग्ग । विवट दिस्वान पहाणमासवान् ।
 सन्दूपयीन परिकम्बयानो । सम्मा सो लोके परिव्वजेय्य ॥ १६ ॥
- ३७५ अद्वा हि भगवा तथेव एत । यो सो एव विहारि दन्तो भिक्खु ।
 सन्वसयोजनिये च बीतिवत्तो । सम्मा सो लोके परिव्वजेय्या ति १७
 सम्मापरिव्वाजानियसुत्तं निद्वित ।

१ म०-विषट्छदो. २ सो०-परिवलवा. ३ अ०-मदासममसुत्त'तिडिपि

३७२ शुद्ध मार्गाने ज्ञेयाना जिकणारा, (लोभ, द्वेष आणि मोह पाण्या) आवरणाने विरहित, धर्मात प्रवीण, संसारपारण, अप्रकृष्य व सुस्कारनिरोधकानां ज्ञानांत कुशल असा जो, तो या जगात सम्यक्-परिव्राजक होईल (१४)

३७३ अतीत आणि अनागत कालातीतही अहंकाराच्या कल्प नाच्या पार गेलेला, अत्यंत शुद्ध प्रज्ञा असलेला, व सर्व आयतनापासून मुक्त असा जो, तो या जगात सम्यक् परिव्राजक होईल (१५)

३७४ आर्यसत्ये जाणून व धर्माचा बोध करून घेऊन व आश्रवाचा नाश स्पष्टपणे पाहून जो सर्व उपाधींचा क्षय करतो, तो या जगात सम्यक्-परिव्राजक होईल (१६)

३७५ हे भगवन्, हे तुझे म्हणणे बरोबर आहे जो भिक्षु याप्रमाणे दान्त व सर्व संयोजनापासून मुक्त होऊन राहतो, तो या जगात सम्यक्-परिव्राजक होईल (१७)

सम्मापरिव्वाजानियसुत्त समाप्त

२६

[१४. धम्मिकसुत्त]

एव मे सुत । एकं समयं भगवा सावयियं विहरति जेतवने अनाय-
पिण्डिकस्स आरामे । अथ खो धम्मिको उपासको पंचहि उपासकसतेहि
सहिं येन भगवा तेनुपसंकमि, उपसकमित्वा भगवन्तं अभिवादेत्वा
एकमन्तं निसीदि । एकमन्तं निसिन्नो खो धम्मिको उपासको भगवन्तं ..
गायाहि अज्झभासि— ३

३७६ पुच्छामि तं गोतम भूतपुञ्ज । कथकरा सावका साधु हात ।
यो वा अगारो अनगरमेति । अगारिनो वा पनुपासकास्ते ॥१॥
३७७ तुवं हि लोकस्स सुदेवकस्सु । गतिं पज्जनासि परापणं च ॥२॥
न चऽपि तुल्यो निपुणोदस्सी । तुवं हि बुद्ध पवरं वदन्ति ॥२॥

२६

[१४. धम्मिकसुत्त]

असैं मी ऐकलें आहे, एके समयीं भगवान् श्रावस्ती येथें जेतवनात
अनायपिण्डिकाच्या आरामांत राहत होता. तेव्हां धम्मिक उपासक
पांचशें उपासकांना बरोबर घेऊन भगवन्तापाशी आला, येऊन
भगवन्ताला नमस्कार करून एका बाजूस बसला, एका बाजूस बसून
धम्मिक उपासक भगवन्ताला गायानीं म्हणाला—

३७६. हे विपुलप्रज्ञ गोतमा, तुलां मी विचारतो की, गृहत्याग
करून अनागारिक बनलेला आणि गृहस्थाश्रमांत राहणारा उपासक,
या श्रावकापैकी कोणता श्रावक चांगला ? (१)

३७७. कारण तू देवांसह सर्व जगाची गति आणि कर्मफलें
जाणतोस. तुझ्यासारखा रूक्षगार्धदर्शी दुसरा नाही, आणि म्हणूनच
तुला बुद्धश्रेष्ठ म्हणतात. (२)

१ अ०-परापणं'ति निणत्ति.

- ३७८ सब्ब तुव जाणमवेच्च धम्म । पकासेसि सत्ते अनुकपमानो ।
 विवत्तच्छदोऽसि समन्तचक्षु । विरोचसि विमलं संबल्लोके ॥३॥
- ३७९ आंगच्छि ते सन्तिके नागराना । ऐरावणो नाम जिनो तिसुवा ।
 सोऽपि तया मन्तयित्वा अज्जगमा । साधूति सुवान पतीतरूपो ॥४॥
- ३८० राजाऽपि त वेस्सवणो कुनेरो । उपेति धम्म परिपुच्छमानो ।
 तस्सापि त्व पुच्छितो ब्रूसि धीर । सो चापि सुवान पतीतरूपो ॥५॥
- ३८१ येकेचि मे तिरियया यादसीळा । आजीविका या यदि वा निगण्ठा ।
 पज्जाय त नावितरन्ति सम्बे । ठितो यजन्त विंश सीधमाग्नि ॥६॥

१ म०-विवत्तच्छदोऽसि - श्री०-आंगच्छि *पुत्राणां*

३७८. तू सर्व ज्ञानाचा योग करून घेऊन प्राण्याभ्यावरील दवे-
 मुळें वर्म प्रकाशित करतोस. (लोभ, द्वेष आणि मोह यांचें) आव-
 रण तू दूर सारलें आहेस. समन्तचक्षु, तू सर्व लोकांत निर्भ्रंशणें
 प्रकाशतोस. (३)

३७९. तू जिन आहेस हें ऐकून ऐरावण नागराना तुजपाशी
 आला न तो देखीत तुझ्याशी सल्लामसल्लत करून प्रसन्न चित्तानें
 तुला धन्यवाद देऊन जाता झाला. (४)

३८०. वैश्रवण कुनेर राजा देखीत वर्म निचारण्यामाठी तुजप्रत
 येतो. हे धीर, त्यागही तू विचारल्यावरून योग्य उत्तर देतोस, आणि
 तोही तुजें भाषण ऐकून प्रसन्नचित्त होतो. (५)

३८१. उमा राहणाऱा जसा धारणाराचा पाठलाग करूं शकत
 नाही, तसे आजीवक, निर्भ्रंश इत्यादिक यादशीत तो तार भाषण
 प्रश्नेच्या मागणीत तुला मार्ग दाखवत नाहीं. (६)

३८२ ये कोचि'मे ब्राह्मणा वादसीळा । बुद्धा चापि ब्राह्मणा सन्ति कोचि ।
सव्वे तयि अत्यवद्धा भवन्ति । ये वाऽपि चऽऽजे वादिनो

३८३ अय हि धम्मो निपुणो मुखो च । योऽय तथा भगना सुप्पवुत्तो ।
तमेव सव्वे सुत्तुसगाना । त्वं नो वद पुच्छितो बुद्धसेट्ठ ॥८॥

३८४ सव्वेऽपि'मे भिक्खवो संनिसिन्ना । उपासका चापि तथेव सोतु ।
मुणन्तु धम्म विमलेनानुबुद्ध । सुभासित वासवस्सेव देवा ॥९॥

सुणाय मे भिक्खवो सावयामि वो । धम्मं धुत त च धराथ सव्वे ।
इरियापय पुण्यजितानलोमिकं । सेवेय नं अत्यदस्सो मुतीमा ॥१०॥

१ सो०, म०—मुत्ताऽव. २ रा०—सव्वे चिमे. ३ म०—तत्थेय. ४ म०—साव-
यिसामि. ५ म०—वरथ. ६ म—अत्यदस्सो मतिमा. अ०—अत्यदस्सो मुतीमा.

३८२. जे कोणी वादशीळ तरुण किंवा घृद्ध ब्राह्मण, अथवा
दुसरे कोणी आपणांस वादप्रवीण समजणारे, ते देखील तुजपामून
अर्थज्ञान मिळवू पाहतात. (७)

३८३. हे भगवन्, हा जो सूक्ष्म आणि सुखानह धर्म तु
उत्तम रीतीने सांगितलास, तोच ऐकण्याच्या इच्छेने आम्ही सर्व आलों
आहोत. हे बुद्धश्रेष्ठा, तो तुला विचारला असतां आम्हांस
सांग. (८)

३८४. हे सर्व भिक्षू तसेच सर्ग उपासक, तुजें भाषण ऐकण्या-
साठी येथें बसले आहेत इन्द्राचें सुभाषित वचन जसें देव ऐकनात,
तसें निर्मल असलेल्या बुद्धानें जो धर्म जाणलेला आहे, तो
ते ऐकोत. (९)

३८५. (भगवान्—) भिक्षूनों, माझे ऐका. धूतपाप असा धर्म
तुम्हांस सांगतो, तो तुम्ही सर्व धारण करा. अर्थदर्शी मतिमान्
भिक्षूनें परिव्राजकान्ना अनरूप अशी हालचाल स्वीकारावी. (१०)

१२०

सुचनियत

३८६ न वे विक्रात्रे विचरेण्य भिक्षु । गाम च पिण्डाय चोप्य काले ।
 अक्रात्रचार हि सज्जन्ति संगी । तस्मा विक्राले न चरन्ति बुद्धा ॥ ११ ॥
 ३८७ रूपा च सदा च रसा च गन्धा । फल्सा च ये समर्पयन्ति सुते ।
 एतेसु ग्मेषु विनेष्य छन्द । कालेन सो पविसे पातरास ॥ १२ ॥
 ३८८ पिण्ड च भिक्षु समयेन छदा । एको पटिकम्म रूहो निसीदे ।
 अज्जत्तचिन्तो न मनो वहिदा । निच्छारये सगहितऽत्तभावो ॥ १३ ॥
 ३८९ सचेऽपि सो सल्लपे सावकेन । अज्जेन वा केमचि भिक्षुना वा ।
 ग्म पणीतं तमुदाहरेश्य । न पेसेण नोऽपि परूपवाद ॥ १४ ॥

१ म०—नो चे, अ०—नो वे. २ म०—सदमयन्ति (१३) न०—
 पाविसे. ४ श०, अ०—सगहीतं ५ सी०—पेतुन.

३८६—भिक्षुने अज्जली भिक्षेला जाऊ नये त्याने गावात वेळीच
 भिक्षेला जावे; कारण अक्राली भिक्षेला जाणाऱ्याला संसर्ग उत्पन्न होतात.
 म्हणूनच बुद्ध (ज्ञान प्राप्त झालेले) अक्राली भिक्षेला जात नसतात. (११)

३८७. रूप, शब्द, रस, गन्ध आणि स्पर्श, हे जे प्राण्यांना
 मोहात पाडतात—अशा विषयात आसक्ति सोडून त्याने जेवणासाठी
 वेळीच गावात जावे. (१२)

३८८ वेळेवर मिळालेली भिक्षा ग्रहण करून तेथून निघून
 त्याने एकान्तात वसावे, अग्र्यामचिन्तन करणारा व एकाग्रचित्त
 होऊन त्याने आपल्या मनाला बाहेर जाऊ देऊ नये (१३)

३८९ तो जर श्रावकाबरोबर अथवा दुसऱ्या भिक्षुबरोबर बोळ
 लागला, तर त्याने उत्तम धर्म तेवढा बोलवा, चहाड्या करू नये
 किंवा दुसऱ्याला दोष देऊ नये (१४)

१. भिक्षुने मर्यादीच्या आधी जेवण करावे असा नियम आहे म्हणून
 त्या जेवणास प्रातराद्य असे सर्वोपिष्ठे आहे तो जेथे मिळतो त्या गावातही
 हेच नांव दिले आहे

- ३९४ पाण न हाने न च घातयेय्य । न चानुज्ज्वा हनन परेस ।
 सन्नेसु भूतेसु निधाय दण्ड । ये थावरा ये च तत्तन्ति लोके ॥ १९ ॥
- ३९५ ततो अदिन परिवज्जेय्य । किंचि क्वचि सावको वुज्झमानो ।
 न हारये हरत नानुज्ज्वा । सव्व अदिन परिवज्जेय्य ॥ २० ॥
- ✓ ३९६ अन्नचरिय परिवज्जेय्य । अगारकोसु जलित व विज्जू ।
 असमुणन्तो पनं ब्रह्मचरिय । परस्स दार नातिकमेय्य ॥ २१ ॥
- ३९७ समगतो वा परिसगतो वा । एकरस वेको न मुसा भणेय्य ।
 न भासये भणत नानुज्ज्वा । सव्व अभूत परिवज्जेय्य ॥ २२ ॥

१ ली०-चेको.

३९४ त्याने प्राणहानि करू नये, करवू नये, किंवा तसें करणाऱ्यांना समति देऊ नये; सर्व भूतमात्राविषयी, मग ते स्थिर असोत वा चर असोत, दण्डबुद्धि सोडून वतावे (१९)

३९५ जाणत्या श्रापकार्ते त्यानंतर कोटेही कशाचीहि चोरी सोडून घावी, दुसऱ्याकडून चोरी करवू नये व चोरी करणाऱ्याला समति देऊ नये, या प्रमाणे सर्व अदत्तादान वर्ज्य करारें. (२०)

३९६ सुद्ध ज्याप्रमाणें धगगीत जळणाऱ्या कोळशाची खाई वर्ज्य करतो, त्याप्रमाणें त्यानें अन्नचर्य वर्ज्य करारें, पण जर ब्रह्मचर्य पाळण शक्य नसेल, तर निदान परदारगमन करू नये. (२१)

३९७. समेत असता किंवा परिपदेत असतां, अथवा एकटाच दुसऱ्याशीं चोऱत असता खोटे बोलू नये, दुसऱ्याकडून बोलवू नये, आणि खोटे बोलणाऱ्याला समति देऊ नये. याप्रमाणें सर्व असत्य वर्ज्य करारें (२२)

३९८ मज्ज च पानं न समाचरेय्य । धम्मं इमं रोचये यो गृह्णो ।
 न पांयये विरतं नानुजञ्जा । उम्मादन त इति न विदित्वा ॥ २३ ॥
 ३९९ मदा हि पापानि करोन्ति बाला । कारेन्ति च ऽज्जे ऽपि जने पमते ।
 एतं अनुज्जायतनं विवज्जये । उम्मादन मोहनं बालकन्त ॥ २४ ॥
 ४०० पाणं न हाने न चादिन्नमादिये । मुस्ता न भासे न च मज्जपो रिया ।
 अन्नल्लचरिया विरमेय्य मेथुना । रत्तिं न भुजेय्य विक्कालभोजन ॥ २५ ॥

१ रो०—विपतं, म०—विषत.

३९८. जो गृहस्थ हा (बुद्ध-) धर्म पाठ्यतो त्यागने मद्यपान करून नये, दुस्तन्याला मद्य देऊ नये, व पिणान्याला समानि देऊ नये; तें उम्मादक आहे, असें जाणून वतांवे. (२३)

३९९. कारण, दारूण्या गुणीनें मूर्ख लोक पापाचरण करतात, व प्रमत्त लोकाचेरूनही पापाचरण करवतात. पापाचे आयतन, उम्मादकारक, मोहकारक व मूर्खप्रिय असें हें कृत्य वर्ज्य करारें. (२४)

४००. प्राणघात करू नये, चोरी करू नये, खोटे बोद्ध नये, मद्यपी होऊ नये, अन्नल्लचर्यापासून म्हणजे स्त्रीसगापासून विरक्त व्हावें आणि अक्राढी म्हणजे रात्री जेवू नये. (२५)

१ टीकाकार जण वेगळा अर्थ देतो—'ज्याला मद्यपान न करण्याचा धर्म आवडत असेल, त्यानें दुस्तन्याला मद्य देऊं नये...चोरे.'

४०१ माल न धारे^{earthen sleep carpet} न च गन्धमाचरे । मन्त्रे^{mantra} छमाय च सयेय सुन्यते ।
एत हि अट्टगियमाह पोसय । बुद्धेन दुक्ख^{dukkha}तगुणा पकासित २६

४०२ ततो च पुक्खस्स पुक्खस्स पोसय । चातुदसिं पचदसिं च अट्टमि ।
पाटिहारियपक्ख च पसन्नमानसो । अट्टगुपेत सुसमत्तरूप ॥ २७ ॥

४०३ ततो च पातो उपपुत्थपोसयो । अन्नेन पानेन च भिक्खुसव ।
पसन्नाचित्तो अनुमोदमानो । यथारह^{yatharah} सविभजेय विञ्जू ॥ २८ ॥

१ रो०—धारये २ रो०—व

४०१ माला धारण करू नये, सुगंधी द्रव्ये लावू नयेत, साध्या
खाटेवर किंवा जमिनीवर पाही हाथरून निजावे दुखाच्या पार
गेलेल्या बुद्धाने प्रकाशित केलेला असा हा अष्टांग उपोसय आहे
असे म्हणतात (२६)

४०२ आणि हा अष्टांगोपेत, सुसपन्न उपोसय दरपधर-
वड्याला, चतुर्दशी, पचदशी आणि अष्टमी या तीन दिवशी व
प्रातिहार्य-पश्चात् प्रसन्न मनाने पाळवा (२७)

४०३ तदनंतर उपोसय पाळल्यावर दुसऱ्या दिवशी सकाळी
त्या सुज्ञाने प्रसन्न चित्ताने भिक्षुसंघाला सत्पुष्ट करून भिक्षूंना
धयायोग्य अन्न आणि पान पाठवे (२८)

१ ह्या शब्दाने टीकाकाराने तीन अर्थ दिले आहेत — (१) आपाद
मास, वर्षाकालातील तीन महिने व वार्षिक मास असे पांच महिने (२)
आपाद, कार्तिक व फाल्गुन हे तीन महिने (३) वर सांगितलेल्या तीन
उपवासाला दिवशीच्या आर्यांचे व नंतरचे दिवस, म्हणजे त्रयोदशी व
प्रतिपदा आणि सप्तमी व नवमी असे चार दिवस

४०४ धम्मेन मातापितरो भरेव्य ! पयोजये धम्मिक सो वणिर्ज ।
एत गिही वत्तय अप्पमतो । सयपंभे नाम उपेति देवे ति ॥२९॥
धम्मिकसुत्त निवृत्तं ।

चूलवग्गो दुतियो ।
तस्स वग्गस्स उद्दानं—

रत्न आमगन्ध च हिरि^१ मगलमुत्तम । सूचिलोमो धम्मचरिया पुन
ब्राह्मणधम्मिक ।
नावा च सुत्त किंसील-उद्दान अय राड्डलो । कप्पो च परिब्बाजो
धम्मिको च पुनापर ।
१ चुइसंतानि सुत्तानि चूलवग्गो ति वुच्चति ।

१ म०—सयपमा (१) २ रो०—हिरि च ३ सी०—परिब्बाज च.

४०४. धर्ममार्गाने आईवापार्चे पालन करावे, व धार्मिकपणे
व्यापार करावा अशा रीतीने जर गृहस्थ सावधपणे वागला तर तो
स्वयंप्रभ नावाच्या देवलोकीं जन्म पावतो (२९)
धम्मिकसुत्त समाप्त

चूलवग्ग दुसरा समाप्त

त्याची अनुक्रमणिका—रत्न, आमगन्ध, हिरि, मगल, सूचिलोम,
वम्मचरिया, ब्राह्मण-धम्मिक, नावा, किंसील, उद्दान, राड्डल, कप्प,
परिब्बाजर, आणि धम्मिक—ही चौदा सुत्ते मिळून चूलवग्ग होतो.

[महावग्गो ततियो]

२७

[१. पव्वज्जासुत्तं]

४०५ पव्वज्जं कित्तिपिस्सामि यथा पव्वज्जि चक्खुमा ।

यथा वीमत्तमानो सो पव्वज्जं समरोचयि ॥ १ ॥

४०६ सर्वोऽयं धरावातो रजस्सायतन इति ।

अन्भोरुसो च पव्वज्जा इति दिस्सान पव्वज्जि ॥ २ ॥

४०७ पव्वजित्वान् कायेन पापकम्मं विवज्जयि ।

वच्चीदुच्चरितं हित्वा आजीव परितोवयि ॥ ३ ॥

१ म ०—सराधाय

महावग्ग, तिसरा

२७

[१. पव्वज्जासुत्तं]

४०५. त्या चक्षुष्मन्तानें प्रव्रज्या कशी घेतली, व कोणत्या विचारानें त्याला प्रव्रज्या आवडली, हें सांगून त्याच्या प्रव्रज्येचें मी वर्णन करतों. (१)

४०६. गृहवसति म्हणजे गर्दी व घाणीचें आगर आणि प्रव्रज्या म्हणजे मोकळी हवा, असें पाहून त्यानें प्रव्रज्या घेतली. (२)

४०७. प्रव्रज्या घेऊन त्यानें कायेनें पापकर्म वर्ज्य केलें, आणि वाचसिक पाप सोडून आपली उपजीविका शुद्ध ठेविली (३)

४०८ अगमा राजगह बुद्धो मगधान गिरिव्वज ।

पिण्डाय अभिहारेसि आकिण्णवरलखणो ॥ ४ ॥

४०९ तमदसा त्रिभिसारो पासादस्मि पतिट्ठितो ।

दिस्वा लक्खणसपन्नो इयमत्थ अमासय ॥ ५ ॥

४१० इम भोन्तो निसामेय अभिरूपो ब्रह्म सुचि ।

चरणेन चैव सपन्नो युगमत्त च पेक्खति ॥ ६ ॥

४११ ओक्खितचक्खु सत्तिमा नाय नीचकुलामिव ।

राजदूता विवोवन्तु कुहि भिक्षु गभिरसति ॥ ७ ॥

१ म०-ब्रह्मा, २ म०- राजदूताऽभिधावन्तु.

४०८. बुद्ध मगधाच्या गिरिव्रजाळ-राजगृहाळ-गेळा, आणि ज्याच्या शरिरावर उत्तम लक्षणें कैजाळी आहेत, असा तो मिश्रेशाही फिक लागला. (४)

४०९. आपल्या प्रासादावर बसलेल्या त्रिभिसार राजानें त्याज पाहिलें, व त्या लक्षणसपन्नाज पाहून तो राजा याप्रमाणें बोलला - (५)

४१०. भो, हा पद्म कोणीतरी सुन्दर, मन्य पवित्र, वागणु-वीनें चांगला केवळ कासऱ्याइतक्या अतरावरच खालीं द्याट ठेवून चालत आहे. (६)

४११. ज्याची दृष्टि खाली आहे व जो स्मृतिमान, तो हा नीच कुळातीलसा दिसत नाही हा भिक्षु कोठें जातो हें पाहण्यासाठी राजदूतांना दवडू पार. (७)

१ युगमात्र-गाडीला किंवा नागराला घुरलेल्या पैदाच्या मानेधील हुनाइतक्याच अतरावर.

- ४१२ ते पेसिता राजदूता पिडितो अनुबन्धिसु ।
कुहिं गमिस्सति भिक्षु कथं वासो भविस्सति ॥ ८ ॥
- ४१३ सपदान चरमानो गुच्छद्वारो सुसुवतो ।
खिप्प पत्त अपूरेसि सपजानो पत्तिस्सतो ॥ ९ ॥ १
- ४१४ स पिण्डचार चरित्वा निक्खम्म जगरा मुनि ।
पण्डव अभिहारेसि एत्थ वासो भविस्सति ॥ १० ॥
- ४१५ दिस्वान वासूपगत ततो दूता उपाविसु ।
एको च दूतो आगत्वा राजिनो यटिवेदयि ॥ ११ ॥
- ४१६ एस भिक्षु महाराज पण्डवस्स पुरुस्सत्तो ।
निसिन्नो व्यघुसभो व सीहो व गिरिगम्भरे ॥ १२ ॥

४१२ पात्रमाणों पाठविलेले ते राजदूत तो भिक्षु कोठें जातो व कोठें राहतो, हैं पाहण्यासाठी त्याच्या मागोमाग गेले (८)

४१३. गुप्तेन्द्रिय, सुसंयुत, सारथ व जागृत अशा त्याने (लहान भोठे घर वर्ण न करता) ओळीने भिक्षा घेऊन आपणें पात्र त्वरित भरलें (९)

४१४ तो मुनि भिक्षा घेऊन व नगरातून निघून वस्तीला राहण्यासाठी पाडव पर्वतापार्शी आला

४१५ वस्तीस राहिलेल्या त्याला पाहून ते दूत तेथेंच बसले, आणि त्यापैकी एकानें घेऊन राजाला हें वर्तमान दिलें— (११)

४१६ महाराज, ता हा भिक्षु गिरिगम्भरात राहणाऱ्या व्याघ्र-सारखा, ऋष्यमासारखा किंवा भिरासारखा पाडव पर्वताच्या पायथ्याशी बसला आहे. (१२)

४१७ सुत्वान दूतवचन भदयानेन यत्तिथो । १२९

४१८ तुरमानरूपो निष्पासि येन पण्डवपन्वतो ॥ १३ ॥

४१८ स यानभूमिं यायित्वा याना ओरुह्य खत्तियो ।

पत्तिको उपसकम्भ आसज्ज न उपाविसि ॥ १४ ॥

४१९ निसज्ज राजा सम्मोदि कय सारंगिय ततो ।

कय सो वीतिसारेत्वा इममय्य अभासय- ॥ १५ ॥

४२० युवा च दहरो चासि पठमुपत्तिका सुतु । १२९

४२० वण्णारोहेन सपन्नो जातिमा विय खत्तियो ॥ १६ ॥ १२९

४२१ सोमयन्तो अनीज्ज नागसवपुरक्खतो । १२९

ददामि भोगे भुजस्तु जातिं चऽवखाहि पुच्छितो ॥ १७ ॥ १२९

१ रो०-ताराणिय १ सी०-पठमुपत्तिका.

४१७ दूतार्थे वचन ऐक्येन तो क्षत्रिय राजा स्वरित उत्तम यानातून पादवपर्वताकडे जाण्यास निघाग (१३)

४१८. यानाने जाण्याच्या रस्ता होता तोंपर्यंत यानाने जाऊन, तो क्षत्रिय यानातून खाली उतरला, व पार्श्वीय त्याच्या जवळ जाऊन बसला. (१४)

४१९ यसून त्या राजाने त्याला कुशल-प्रश्नादिक विचारले, व कुशल पश्चात् भाषण संपवून, तो त्यास याप्रमाणे बोलला- (१५)

४२० "तू जवान, लहान, पूर्ववयात असलेला कुमार आहेस. कान्तीने आणि वाघ्याने सगळ असो तू जानिवन्त क्षत्रियासारखा दिसतोस (१६)

४२१. तुला मी संपत्ति देतो तिचा उपभोग घे, व हस्तिसंघाने पुरस्कृत असो तू माझ्या सेनाघाटा शोभा आज माझ मी निचारतो की जन्मत तू कोण आहेस तें तेवढे सांग" (१७)

- ४२२ उज्जुं जनपदो राजा हिमवन्तस्स पस्सतो । धनविरियेन सपत्नो कोसलेसु निकेतिनो ॥ १८ ॥
- ४२३ आदिच्चा नाम गोत्तेन साकिया नाम जातिया । तम्हा फुला पम्बजितो (ऽमिह राज) न कामे अभिपत्त्यर्थ ॥ १९ ॥
- ४२४ कामेस्वादीनव दिस्साम नेक्खम्म दट्ठु खेमतो । पधत्ताय गमेस्सामि एत्थ मे रज्जति मनोति ॥ २० ॥
- पञ्चजासत्तं निद्रितं ।
- २८

[२. पथानमुत्तं]

- ४२५ तं मं पथानपहितत्त नदिं नेरज्जरं पति । विपरक्खम्म ज्ञायन्तं योगक्खेमस्स पत्तिया ॥ १ ॥

१ सी०—जानपदो २ म०—आदिच्चा. ३ म०—साकियो.

४२२. " हे राजा, येथून सरळ हिमालयाच्या पायथ्याशी धनार्ने आणि शौर्यार्ने संपन्न अशा कोसल राष्ट्रांत राडणारे लोक आहेत. (१८)

४२३. ते लोक गोजाने आदित्य व जन्मतः शाक्य. त्या फुळानून निघून मी प्रव्रज्या घेतली, ती संपत्तीच्या इच्छेने नव्हे. (१९)

४२४. विषयोपभोगांत दोष व नैष्काम्यांत निर्भयता पाहून मी तपाचरणासाठी जात आहे. यातच माझ्या मनाला आनंद वाटतो. (२०)

पञ्चजासत्त समाप्त

[२. पथानमुत्तं]

४२५. त्या मला, नेरजरा नदीच्या तीरी योगक्षेम (जें निवाण) त्याच्या प्राप्तीसाठी मी प्रयत्नांत गहून गेलों असता, व अंत्यंत दक्षतेने पथान करीत असतां, (१)

४२६ तमुंची करुण वाच भासमानो उपगमि ।

किसो त्वमसि दुब्धणो सन्तिके मरण तव ॥ २ ॥

४२७ सहस्रभागो मरणस्स एकसो तव जीवित ।

जीव भो जीवित सेव्यो जीव पुब्बानि काहसि ॥ ३ ॥

४२८ चरतो च ते ब्रह्मचरिय धमिदुत्त च जूहोती १/८८८,

पढ्त्त जीयते पुब्बे किं पद्धानेन काहसि ॥ ४ ॥

४२९ दुग्गो मग्गो पद्धानाय दुक्करो दुरभिसम्भो ।

इमा गाथा मण मारो अद्वा बुद्धस्स सन्तिके ॥ ५ ॥

१ म०-तमुचि. २ प०-जीव

४२६ तमुचि (मार) भजजवळ येऊन करुणवाणीने म्हणाला—

“तू कृश आणि दुर्बल झाला आहेस, मरण तुझ्या जवळ आले आहे (२)

४२७. हजार वाट्यानी तू मरणार, तुझ्या आयुष्याचा एक वाटा बाकी आहे. भो, तू जिवंत रहा, जगणे चांगले, जगल्याने तू पुण्य करू शकशील. (३)

४२८. ब्रह्मचर्याचे आचरण व अग्निहोत्राचे पाळन केले असता तुला पुष्कळ पुण्य मिळेल ह्या निर्वाणार्थ प्रयत्न करून काय पायदा ? (४)

४२९. निर्वाणान्या प्रयत्नाचा मार्ग कठिण, दुष्कर आणि दुष्प्राप्य आहे ” या गाथा म्हणून मार बुद्धासमोर उभा राहिला (५)

४३० तं तथावादिनं मारं भगवा एतदब्रवी ।

प्रमत्तबन्धु पापिम येनऽत्येन इधागतो ॥ ६ ॥

४३१ अणुमत्तेनऽपि पुञ्जेन अत्यो मय्हं न विज्जति ।

येसं च अत्यो पुञ्जानं ते मारो वत्तुमरहति ॥ ७ ॥

४३२ अत्थि सुद्धा तंतो पिरियं पुञ्जा च मम विज्जति ।
एवं मे पहितऽत्तऽपि किं जीवमनुपुच्छेसि ॥ ८ ॥

४३३ नदीनमपि सोतानि अय वातो विसोसये ।
किं च मे पहितऽत्तरस्स लोहित नूपसुस्सये ॥ ९ ॥

१ सी०-एतदब्रुवि. २ म०-तपो. ३ म०-जीवमनुपुच्छय. ४-४सी०,
म०- किंचि.

४३०. तसें बोलणान्या त्या माराज्ज भगवान् म्हणाला— " हे
प्रमत्तबन्धु, पारी मारा, तू कशासाठी आगस (हें मी
जाणतो) (६)

४३१. मला त्या पुण्याच्या अणुमात्रेचीही जरूरी नाही.
ज्यांना तसें पुण्य पाहिजे असेल, त्यांना मारानें या गोष्टी
सांगाय्यात. (७)

४३२. माझे ठायीं श्रद्धा आहे, उत्साह आहे आणि प्रज्ञा आहे. या
प्रमाणें मी दृढचित्त असता तू मला 'जग' म्हणून कां
सांगतोस ? (८)

४३३. माझ्या शरिरांतोड हा (उत्साहस्वरूपी) वारा नद्याचें
प्रवाहही शोषित करीत; तर मग दृढचित्त अमरेश्या माझे रक्त
शोषित कसें न करीत ? (९)

४३४ लोहिने सुस्तमानमिह पित्तं सेम्यं च सुत्सति ।

मसेसु खीयमानेसु भिद्यो चित्तं पसीदति ।

भिद्यो सति च पञ्जा च समावि मम निवृत्ति ॥ १० ॥

४३५ तस्स मे'व विहरत्तो पत्तस्सुत्तमवेदन ।

कामे नापेक्खते चित्तं पत्तं सत्तस्स सुद्वतं ॥ ११ ॥

४३६ कामा ते पठमा सेना दुतियां भरति बुच्चति ।

ततिया ख्वप्पिपासा ते चतुथी तण्हा पवुच्चति ॥ १२ ॥

४३७ पञ्चमं यानिमिदं ते छट्ठा मीरुपवुच्चति ।

सत्तमी विचिंकिच्छा ते मक्खो यमो ते अट्ठमो ॥ १३ ॥

४३८ लामो सिलोको सत्कारो मिच्छाल्लहो च यो यसी ।

यो चत्तान समुप्पंसे परे च अवजानति ॥ १४ ॥

१ म०—रुद्धस्त.

४३४. रक्त शोषित झाले, म्हणजे पित्त आणि कफ शोषित होतात; आणि मांस क्षीण झाले म्हणजे मांस चित्त तर विशेषच प्रसन्न होते, आणि माझी स्मृति, प्रज्ञा आणि समावि अधिकतर स्थिर होतात. (१०)

४३५. याप्रमाणे उत्तम अनुभव प्राप्त करून घेऊन राहत असतां, माझे चित्त कामोपभोगाची अपेक्षा करीत नाही. ही तं सत्त्व-शुद्धि पाहा. (११)

४३६. कामोपभोग ही तुझी पहिली सेना आहे. दुसरी भरति, तिसरी तहानमूक आणि चवथी तृष्णा; (१२)

४३७. पांचवी अनुत्साह व आलस, सहावी भीति, सातवी कुशंका, परगुणांयद्दल तिरस्कार आणि दुराग्रह आठवी. (१३).

४३८ लाम, कीर्ति, सत्कार आणि खोट्या मार्गांनी मिळविलेले यश, ज्याच्या योगे मनुष्य आनंदस्त्विति आणि परनिंदा करतो—(१४)

- ४३९ एसा नमुचि ते सेना कण्हस्साभिप्पहारिणी ।
न तं असूरो जिनाति जेत्वा च लभते सुखं ॥ १५ ॥
- ४४० एस मुञ्जं परिहरे धिरत्थु इध जीवितं ।
संगामे मे मतं सेव्यो यं चे जीवे पराजितो ॥ १६ ॥
- ४४१ पगाळ्हा एत्थ न दिस्सन्ति एके समणब्राह्मणा ।
तं च मगं न जानन्ति येन गच्छन्ति सुव्वता ॥ १७ ॥
- ४४२ समन्ता धजिनिं दिस्वा युत्तं मारं सवाहनं ।
युद्धाय पुच्चुगच्छामि मा।मं ठाना अचावयि ॥ १८ ॥

१ शे०-‘हारणी.

४३९. हे नमुचि, तुझी कृष्णाची ही इतरांवर प्रहार करणारी सेना होय. तिला दुबळा माणूस जिंकू शकत नाही. पण (जो शूर) तिला जिंकतो, तो सुख लाभतो. (१५)

४४०. हा मी मुंज-तृण (मस्तकी) धारण करतो. (तुझ्या सेनेकडून पराभूत झाल्यास) माझ्या जीविताचा विकार असो! पराजय पावून जगण्यापेक्षा संग्रामांत मला मरण आलेलें चांगलें! (१६)

४४१. कित्येक श्रमण-ब्राह्मण या तुझ्या ‘सैन्यान’ निमग्न झाल्याकारणानें प्रकाशित होत नाहींत, आणि सुव्रत ज्या मार्गांन जातात, तो मार्ग ते जाणत नाहींत. (१७)

४४२. आसमंतात लढाईला सिद्ध झालेल्या मारसेनेला आणि वाहनाखड माराट्या पाहून, त्यानें मला स्थानभ्रष्ट करूं नये म्हणून मी युद्धाला पुढें सरसावतो. (१८)

१ लढाईत जातांना शूर योद्धे दोक्यावर, तरवारीस किंवा हेंड्यात मुंज नांवाचे गवत बांधीत असत. त्याचा अर्थ इतकाच की, आम्ही लढाईत मरूं, पण पराजय पावून मागे फिरणार नाही.

- ४४३ य ते त नप्यसहनि सेन लोको सदेवमो ।
 त ते पञ्चाय गच्छामि आमु पत्तव अस्मनो ॥ १९
- ४४४ वसिं कल्याण सकृण सनि च गुणनिद्रित ।
 रट्टा रट्ट निचरित्य सागके गिनय पुथु ॥ २० ॥
- ४४५ ते अपमत्ता पहितुत्ता मम सासनकारका ।
 अकामस्त ते गमिस्मन्ति यत्थ गत्वा न सोचरे ॥ २१ ॥
- ४४६ सत्त वस्सानि भगवन्त अनुपधि पदापद ।
 ओतार नागिगच्छिस्त सम्युद्ध स सतीमनो ॥ २२ ॥
- ४४७ मेदवण्णव पासाण वापसो अनुपरियगो ।
 अपेय मुदु विन्देम अपि अस्मादना मिया ॥ २३ ॥

१ रो०-अग्दना. २ म०-मत्तस्म. ३ म०-अनुपरीयगा.

४४३. ज्या तुझ्या सेनेसमोर देव आणि मनुष्ये टिकत नाहीत तिच्या, कच्चे मातीचे माडे दगडाने फाडाने त्याप्रमाणे, प्रजेने मी विघ्नस करतो (१९)

४४४ माझे सकल स्वाधीन देवून, स्मृति सुस्थित करून, अनेक श्रावकाना उपदेश देत मी देशोदेशी फिरत राहीन. (२०)

४४५ ते अप्रमत्त, दृढचित्त होऊन माझ्या उपदेशाप्रमाणे वागणारे, तुझ्या इच्छेविरुद्ध, अशा स्थानी जावीत की, जेथे जाऊन ते शोक करीत वमणार नाहीत. (२१)

४४६. (मार-) “भगवताच्या मागोवाग सात वर्षे सारगा फिरत राहिलो; पण या स्प्रतिमान् समुद्राचे उड मग गापडने नाही. (२२)

४४७ ‘येथे काही मृदु (मांस) असेच व आत्वाद अमेद,’ अशा समजुतीने कावळा मेदवर्ण पायाणावळ आज. (२३)

४४८ अल्लहा तस्य अस्सादं वापसेत्तो अपक्कमि ।

काकोव सेल्लमासैज्ज निब्बिजापेम गोतम ॥ २४ ॥

४४९ तस्स सोरुपरेतस्स वीणा कच्छा अभस्सव ।

ततो सो दुम्भनो यक्खो तत्थेवइत्तरवापया नि ॥ २५ ॥

पद्यानसुत्तं निहितं ।

२९

[३. सुभासितगुचं]

एवं मे सुत । एकं समय भगवा सायन्थिय विहरति जेतवने....पे०

.. भगवा एतद्वोच—चवहि भिक्खवे अगेहि समन्नागता वाचा सुभा-

१ सी०—सेल्लमावज्ज. २ सं. नि. १. १२४^८. १२७^{१०} गोतमा ।

४४८. पण त्यांत काहीच आस्वाद न सापडल्यामुळे कावळा तेथून निघून गेला, तो कावळा जसा त्या शिळेवर प्रहार करून निराश होऊन पळाला, तसा मी गोनमाभासून निराश होऊन निघून जातो." (२४)

४४९. शोकाकुट झालेल्या त्या मारान्या कावेंदल वीणा गायी पडला, तदनंतर खिन्न झालेला तो यक्ष (मार) तेथेच अन्तर्धान पावला. (२५)

पद्यानसुत्त समाप्त

२९

[३. सुभासितगुचं]

असे मी ऐकले आहे. एके समयी भगरान् श्रावती येथे जेतवनांत अनागमिदिकाच्या आरामांत राहत होता, तेथे भगरान् भिक्षूला उद्देशून

सिता होनि, न दुष्भासिता, अनुरज्जा च अनुरज्जा च निञ्जून । कतमेहि
चत्तहि । इय भिस्सये भिस्सु सुभासित येय मासनि नो दुष्भासित, धम्म
येय मामनि नो अम्म, पिय येय मासनि नो अपिय, सच्च येय मामनि
नो अज्झि । इमेहि त्वो भिस्सये चत्तहि अगहि समन्नागता वाया सुभा
सिता होनि, नो दुष्भासिता, अनुरज्जा च अनुरज्जा च निञ्जून नि ।
इदमरोच भगवा, इद वत्ता सुगतो अयाप एतदवोय सया—

४५० सुभासित उत्तममाहु सत्तो । धम्म भणे नाग्गं त त्तिय ।
पिय भणे नाप्पिय त त्तिय । सच्च भणे नाज्झि तं चतुयत्ति॥१॥

१ म०—अप्ययत्ता

म्हणाग, 'हे भिक्षुनो' 'भदन्त' असे त्या भिक्षुनी भगवताग
उत्तर दिले तेव्हा भगवान् म्हणाग—भिक्षुनो, चार अगानी जी
सपन्न, ती सुभासित बाणी ती दुभासित नव्हे ता निदोष आणि
पडिताना मान्य होय ती चार अगे कोणती ? एखादा भिक्षु सुभा
सितच बोलतो, दुभासित बोलत नाही, धर्मच बोलतो, अयर्म बोलत
नाही, प्रियच बोलता, अप्रिय बोलत नाही, सयच बोलतो, असय
बोलत नाही—या चार अगानी सपन्न, ती सुभासित बाणी, दुभासित
नव्हे, ता निदोष आणि पडिताना मान्य होय, असे भगवान् बोलला
असे बोलून तदनंतर तो सुगत शास्ता आणखा असे म्हणाग—

४५० सत्त असे म्हणताना की, सुभासित (वाया बोलतो) ही
उत्तम गोष्ट, धर्म बोलला, अयर्म बोलू नये ही दुसरी, प्रिय बोलतो,
अप्रिय बोलू नये हा तिसरा, सय बोलतो असय बोलू नये ही
चवथी (१)

अय खो आयस्मा वंगीसो उट्टायासना एकसं चीवर कत्वा येन
 भगवा तेनऽञ्जलिं पणामेत्वा भगवन्तं एतदबोच—पटिभाति भ सुगता नि ।
पटिभातु तं वंगीसा ति भगवा अबोच । अय खो आयस्मा वंगीसो
 भगवन्तं सन्मुखा सारुण्याहि गायहि अमित्यत्रि—

४५१ तमेव भासं भासेभ्य यायऽत्तानं न तापये ।

परे च न विहिंसेभ्य सा वे वाचा सुभासिता ॥ २ ॥

४५२ पियवात्वमेव भासेभ्य या वाचा पटिनदिता ।

४ यं अनादाय पापानि परेसं भासते पिथं ॥ ३ ॥

४५३ सच्चं वे अमता वाचा एस धम्मो सनन्तनो ।

सच्चे अये च धम्मे च आहु सन्तो पतिठिता ॥ ४ ॥

त्यावर आयुष्मान् वंगीस आसनावरून उठला व एका खांद्यावर
 चीवर करून भगवंतासमोर अंजळी करून भगवन्ताला म्हणाला—
 ' भगवन्, मी बोद्धं इच्छितो. ' ' वंगीस, तुला बोलावयाचें असेल तें
 बोल, ' असें भगवान् म्हणाला. तेव्हां आयुष्मान् वंगीसानें योग्य
 गायत्री भगवन्ताची समक्ष स्तुति केली—

४५१. अशीच वाणी बोलवी कीं जिथ्यामुळे आपणांवर पक्षा-
 तान करण्याची पाळी येत नाही, व इतरांना त्रास होत नाही; तीच
 सारी सुभासित वाणी होय. (२)

४५२. जिथ्यापेणें बोलणारा दुसऱ्याच्या पांढऱ गोडीच्या रिचान
 न करतां प्रिय तेजेंच बोटतो, अशी इतरांना आवडणारी जी प्रिय
 वाचा तीच बोलारी. (३)

४५३. पण सत्य वाणी अवृत्तवाणी होय, व हा मनावन धर्म
 होय. सय, सद्धं आणि धर्म यांचे संन दद गहतात असे
 म्हणतात. (४)

४५४ यं बुद्धो भातती वाच मेम निव्यागपतिष ।

दृक्पुष्पमन्तकिरियाय सा नै वाचानमुतमानि ॥ ५ ॥

सुभासितमुत्त निहित ।

३०

५८-५९ [४ सुन्दरिकाभारद्वाजमुत्त]

एव मे सुत । एक समय भगवा कोसलेसु गिरनि सुन्दरिकाय नदीया तीरे । तेन एव पन समयेन सुन्दरिकाभारद्वाजो ब्राह्मणो सुन्दरिकाय नदीया तीरे अग्नि जुहति, अग्निदृष्टं परिचरति । अत्र एव सुन्दरिकाभारद्वाजो ब्राह्मणो अग्नि जुहति अग्निदृष्टं परिचरति ।

१ म०-भागति, १ अ०-पूरुषाणमुत्त.

४५४. निर्वानप्राप्तीसाठी व दुःखाचा अन्त करण्यासाठी जी क्षेमकारक वाचा बुद्ध बोद्धो, तीच मी वाचांत उत्तम वाचा होय, (५)

सुभासितमुत्त समाप्त

३०

[४. सुन्दरिकाभारद्वाजमुत्त]

अमे मी ऐकले आहे एके समयी भारद्वाज देशात सुन्दरिका नदीच्या तीरी राहत होता, त्या काळी सुन्दरिका भारद्वाज ब्राह्मण सुन्दरिका नदीच्या तीरी अग्निपूजा करीत होता व अग्निपूजा पाळत होता, तेव्हा सुन्दरिका भारद्वाज ब्राह्मण अग्निची पूजा करत

उद्धायासना समन्ता चतुर्दिशा अनुविलोकेति—को नु खो इम हव्यसेस मुञ्जेय्या ति । अदसा खो सुन्दरिकभारद्वाजो ब्राह्मणो भगवन्त अविदूरे अञ्जतरस्मिं रुक्खमूले ससीस पारुपत निसिन्न, दिस्वान वागेन हत्येन हव्यसेस गहेत्वा, दक्खिणेन हत्येन कमण्डलु गहेत्वा, येन भगवा तेनुपसकमि । अय खो भगवा सुन्दरिकभारद्वाजस्स ब्राह्मणस्स पदसद्देन सीस निवरि । अय खो सुन्दरिकभारद्वाजो ब्राह्मणो, मुण्डो अय भव, मुण्डको अय भव ति ततो व पुन निवत्तितुकामो अहोसि । अय खो सुन्दरिकभारद्वाजस्स ब्राह्मणस्स एतदहोसि—मुण्डोऽपि हि इधेकच्चे ब्राह्मणा भवन्ति, यन्नूनाह उपसकमित्वा जानिं पुञ्जेय्य'ति । अय खो सुन्दरिकभारद्वाजो ब्राह्मणो येन भगवा तेनुपसकामे, उपसकमित्वा भगवन्त

१ म०—हव्य°.

व अग्निहोत्राचें काम आटोपून आणि आसनावरून उठून, हव्यशेष अन्न खाणपाला कोणी आहे की काय हें पाहण्यासाठी चारही दिशांना अवलोकून करू लागला तेव्हा सुन्दरिक भारद्वाज ब्राह्मणानें जवळच्या एका वृक्षाखाली डोक्यावरून पावरून घेऊन बसलेल्या भगवानाला पाहिलें. पाहून डाव्या हातात हव्यशेष अन्न घेऊन व उजव्या हातात कमंडलु घेऊन तो भगवन्तापाशी आला. तेव्हा सुन्दरिक भारद्वाज ब्राह्मणाचा पदशब्द ऐकून भगवन्तानें आरल्या डोक्यावरचें पावरून काढलें. तेव्हा, 'अरे ! हा तर मुण्ड आहे, मुण्डक आहे !' असें म्हणून सुन्दरिक भारद्वाज ब्राह्मण तेथूनच मागे वळण्याचा निचार करू लागला. पण सुन्दरिक भारद्वाज ब्राह्मणाच्या मागे वाटलें की, मुडापैकीही काहीं ब्राह्मण असताना, तेव्हा याच्याजवळ जाऊन तो जन्मन कोण आहे हें विचारणें हें बरें, तेव्हा सुन्दरिक भारद्वाज ब्राह्मण भगवन्तापाशी आला. येऊन भगवन्ताला म्हणाला—'तू

नृत्ति-*Ca. 15*

एतदवोच-किञ्चो मव ति । अथ खो भगवा सुन्दरिकाभारद्वाज
ब्राह्मण गायहि अङ्गभासि—

४५५ न ब्राह्मणो नोऽग्निं न राजपुत्रो । न वेत्सायनो उद कोचि नोऽग्निं
गोत्रे परिज्जाय पुथुजनान । अकिंचनो मन्त चरामि लोके ॥ १ ॥

४५६ सघादिवासी अंगहो चरामि । निवृत्तकेसो अभिनिव्युत्तो ।
अलिप्पमानो इय माणवेहि । अकल्ल म (ब्राह्मण) पुच्छंति
गोत्रपण्ह ॥ २ ॥

४५७ पुच्छन्ति वे भो ब्राह्मणा ब्राह्मणेहि । सह मायणो नो भव ति ।
ब्राह्मणो चे न्व ब्रूति म च ब्रूति अब्राह्मण ।

८ त् साविर्ति पुच्छामि तिपद चतुषीसतत्पर ॥ ३ ॥

१ म०-नुव. २ यी०, अ०-अगिदो. ३ म०-अवाङ् ४ यी०-पुच्छ

जन्मत कोण आहेस ११ त्यावर भगवान् सुन्दरिका भारद्वाज ब्राह्मणाला
गायानी बोलला—

४५५ मी ब्राह्मण नव्हे की, राजपुत्र नव्हे, वेश्य नव्हे,
अथवा कोणीहि नव्हे सामान्य जनांचे गोत्र ओळखून अकिंचन
असा मी इहलोकी प्रज्ञापूर्वक वागतो

४५६ सघाटी (चीवर) पावरून, मुडन करून, शातचित्त,
गृहरहित व मनुष्यापासून अलिप्त होऊन मी लोकांत फिरत असतो
तेव्हा हे ब्राह्मणा, तुम्हा हा गोत्राबाबतीचा प्रश्न अनाटायी आहे. (२)

४५७ (भारद्वाज—) भो, ब्राह्मण ब्राह्मणाज 'तू ब्राह्मण
आहेस काय' असे विचारतात (भगवान्—) तू आपणाला
ब्राह्मण म्हणवतोस, व मला अब्राह्मण म्हणतोस, तर मी तुला तीन
पादांची व चौवीस अक्षरांची सावित्री विचारतो. (३)

४५८ 'मिं निस्सिता इत्थो मनुजा खत्तिया ब्राह्मणा ।
देवतान यज्जमरुप्पयिंसु पुत्थु इध लोके' ।

४५९ 'यदन्तगू वेदगू यज्जमरुप्पे ।
यस्साहुतिं लभे तस्सिज्जे ति ब्रूमि ॥ ४ ॥ Success २२८

४५९ अद्वा हि तस्स हुतमिज्जे (ति ब्राह्मणो) ।

य तादिस वेदगू अइसाम ।

तुम्हादिसान हि अदस्सनेन । अज्जो जनो गुज्जति पूरव्वास ॥ ५ ॥

४६० तम्मातिह त्व ब्राह्मण अत्थेन । अधिको उपसकम्म पुच्छ ।

सत्त विधूम अनिघ निरास । अप्पेविध अभिविदे सुमेध ॥ ६ ॥

४५८ (भारद्वाज—) ऋषि, क्षत्रिय, ब्राह्मण व इतर मनुष्य
या जगात देवताना उदेशून निरनिराले यज्ञ वशासाठी करतात
(भगवान्—) मी म्हणतो या यज्ञकाली दु खातगाला आणि वेद
पारगाला ज्याच्याकडून दान मिळेल त्याचा यज्ञ सफल होईल (४)

४५९ तर मग खात्रीने माझा यज्ञ सफल होईल असे ब्राह्मण
म्हणाला कारण, माझी तुझ्यासारख्या वेदपारगाची भेट झाली
तुमच्यासारख्याची भेट न झाल्याकारणाने इतर जनाना पुरोडाश
द्यावा लागतो (५)

४६० (भगवान्—) असे जर आहे, तर हे ब्राह्मणा,
सदयांची इच्छा करणारा असा तू मजपाशी ये, आणि मला प्रश्न
विचार या जगात शात, निर्धूम, निर्दुःख, निस्तृष्ण व मुक्त असा
कोण, हे तू जाणू शकशील (६)

४६१ यज्जे रताह (भो गोतम) यज्ज यिट्ठकामो ।

नाह पजानामि अनुसासतु म भय । यत्थ हुन इज्जते ब्रूहि मे त ७

तेन हि त्व ब्राह्मण ओदहस्सु सोत, धम्म ते देसेत्थ मि— ८

४६२ मा जातिं पुच्छ चरणं च पुच्छ । कट्ठा हवे जायति जातवेदो ।
नीचाकुलीनोऽपि मुनी गितीमा आजानियो हांति हिरिनिसेवो ८

४६३ सच्चेन दन्तो दमसा उपेतो । वेदन्तगू वुसितब्रह्मचरियो ।
कालेन तस्मिं हव्य पवेच्छे । यो ब्राह्मणो पुज्जऽपेक्खो पजेय ॥९॥

४६४ ये कामे हित्वा अगेहा चरन्ति । सुसज्जतऽस्ता तस्स व उज्जु ॥१०॥
कालेन तेसु हव्य पवेच्छे । यो ब्राह्मणो पुज्जऽपेक्खो पजेय ॥१०॥

१ रो०—अग्निहा.

४६१. (भारद्वाज—) भो गोतमा, मी यज्ञात रत अहें यज्ञ करण्याची माझी रच्छा आहे पण मी हें जाणत नाही कीं— मला भवान् उपदेश करो— कोणत्या पात्री दान दिलें असता तें फडब्रूय होतें तें मला साग. (७)

असें आहे तर, हे ब्राह्मणा, लक्ष दे मी तुला धर्मोपदेश करितों—

४६२. तू जन्माविषयी विचारू नकोस, आचरण विचार. कारण काष्ठापासूनहि अग्नि होतो आणि नीच वुज्जत जन्मलेलाही धैर्यशाली, समजस आणि पायाची लाज वाळूणणारा असा मुनि होतो. (८)

४६३. जो ब्राह्मण पुण्याच्या अपेक्षेनें यज्ञ करतो त्यानें, सत्यानें दात, दमानें युक्त, वेदान्तपारंग व ब्रह्मचर्य पूर्णवाला नेणाऱ्या अशाला योग्य वेळीं हव्य द्यावें (९)

४६४. जो ब्राह्मण पुण्याच्या अपेक्षेनें यज्ञ करतो त्यानें, जे सारळ धोव्याप्रमाणें वागणारे सुसपताभा कामोपभोग सोडून गृहरहित होनात, त्यांना योग्य वेळीं हव्य द्यावें. (१०)

४६५ ये वीतरागा सुसमाहितेन्द्रिया । चन्दो व राहुगहणा पमत्ता ।
कालेन तेसु हव्य पवेच्छे । यो ब्राह्मणो पुञ्जऽपेक्खो यजेय ॥११॥

४६६ असज्जमाना पिचरन्ति ओके । सदा सता हित्वा ममापितानि ।
कालेन तेसु हव्य पवेच्छे । यो ब्राह्मणो पुञ्जऽपेक्खो यजेय ॥१२॥

४६७ यो कामे हित्वा अभिसुस्य चारी । यो वेदे जातिमरणस्स अन्त ।
परिनिव्युतो उदकरहदो व सीतो । तयागतो अरहति पूरळास ॥१३॥

४६८ समो समेहि विसमेहि दूरे । तयागंतो होति अनन्तपञ्जो ।
अनूपत्तिो इध वा दूर वा । तयागतो अरहति पूरळास ॥१४॥

४६५ जो ब्राह्मण पुण्याच्या अपेक्षेनें यज्ञ करतो त्यानें, जसा चन्द्र राहु-ग्रहणापासून मुक्त तसे जे रागापासून मुक्त व सुसमाहितेन्द्रिय आहेत, त्यांना योग्य वेळीं हव्य द्यावें. (११)

४६६ जो ब्राह्मण पुण्याच्या अपेक्षेनें यज्ञ करतो त्यानें, जे स्मृतिमान्, ममत्व सोडून व अनासक्त होऊन या जगात हिंङतात, त्यांना योग्य वेळीं हव्य द्यावें. (१२)

४६७ जो कामोपभोग सोडून त्यावर मात करून हिंङतो, ज्यानें जन्ममरणाचा अन्त जाणला, जो शङ्कवार जलाशयाप्रमाणें शांत आहे, असा तयागत पुरोडाश देण्याला योग्य होय (१३)

४६८. तयागत सम मार्गानें चालणाऱ्याशीं समत्वानें वागतो, पण विषम मार्गानें चालणाऱ्यापासून दूर राहतो; त्याच्या प्रज्ञेला पार नाही. व तो इहलोकी किंवा परलोकी बद्ध होत नाही. असा तयागत पुरोडाश देण्याला योग्य होय. (१४)

- ४६९ यमिह न माया वसती न मानो । यो वीतलोभो अममो निरासो ।
 पनुण्णकोपो अभिनिव्युततो । यो ब्राह्मणो सोकमल अहासि ।
 तयागतो अरहति पूरळास ॥ १५ ॥
- ४७० निवेसन यो मनसो अहासि । परिग्गहा यस्म न सति कोची
 अनुपादियानो इव वा हुर वा । तयागतो अरहति पूरळास ॥ १६ ॥
- ४७१ समाहितो यो उदतारि ओघ । धम्म चऽज्जासि परमाय दिठिया ।
 खीणासवो अन्तिमदेहवारी । तयागतो अरहति पूरळास ॥ १७ ॥
- ४७२ भवासवा यस्स वची खरा च । विघूपिता अत्थगता न सन्ति ।
 स वेदगू सम्मपि विष्णुमुतो । तयागतो अरहति पूरळास ॥ १८ ॥

१ रो० -सो.

४६९ ज्याच्या अन्त करणात माया किंवा अहकार नाही, जो निर्लोभ, अमम, निस्पृह, विगतकोप व शान्त आहे, ज्या ब्राह्मणाने शोकमलाचा त्याग केला आहे, असा तयागत पुरोडाश देण्याला योग्य होय (१५).

४७०. मनाच्या वासना ज्याने सोडल्या, ज्याला कसलाही परिग्रह नाही, व जो इहलोकाची किंवा परलोकाची आशा बरीत नाही, तो तयागत पुरोडाश देण्याला योग्य होय (१६)

४७१ जो समाहित हो सारता ओघ तरून गेला, ज्याने परमार्थ दृष्टीने धर्म जाणला, तो क्षीयाग्रव, अन्तिमदेहवारी तयागत पुरोडाश देण्यास योग्य होय. (१७)

४७२ ज्याच्या ससारवासना व कठोर वाचा दग्ध आणि अस्तगत होऊन नाहीशा झाल्या, तो वेदपारंग, सर्वप्रकारे मुक्त तयागत पुरोडाश देण्याला योग्य होय. (१८)

४७३ सगातिगो यस्स न सन्ति सगा । यो मान-सत्तेसु अ मान सत्तो ।
दुक्ख परिज्जाय सग्गेत्तवत्थु । तथागतो अरहति पूरळास ॥ १९ ॥

४७४ आस अनिस्साय विवेकदस्सी । परवेदिय दिट्ठिमुपातिवत्तो ।
आरम्मणा यस्स न सन्ति केचि । तथागतो अरहति पूरळास ॥ २० ॥

४७५ परोवरा यस्स समेच्च धम्मा । विधूपिता अव्यगता न सन्ति ।
सन्तो उपादानखये विमुत्तो । तथागतो अरहति पूरळास ॥ २१ ॥

४७६ सयोजन जात्तिखयऽन्तदस्सी । मोऽपानुदि रागपथ असेस ।
सुद्धो निदोसो विमलो अकाचो । तथागतो अरहति पूरळास २२

१ सी०-अकामो.

४७३. सगाण्या पार गेल्यानं ज्याला सग नाहीत, जो अहकार-
बद्ध लोकात अहकारापासून मोकला, दुःखाच्या क्षेत्रवस्तूसह (कारण-
परपरेसह) दुःखाला जाणतो, तो तथागत पुरोडाश देण्याला योग्य
होय (१९)

४७४. आशेत बद्ध न होता जो विवेकदर्शी, इतर साम्रदायिक
दृष्टीच्या पलीकडे गेलेला, व ज्याला कोणत्याही (पुनर्भवाच्या कारण
बनलेल्या) वास्तवा नाहीत, तो तथागत पुरोडाश देण्याला योग्य
होय (२०)

४७५. लहानमोठे सत्कार जाणून ज्याने दग्ध केले, ज्याला ते
राहिले नाहीत, जो शान्त व तृप्तीच्या क्षयाने विमुक्त, तो तथागत
पुरोडाश देण्यास योग्य होय. (२१)

४७६. ज्याने सयोजनाच्या (ध्यामुळे) जन्माचा अन्त पाहिला
आणि अशेष कामपयाचा त्याग केला, जो शुद्ध, निदोष, विमल व
अपाप, तो तथागत पुरोडाश देण्यास योग्य होय (२२)

१ टांकला अनुसरून हा अर्थ दिलेला आहे.

४७७ यो अत्तनाऽत्तान नानुपस्सति । समाहितो उज्जुगतो ठितऽत्तो ।

४७८ स वे अनेजो अखिलो अकखो । तथागतो अरहति पूरळास ॥ २३ ॥

४७८ मोहऽन्तरा यस्स न सन्ति केचि । सम्बोसु धम्मोसु च बाणदस्सी ।

सरीर च अन्तिम धारेति । पत्तो च सम्बोधिमनुत्तर सिव ।

एत्तावता यक्खस्स सुद्धि । तथागतो अरहति पूरळास ॥ २४ ॥

४७९ द्रुत च मय्ह द्रुतमत्थु सच्च । य तादिस वेदगुणं अलत्थ ।

ब्रह्मा हि सक्खि पटिगण्हातु मे भगवा । भुञ्जतु मे भगवा पूरळास २५

४८० गाथाऽभिगीत मे अभोजनेय्य । सपस्सत ब्राह्मण नेस धम्मो ।

गाथाऽभिगीत पनुदन्ति बुद्धा । धम्मे सति ब्राह्मण वुत्तिरेसा २६

४७७ जो स्वत (आपलें ठायीं अन्तर्यामी असा) आत्मा पाहत नाही, जो समाहित, सरळ व स्थितात्मा, तो अप्रकम्प्य, काठिन्व-रहित, नि शक त्यागत पुरोडाश देण्यास योग्य होय (२३)

४७८. ज्याच्या अन्त करणातून अज्ञानहेतू नष्ट झाले, जो सर्व पर पांढऱे ज्ञानदृष्टीने पाहतो, जो अन्तिम शरीर धारण करतो, जो कल्याणकारक लोकोत्तर सर्वोवाला पावला, व येणेंकरून ज्याची आत्मशुद्धि झाली, तो त्यागत पुरोडाश देण्यास योग्य होय. (२४)

४७९. (ब्राह्मण—) आज मला तुझ्यासारखा वेदपारंग मिळाला, तेव्हा हें माझे हव्य यथार्थ हव्य होऊं दे साक्षात् ब्रह्मा असा भगवान् हें माझे (हव्यशेष-अन्न) ग्रहण करो भगवान् या पुरोडाशाचें भोजन करो (२५)

४८० (भगवान्—) या अज्ञानांनीं मी गाथा बोललों तेव्हा तें मला स्वीकारता येत नाही. हे ब्राह्मणा, (तें स्वीकारणें) हा जाणत्याचा धर्म नव्हे. ज्या अज्ञासत्रांनीं गाथा म्हटल्या तें अन्न बुद्ध स्वीकारीत नाहीत हे ब्राह्मणा, सदाचाराळा हीच पद्धत योग्य आहे. (२६)

४८१ अज्जेन च कोवलिं महेत्तिं । खीणासव कुक्कुच्चपूषन्त ।
अनेन पानेन उपट्ठहस्सु । खेच हि त पुञ्ञऽपेक्खस्स होति २७

✓ ४८२ सागाह भग्वा तथा विजज्ज । यो दक्खिण भुज्येय मादिसस्स ।
य यज्जकाले परियेसमानो । पणुय्य तत्र सासन ॥ २८ ॥

✓ ४८३ सारम्भा यस्स विगता चित्त यस्स अनामिल ।
विप्पमुत्तो च कामेहि चीन यस्स पनूदित ॥ २९ ॥

✓ ४८४ सीमन्तान विनेतार जातिमरणकोविद ।
मुनि मोनेप्पसपन्न तादिस यज्जमागत ॥ ३० ॥

४८१. कैवल्य प्राप्त झालेल्या क्षीणराग व कौकुल्ये शांत झालेल्या महर्षींची तू धन्य अन्नपानांनं सेवा कर. का मी, पुण्येच्छूत्र तो पुण्यक्षेत्रासारखा होय. (२७)

४८२. (ब्राह्मण-) हे भगवान्, मला आपल्या शासनाचा लाभ घडला आहे, तर आता यज्ञकालीं, शेरू गेलें असता, माझ्या सार-
ख्याची दक्षिणा घेण्यास योग्य होईल असा कोण, हें मला समज
वा. (२८)

४८३. (भगवान्-) ज्याच्या ठायीं विरोधप्रियता नाही, ज्याचें
चित्त निर्मळ, जो कामोपभोगापासून मुक्त, ज्याचा अनुत्साह दूर
झाला, (२९)

४८४. (आपरमावाच्या) सीमां ज्यानें उलूधन केल्या, जो
जन्ममरणज्ञानात कुशल, व जो मौनसपन्न, असा मुनि यज्ञाज आजा
असता, (३०)

१. ९२५ व्या गाथेंतील ह्या वृत्ताबरीठ टोप पहा. २ टीकाकार ह्या
शब्दाचे गूढार्थी विवरण करतो.

४८५ भुक्तुं विनयित्वान् पुत्रश्रिता नमस्तन ।

पूजयेत्तु भजपानेन एतं इच्छन्ति दक्षिणा ॥ ३१ ॥

४८६ सुद्धो मयं अरहति पूरकामं । पुञ्जस्योदमनुत्तर ।

आयोगो सम्बलोकस्त । मोतो दिन्न महष्कटं नि ॥ ३२ ॥

अथ एतो सुन्दरिकमारद्वाजो ब्राह्मणो भगवन्तं एतद्विज्ञानं-
अभिकन्तं मो गोतम....पे०...अनेकशरियोपेन धम्मो पक्कामिनी ।
एसाहं भगवन्त गोतमं सरणं गच्छामि, धम्मं च भिक्षुमारं च ।
लभेय्याहं भोतो गोतमस्स सत्तिके पच्चन्नं, लभेय्य उपमपदं नि ।
अल्लस्य सुन्दरिकमारद्वाजो ब्राह्मणो....पे०...अहन्त अहोमी नि ।

सुन्दरिकमारद्वाजमुत्तं निद्वितं ।

४८५, भिक्षु न चतुर्विन्, हात जोडून त्याचा नमस्कार करता,
व भजपानाने त्याची पूजा करता. याप्रमाणे दिवेच्या दक्षिणा पत्त्रद्रव्य
होतात. (३१)

४८६. (ब्राह्मण -) लोकोत्तर, पुण्यक्षेत्र, सर्व लोकांना पूजनीय
असा भगवन् बुद्ध पुरोडाश देण्याचा योग्य आहे; भगवन्ताचा दिवेदे
(दान) महत्कट्ठावक होई. (३२)

त्यावर सुन्दरिक भारद्वाज ब्राह्मण भगवन्ताचा म्हणावा,
“ धन्य ! धन्य ! भो गोतमा,....” [इत्यादिक कनिमारद्वाजमुत्ताच्या
शेवटी (पान २९-३०) पहा.].... आपुष्मान् सुन्दरिक भारद्वाज
अरहतांतीं एकं साध.

सुन्दरिकमारद्वाजमुत्त समाप्त

३१

[५. माघसुत्तं]

एवं मे सुतं । एक समय भगवा राजगृहे विहरति गिज्झकूटे पव्वते ।
 अयं खो माघो माणवो येन भगवा तेनुपसक्रमि । उपसक्रमित्वा भगवता सदिं
 सम्मोदि । सम्मोदनीयं कथं साराणीयं धीतिसारेत्वा एकमन्तं निसीदि ।
 एकमन्तं निसिञ्चो खो माघो माणवो भगवन्त एतदवोच—अहं हि भो
 गोतम दापको दानपति बद्ध्यं याचयोगो, धम्मेन भोगे परियेसामि,
 वन्मेन भोगे परियेसित्वा धम्मलद्धेहि भोगेहि धम्माधिगतेहि एकस्स पि
 ददामि, द्विजं पि ददामि, त्रिजं पि ददामि, चतुजं पि ददामि,
 पञ्चजं पि ददामि, छजं वि ददामि, सत्तजं पि ददामि, अट्ठजं पि

३१

[५. माघसुत्तं]

असैं मी ऐकलैं आहे. एके समयीं भगवान् राजगृह येयें गृध्रकूट
 पर्वतावर राहत होता. त्या वेळीं माणव (विद्यार्थी) माघ भगवन्ता-
 पाशीं आला. येऊन त्याने भगवन्ताला कुशळ प्रश्नादिक विचारले.
 कुशळ प्रश्नादिक समापण संपवून तो एका बाजूला बसला. एका
 बाजूला बसलेला तो माघ माणव भगवन्ताला म्हणाला, “भो गोतमा,
 मी दायक, दानपति, बद्धान्य (उदारवीर) व याचकप्रिय आहें. मी
 धर्ममार्गांनीं संपत्ति मिळवतो. धर्ममार्गांनीं संपत्ति मिळवून, त्या धर्म-
 मार्गांनीं मिळविऊन्या, धर्ममार्गांनीं उपाजिऊन्या सरातीतून, एकाळाही

ददामि, नवन्नं वि ददामि, दसन्नं वि ददामि, वीसायऽपि ददामि,
 तिसायऽपि ददामि, चत्तारीसायऽपि ददामि, पञ्चासायऽपि ददामि,
 सतस्सऽपि ददामि, भिण्णोऽपि ददामि; कच्चाहं भो गोतम एवं ददन्तो
 एवं यजन्तो बहु पुञ्जं पसवामी ति । तद्यत्वं माणव एवं ददन्तो एव
 यजन्तो बहु पुञ्जं पसवसि । यो खो माणव दायको दानपति
 वदज्जू याचयोगो धम्मेन भोगे परियेसति, धम्मेन भोगे परियेसित्वा
 धम्मलद्धेहि भोगेहि धम्माग्निगतेहि एकस्स पि ददाति...पे०....
 सतस्स पि ददाति, भिण्णोऽपि ददाति, बहु सो पुञ्जं पसवती ति ।
 अथ खो माघो माणवो भगवन्तं गाथाय अञ्जभासि—

देतों, दोशानाही देतों, तिघांनाही देतों, चौघांनाही देतों, पाचांनाही देतों
 सहानाही देतों, सातानाही देतों, आठनाही देतों, नवानाही देतों,
 दहानाही देतों, विसानाही देतों, तिसांनाही देतों, चाव्ठीसांनाही
 देतों, पन्नासानाही देतों, शंभरांनाही देतों; त्याहून अधिक माणसां-
 नाही देतों. भो गोतमा, याप्रमाणें देत असतां, याप्रमाणें यज्ञ
 करीत असतां माझे पुण्य पुष्कळ वाढतें काय ?” “हे माणवा
 (विद्यार्थ्या), याप्रमाणें देत असतां, याप्रमाणें यज्ञ करीत असतां,
 तुझे पुण्य खात्रीने वाढत आहे. हे माणवा, जो दायक, दानपति,
 वदान्य व याचकप्रिय माणूस धर्ममार्गानें..... इत्यादिक.....
 शंभरानाही देतो, त्याहून जास्त माणसांनाही देतो, त्याचे पुण्य
 पुष्कळ वाढतें.” त्यावर माघ माणव भगवन्ताज्य गाथेने बोलला—

४८७ पुच्छामह भो गोतम वदञ्जु (इति माघो माणवो) । कासायवासिं
अगह चरन्त ।

यो याचयोगो दानपात गेहट्ठो । पुञ्जऽधिको यजति पुञ्जऽपेक्खो
दद परेस इध भन्नपान । कत्थं हुत यजमानस्स सुञ्जे ॥ १ ॥

४८८ (यो) याचयोगो दानपति गहट्ठो (माघा ति भगवा) । पुञ्जऽधिको
यजति पुञ्जऽपेक्खो ।

दद परेस इध भन्नपान । आराग्ये दक्खिणेग्ये हि' तादि ॥ २ ॥

१-१. रो०, अ०-दक्खिणेग्येहि.

४८७ कासाय वस्त्र धारण करणाऱ्या, गृहरहित पिरणाऱ्या
व याचकाऱ्या भायणाचा अभिप्राय जाणणाऱ्या भवान् गोतमाता
मी विचारतो की-असें माघ माणव म्हणाला -इहलोकीं इतरांना
भन्नपान दान देणारा, जो याचकप्रिय दानपति गृहस्थ पुण्याऱ्या
अपेक्षेनें पुण्यप्राप्तीसाठी यज्ञ करतो, अशा यजमानाचें दान कोणत्या
पात्रीं दिल्यानें शुद्ध होतें ? (१)

४८८ इहलोकीं इतरांना भन्नपान दान देणारा-हे माघा,
असें भगवान् म्हणाला -जो याचकप्रिय दानपति गृहस्थ पुण्याऱ्या
अपेक्षेन पुण्यप्राप्तीसाठी यज्ञ करतो, अशा माणसानें दक्षिणादाऱ्यांचो
आराग्यना करावी (२)

१ अप्परानून अर्ग काढण्याचा प्रयत्न करणाऱ्या टीकाकाराच्या अर्था
प्रमाणें, पण 'उदारधी' हाच 'वदञ्जु (वदान्य)' शब्दाचा सरळ
अर्थ दिसतो

२. टीकाकार 'दक्खिणेग्येहि' असा पाठ घेऊन, 'असा माणूस
दक्षिणादाऱ्या मदतीनें आपल दान (यज्ञ) शुद्ध करता' असा अर्थ देतो

४८९ यो याचयोगो दानपति गृहद्वो (इति माणसो) । पुञ्जऽस्थिको
यजति पुञ्जऽपेक्खो ।

दद परेस इध अन्नपान । अक्खाहि मे भग्गा दक्खिण्ये ॥३॥

४९० ये वे असत्ता विचरन्ति लोके । अरिचिना वेग्गिन्नो यतऽत्ता ।

कालेन तेसु हव्य पवेच्छे । यो ब्राह्मणो पुञ्जऽपेक्खो यजेय ॥४॥

४९१ ये सब्बसयोजनअन्नच्छिदा । दन्ता विमुत्ता अनिधा निरासा ।

कालेन तेसु हव्य पवेच्छे । यो ब्राह्मणो पुञ्जऽपेक्खो यजेय ॥५॥

४९२ ये सब्बसयोजनविण्णमुत्ता । दन्ता विमुत्ता अनिधा निरासा ।

कालेन तेसु हव्य पवेच्छे यो ब्राह्मणो पुञ्जऽपेक्खो यजेय ॥६॥

४८९ इहलोकीं इतराना अनपान दान देणारा—असें माघ
म्हणाला—जो याचकप्रिय, दानपति गृहस्थ पुण्याच्या अपेक्षेनें
पुण्यप्राप्तीसाठीं यज्ञ करतो, त्याला दक्षिणार्ह असे लोक कोणते हें,
हे भगवन्, मला साग (३)

४९० जो ब्राह्मण पुण्याच्या अपेक्षेनें यज्ञ करील त्यानें, जे या
जगात अनासक्त, अरिचिन्, केवली व यत्ना मा होऊन राहतात, त्यास
वेळोवेळीं हव्य दारें (४)

४९१ जो ब्राह्मण पुण्याच्या अपेक्षेनें यज्ञ करील त्यानें, जे सर्व
सयोजन-अन्न भ्रनें तोडणारे दात, विमुक्त, निर्दुःख व निस्तृण असताना,
त्यांना योग्य वेळीं हव्य दारें. (५)

४९२ जो पुण्याच्या अपेक्षेनें यज्ञ करील त्यानें, जे सर्व सयो-
जनापामून मोडले, दात, विमुक्त, निर्दुःख आणि निस्तृण असतात,
त्यांना योग्य वेळीं हव्य दारें. (६)

- ૪૯૩ રાગ ચ દોસ ચ પહાય મોહ । શ્રીનાસ્ત્રી વુસિતબ્રહ્મચરિયા ।
કાલેન તેસુ હન્ય પવેચ્છે । યો બ્રાહ્મણો પુજ્ઞડપેક્ષો યજેય ॥૭॥
- ૪૯૪ યેસુ ન માયા વસતી ન માનો । યે' વીતલોમા અમમા તિરોસો ।
કાલેન તેસુ હન્ય પવેચ્છે । યો બ્રાહ્મણો પુજ્ઞડપેક્ષો યજેય ॥૮॥
- ૪૯૫ યે વે ન તળ્હાસુ ઉપાતિપત્રા । વિતેરેય્ય ઓઘ અમમા ચરન્તિ ।
કાલેન તેસુ હન્ય પવેચ્છે । યો બ્રાહ્મણો પુજ્ઞડપેક્ષો યજેય ॥૯॥
- ૪૯૬ યેસ તળ્હા નત્થિ કુહિન્નિ લોકે । મવામવાય ઇધ વા હુર વા ।
કાલેન તેસુ હન્ય પવેચ્છે । યો બ્રાહ્મણો પુજ્ઞડપેક્ષો યજેય ॥૧૦॥

૧-૧ શ્રીનાસ્ત્રી વુસિતબ્રહ્મચરિયા । ૨ રો-યેસુ

૪૯૩ જો બ્રાહ્મણ પુણ્યાચ્ચા અપેક્ષેનેં યજ્ઞ કરીલ ત્યાનેં, ય્યાનીં કામ, રાગ, દ્વેષ આણિ મોહ સોડૂન દેઝન બ્રહ્મચર્યં પૂર્ણપર્ણે પાઝલેં આદે, અશા શ્રીનાશ્રવાના યોગ્ય વેળીં હન્ય ધાર્વે. (૭)

૪૯૪ જો બ્રાહ્મણ પુણ્યાચ્ચા અપેક્ષેનેં યજ્ઞ કરીલ ત્યાનેં, ય્યાચ્ચા અત કરણાત માયા વ અહકાર નાહી, જે વીતલોમ, અમમ વ નિસ્તૃષ્ણ, ત્યાના યોગ્ય વેળીં હન્ય ધાર્વે (૮)

૪૯૫, જો બ્રાહ્મણ પુણ્યાચ્ચા અપેક્ષેનેં યજ્ઞ કરીલ ત્યાનેં, જે તૃર્ણેત પસલેલે નાહીંત, ઓઘ તલ્હન જે અમમ રાહતાત, ત્યાના યોગ્ય વેળીં હન્ય ધાર્વે (૯)

૪૯૬ જો બ્રાહ્મણ પુણ્યાચ્ચા અપેક્ષેનેં યજ્ઞ કરીલ ત્યાનેં, ય્યાના શાશ્વત હોખ્યાસાઠીં કિંરા ઝચ્છેદ પાવણ્યાસાઠીં, ઇહલોકીં તિંવા પ્રલોકીં કોઠેંહિ નેખ્યાસાઠીં તૃષ્ણા નાહી, ત્યાના યોગ્ય વેળીં હન્ય ધાર્વે (૧૦)

४९७ ये कामे हित्वा अग्रा चरन्ति । सुसम्मतस्ता तस्य व उज्जु ।
कालेन तेसु हव्य पवेच्छे । यो ब्राह्मणो पुञ्जऽपेक्षो यजेय ॥११॥

४९८ ये वीतरागा सुसमाहितेन्द्रिया । चन्द्रो व राहुग्रहणा पमुक्ता ।
कालेन तेसु हव्य पवेच्छे । यो ब्राह्मणो पुञ्जऽपेक्षो यजेय ॥१२॥

४९९ समित्ताग्नि वीतरागा अक्रोधा । येस गति नयि इव विष्णुहाय ।
कालेन तेसु हव्य पवेच्छे । यो ब्राह्मणो पुञ्जऽपेक्षो यजेय ॥१३॥

५०० जहेत्वा जातिमरण असेस । कथकथ सम्प्रमुपातिवत्ता ।
कालेन तेसु हव्य पवेच्छे । यो ब्राह्मणो पुञ्जऽपेक्षो यजेय ॥१४॥

१ गे० उज्जु, म०-उज्जु.

४९७. जो ब्राह्मण पुण्याच्या अपेक्षेनें यज्ञ करील त्यानें, जे कामोपभोगाचा त्याग करून सरळ धोव्याप्रमाणें सुसयतात्मा गृहरहित फिरतात, त्यांना योग्य वेळीं हव्य द्यावें. (११)

४९८ जो ब्राह्मण पुण्याच्या अपेक्षेनें यज्ञ करील त्यानें, जे वीतराग, सुसमाहितेन्द्रिय व राहुग्रहणापासून मुक्त झालेल्या चन्द्रा-प्रमाणें मुक्त आहेत, अशाना योग्य वेळीं हव्य द्यावें. (१२)

४९९. जो ब्राह्मण पुण्याच्या अपेक्षेनें यज्ञ करील त्यानें, जे सीमितपाप, वीतराग व अक्रोध, ज्यांना इहलोक सोडल्यावर पुनर्जन्म नाही, त्यांना योग्य वेळीं हव्य द्यावें. (१३)

५०० जो ब्राह्मण पुण्याच्या अपेक्षेनें यज्ञ करील त्यानें, जे अशेष जन्ममरण सोडून सर्व शक्तीच्या पार गेले, त्यांना योग्य वेळीं हव्य द्यावें. (१४)

५०१ ये अत्तदीपा विचरन्ति लोके । अकिंचना सन्वन्नि निष्पमुत्ता ।
कालेन तेसु हव्य पवेच्छे । यो ब्राह्मणो पुञ्जऽपेक्खो यजेज्ज ॥ १५ ॥

५०२ ये हेतुं जानन्ति यथातथा इदं । अयमस्तिमानत्थि पुनम्भवोति ।
कालेन तेसु हव्य पवेच्छे । यो ब्राह्मणो पुञ्जऽपेक्खो यजेय ॥ १६ ॥

५०३ यो वेदगू ज्ञानरतो सतीमा । सन्नोऽपिपत्तो सरण बहुन्न ।
कालेन तस्मिं हव्य पवेच्छे । यो ब्राह्मणो पुञ्जऽपेक्खो यजेय ॥ १७ ॥

५०४ अद्वा अमोघा मम पुच्छता अहु । अस्खारि मे भगवा दक्षिणेय्ये ।
त्व हेतुं जानासि यथातथा इदं । तथा हि ते विदितो एत धम्मो ॥ १८ ॥

१ सी०-एत्थ २ म०-उत्तिमा.

५०१ जो ब्राह्मण पुण्याच्या अपेक्षेनें यज्ञ करील त्यानें, जे अकिंचन, सर्व प्रकारें विमुक्त, या जगात स्वतः ला द्वीपं घनवून राहतात, त्यांना योग्य वेळीं हव्य घावें. (१५)

५०२, जो ब्राह्मण पुण्याच्या अपेक्षेनें यज्ञ करील त्यानें, जे आपणास यथार्थतया जाणतात, ' हा आपला शेवटचा जन्म आहे व आपणास पुनर्जन्म नाही ' हें जाणतात, त्यांना योग्य वेळीं हव्य घावें (१६)

५०३ जो ब्राह्मण पुण्याच्या अपेक्षेनें यज्ञ करील त्यानें, जो नेपास, ध्यानरत, स्मृतिमान, सर्वोप प्राप्त व पुष्कळ्यांना तारणारा, याच्या योग्य वेळीं हव्य घावें (१७)

५०४ (माघ-) माझे विचारणें सफल झालें भगवन्तानें दक्षिणाहें कोण हें मला सांगितलें. हें तू यथातथ्य जाणतोस, कारण हा धर्म तुला माहीत आहे. (१८)

१ समुद्रातील वेगप्रमाणें सु स्थिर.

५०५ यो याचयोगो दानपति गृह्णो (इति माघो माणवो) । पुञ्ज-
त्तिको यजति पुञ्जऽपेक्षो ।

दद परेस इव अन्नपान । अक्खाहि मे भगवा यज्जसपद ॥१९॥

५०६ यजस्सु यजमानो (माघाति भगवा) । सन्धत्य च त्रिप्प-
सादेहि चित्त ।
५०७ क्षारम्मण यजमानस्स यज्ज । एत्थ पनिडाय जहाति दोस ॥२०॥

५०७ सो' वीतरागो पविनेय्यो दोस । मेत्त चित्त भाग्य अप्रमाण ।
रत्ति-दिब सतत अप्रमत्तो । सच्चा दिसा फरते अप्रमज्ज ॥२१॥

१ प०-यज्जो, २ म०-यो. ३ म०, सी०-विनेय्य.

५०५. या जगात इतराना अन्नपान देणारा, जो याचकप्रिय,
दानपति गृहस्थ—असें माघ माणव म्हणाला—पुण्याच्या अपेक्षेनें
पुण्यप्राप्तीसाठीं यज्ञ करतो, त्याची, हे भगवन्, यज्ञसपदा कोणती तें
मला सांगा. (१९)

५०६. यजमान होऊन यज्ञ कर—हे माघा, असें भगवान्
म्हणाला—सर्वत्र चित्त प्रसन्न ठेव. यज्ञ यजमानाला आत्मनासारखा
आहे, ह्यावर स्थित राहून यजमान द्वेष सोडून देतो. (२०)

५०७. तो वीतराग द्वेष सोडून अप्रमाण मैत्रीची भावना
करणारा, रात्रदिवस जागृत राहून सर्व दिशा, अप्रमाण (मैत्री, करुणा,
मुदिता, उपेक्षा—या) भावनानीं भरून टाकतो.

१ टीकाकाराच्या मताप्रमाणें 'सर्वत्र' म्हणजे सर्वकाठी—दानदेण्यापूर्वी,
दान देत असताना व दानानंतर ५०९ गाथेवरील टीप पहा.

५०८ को सुज्जति मुचति वज्जति च । केनऽत्तना गच्छति ब्रह्मलोकं ।
 अजानतो मे मुनि ब्रूहि पुट्ठो । भगवा हि मे सखि ब्रह्मज्ज दिट्ठो ।
 तुव हि नो ब्रह्मसमो ति सच्च । कथ उप्पज्जति ब्रह्मलोक
 (जुतीमां) ॥ २२ ॥

५०९ यो यजति तिविध यज्जसपद (माया ति भगवा) । आराधये
 दन्निखेण्ये हि^१ तादि ।

एव यजित्वा सम्मा यात्तयोगो । उप्पज्जति ब्रह्मलोक ति ब्रूमी ति २३

^१ सी०—जुतिमा, म०—जुतिम. २-२. रो०, अ०—दन्निखेण्येहि.

५०८. (माघ—) कोण शुद्ध होतो, कोण मुक्त होतो, कोण बन्ध पावतो, मनुष्य कशानें स्वतः ब्रह्मलोकाला जातो हैं, हे मुनि, मल माहीत नाही. म्हणून मी विचारलें असतां मला साग. कारण, आज मला भगवान् जणू काय साक्षात् ब्रह्माच भेटला. हे धर्तृमन्, तू खरोखरच आम्हाला ब्रह्मसम आहेस, तेव्हा मनुष्य ब्रह्मलोकाला कसा जातो हैं साग. (२२)

५०९. जो त्रिविध^१ यज्ञसपदेनें यज्ञ करतो—हे माघा, अने भगवान् म्हणाला—असा माणूस दक्षिणार्हांची आराधना करील. तो खरा याचक्रप्रिय यात्रमाणे यज्ञ करून ब्रह्मलोकाला जातो, असें मी म्हणतो (२३)

१ दान देण्यापूर्वी सन्तोष, देवाना सन्तोष व दिव्यावर संतोष—याला त्रिविध यज्ञसपदा म्हणतात दीपनिकाय, कूटस्थपुत्तात पाला 'तिस्रो विधा' म्हटलें आहे. (राजवाडे याचें मराठी माघांतर पृष्ठ १५९.)

२. गाथा ४८८ वरील टीप पहा.

एवं बुत्ते माघो माणवो भगवन्तं एतदवोच—अमिहन्तं भो गोतम—....
पे०....अज्जतगो पाणुपेत सरणं गतंति ।

माघसुत्त निवृत्तं ।

३२

[६. सभियसुत्त]

एवं ने सुतं । एकं समयं भगवा राजगृहे विहरति वेलुवने केल-
न्दकनिवापे । तेन खो एन समयेन सभियस्स परिव्व्राजकस्स पुराण-
सालोहिताय देवताय पञ्हा उदिट्ठा होन्ति—यो ते सभिय समणो वा
ब्राह्मणो वा इमे पञ्हे पुट्ठो व्याकरोति, तस्स सन्तिके ब्रह्मचरियं
चरेय्यासीति । अयं खो सभियो परिव्व्राजको तस्सा देवताय सन्तिके

असैं म्हटल्यावर माघ माणव भगवन्ताला म्हणाला—धन्य ! धन्य !
भो गोतम, ...इत्यादि..... आजपासून आनरुण शरण गेलेला
मी उपासक आहे, असैं भवान् गोतमानें समजावें.

माघसुत्त समाप्त

३२

[६. सभियसुत्त]

असैं मी ऐकलें आहे. एके समयी भगवान् राजगृह येथें वेण-
वनांत कलंदक निवापांत राहत होता. त्या वेळीं जी तिच्या पूर्व-
जन्मी सभिय परिव्व्राजकाची नातळ्य होती अशा एका देवतेनें
“सभिया, जो श्रमण अथवा ब्राह्मण हे प्रश्न सोडवीत, त्याचा तूं
शिष्य होऊन ब्रह्मचर्याचें पालन कर ” असैं म्हणून सभिय, परि-

ते पञ्हे उग्गहेत्वा, ये ते समणब्राह्मणा सन्निनो गणिनो गणाचरिया
 नाता यसस्सिनो तित्थकरा साधुसम्मता बहुजनस्स, सेव्यथीद—पूरणो
 कस्सपो, मक्खलि गोसाळो, अजितो केसकम्बली, पकुंओ कच्चायनो,
 संजयो वेळिट्ठिपुत्तो, निगण्ठो नातपुत्तो—ते उपसंक्रमिन्वा ते पञ्हे
 पुच्छति । ते सभियेन परिव्याजकेन पञ्हे पुट्ठा न सपायन्ति, असपा-
 यन्ता कोप च दोस च अप्पच्चय च पातुकरोन्ति, अपि च सभिय येव
 परिव्याजक पटिपुच्छन्ति । अथ खो सभियस्स परिव्याजकस्स एतदहोसि-
 ये खो ते भोन्तो समणब्राह्मणा सन्निनो गणिनो गणाचरिया नाता
 यसस्सिनो तित्थकरा साधुसम्मता बहुजनस्स, सेव्यथीद—पूरणो कस्सपो
 ..... पे० ... . निगण्ठो नातपुत्तो—ते मया पञ्हे पुट्ठा न
 सपायन्ति, असपायन्ता कोप च दोस च अप्पच्चय च पातुकरोन्ति,

१ छी०, म०—केसकम्बलो. २ छी०—पकुंओ. ३ म०—वेळिट्ठ, ४ छी०—
 नातपुत्तो, म०—नाट°.

ब्राह्मणकाला काही प्रश्न शिकविले होते. तेव्हा सभिय परिव्राजक
 त्या देवतेपार्शी ते प्रश्न शिकून, जे श्रमण-ब्राह्मण सवनायक
 गणनायक, गणाचार्य, प्रसिद्ध यशस्वी तार्थकार आणि बहुजनाना
 साधुसम्मत—ते कोणते तर पूर्ण काश्यप, मस्करी गोशाद, अजित
 केशकम्बली, पकुण काच्यायन, संजय वेळिट्ठिपुत्र, आणि निर्ग्रेष
 नातपुत्र हे—त्याजपार्शी जाऊन ते प्रश्न विचारीत होता सभिय
 परिव्राजकानें प्रश्न विचारले असता त्यांना उत्तर देता येत नसे उत्तर
 देता येत नसल्याने कोप, द्वेष आणि दौर्जन्य प्रसूट करीत आणि
 सभिय परिव्राजकांचाच उलट विचारीत. तेव्हा सभिय परिव्राजकांचा
 असे वाटले की, जे ते भयन्त श्रमण ब्राह्मण सवनायक, गणनायक
 ..... इत्यादि ... .. निर्ग्रेष नातपुत्र हे—यांना मी प्रश्न विचारले

अपि च मज्जेवेथ पटिपुच्छन्ति; यन्नूताह्—हीनायावत्तित्वा कामे परिमुञ्जेयंति। अथ खो सभियस्स परिव्राजकस्स एतदहोसि—अयंऽपि समणो गोतमो सघी चेव गणी च गणाचरियो च, आतो यसस्सी तित्थकरो साधुसम्मतो बहुजनस्स, यन्नूताह समण गोतम उपसकमित्वा इमे पज्जे पुच्छेयंति। अथ खो सभियस्स परिव्राजकस्स एतदहोसि—येऽपि खो ते भोन्तो समणव्राजणा जिण्णा बुद्धा महल्लका अद्दगता वयो अनुपपत्ता थेरा रत्तञ्जू चिरपञ्चजिता सधिनो गणिनो गणाचरिया आता यस्सस्सिनो तित्थकरा साधुसम्मता बहुजनस्स, सेयमीदं—पूरणो कस्सपो पे० ..निगण्ठो नातपुत्तो—तेऽपि मया पज्जे पुट्ठा न सप्पायन्ति, असप्पायन्ता कोप च दोत च अणञ्चय च पातुकरोन्ति, अपि च मज्जेवेथ पटिपुच्छन्ति, किं पन मे समणो गोतमो इमे पज्जे पुट्ठा व्याकरिस्सति। समणो हि गोतमो दहरो चेव जातिया नवो च

असता त्याना उत्तर देता येत नाही, उत्तर देता येत नसल्याने ते कोप द्वेष आणि दौर्बनस्य प्रकट करतात, आणि मलाच परत निचारतात, तेव्हा ही प्रकथा सोडून पुन गृहस्थ व्हावे हे ररे तरी सभिय परिव्राजकाला वाटले की, हा श्रमण गोतम देखीठ सधनायक, गणनायक, गणाचार्य, प्रसिद्ध, यशस्वी, तीर्थंकर व बहुजनाना साधुसमत आहे, तर त्याच्याजवळ जाऊन त्याला हे प्रथ निचारावेत हे चागले तेव्हा सभिय परिव्राजकाला असे वाटले—‘जे ते भवन्त श्रमण—ब्राह्मण जीर्ण, बुद्ध, म्हातारे, उतार वयाचे, वय झालेले, स्थविर, जुने आणि चिरकाल-प्रजित, सधनायक, गणनायक, गणाचार्य, प्रसिद्ध, यशस्वी, तीर्थंकर व बहुजनाना साधु समन . त्याना मी प्रथ निचारेले असता तेही उत्तर देऊ शकत नाहीत उत्तर देता येत नसल्याने कोप, द्वेष आणि दौर्बनस्य प्रकट करतात, आणि मलाच परत

पद्मजाया ति । अथ खो सभियस्स परिव्राजकस्स एतदहोसि-समणो
 खो दहरो ति न उज्जातब्बो न परिभोतब्बो । दहरोऽपि च समणो
 होति, सा होति महिद्धिको महानुभावो, यन्नूनाह समण गोतम
 उपसकमिवा इमे पण्डे पुच्छेय ति । अथ खो सभियो परिव्राजको
 येन राजगह तेन चारिक पक्कमि । अनुपुब्बेन चारिक चरमानो
 येन राजगह वेळुवन कलन्दकनिवारो येन भगवा तेनुपसवमि,
 उपसकमिवा भगवता सद्धि सम्मोदि, सम्मोदनीय कथ साराणीय
 धीतिसारेत्वा एकमन्त निसीदि । एवमन्त निसिजो खो सभियो
 परिव्राजको भगवन्त गाथाय अञ्जमासि—

विचारतात, तर मा श्रमण गोतमाला हे प्रश्न विचारले असता तो
 मला उत्तर कसे देणार ? कारण, श्रमण गोतम बघाने तरुण व
 धलीकडेच प्रज्या घेतलेला, तरी सभिय परिव्राजकांना वाटले की
 श्रमण तरुण आहे म्हणून त्याची अगडा करून त्याला तुम्हा मानता
 कामा नये एकादा तरुण श्रमणही मोठा श्रद्धिमान् व महानुभाव
 असतो, तेव्हा श्रमण गोतमाजवळ जाऊन त्याग मी हे प्रश्न
 विचारते हें बरें. तदनन्तर सभिय परिव्राजक राजगृहाच्या
 प्रवास्ताला निघाला अनुक्रमे प्रवास करीत राजगृहान, वेणुवनात,
 कलंडक निवापात, जेथे मगगान् होता तेथे आला, तेथे येऊन
 त्याने भगवन्ताला कुशल प्रश्न विचारले. कुशल प्रश्नादिक सभाषण
 संपवून तो एका वाज्ज वसला एका बाजूला असून सभिय परि-
 ब्राजका भगवन्ताला गायेने बोलला —

५१० कखी वेचिकिच्छी आगमं (इति सगियो) । पण्हे पुच्छित्तु
अभिरुक्खमानो ।

तेसन्तकरो भगवां हि पुट्ठो । अनुपुब्ब अनुधम्म व्याकरोहि मे ॥ १ ॥

५११ दूरतो आगतोऽसि सभिया (इति भग्गो) । पण्हे पुच्छित्तु
अभिरुक्खमानो

तेसन्तकरो भवामि पुंठो । अनुपुब्ब अनुधम्म व्याकरोमि ते ॥ २ ॥

५१२ पुच्छ म सभिय पण्ह । य किंचि मनसि ञ्जसि ।

तस्स तस्सेव पण्हस्स । अह अन्त करोमि ते'ति ॥ ३ ॥

१ म०—भव भगवाहि. रो०—भगवाहि मे. २ म०, रो०—पण्हे मे पुट्ठो
अनुपुब्ब ... ३ रो०—ते, म०—तेसमन्त करोमि ते. ४ रो०—
पण्हे ते पुट्ठो अनुपुब्ब ... । म०—पण्हे पुट्ठो अनुपुब्ब. ... ।

५१०. सशय आणि शका असलेला मी—असें सभिय म्हणारा.
—प्रश्न विचारण्याच्या उद्देशाने आलों आहे. ते विचारले असता तू
माझे ते प्रश्न सोडव, व धर्माला अनुसरून, अनुक्रमे, त्याची मला
उत्तरे दे. (१)

५११. हे सभिया—असें भगवान् म्हणाला—तू दूरच्या प्रदेशा-
तून प्रश्न विचारण्याच्या हेतूने आला आहेस. ते विचारले असता मी
ते सोडवितो व धर्माला अनुसरून, अनुक्रमे, त्याची मला उत्तरे
देतो. (२)

५१२. हे सभिया, जी माही तुझ्या मनात इच्छा असेल तिला
अनुसरून तू मला प्रश्न विचार तुला जो जो प्रश्न असेल तो तो
मी सोडवितो. (३)

अथ खो सभियस्स परिव्याजकस्स एतद्दहोसि—अच्छरियं यत्त
 भो अम्भुतं यत्त भो, यावताऽहं अग्नेसु सगणवाङ्मणेषु ओकासमत्तंऽ
 पि नात्थं, त मे इदं सनणेन गोतमेन ओकासकम्मं कत्तं नि अत्तमनो
 पमोदितो उदग्गो पीनित्तोन्नत्ताजानो भगवन्तं पच्छ पुच्छि—

५१३ किं पत्तिमाहु भिक्खुनं (इति सभियो) । तोरंत पेन कथं
 च दन्तमाहु ।

बुद्धोति कथं पपुच्चनि । पुट्ठो मे भगवा व्याकरोहि ॥ ४ ॥

५१४ पच्चेन कत्तेन अत्तना (सभिया ति भगवा) । परिनिव्याजग्नो
 नित्तिग्गणो ।

५१५ विभं च भवं च निधहाय । बुत्तिवसा सीगनुत्तमनो सभिक्खु ॥ ५ ॥

१ रो०—गोरत्त, भ०—' दुरत्तं ' ति ति.

- ५१५ सच्चरय उपेक्खको सतीमा । न सो हिंसति किंचि सच्चरलोके ।
 निण्णो समणो अनाविडो । उत्सदा यत्त न सन्ति सोरतो सो ॥ ६ ॥
- ५१६ यस्सिन्द्रियानि भावितानि । अज्झत्तं वहिद्वा च सच्चरलोके ।
 निव्विज्जे इमं परं च लोकं । कालं कंखति भावितो स दन्तो ॥ ७ ॥
- ५१७ कप्पानि विचेम्य केवलानि । संसारं दुभयं पुत्तपपातं ॥ ८ ॥
 विगतज्जमनेगणं विमुद्धं । पत्तं जातिकखयं तमाहु बुद्धं ॥ ८ ॥
- अथ खो सभियो परिव्राजको भगवतो भासितं अभिनन्दित्वा
 अनुमोदित्वा अत्तमनो एवोदितो उदग्गो पीतिसोमनस्तजातो भगवन्तं
 उत्तीरं पज्झं पुच्छि—

१ अ०-निव्विज्ज.

५१५. जो सर्व ठिकाणीं उपेक्षायुक्त आणि स्मृतिमान् होऊन या सर्व जगांत कोणाचीही हिंसा करीत नाही, जो धमण उत्तीर्ण व अनाविड, आणि ज्याला (रागद्वेषादिक) उत्सर्ग नाहीत, तो सुशान्त होय. (६)

५१६. या सर्व जगांत ज्याची इन्द्रिये, बाह्य व अन्तर्मुखी, आठोड्यांत आली, व इहलोक व परलोक ह्यावद्दल उग्रग उदपन्न होऊन जो भाविताच्या मरणाची प्रतीक्षा करतो, तो दान्त होय. (७)

५१७. सकल विकल्प, संसार व (त्याचरोबरच येणारं) जन्म आणि मरण हीं दोन्ही जाणून व विगतज, निष्पाप, आणि विमुद्ध होऊन जो जन्मक्षय पावलेला आहे, त्यास बुद्ध म्हणतात. (८)

त्यावर सभिय परिव्राजकाने भगवन्ताच्या बोलण्याचें अभिनंदन आणि अनुमोदन करून व छट, तुष्ट, उल्लासित आणि प्रीतिसोमनस्य-युक्त होऊन भगवन्ताच्या आज्ञेची प्रथम विचारता.

१ लोभ, द्वेष, माह, अहंकार, कुदृष्टि, द्वेष आणि दुश्चरित हे सात उत्सर्ग जाणावेत. २ टीकाकार ' निव्विज्ज ' असा पाठ घेऊन ' इहलोक व परलोक जाणून ' असा अर्थ करतो.

५१८ किं पत्तिमाहु ब्राह्मण (इति सभियो) समणं केन कथं च ग्हातेको नि
नागो ति कथं पबुच्चति । पुट्ठो मे भगवा व्याकरोहि ॥ ९ ॥

५१९ बाहेत्वा सञ्चपापानि (सभिया ति भगवा) । विमरो साधुसमाहितो
ठिनऽत्तो ।

4. 100 संसारमनिच्च केरली मो । अस्सिरो तादि पबुच्चने से मला १०

५२० समितानि पहाय पुञ्चपार्य । विरजो ज या इमं परं च लोका ।
जानिमरणं उपतिरत्तो । समणो तादि पबुच्चते तपत्ता ॥ ११ ॥

५२१ निन्हाये सञ्चपापकानि । अश्लव बहिद्वा च सम्मत्तेने ।
देवमनुस्सेसु कप्पियेसु । कल्प नेति तमाहु ग्हातेको नि ॥ १२ ॥

१ सी०-नदात्तरो, २ अ०-गे०, ३ सी०-विप्रदाय,

५१८. कोगया गुणाया ब्राह्मिने ब्राह्मण होतो-असे सभिय
म्हणाया-भ्रमण कसा होतो, स्नानरु कसा होतो व नाग कोगाया
म्हणनात हैं, हे भगवन्, मी विचारतों, त्याचे मया उत्तर दे. (९)

५१९. सर्व पापांश्च वदिष्कार पाटन-हे सभिया, असे भगरान्
म्हणाया - विमर, उत्तम सीतीने समाहित, स्थिताना, संसारचे
अनिकमग कालन केरली व अनाश्रित अया जो, त्याचा ब्राह्मण
म्हणवान. (१०)

५२०. पुण्यपापाना त्याग कल्लन ज्ञान शान्तेय, इहवरलोक
जागून विगतज शान्तेय आगि जन्म-मरणाच्या पार गेटेय जो,
त्याग त्या गुणामुळे भ्रमण म्हणवान. (११)

५२१. सर्व जगात, यात व अश्वत्थीची सर्व फोरे धुकून पारून
जो विरुज्यरुद्र देवमनुष्यांन विकल्पाय ज्ञान नादी, त्याच स्वातंत्र्य
म्हणवान. (१२)

५२२ आगु न करोति किंचि लोके । सम्प्रसयोगे विसज्ज वन्धनानि ।
सम्बन्धन सज्जति विमुत्तो । नागो तादि पवुच्चैते तयत्ता ति ॥ १३
अथ खो सभियो परिव्याजको पे० भगवन्त उत्तरिं

पण्ह पुच्छि -

५२३ क खेत्तजिन वदन्ति बुद्धा (इति सभियो) । कुसल केन कण
च पडितो ति ।

मुनि नाम कथं पवुच्चति । पुट्ठो मे भगवा व्याकरोहि ॥ १४ ॥

५२४ खेत्तानि विचेय्यं केरलानि (सभिया ति भगवा) । दिव्य मानुसक
च ब्रह्मखेत्ता ।

सम्ब्रखेत्तमूच्यन्ता पमुत्तो । खेत्तजिनो तादि पवुच्चते तयत्ता १५

१ सी०-पउच्चति. २ अ०-'विजेय्य' तिऽपि ३ शे०-दिव्य

५२२ जो या लोकी कोणतेही पाप (आगस्) करीत नाही,
व सर्व सयोग व बधनें सोडवून कोठेही बद्ध होत नाही, विमुक्त
होतो, त्याला त्या गुणामुळे नाग (न + आगस्) म्हणतात. (१३)
त्यावर सभिय परिव्राजकांना. इत्यादिक भगवन्ताला आणखी
प्रश्न विचारला-

५२३ बुद्ध क्षेत्रजिन कोणाला म्हणतात- असें सभिय
म्हणाला-कुशल वसा होतो, पडित करत होतो, व मुनि कोणाला
म्हणतात, हे मी विचारतो त्याचें, हे भगवन्, मला उत्तर दे. (१४)

५२४. दिव्य, मानवी आणि ब्रह्मक्षेत्र हीं सर्व क्षेत्रें जाणून-
हे सभिया, असें भगवान् म्हणाला- जो सर्व क्षेत्रांच्या मूच्यवनापासून
मुक्त झाला, त्याला त्या गुणामुळे क्षेत्रजिन म्हणतात (१५)

- ५२५ कोसानि विचेय्य केवलानि । दिव्य मानसकं च ब्रह्मकोस ।
 (सव्य-) कोसमूलवचना पमुत्तो । कुसलो तादि पवुच्चते तयत्ता ॥ १६ ॥
- ५२६ तदुभयां विचेय्य पण्डरानि । अज्झत्तं वहिद्वा च सुद्धिपज्जो ।
 कण्हं सुक्कं उपातिवत्तो । पण्डितो तादि पवुच्चते तयत्ता ॥ १७ ॥
- ५२७ असत्तं च सत्तं च अत्वा धम्मं । अज्झत्तं च वहिद्वा च सव्यलोके ।
 देवमनुस्सेहि पूजियो सो । संगं जाळमतिच्च सो मुनी ति ॥ १८ ॥
- अथ सो सभियो परिव्राजको, पे०.. भगवन्तं उत्तरं पज्ज पुच्छि-
 ५२८ किं पत्तिनमाहु वेदगु (इति सभियो) । अनुविदित् केन कथं
 च विस्सियाति ।

आजानियो किं ति नाम होनि । पुट्ठो मे भगवा व्याकरोहि ॥ १९ ॥

१ रो०, म०—दुमपाणि. २ रो०—कण्डमुत्तं. अ०—कण्डमुत्तं.

५२५. दिव्य, मानसी आणि ब्रह्मकोस हे सर्व कोस जाणून,
 जो सर्व कोशाच्या मूल्यजनापासून मुक्त झाला, त्याला त्या गुणामुळे
 बुद्धाला म्हणतात. (१६)

५२६. आध्यात्मिक आणि बाह्य पंदरें (म्हणजे आयतनें) जाणून
 जो विशुद्धप्रज्ञ प्राप्तपुण्यांच्या पार जातो, त्याला त्या गुणामुळे पंडित
 म्हणतात. (१७)

५२७. सर्व लोकांनी अध्यात्मविषयक व बाह्यविषयक, साधूंचा व
 असाधूंचा, धर्म जाणून व संग-जाळाच्या पार जाऊन जो देवमनुष्यांना
 पूज्य होतो, तो मुनि होय. (१८)

त्यावर सभिय परिव्राजकानें.... इत्यादिक. .. भगवन्ताला आगसी
 प्रश्न विचारला—

५२८. कोशाच्या गुणांच्या प्राप्तीनें वेदपारंग म्हणवाना—असें सभिय
 म्हणाला—अनुविदित कशातुळे होतो, वीर्यवान् कसा होतो व आज्ञव्य
 कसा होतो, हे मी विचारतों त्याचें, हे भगवन्. मग उत्तर दे. (१९)

- ५२९ वेदानि विचेद्य क्षेत्रानि (सभिया ति भगना) । समणान यानिऽपत्ति ब्राह्मणान ।
 ५३० अनुविच्च पपचनामरूप । अज्जत्त वहिद्धा च रोगमूल ।
 सच्चरोगमूलवचना पमुत्तो । अनुविदितो तादि पवुच्चते तयत्ता २१
 ५३१ विरतो इध सच्चपापकेहि । निरयदुक्खमतिच्च विरियवा सो ।
 सो विरियवा प्रधानवा । धीरो तादि पवुच्चते तयत्ता ॥२२॥
 ५३२ यस्सऽस्सु हंतानि उधनानि । अज्जत्त वहिद्धा च सच्चमूल ।
 (सच्च-) सगमूलउधना पमुत्तो आजानियो तादि पवुच्चते ।
 तयत्ता ति ॥ २३ ॥

१ म०—छनानि.

५२९ जे श्रमणाचे किंवा ब्राह्मणाचे वेद असतील, ते सगळे जाणून—हे सभिया, असं भगवान् म्हणाला—व सर्व वेदाच्या पार जाऊन जो सर्व वेदनाविषयी बीतराग होतो, तो वेदपारंग होय (२०)

५३०. बाह्य व आन्तरिकी रोगाचें मूळ—प्रपच व नामरूप जाणून जो सर्व रोगाच्या मूलप्रनापासून मुक्त होतो, त्याला त्या गुणामुळे अनुविदित म्हणतात (२१)

५३१ जो इहपरलोकीं सर्व पापापासून विरत होतो व निरय-दुःखाच्या पार जातो, तो वीर्यवान् त्याचाच त्या गुणामुळे वीर्यवान् प्रधानवान् आणि धीर म्हणतात (२२)

५३२ आन्तरिकी आणि बाहेरचीं सर्वांचें मूळ असलेली संगकारणबंधनें तोडली जाऊन जो सर्व सगाच्या मूलप्रनापासून मुक्त झाला, त्याला त्या गुणामुळे आज्ञ्य म्हणतात. (२३)

अयं खो सभियो परिव्राजको-पे०-भगवन्त उत्तरिं पञ्च पुच्छि-
 ५३३ किं पत्तिमाहु सोत्थियं (इति सभियो) । अरिय केन कय
 च चरणवा ति ।

परिव्राजको किं ति नाम होति । पुट्ठो मे भगवा व्याकरोहि । २४

५३४ सुत्वा सब्बम्म अभिज्जाय लोके (सभिया ति भगवा) ।

सत्तज्जानयज्ज यदपि किंचि ।

अभिमुअरुपकयिं विमुत्त । वेणीय सब्बग्गिमाहु सोत्थियो ति । २५

५३५ छे वा आसवानि आठ्ठयानि । विद्वा सो न उपेति गम्भसेव्व ।

सज्ज ति विव पदुज्ज पक्क । कप्प नेति तेमाहु अरियो ति । २६

० रो० सोत्तिप २ रो०- अनिव

त्याव सभिय परिव्राजकाने इत्यादिक भगवन्ताला आणखी
 प्रश्न विचारण-

५३३ कोण या गुणाच्या प्राप्तीने श्रोत्रिय म्हटला जातो-असें
 सभिय म्हणाला आर्य कशामुळे होतो, आचरणान् कसा होतो,
 व परिव्राजक कसा होतो, हे मी विचारतो त्याचे, हे भगवन्,
 मला उत्तर दे (२४)

५३४ जे निदिन किंवा अनिदिन धर्म असतो ते सर्व ऐकून
 व जाणून-हे सभिया, असें भगवान् म्हणाला- जो त्यावर
 जय मिळून नि शरु, मिश्र व सर्वैर निर्दुःख होतो, त्याला
 श्रोत्रिय म्हणतात (२५)

५३५ जो विद्वान् आश्रय किंवा आश्रय याचा उच्छेद करून,
 गर्भमासाला गत नाही व जो (काम, रूपा व अहंता) अशी प्रिय
 परमव सहा उल्लूखून, निराला जाला नाही, तो आर्य होय (२६)

५३६ यो इय चरणेषु पत्तिपत्तो । कुसरो सम्प्रदा आजानानि धम्म ।
 'सम्प्रत्य न सज्जति विमुत्तो । पटिघा यस्स न सन्ति चरणया
 सो ॥ २७ ॥

८.४.२९

५३७ दुक्खवेपक यदायि कम्म । उद्ध अगो च निरिय चापि मज्जे ।
 परिवज्जेमि वां पस्सिज्जचारी । माय मानमयोऽपि लोभकोऽयं ।
 परियन्तमकासि नामरूप । त परिव्याजकमाहु पत्तिपत्त नि । २८
 अय खो सभियो परिव्याजको भगरतां भासित अभिनन्दित्वा
 अनुमोदित्वा अत्तमनो पमोदितो उदग्गो पीतिसौमनस्सनातो उट्ठापासना
 एरुत्त उत्तरासग करित्वा येन भगवा तेनऽज्जडि पणामे वा भगवन्त
 सम्मुखा सारुणाहि गायाहि अभित्थमि—

१ रो० सो०--अजानि २ म०-- विमुत्तचित्तो. ३ सी०--दुक्ख
 ४ अ०, म० परिव्याजयित्वा ५-५ म० मानपथ वित्थमकोप.

५३६. जो इहलोकी आचरणामध्ये पूर्णत्व पावतो, जो सर्वदा
 कुशल धर्म जागतो, जो कोठेही रह होत नाही, जो विमुक्त व
 ज्यादा प्रत्याधानबुद्धि नाही, तो आचरणवान् होय. (२७).

५३७ वर, खात्री, चारी बाजूम रित्वा मध्ये, जें काहीं दु ख
 काफ कर्म असल तें वर्ज्य धरून जो विचारपूर्वक वागतो, ज्यानें
 माया, मान, लोभ, क्रोध व नामरूप याचा अन्त केला, या पूर्ण वा-
 प्रत गेडे-यात्रा परिव्राजक म्हणतात (२८)

त्यावर सभिय परिव्राजकांनं भगरतांया भावणाचें अभिनदन व
 अनुमोदन करून व दृष्ट, सुष्ट, उल्लसित आणि प्रीनिसौमनस्ययुक्त होऊन,
 आसनावरून उठून, उतरणें एका खाद्यावर घेऊन व भगरतापुढें हात
 जोडून भगवताची तैवेच योग्य गाथानी स्तुति केली—

- ५३८ यानि च नीणि यानि च मट्ठि । सम्पण्णवाशमितौनि भूरिपञ्च ।
सम्पक्खस्सञ्चनिसित्तानि । ओसरणानि विनेय्य ओषत्तमंगा २९
५३९ अन्तगूऽसि पारगूऽसि दुक्खस्स । अरहाऽसि सम्मासमुदो खीणा-
सर्वं त मज्जे ।

जुनिमामुनिमा पट्टतपञ्चो । दुक्खस्सऽन्तपर अन्तरेवि मं ॥ ३०

५४० य मे कखितमज्जानि । विचिचिच्छे म अन्तरेसि नमो ते ।

मुनि मोनपपेसु पतिपत्तं । अखित आदिच्चवन्धु सोरतोऽसि ॥ ३१

१ म० — 'निसित्तानि २ म०—पयसगार'. ३ म० (व्याकरण)-
ओषत्तममगा । ओषत्तमगा वि या पाठा । ४ मी० — तारेवि, ५ म०,
सी०—विचिचिच्छे. ६ म०—पनियत्त.

५३८ हे विपुलप्रज्ञ, ही साठ आगि तीने, अगगसादार व
केरळ वन्यतामय शब्दावरच अगलून वाहगारी व उपाचा आसरा
अनेक धमणनी घेनडेण आदे, अशी मने (उचार) सोडून व ओष
त्तस्स गेगम ! (२९).

- ५४१ या मे कखा पुरे आसि त मे व्याकासि चकखुमा ।
 अद्वा मुनीऽसि सबुद्धो नयि नीवरणा तव ॥ ३२ ॥
- ५४२ उपायासा च ते सब्बे विद्धस्ता विनलीकता ।
 सीतिभूतो दमप्पत्तो णितिमा सच्चनिकमो ॥ ३३ ॥
- ५४३ तस्स ते नागनागस्स महावीरस्स भासतो ।
 सब्बे देवाऽनुमोदन्ति उभो नारदपम्बता ॥ ३४ ॥
- ५४४ नमो ते पुरिसाज्ज नमो ते पुरिसुत्तम ।
 सदेवकस्मिं लोकस्मिं नयि ते पटिपुग्गलो ॥ ३५ ॥

५४१ जी मला पूर्वी शका होती, तिचें चक्षुष्मन्तानें सभागत केलें खात्रीनें तू सनुद्ध मुनि आहेस कारण तुला आररणें नाहींत (३२).

५४२. तुजें सर्व शोक विध्वस्त जाडे आहेत, विनाश पावले आहेत तू शान्तिमय, दमप्राप्त, धृतिमान् आणि सच्चनिकम आहेस ! (३३)

५४३. त्या तुजें नागनागाचें महावीराचें भाषण नारद आणि पर्वत हे दोघे व सकल देव अनुमोदितान. (३४).

५४४ हे पुरुषाजन्म्या, तुज नमस्कार असो. हे पुरुषोत्तमा, तुला नमस्कार असो. या सदेवक लोकांत तुझासारखा दुसरा पुरुष नाहीं (३५)

१. कामच्छद, व्यापाद, अनुत्साह व आलस, भ्रान्तचित्तता, व कुशका हीं पाच आवरणें.

२. महाभारतात शान्तिपर्वत ह्या दोन ऋशींनी माहिती दिली आहे. (भाण्डारकर प्राच्य संशोधन मन्दिर प्रत, १२.३० पद्या.)

५४५ तुवं बुद्धो तुवं सत्त्वा तुवं माराभिभू मुनि ।

तुने अनुसये छेत्वा तिण्णो तारेसि^१मं पजं ॥ ३६ ॥

५४६ उपाधि ते समतिकन्ता आसवा ते पदादिता ।

सीहोऽसि अनुपादानो पहीनमयभेरवो ॥ ३७ ॥ -

५४७ पुण्डरीक यथा वागु तोये न उपलिप्पति ।

एवं पुञ्जे च पापे च उभये त्वं न लिप्पसि ।

पादे वीर पसारहि समियो वन्दति सत्त्वनो^२ति ॥ ३८ ॥

अथ खो समियो परिव्याजको भगवतो पादेसु सिरसा निपतित्वा
भगवन्तं एतदवोच-अभिकन्तं भो गोतम....पे०....धम्म च भिवसु-
संयं च, लभेय्याहं भन्ते भगवतो सन्तिके पम्पज्जं, लभेय्यं उप-
संपदं^३ति । यो खो समिय अज्जतिविगपुय्यो इमस्मि धम्मविनये

१ म०-मायाभिभू. २ सी०, म०-उपधि. ३ म०-उपलिप्पति.
४ म०- लिप्पति.

५४५. तू बुद्ध, तू शास्त्रा, तू माराचा पराभव करणारा मुनि,
तू अनुशय तोडून तरून गेलेला या लोकांना तारीत आहेस. (३६).

५४६. तू उपाधि मागे टाकली आहेस. तू आश्रय तोडले आहेस,
तू उपादाननिरहित, भयभैरयनिहीन सिंह आहेस. (३७).

५४७. सुन्दर पुण्डरीक (कमळ) जसे पाण्यांत बद्ध होत नाही,
तसा तू पुण्य आणि पाप या दोहोंत बद्ध होत नाहीस ! हे वीरा,
पाप पुढे कर. हा समिय तुला शास्त्राच्या बन्दन करतो. (३८).

त्यावर समिय परिव्राजक भगवंताच्या पायावर डोकें टाऊन भग-
वंताला म्हणाला-धन्य ! धन्य भो गोतम.....इत्यादि.....मिक्षु-
संघाला शरण जातो, सदा भगवन्तापाशीं प्रव्रज्या मिळायी व उपसंपदा
मिळायी. “ हे समिया, जो दुसऱ्या पयांतीउ परिव्राजक या धर्म-

आकखति पच्चज्ज, आकखति उपसपद, सा चत्तारो मासे परिवसन्ति,
 चतुन्न मासान् अन्वयेन आरद्धचित्ता भिक्षू पच्चाजेन्ति, उपसपादेति
 भिक्षुभावाय । अपि च मे त्वं पुण्णल्लवेमत्तना विदिता । गच्छे मन्ते ।
 अज्जतिथिगपुब्बा, इमस्मिं धम्मविनये आकखन्ता पच्चज आगम्य ता
 उपसपद, चत्तारो मासे परिवसन्ति चतुन्न मासान् अन्वयेन आरद्ध
 चित्ता भिक्षू पच्चाजेन्ति, उपसपादेन्ति भिक्षुभावाय, अह चत्तारि
 वस्तानि परिवसिस्सामि, चतुन्न वस्मान् अन्वयेन आरद्धचित्ता भिक्षू
 पच्चाजेन्तु, उपसपादेन्तु भिक्षुभावाया नि । अल्लस्य गो सभियो परि-
 व्वाजको भगतो सन्तिके पच्चज्ज अल्लस्य उपसपद • पै० अज्ज-
 तरो खो पनायस्मा सभियो अरहत अहोसी नि ।

सभियसुत्त निष्ठित ।

१ सी० - बेल्ग

विनयात् प्रव्रज्या व उपसपदा घेऊ इच्छितो, तो चार महिने उमेदवारी
 करतो चार महिने होऊन त्याच्या आचरणाने भिक्षूंचे समाधान
 झाले असता, ते त्याला प्रव्रज्या देतात व भिक्षु होण्यासाठी उपसपदा
 देतात, परन्तु विशिष्ट व्यक्तींकरिता विशिष्ट धोरण ठेवणे बरे हें मी
 जाणतो. " " भद्रन्त, जर आपल्या विनयात् प्रव्रज्या व उपसपदा
 घेऊ इच्छिणारे अन्य पयाती परिव्राजक चार महिने उमेदवारी
 करतात, व चार महिन्यांनंतर भिक्षूंचे समाधान झाले असता ते
 त्यांना प्रव्रज्या देतात, व भिक्षु होण्यासाठी उपसपदा देतात, तर मी
 चार वर्षे उमेदवारी करतो, चार वर्षांनंतर भिक्षूंचे समाधान झाले
 असता, ते मला प्रव्रज्या देवोन व भिक्षु होण्यासाठी उपसपदा देवोत. "
 सभिय परिव्राजकाला भगवत्तापाशी प्रव्रज्या मिळानी, उपसपदा
 मिळाली इत्यादि आयुष्मान् सभिय अरहन्तांपैकी एक झाला "

सभियसुत्त समाप्त

V. 2. 10b --- ३३

[७. सेलसुत्त] (any १० ७०-७५)

एवं मे सुवं । एकं सपयं भगवा अंगुतरापेसु चारिकं चरमानो महता भिक्षुसंघेन सद्धिं अट्टतेय्यसेहि भिक्षुसतेहि येन आपणं नाम अंगुतरापानं निगमो तदवसरि । अस्तोसि खो केणियो जटिण्यो- समणो खलु भो गोतमो सक्कयुत्तो सक्कयुज्ज पव्वजितो अंगुतरापेसु चारिकं चरमानो महता भिक्षुसंघेन सद्धिं अट्टतेय्यसेहि भिक्षुसतेहि आपणं अनुपत्तो; तं खो एनं भवन्तं गोतमं एवं कल्याणो कित्तिसद्धो अभ्युगतो-इतिःपि सो भगवा अरहं सम्मासंबुद्धो विजाचरण-संपन्नो सुगतो लोकविद् अनुत्तरो पुरिसदम्मसारवि सत्त्वा देवमनु-स्सानं बुद्धो भगवा । सो इमं लोकं सदेवकं समारकं सत्रल्लकं सस्समण-व्रात्तागि एजं सदेवमनुस्स सयं अभिज्जा सत्थिरुत्ता पवेदेनि, सो

३३

[५. सेलसुत्त]

असें मीं ऐकळे आहे. एके समयी भगवान् अंगुतराप देशात मोठ्या भिक्षुसंघासह म्हणजे साडेचारार्शे भिक्षूसह प्रवास करीत असतां 'आपण' नांवाच्या अंगुतरापान्या शहराजवळ आला. केणिय जटिलाने असें ऐकलें कीं, श्रमण गोतम शाक्यपुत्र शाक्यकुटुंबांतून परित्राजक झालेला अंगुतराप देशात मोठ्या भिक्षुसंघासह म्हणजे साडेचारार्शे भिक्षूसह, प्रवास करीत असता 'आपणा'ला आला आहे आणि त्या भवान् गोतमाची अशी कल्याणकारक कीर्ति फैलावली आहे--"याप्रमाणें तो गगवान्, अहंन्, सम्यक्-संबुद्ध, विद्याचरण-संपन्न, सुगत, लोकविद्, श्रेष्ठ, दमन कारण्यास योग्य अशा पुरुषाचा सारथी, देवांचा आणि मनुष्यांचा गुरु, बुद्ध गगवान् आहे. तो हें

११.२०

वम्म देसेति आदिकल्याण मज्जेकल्याण परियोसानकल्याण (सार्थं सव्य-
ज्जन केवलपरिपुण्ण परिसुद्ध ब्रह्मचरिय पकासेति, साधु खो पन
तयारूपान अरहत दस्सन होती ति ।

अथ खो केणियो जटिलो येन भगवा तेनुपसकमि, उप-
सकमिवा भगवता सद्धिं सम्मोदि, सम्मोदनीय कथं साराणीय
वीतिसारेत्वा एकमन्त निसीदि । एकमन्त निसिन्न गो केणिय
जटिल भगवा धम्मिया कथाय सदस्सेसि समादपेसि समुत्तेजेसि
सपहसेसि । अथ खो केणियो जटिलो भगवता धम्मिया कथाय
सन्दरिसितो समादपितो समुत्तेजितो सपहसितो भगवन्त एतदवोच—
अत्रिवासेतु मे भव गोतमो स्वातनाय भत्तं सद्धिं भिक्खुसव्वेना ति । एव
वुत्ते भगवा केणिय जटिल एतदवोच—महा खो केणिय भिक्खुसव्वो अट्ठ-
तेज्जसानि भिक्खुसतानि, त्वं च खो नाशणेसु अभिप्पसन्नो ति ।

सदेवक, समारक, सत्रहक जग आणि सत्रमण नाक्षणी सदेवमनुष्य-
प्रजा स्वतः ज्ञानार्थे साक्षात्कार करून घेऊन जाणतो व उपदेशितो,
तो आदिकल्याण, मध्यकल्याण, पर्यवसानकल्याण असा धर्म उपदेशितो
व सार्थ, सव्यजन, केवल परिपूर्ण ब्रह्मचर्य प्रकाशित करतो अशा
अहंत्ताचे दर्शन लाभदायक आहे ”

तेव्हा केणिय जटिल भगवन्तापाशी आला. येऊन त्याने भगवन्ताला
कुशल प्रश्न विचारले, आणि कुशल प्रश्नादिक सभाषण आटोपून
तो एका बाजूला बसला. एका बाजूस बसलेल्या केणिय जटिलाला
धार्मिक भाषणाच्या द्वारे भगवन्ताने सन्मार्ग दाखविला, उपदेश केला,
उत्तेजित केले व सप्रहर्षित केले तेव्हा भगवन्ताकडून धार्मिक भाषणाच्या-
द्वारे सन्मार्ग दाखविला गेलेला, उपदेश केला गेलेला, उत्तेजित केला गेलेला
व सप्रहर्षित केला गेलेला असा केणिय जटिल भगवन्ताला म्हणाला—

दुतियऽपि खो केणियो जटिलो भगवन्त एतदवोच—किंचापि भो
 गोतम महाभिक्षुसघो अट्टतेज्जसानि भिक्षुसतानि, अह च ब्राह्मणेसु
 अभिप्पसन्नो, अग्निवासेतु मे भव गोतमो स्वातनाय भत्त सद्धिं भिक्षु-
 सघेना ति । दुतियऽपि खो भगवा केणिय जटिल एतदवोच—महा खो
 केणिय भिक्षुसघो अट्टतेज्जसानि भिक्षुसतानि, त्व च खो ब्राह्मणेसु
 अभिप्पसन्नो ति । ततिय पि खो केणियो जटिलो भगवन्त एतदवोच—
 किंचापि भो गोतम महाभिक्षुसघो अट्टतेज्जसानि भिक्षुसतानि, अह
 च खो ब्राह्मणेसु अभिप्पसन्नो, अग्निवासेत्वेव मे भव गोतमो स्वातनाय
 भत्त सद्धिं भिक्षुसघेना ति । अग्निवासेसि भगवा तुण्डीभावेन । अथ
 खो केणियो जटिलो भगवतो अग्निवासन विदित्वा उट्ठायासना येन
 सन्नो अस्समो तेनुपसक्रमि । उपसक्रमित्वा भित्तामच्चे वातिसालोहिते
 पादौ

भवान् गोतमाने भिक्षुसघासह उद्याला माये आमन्त्रण स्वीकारावे त्यावर
 भगवान् केणिय जटिलाळा म्हणाला, हे केणिय, भिक्षुसघ मोठा,
 साडेवाराशें भिक्षू आणि तू तर ब्राह्मणाचा भक्त दुसऱ्यादाही
 केणिय जटिल भगवन्ताला म्हणाला—भो गोतमा, जरी मोठा
 भिक्षुसघ, साडेवाराशें भिक्षू, आणि मी ब्राह्मणाचा भक्त, तरी भवान्
 गोतमाने भिक्षुसघासह माझे आमन्त्रण स्वीकारावे दुसऱ्यादाही
 भगवान् केणिय जटिलाळा म्हणाला—हे केणिय, भिक्षुसघ मोठा,
 साडेवाराशें भिक्षू आणि तू तर ब्राह्मणाचा भक्त तिसऱ्यादाही
 केणिय जटिल भगवन्ताला म्हणाला—भो गोतमा, जरी मोठा भिक्षु
 सघ, साडेवाराशें भिक्षू आणि मी ब्राह्मणाचा भक्त, तरी भवान् गोतमाने
 भिक्षुसघासह उद्या माझे आमन्त्रण स्वीकारावे. काहीही न घोरतां
तें भगवत्तानें स्वीकारलें तेव्हा भगवन्तानें आपलें आमन्त्रण

आमत्तेसि—सुणन्तु मे भोन्ते मित्तामच्चा वातिसागेहिता, समणो मे गोतमो निमतितो स्वातनाय मत्त सद्धि भिक्खुसघेन, येन मे वाय-वेय्यागटिक करेय्याथा ति । एव भो ति खो वेणियस्स जटिलस्स मित्तामच्चा वातिसालोहिता वेणियस्स, जटिलस्स पटिस्सुत्ता अप्पेक्खे उद्धनानि^१ खणन्ति, अप्पेक्खे कट्टानि पाणेति, अप्पेक्खे माज्जनानि धोरति, अप्पेक्खे उदक्कमणिर पतिट्ठापेन्ति, अप्पेक्खे शासनानि पज्जापेन्ति, केणियो पन जटिला साम येन मण्डलमात्र पटियादेति ।

तेन खो पन समयेन सेलो ब्राह्मणो आपणे पटिवसति, तिण्ण वेदान पारगु सनिघण्टुवेदुभान सारखरप्पभेदान इतिहामपचमान पदक्को वेय्याकरणो लोकायतमहापुरिसल्लसण्णेसु अत्रयो तीणि माणसरत्तसत्तानि मन्ते वाचेति । तेन खो पन समयेन केणियो जटिलो सेले

१ म०—भरतो

स्त्रीशारलें असें जाणून वेणिय जटिल आसनावरून उठग व आपल्या आश्रमाकडे गेला आश्रमाग जाऊन तो आपल्या मित्रांना व सग्यासोयन्यांना म्हणाला—माये मित्र आणि सगेसोयरेहो, ऐसा उया मी श्रमण गतेमारा भिक्षुसंघासह जेवण्याचें आमन्त्रण दिलें आहे, त्यासाठी तुम्ही मला वाया त्रिजवून मदत करा “ठीक आहे” असें म्हणून त्या वेणिय जटिलाच्या मित्रांपैरी आणि सग्यासोयन्यांपैरी काहीं चुली तयार करू लागले, काहीं लाकडे कोडू लागले, काहीं भाडी साफ करू लागले, काहीं पाणी भरू लागले, व काहीं आसनें माडू लागले परंतु वेणिय जटिल स्वतःच भटप तयार करू लागला

त्या काळीं सेल (शैल) नावाचा ब्राह्मण ‘आवणा’त राहत असे. तो

ब्राह्मणे अभिप्रसन्नो होति । अथ सो सेले ब्राह्मणो तीहि माणवक-
सतेहि परिवुतो ज्ञागिहार अनुचक्रमणानो अनुचिचरमानो येन केणियस्स
जटिलस्स अस्समो तेनुपसक्रमि । अदमा खो सेले ब्राह्मणो केणियस्समिगे
जटिले अप्पेकचे उद्धनानि खणन्ते पे० अप्पेकचे आसनानि पज्जा-
पेन्ते, केणिय पन जटिल साम येव मण्डलमात्र पटियादेत्त । दिस्वान
केणिय जटिल एतदवोच—विन्तु भोतो केणियस्स आवाहो वा भविस्सति,
विवाहो वा भविस्सति, महायज्जो वा पच्चुपट्टितो, राजा वा माग्गो
सेनियो विविसारो निमन्तितो स्वातनाय सद्धि बलकायेना ति । न मे
सेल आवाहो भविस्सति, नऽपि विवाहो भविस्सति, नऽपि राजा
माग्गो सेनियो विविसारो निमन्तितो स्वातनाय सद्धि बलकापेन, अपि
च खो मे महायज्जो पच्चुपट्टितो अति । समणो गौतमो सक्कपुत्तो

१ म०—केणियस्स जटिलस्स अस्समे.

निघटुकुटुभांसह अक्षरप्रभेदासह व पाचव्या इनिहामासह, तीन
वैदात पारंगत, पदे जाणणारा, वेवासरण, लोकायत व महापुरुषाची
रक्षणें यात निष्णात असून तीनशें विद्याप्यांता वेद शिष्यीन होना
त्या वेजीं केणिय जटिल सेल ब्राह्मणाचा भक्त होता तेहा सेल
ब्राह्मण तीनशें विद्याप्यांसह निरावयास निष्ठाग असता, फिरत फिरत
केणिय जटिलान्या आश्रमाच्या बाजूस आला सेल ब्राह्मणानें
केणियाच्या आश्रमातीत काहीं जटिल जुळी तयार करीत आहेत
इत्यादि परंतु केणिय जटिल स्वतःच मंडप तयार करीत आहे,
हें पाहिलें. पाहून तो केणिय जटिलाला म्हणाला—“भवान् केणियाच्या
आश्रमात मुलाचा किंवा मुलीचा निवाह ब्रह्मत्याचा आहे काय ?
किंवा मोठा यज्ञ होणार काय ? अथवा उद्या सैन्यासह मगधराजा

१ कवीना उपयोगी पदणारे शब्द (टीका)

सक्यकुला पम्बजितो अंगुत्तरापेसु चारिकं चरमानो महता भिक्षुसंघेन
सद्धिं अट्टतेज्जसेहि भिक्षुसतेहि आपण अनुप्पत्तो । तं खो पन भवन्तं
गोतमं....पे०.....बुद्धो भगवांति । सो मे निमन्तितो स्यातनाय सद्धिं
भिक्षुसंघेना ति ।

बुद्धो'ति खो केणिय वदेसि । बुद्धो'ति भो सेल वदामि ।
बुद्धो'ति भो केणिय वदेसि । बुद्धो'ति भो सेल वदामी ति ।
अय खो सेलस्स ब्राह्मणरस एतदहोसि-घोसोऽपि खो एसो दुल्लभो
लोकरिंम यदिदं बुद्धो'ति । आगतानि खो पन अस्माक मन्तेसु वृत्तिस-
महापुरिसलक्षणानि येहि समन्नागतस्स द्वे'व गतियो भवन्ति,
अनज्झा । सचे अगार अज्झावसति, राजा होनि चक्रवर्त्ती वम्मिको
धम्मराजा चातुरन्तो विजितावी जनपदत्पावरियप्पत्तो सत्तरतनसमन्ना-
गतो । तस्सिमानि सत्त रतनानि भवन्ति, सेव्यधीद चक्ररतनं,

श्रेणिय विविसार ह्याला आमन्त्रण आहे काय ? " "हे सेला, माझ्याकडे
मुलाचें किंवा मुलीचें लग्न नाही, किंवा सैन्यासह मगवराजा श्रेणिय
विविसार ह्यालाही येथें उद्या आमन्त्रण नाही; परंतु येथें मोठा यज्ञ आहे
खरा. श्रमण गोतम शाक्यपुत्र शाक्य कुलातून परिव्राजक झालेला
अंगुत्तराप देशात मोठ्या भिक्षुसंघासह म्हणजे साडेवारांशें भिक्षूसह प्रवास
करित असतां 'आपणा'ला आला आहे, आणि त्या भवान् गोतमाची
अशी कीर्ति....इत्यादि...बुद्ध भगवान् आहे. त्याला भिक्षुसंघासह
उद्याला मी आमन्त्रण दिलें आहे. "

" हे केणिया, बुद्ध म्हणतोस ? " " भो सेला, होय; मी बुद्ध
म्हणतो. " हे केणिया, बुद्ध म्हणतोस ? " भो सेला, होय; मी
बुद्ध म्हणतो. " त्यावर सेल ब्राह्मणाग्रा असें वाटलें कीं, बुद्ध हा
शब्द देखील इहलोकी दुर्लभ आहे. आमच्या अध्ययनांत महापुरुषांची

हगिरतनं, अस्सरतनं, मणिरतनं, इथिरतनं, गहपतिरतनं, परिणायक-
रतनमेव सत्तम । परोसहस्स खो पनडस्स पुत्ता भवन्ति सूरा
वीरगल्लपा परसेनपमद्वना । सो इम पठमि सागरपरियन्त अदण्डेन
असत्थेन धम्मेन अभिविजिय अज्ञावसति । सचे खो पनागारस्मा
अनगारिय पव्वजति अरह होति सम्मासबुद्धो लोके विवत्तच्छंदो ।

एत पन भो केणिय एतरहि सो भव गोतमो विहरति अरह सम्मा-
सबुद्धो ति । एव वुत्ते केणियो जटिलो दक्खिण वाह पगगहेवा सेल ब्राह्मण
एतदवोच—येन सा भो सल नीलवनराजी ति । अप सो सेलो ब्राह्मणो
तीहि माणवकसत्तेहि सिद्धि येन भगवा तेनुपसक्मि । अथ खो सेलो
ब्राह्मणो ते माणवके आमन्तेसि—अप्पसदा भोन्तो आगच्छन्तु पदे पद
निक्खिपन्ता, दुरासदा हि ते भगवन्तो सीहा व एकचरा, यदा चाह

१ म०—विषट्छदो १०००—१००३ गाथा पदा.

वत्तीस लक्षणं येतात त्याही सपन्न अशा महापुरुषाच्या दोनच गती
होतात, तिसरी होत नाही । जर तो गृहस्थाश्रमी राहिला तर
धार्मिक, धर्मराजा, चारही दिशांचा मालक, जयशाही, सर्व राज्या-
वर स्वामित्व मिळविलेला व सात राजांनी सपन्न असा चक्रवर्ती राजा
होतो त्याची ही सात रत्ने असतात ती अशी —चक्ररत्न, हस्ति-
रत्न, अश्वरत्न, मणिरत्न, खीरत्न, गृहपतिरत्न व सातवें परि-
णायकरत्न. त्याला शूर, वीर, परसेनेचें मर्दन करणारे असे एक
हजाराहून जास्त पुत्र असतात तो दण्डावाचून, दाखावाचून ही
सागरापर्यंतची पृथ्वी धर्माचे जिंकून राहतो पण जर तो घर सोडून
अनागारिक प्रव्रज्या घेईल तर जंगल (अज्ञानाचा) पडदा दूर सारणारा
अर्हन् सम्यक्सम्बुद्ध होईल.

१ प्रमुखा शब्दाच्याला 'परिणायक' असे म्हणतात

भो समणेन गोतमेन सद्धिं मन्तेय्य, मा मे भोतो अंतरन्तरा कथ
 ओपातेय, कथापरियोसान मे भवन्तो आगमेत्तु ति । अय खो सेलो
 ब्राह्मणो येन भगवा तेनुपसवमि । उपसवमित्वा भगवता सद्धिं सम्मोदि,
 सम्मोदनीय कथ साराणीय वीतिसारेत्वा एकमतं निसीदि । एकमतं
 निरिन्नो खो सेलो ब्राह्मणो, भगवतो काये द्वत्तिसमहापुरिसल्लखणानि
 सम्मन्नेसि । अदसा खो सेलो ब्राह्मणो भगवतो काये द्वत्तिसमहापुरिस-
 ल्लखणानि येभ्य्येन ठपेत्वा द्वे, द्वीसु महापुरिसल्लखणेसु वसति विचि-
 विच्छति नाप्रमुच्चति न सपसीदति—कोसोहिते च वत्थगुह्ये, पट्टत
जिह्वताय च । अय खो भगवतो एतदहोसि—पस्सति खो मे अय

“ भो केणिया, तो भवान् गोतम अहंन् सम्यक्सुबुद्ध धोठें
 राहतो ? ” असं म्हटल्यावर केणिय जटिल उजवा हात पुठें धरून
 सेल ब्राह्मणाला म्हणाला—“ भो सेला, ही जी नील यनराजि दिसते
 तिकडे ” त्यावर तीनशें विद्यार्थ्यांसह सेल ब्राह्मण भगवतापाशी
 आला तेव्हा सेल ब्राह्मण त्या विद्यार्थ्यांना म्हणाला—तुम्ही आयाज
 न करता पावळामागें पावळें टाकून चला, कारण ते भगवत सिंहा
 सारखे एकचर असून दुर्गम आहेत, आणि मी जेव्हा श्रमण गोतमा-
 वरावर बोलें, तेव्हा तुम्ही मज्जे बोट नका, आमच सभाषण
 सपण्याची वाट पहा तेव्हा सेल ब्राह्मण भगवताजवळ आला
 येऊन त्यानें भगवताज कुशल प्रश्न विचारले कुशल प्रश्नादिव
 सभाषण आणोपून तो एका बाजूस उरला एका बाजूस बसून सेल
 ब्राह्मण भगवन्ताच्या शरिरावर महापुरपाचीं वत्तीस लक्षणे पाहू
 लागला सेल ब्राह्मणानें भगवताच्या शरिरावर वत्तीसपैकीं दोन
 खराज करून बायीचीं महापुरपाचीं लक्षणे पाहिळीं पण
 कोशावहित वत्थगुह्य व प्रभूतजिह्वा या दोन महापुरपलक्षणांपैकीं

सेल्यो ब्राह्मणो द्वत्तिसमहापुरिसल्लवखणानि येभुम्येन ठपेत्वा द्वे, द्वीसु महापुरिसल्लवखणेषु पखति विचित्रिच्छति नाप्रमुचति न सपसीदति—कोसोहिते च वत्थगुह्ये पट्टतज्जिह्वताय चा ति । अथ खो भगवा तथा रूप इद्धाभिसखार अभिसखासि यथा अद्दस सेल्यो ब्राह्मणो भगवतो कोसोहित वत्थगुह्य । अथ खो भगवा जिह्व निनामेत्वा उभोऽपि कण्णसोतानि अनुमसि पटिमसि, उभोऽपि नासिकसोतानि अनुमसि पटिमसि, वेवल्लपि नलाटमण्डल जिह्वाय छादेसि । अथ खो सेल्लस ब्राह्मणस्स एतदहोसि—समजागतो खो समणो गोतमो द्वत्तिसमहापुरिसल्लवखणोहि परिपुण्णेहि, नो अपरिपुण्णेहि, नो च खो न जानामि बुद्धो वा नो वा । सुत खो पन मे त ब्राह्मणान बुद्धान महल्लुकान आचरियपाचरियान भासमानान—ये ते भवति अरहन्तो सम्मासबुद्धा ते सके

त्याला शका येऊ लागली त्याची खात्री होईना तेव्हा भगवताला वाटलं की, हा सैल ब्राह्मण वत्तीसपैकी दोन खेरीज करून बाकीची माझी महापुरुषलक्षणे पाहतो, पण कोशावहित वस्त्रगुह्य व प्रभूतजिह्वा या दोन महापुरुषलक्षणाविषयी त्याला शका येते, विश्वास वाटत नाही, तेव्हा भगवन्ताने असा काही शब्दचमकार केला की, जेणेकरून सैल ब्राह्मण भगवन्ताचे कोशावहित वस्त्रगुह्य पाहू शकला, आणि भगवन्ताने जीभ बाहेर काढून जिभेने दोही कानांना स्पर्श केला व दोन्ही नाकपुड्यांना स्पर्श केला, व सर्व वपाळ जिभेने झाकले तेव्हा सैल ब्राह्मणाला वाटलं की, हा श्रमण गोतम अपरिपूर्णानी नव्हे तर परिपूर्ण वत्तीस महापुरुषलक्षणानी युक्त आहे पण तो बुद्ध आहे की नाही हे मला समजत नाही परंतु वयोवृद्ध म्हातारे आचार्य प्राचार्य ब्राह्मण बोटत असता मी ऐकले आहे की, जे अर्हन् सम्यक्सुद्ध असतात, त्याची स्तुति केली असता ते

वण्णे भञ्जमाने अत्तानं पातुकोन्ती नि, यन्ननाह ममण गोतम
सम्मुखा मारुप्पाहि गाथाहि अभि गयेय नि । अथ गो मेगे प्राक्षणी
भगवन्त सम्मुखा सारुप्पाहि गाथाहि अभित्थवि-

५४८ परिपुण्णकायो मुरुचि सुजानो चारुदस्सनो । १ ॥
सुवण्णवण्णोऽसि भगवा सुमुग्गदाढोऽसि मिरियवा ॥ १ ॥

५४९ नरस्स हि सुजातस्म ये भवन्ति मियजना ।
सग्गे ते तव फायस्मि महापुरिसग्गणा ॥ २ ॥

५५० पसज्जनेत्तो मुमुग्गो ग्गहा उज्जु पतापवा ।
मग्गे समणसघस्स आदिच्चो व विरोचमि ॥ ३ ॥

५५१ कन्याणदस्सनो भिक्खु कंचनसन्निभत्तचो ।
किं ते समणभावेन एव उत्तमग्गिणो ॥ ४ ॥

स्वतः ला प्रकट करतान. म्हणून मी श्रमण गोतगाची योग्य गायानी
समक्ष स्तुति करावी हें चागळें. नेह्दा सेव माळगानें भगवताची
योग्य गायानी समक्ष स्तुति केरी--

५४८ हे भगवन्, तू परिपूर्णवाय, मुरुचि, सुजान, चारु-
दर्शन, सुगर्णगर्ण, सुशुद्धदन्त व वीर्यवान् आहोस ! (१)

५४९. सुजान मनुष्याची जी लक्षणें अमनान, तीं सर्व महापुरुष-
लक्षणें तुझ्या देहावर आहेत ! (२)

५५०. प्रसज्जनेत्र, मुमुग्ग, भव्य, शरळ आणि प्रतापवान् जमा
तू श्रमणसंघाच्या गर्भें सूर्योदाराप्रमाणे प्रकाशतोम ! (३)

५५१. तू कन्याणदर्शनकारक व गोण्यामारग्या कानीचा भिक्खु
आहोस अशा उत्तम कान्तिमपनाच्या तुला हें आमज्य वदाल
हवें ! (४)

५५२ राजा अरहसि भवितु चक्रवर्ती रयेसमो ।

चातुरन्तो विजितावी जम्बुसण्डस्स इस्सरो ॥ ५ ॥

५५३ स्वतिया भोजराजानो अनुयुत्ता भवन्ति ते ।

राजाभिराजा मनुजिन्दो रज्ज कारेहि गोतम ॥ ६ ॥

५५४ राजाऽहमस्मि सेला (ति मग्ग) धम्मराजा अनुत्तरो ।

वम्मेन चक्र वत्तेमि चक्रं अप्पनिवत्तिथ ॥ ७ ॥

५५५ सबुद्धो पटिजानासि (इनि सेलो ब्राह्मणो) धम्मराजा अनुत्तरो ।

धम्मेन चक्र वत्तेमि इति भापसि गोतम ॥ ८ ॥

५५६ को तु सेनापति भोतो सावको सत्थुदन्वयो ।

को ते इमं अनुवत्तेति धम्मचक्रं पवसित ॥ ९ ॥

१ म०—जम्बुसण्डस्स. २ म०—सत्थुदन्वयो, ये० गा०—सत्थुरन्वयो
३ म०—पयसिपं

५५२ तू रपर्यभ, चारही दिशावर सत्ता चाळविणारा, विजयी, जम्बुद्वीपाचा ईश्वर असा चक्रवर्ती राजा होण्यास योग्य आहेस. (५)

५५३. हे गोतमा, क्षत्रिय आणि गाढलिक राजे (भोजराजे) तुझे अकित होवोत, राजाभिराज मनुजेन्द्र होऊन तू राज्य कर ! (६)

५५४. हे सेला, मी राजा आहे—असें भगवान् म्हणाला—मी अनुत्तर वर्मराजा आहे. पूर्वी कोणीही न चाळ केलेले असें चक्र मी धर्मानुसार चाळ करीत आहे. (७)

५५५ तू आपणाला सबुद्ध म्हणवतोस—असें सेल ब्राह्मण म्हणाला—तू आपणाला अनुत्तर धर्मराजा म्हणवतोस, च हे गोतमा, आणि धर्मानुसार चक्र चाळ करतो, असें म्हणतोस, (८)

५५६ तर मग शास्त्राच्या मागेमागे जाणारा सेनापति म्हणता येईल अशा तुझा श्रावक कोण ? जे तू धर्मचक्र चाळ केलेस, ते तुझ्या मागेमागे कोण चाळ ठेवील ? (९)

- ५५७ मया पवर्तितं चक्रं (सेला ति भगवा) धम्मचक्रं अनुत्तर ।
 सारिपुत्तो, अनुवत्तेति अनुजातो तथागतं ॥ १० ॥
- ५५८ अभिज्ञेयं अभिज्ञातं भावेतब्बं च भावितं । *To free.*
 पुहातब्बं पुहीनं मे तस्मा बुद्धोऽस्मि ब्राह्मण ॥ ११ ॥
- ५५९ विनयस्सु मैयि कंखं अविमुचस्सु ब्राह्मण ।
 दुल्लभं दस्सनं होति संबुद्धानं अभिण्हसो ॥ १२ ॥
- ५६० येसं वे दुल्लभो लोके पातुभावो अभिण्हसो ।
 सोऽहं ब्राह्मण संबुद्धो सल्लकत्तो अनुत्तरो ॥ १३ ॥
- ५६१ ब्रह्मभूतो अतितुलो मारसेनप्पमदनो ।
 सग्गामित्ते वसी कत्वा भोदामि अकुतोभयो ॥ १४ ॥

१ रो०-मयी, २ रो०, ती०-वो.

५५७. मी जें चक्र— हे सेला, असें भगवान् म्हणाला—
 जें अनुत्तर धर्मचक्र प्रवर्तित केलें, तें तथागताच्या मागेमागे जाणारा
 शारिपुत्र चाव्ढं ठेवील. (१०)

५५८. हे ब्राह्मणा, जें अभिज्ञेय तें मी जाणलें, जें भावनीय
 त्याची भावना केली, व जें त्याज्य त्याचा मी त्याग केला, आणि
 म्हणून मी बुद्ध आहे. (११)

५५९. हे ब्राह्मणा, माझ्याविषयी शंका सोड, आणि श्रद्धा धर;
 कारण, संबुद्धांचें दर्शन वारंवार होणें काठिण आहे. (१२)

५६०. हे ब्राह्मणा, ज्याचा या जगात वारंवार प्रादुर्भाव दुर्लभ
 अशापैकी, मी एक अनुत्तर, (हृदयातील) शल्य काढणारा संबुद्ध
 आहे. (१३)

५६१. ब्रह्मभूत, अनुपम व मारसेनेचें मर्दन करणारा असा मी
 सर्व शत्रूवर जय मिळवून व अकुतोभय होऊन ध्यानदांत आहे. (१४)

नीच आसन गहेत्वा एकमन्त निसीदि । एकमन्त निसिन्न खो केणिय
जटिल भगवा इमादि गायाहि अनुमोदि—

५६८ अग्निद्वत्तमुखा यज्जा सान्ति चन्द्रसो मुख ।

राजा मुख मनुस्सान नदीन सागरो मुख ॥ २१ ॥

५६९ नखत्तान मुख चन्दो आदिचो तपत मुख ।

पुञ्ज आरुखमावान सयो वे यजत मुख ति ॥ २२ ॥

अय खो भगवा केणिय जटिल इमादि गायाहि अनुमोदित्वा
उड्ढाय आसना पक्कामि । अय खो आपस्मा सेओ सपरिसो एको
वूपकटो अप्पवत्तो आतापी पहितत्तो निहरन्तो न चिरस्सेव यस्सऽथाय
कुलपुत्ता सम्मदेव अगारस्मा अतगारिय पम्पजन्ति तदनुत्तर ब्रह्मचरिय-
परियोसान दिट्ठे व बम्मे सय अभिज्जा सच्छिन्न वा उपसपज विहासि ।

असता, केणिय जटिल त्याज्यानवल एका वाजूस एक कनी दर्जावें
आसन माडून त्यावर प्रसन्न एका वाजूम बसलेल्या केणिय जटिलाचें
भगवतानें या गायानीं अनुमोदन केलें—

५६८. यज्ञात अग्निहोत्र प्रमुख, छन्दात सावित्री प्रमुख, मनुष्यात
राजा प्रमुख, आणि नद्यात सागर प्रमुख होय (२१)

५६९. नक्षत्रात प्रमुख चन्द्र, प्रकाशणाच्यात सूर्य प्रमुख, व
पुण्याची इच्छा धरून ज्याना दान दिलें जातें, त्यात सय प्रमुख होय. (२२)

तेव्हा भगवान् केणिय जटिलाचें या गायानीं अनुमोदन करून
आसनावरून उठून तेथून निघाला. तदनंतर आयुष्मान् सेल, आपल्या
विद्यार्थ्यांसह एकाकी, एकातवासी, सावगान, उत्साही व ग्रहितात्मा
असा राहून थोड्याच अवकाशात ज्याच्यासाठी कुडीन लोख बरातून
निघून अनागतिक प्रव्रज्या घेतात, तें अनुत्तर ब्रह्मचर्याचें पर्यवसान
याच जनीं स्वत जागून साक्षात्कार करून घेऊन राहू लागला.

स्त्रीणां जाति, वुसित ब्रह्मचरिय, कत करणीय, नापर इत्युत्ताया ति
अब्भज्जासि । अब्भतरो च खो पनायस्मा सेलो सपरिसो अरहत
अहोसि । अथ खा आयस्मा सेलो सपरिसो येन भगवा तेनुपसक्मि ।
उपसक्मिवा एकस् चीवर कत्वा येन भगवा तेनऽञ्जलिं पणामेत्वा
भगवन्त गाथाहि अज्झमासि—

५७० य त सरणमागम्म इतो अट्टमि चक्खुमे ।

सत्तरत्तेन भगवा दन्तम्ह तव सासने ॥२३॥

५७१ तुव बुद्धो तुव सत्था तुव माराभिभू मुनि ।

तुव अनुसये छेत्था तिण्णो तारेसिम्म पज ॥२४॥

५७२ उपधी ते समतिकन्ता आसया ते पदाजिता ।

सीहोऽसि अनुपादानो पहीनभयभेरवो ॥२५॥

१ रो०, सी०—चक्खुमा

जन्म क्षीण झाला, ब्रह्मचर्य आचरिलें, कर्तव्य केले व पुनरपि इहलोकी
येणें नाहीं हें त्यानें जाणलें आणि तो आयुष्मान् सेठ आपल्या
विद्यार्थ्यांसह अरहन्तायेवीं एक झाला त्यावर आयुष्मान् सेठ आपल्या
विद्यार्थ्यांसह भगवन्तापाशीं आला, येऊन एका खाद्यारून चीवर
परिधान करून भगवन्ताला हात जोडून गायानीं गोट्या—

५७० हे चक्षुष्मन्, तुला शरण येऊन हा आठवा दिवस, हे
भगवन्, सात दिवसात आम्ही या तुझ्या पयात दान्त झालों
आहोत. (२३)

५७१ तू बुद्ध आहेस, तू शास्ता आहेस, तू माराचा परामर्श
करणारा मुनि आहेस तू अनुशय छेदून व उत्तीर्ण होऊन या लोकाना
तारीत आहेस (२४)

५७२ तू उपाधि उल्लिखिली आहेस, तू धात्रव तोटले झाले
उपादानविरहित व भयभैरवविरहित असा तू मिह आहेस. (२५)

५७३ मित्रवत् तिसृता इमे तिष्ठन्ति पञ्चलीकृता ।

पादे वीर पसारोहि नामा वन्दन्तु सत्पुत्रोति ॥ २६ ॥

सेलसुत्तं निद्रितं ।

Dr. b

३४

[८. सलसुत्तं]

पु. १ पु. १

५७४ अनिमित्तमनञ्जात मन्वान इव जीवित ।

कसिरं च परितं च तं च दुक्खेन सज्जुतं ॥ १ ॥

५७५ न हि सो उपक्रमो अवि येन जाता न भिष्यरे ।

जरंडपि पत्वा मरण एवंधम्मा हि पाणिनी ॥ २ ॥

१ ग०—संशुत्तं.

५७३ हे तीतशे भिक्षू हात जोडून उभे आहेत हे वीरा पाय पुढे कर; या नागाना शासयात्र तुला बंदन कर दे. (२६)

सेलसुत्त समान

३४

[८. सलसुत्तं]

५७४. मर्याचें इहलोकीचें जीवित बेभरवशाचें आणि अज्ञात आहे. तें कष्टमय, अन्व व दुःखानें मिश्रित आहे. (१)

५७५. कारण, असा काहीं उपाय नाही कीं जेणेकरून जन्म-लेळे (प्राणी) मरणात नाहीत. म्हणारे होऊन तरी ते मरणात्त. कारण, हा प्राण्यांचा स्वभाव आहे. (२)

१ ज्याच्यावरवीं निश्चिति किंवा शास्त्रीकीणव्याही प्रकारे देतां येत नाहीं; 'इतके दिवस रक्षा, तोंस्यंत मरूं नको' असें काहीं त्याच्या म्हाजतां नेण्याजोगें नाही. [टीका]

- ५७६ फलानमिव पक्षान पातो पपनतो मयं ।
 एवं जातान मञ्चानं निच्च मरणतो मयं ॥ ३ ॥
- ५७७ यथाऽपि कुंभकारस्स कता मशिकभाजना ।
 सञ्चे भेदनपरियन्ता एवं मञ्चान जीवितं ॥ ४ ॥
- ५७८ दहरा च महन्ता च ये यात्रा ये च पण्डिता ।
 सञ्चे मञ्चुवसं यन्ति सञ्चे मञ्चुपरायणा ॥ ५ ॥
- ५७९ तेसं मञ्चुपरेतानं गच्छतं परलोको ।
 न पिता तापते पुत्रं जाति वा पन जानके ॥ ६ ॥
- ५८० पेक्खतं येव जातीनं पस्स लालपतं पुण्णु ।
 एकमेको च मञ्चानं गो वसंती नित्यं ॥ ७ ॥

१ म०-पपनतो, अ०-पपततो. २ म०-यजो.

५७६. विकलेल्या फळाना जसे सराळी राली पडण्याचे मय,
 तसे जन्मलेल्या मर्याना नेहमीच मरणाचे मय आहे. (३)
५७७. कुंभाराने केलेल्या मातीच्या मांड्याचे जसे फुटण्यात
 पर्यवसान होतं, तसे मर्याद्या जीविताचे (मृत्यूत) होतं. (४)
५७८. लहान व मोठे, मूर्ख आणि पंडित हे सर्व मृत्यूच्या यश
 होताना. हे सर्व मृत्युपरायण आहेत. (५)
५७९. मृत्युने मासलेले ते परलोकी जात अमनां पिता पुत्राचे
 किंवा आप्त आपाचे रक्षण करू शकत नाही. (६)
५८०. पहा, आप पाहत अमनां व अनेक प्रकारे शोक करीत
 अमनां मर्यापेकी प्रत्येक जण बघ्य गार्हप्रमाणे नेऊ जातो. (७)

५८१ एवमब्याहतो लोको मञ्चुना च जराय च ।

तस्मा धीरा न सोचन्ति विदित्वा लोकपरिषाय ॥ ८ ॥

५८२ यस्त मग्न न जानासि आगतस्त गतस्त वा ।

उमो, अन्ते असपस्त निरत्य परिदेवसि ॥ ९ ॥

५८३ परिदेवयमानो ने काचिदत्य उदव्यहे ।

सम्मूढो हिंसमत्तार्ग कपिर चेन विचकखणो ॥ १० ॥ *injuring himself*

५८४ न हि रुण्णेन सोकेन सन्ति पणोति चेतसो ।

अभिष्यस्तुपज्जते दुक्ख सरीर उपहज्जाति ॥ ११ ॥

५८५ किसो विवण्णो भवति हिंसमत्तानमत्तना ।

न तेन पेता पालेन्ति निरत्या परिदेवना ॥ १२ ॥

१ म०—मिचि अत्य. २ सी०—रुन्नेन.

५८१ याप्रमाणे मृत्युने आणि जरेने हा लोक अभ्याहत झाला आहे. म्हणून हा एक लोक-प्रकार आहे हें जाणून मुझ शोक करीत नसतात. (८)

५८२ ज्याचा आलेला किंवा गेलेला मार्ग तुला ठाऊक नाही व ज्याचे दोन्ही अन्त दिसत नाहीत, (अशाविषयी) तू वृथा शोक करतोस. (९)

५८३ शोकापासून जर काही फायदा होण्यासारखा असेल, तर समूढ होऊन व आपणाला कष्टवून, शाहण्या माणसाने शोक करावा (१०)

५८४. पण रडण्याने आणि शोकाने त्याच्या चित्ताला शांति मिळत नाही, दुःख वाढते व शरीरावर वाईट परिणाम होतो. (११)

५८५ आपणच आपणाला त्रास देणारा तो वृश आणि निस्तेज होतो त्यायोगे मृताना वाही सुरक्षण प्राप्त करून घेता येत नाही. म्हणून शोक व्यर्थ होय. (१२)

५८६ सोकमप्पजह जन्तु भिण्यो दुक्ख निगच्छति ।

अनुत्थुनन्तो कालकर्त सोकरस्स वसमन्नगू ॥ १३ ॥

५८७ अज्जेऽपि पस्स गभिने यथाकम्मूपगे नरे ।

मच्चुनो वसमागम्म पन्दन्ते चित्र पाणिनो ॥ १४ ॥

५८८ येन येन हि मज्जन्ति ततो त होति अन्नया ।

एतादिसो विनाभावो पस्स लोकरस्स परियाय ॥ १५ ॥

५८९ अपि चे वस्ससत जीवे भिण्यो वा पन मानवो ।

आतिसया विना होति जहाति इव जीवित ॥ १६ ॥

५९० तस्मा अरहतो सुखा विनेय्य परिदेवित ।

पेत कालकत दिस्वा न सो लब्भा मया इति ॥ १७ ॥

५८६. शोरु न, सोडणारा प्राणी, मेलेल्याची आठवण काढीत, शोवाला बरा होऊन अतिशय दुःख भोगतो (१३)

५८७. मृत्यूला बरा होऊन तडफडणाऱ्या व आपल्या कर्मांनुसार जाणाऱ्या दुसऱ्याहि मनुष्य-प्राण्याकडे पहा. (१४)

५८८. आपणाला हें असें असावेसें वाटतें. पण तें भलतेंच होतें अशा ह्या विपरीत गोष्टी होनात. हा एक खोरु-प्रकारच आहे हें पहा. (१५)

५८९. जरी मनुष्य शंभर वर्षे किंवा त्याहूनही जास्त जगला, तरी आप्तसमूहापासून निराळा होतोच, इहलोकीच प्राण सोडतो (१६)

५९०. म्हणून अर्हन्ताचे वचन ऐकून, मेलेल्याकडे पाहून व हा आता मला मिळणें काठिण असें जाणून शोरु सोडून यावा (१७)

५९१ यथा सरणमादित्त वारिना परिनिर्वाये ।

एवऽपि धीरो सप्पज्जो पण्डितो कुसलो नरो

खिप्पमुप्पतित सोक वात्तो नृञ्च व धसये ॥ १८ ॥

५९२ परिदेव पज्जप्प च दोमनस्स च अत्तिनो ।

वत्तनो सुखमेसानो अज्जेहे सल्लभत्तनो ॥ १९ ॥

५९३ अब्बुद्धसल्लो असिनो सन्ति पणुस्य चेतसो ।

सम्मसोक अनिक्कन्तो असोको होनि विवुत्तो ति ॥ २० ॥

सल्लसुत्त निष्ठितं ।

१ म०, सी०-परिनिर्वातो. २ म०-अज्जेहे.

५९१. जैसे पेटछेले घर पाणवाने वित्तवाने, त्याप्रमाणे धैरवान् सुद्ध, पंडित आणि कुशल मागसाने उत्पन्न शास्त्रज्ञ शोक--मारा कापसाग उडवितो तद्वत्--जट्टदिशी नाहींसा करारा (१८)

५९२. आपणास तुल्य व्हारे अशी इच्छा धरणाप्रमाणे आपला शोक, प्रजल्प आणि दौर्मनस्य हे जे अनकारणाचे शल्य ते ठपटून टाकारे (१९)

५९३ हे शल्य ज्याने काढून टाकलेले आहे व जो अनासक्त आहे, तो वित्ताची शांति मिळवून व सर्व शोकाचे अतिक्रमण करून अशोक होतो आणि परिनिर्वाण पावतो (२०)

सल्लसुत्त समाप्त

३५

[९. वासेट्टसुत्त]

एवं मे सुत । एकं समयं भगवा इच्छानगले विहरति इच्छानगलवनसण्डे । तेन खो पन समयेन सप्तहृत्वा अभिज्जाता अभिज्जाता ब्राह्मणमहासाया इच्छानगले पटिवसन्ति, सेय्यथीद—चंकी ब्राह्मणो, नारुक्खो ब्राह्मणो, पोक्खरसाति ब्राह्मणो, जानुस्सेोणि ब्राह्मणो, तोदेय्यब्राह्मणो, अज्जे च अभिज्जाता अभिज्जाता ब्राह्मणमहासाला । अथ खो वासेट्टभारद्वाजान् माणवान् जेषाविहारं अनुचकममानान्^१ अनुविचरमानान् अयमन्तरा-
कथा उदपादि—अयं भो ब्राह्मणो होती ति । भारद्वाजो माणवो एवमाह—यतो खो उभतो सुजानो होति मातितो च पितितो च, ससुद्धगहगिस्सो, यात्रं सत्तमा पितामहयुगा अक्खित्तो अनुपक्कुट्ठो

१ रो०—इच्छानगले. २ रो०, म०—जानुस्सेोणि. ३ म०—अनुपक्कुट्ठो.

३५

[९. वासेट्टसुत्त]

असें मी ऐकलें आहे, एके समयीं भगवान् इच्छानगल येयें इच्छानगल उपवनात राहत होता. त्या वेळीं इच्छानगलान कियेक प्रसिद्ध श्रीमत ब्राह्मण राहत असत. ते हे—चंकी ब्राह्मण, नारुक्ख ब्राह्मण, पोक्खरसादी ब्राह्मण, जानुस्सेोणी ब्राह्मण, तोदेय्य ब्राह्मण आणि तमेच दुसरे काही प्रसिद्ध श्रीमत ब्राह्मण राहत. तेन्हा वासेट्ट आणि भारद्वाज हे दोन विद्यार्थी किराक्यास निघावे असता त्याच्यात ब्राह्मण कसा होतो, ही गोष्ट निघाली. भारद्वाज विद्यार्थी म्हणायला—आर्हंया व यापाच्या बाजूनें अशीं दोन्ही कुळें शुद्ध असल्यामुळे ज्याचा जन्म पवित्र, सात पिढ्यांपर्यंत ज्याच्या कुळांत जातिप्रवाद दोष गवता

१ म्हणजे जन्मासकधीचा प्रवाद.

जातिवादेन, एतावता खो ब्राह्मणो होती ति। वासेट्टो माणवो एवमाह—
 यतो खो भो सीलवा च होनि वत्तसपन्नो च, एतावता खो ब्राह्मणो
 होनी ति। नेर खो अमखिख भारद्वाजो मागवो वासेट्ट माणव
 सञ्जपेतु, न पन असखिख वासेट्टो माणवो भारद्वाज माणव च
 सञ्जपेतु। अय खो वासेट्टो माणवो भारद्वाज माणव आमन्तेसि—
 अय खो भारद्वाज समणो गोतमो सक्कपुत्तो सक्ककुल पव्वजितो
 इच्छानगळे विहरति इच्छानगळवनसण्डे, त खो पन भवन्त गोतम
 एव कल्याणो कित्तिसदो अभुग्गतो पे० बुद्धो भगवा ति,
 आपाम भो भारद्वाज, येन समणो गोतमो तेनुपसकन्तिस्साम, उप-
 सक्कमिवा समण गोतम एतमथ पुण्डिस्साम, यथा नो समणो गोतमो
 व्याकरिस्सनि तथा न धारेस्सामा ति। एव भो ति खो भारद्वाजो

१ सी०—वत्तसपन्नो

येत नाही, तोच ब्राह्मण होय वासेष्ट विद्यार्थी म्हणाला—जो शीश्वान्
 व व्रतसपन्न तोच ब्राह्मण होय भारद्वाज विद्यार्थी वासेष्ट विद्यार्थ्यांची
 समजूत घातू शकला नाही, आणि वासेष्ट विद्यार्थीही भारद्वाज विद्या-
 र्थ्यांची समजूत घातू शकला नाही तेव्हा वासेष्ट विद्यार्थी भारद्वाज
 विद्यार्थ्याला म्हणाय—हे भारद्वाजा, हा श्रमण गोतम शाक्य पुत्र
 शाक्य कुत्रादन परिव्राजक झालेला इच्छानगळ येथे इच्छानगळ उप-
 वनात राहत आहे, आणि त्या भवान गोतमाची अशी कल्याणकारक
 कीर्ति फैलावली आहे वी, इत्यादी बुद्ध भगवान् आदे, हे
 भारद्वाजा, चढ, आपण श्रमण गोतमापाशी जाऊ, जाऊन श्रमण
 गोतमाग ही गोष्ट विचारू, व श्रमण गोतम जशी व्याख्या करील
 तसा अर्थ समज “ठीक आहे” असे भारद्वाज विद्यार्थी वासेष्ट

१ सञ्जुत्त (अनु० ३३), पहिलाच परि-उद्द पहा.

माणवो वासेट्टस्स माणवस्स पच्चस्सोसि । अथ खो वासेट्ट-भारद्वाजा
माणवा येन भगवा तेनुपसकभिसु, उपसकमित्वा भगवता सद्धिं
सम्मोदिसु, सम्मोदनीय कथ साराणीय वीतिसारेत्वा एकमन्त निसीदिसु ।
एकमन्त निसिन्नो खो वासेट्टो माणवो भगवन्त गाथाय अज्झमासि—

५९४ अनुज्जातपाटिज्जाता तेविज्जा मयमस्सुभो ।

अह पोक्खरसातिस्स तारुक्खस्साय माणवो ॥ १ ॥

५९५ तेविज्जान यदक्खात तत्र केवलिनोऽस्मसे ।

पदक्त्त्वा वेण्याकरणा जंप्पे आचरियसादिसा ॥ २ ॥

१ सी०—मयमस्सुभो. २ अ०—जप्पे.

विद्यार्थ्यांस उत्तरादाखल बोलला, त्यावर वासेष्ठ व भारद्वाज विद्यार्थी
भगवतापाशीं आले, येऊन त्यानीं भगवन्ताला कुशल प्रश्न विचारले,
व कुशलप्रश्नादिक समापण आटोपून ते एका वाजूला बसले. एका
वाजूप बसून वासेष्ठ विद्यार्थी भगवन्ताला गांयनें म्हणाला—

५९४. आम्ही दोवे आचार्यांकडून 'त्रैविद्य' म्हणून समत असून
त्याप्रमाणें आम्ही प्रकट निवेदनही करतो. मी पुष्करसादीचा व हा
तारुक्ष्याचा विद्यार्थी आहे. (१)

५९५. त्रैविद्याचें जें शिक्षण त्यात आम्ही पारगत आहोंत.
पदात, व्याकरणात आणि जल्पात आम्ही आचार्यांसारखे (प्रवीण)
आहोंत (२)

१ म्हणजे वेदात. [टीका]

- ५९६ तेस नो जातिवादसिं विवादो अत्थि गोतम ।
जातिया ब्राह्मणो होति भारद्वाजो'ति भासति ।
अहं च कम्मनां ब्रूमि एव जानाहि चक्षुम' ॥ ३ ॥
- ५९७ ते न सक्कोन सञ्जुतु अञ्जमञ्ज मय उभो ।
भगवन्त पुट्टमागम्ह सबुद्ध इति विस्सुत ॥ ४ ॥
- ५९८ चन्द यथा खंयातीत पेच्च पजलिका जना ।
चन्दमाना नमस्सन्ति एव लोफसिं गोतमं ॥ ५ ॥
- ५९९ चक्षु लोके समुप्पन्न मय पुच्छाम गोतम ।
जातिया ब्राह्मणो होनि उदाहु भवति कम्मना ।
अजानत नो पब्रुहि, यथा जानेम ब्राह्मण ॥ ६ ॥

१ म०, सी०-कम्मना. २ म०-सञ्जुतेनु.

५९६ हे गोतमा, त्या आपचा जाति-वादासंस्थानें विवाद आहे जन्मानें ब्राह्मण होतो असें भारद्वाज म्हणतो व, हे चक्षुस्मन्, मी कर्मानें ब्राह्मण होतो असें म्हणतो, हें तू समज. (३)

५९७ ते आम्ही दोघे परस्पराची समजूत घाटूं शकत नाही, त्यासाठीं सबुद्ध म्हणून प्रसिद्ध असलेल्या भगवन्ताच्या विचारण्यास आम्ही आलों. (४)

५९८, (अंमागस्येच्या) क्षयानंतर पुनरुदित होणाऱ्या (त्रिजेष्वा)' चन्द्राला पाहून लोक जसे हात जोडून नमस्कार करतात तसेच ते या जगां गोतमालाही करतात. (५)

५९९ तू जगाचा चक्षु म्हणून उत्पन्न झाला आहेस. यासाठीं तुला विचारतो की, जन्मानें ब्राह्मण होतो कीं कर्मानें होतो ? आम्हास हें समजत नाही. तेव्हां ब्राह्मण कसा होतो हें आम्हास सांगायून सांग (६)

१ 'जन्म' ह्या अर्थी हा शब्द पानखेला दिवणो. २-२ टीका-परिपूर्ण

- ६०० तेसं वोऽह व्यभिगर्स्तं (यामेद्वानि भगवा) अनुपुच्यं यथार्थं ।
 जानिभिर्भग पागानं अज्जमज्जा हि जानियो ॥ ७ ॥
- ६०१ तिणरुक्खेऽपि जानाय न चारि पट्टिजानरे ।
 लिग जानिमयं तेसं अज्जमज्जा हि जानियो ॥ ८ ॥
- ६०२ ततो कीटो पतस्से च याप पुण्यत्तिविड्ढिके ।
 डिरो जानिमयं तेसं अज्जमज्जा हि जानियो ॥ ९ ॥

१ सा०—व्याप्तित्वस्यं, म०—अहं व्याप्तितां.

६००. त्या तुम्हाला—हे घामेडा, अर्धे भगवान् म्हणावा—मी
 अनुक्रमे यथार्थतया प्राण्यांचा जानिभिर्भग (निरतिराटे प्रकार) समजामून
 देतो. कारण (प्राणि-)जानी भिन्न भिन्न आहेत. (७)

६०१. तुम्ही गरत आणि हाडें पहा. जरी ती कारण भिन्न
 आहेत अर्धे म्हणत नाहीत, तरी त्यांचा जानिभिर्भग प्रकार आहे.
 कारण त्यांच्यात भिन्न भिन्न जानी आहेत. (८)

६०२. त्यानंतर कीट, पतंग आणि पुंय-मुंग्या पदनचे (तुहान
 जीव) पहा. त्यांचा जानिभिर्भग प्रकार आहे. कारण त्यांच्यात भिन्न
 भिन्न जानी आहेत. (९)

१ टीकेच्या अभिप्रायानुसार हा अर्थ दिला आहे. पण पुढील अर्थ
 ही शक्य आहे—त्यांची वैशिष्ट्ये 'जानिमय' म्हणजे पञ्चमय मिष्ट अर्था
 आहेत. कारण हा प्राणि-जानी एकमेकांमार्फत भिन्न आहेत. टीकाकार
 देतोय हा अर्थ एके ठिकाणी (६०१ व्या गाथेतील टीकेत) तुम्हाला
 अर्धे दिसते—(जणें तिरस्त्वानानं विव गोमेमिदमेव वेगानिज्जाननानं
 मज्जेतु जासणादीनं अचनो अत्तनो सतिमु न विस्सति.)

६०३ चतुष्पदेऽपि जानाथ खुदके च महल्लके ।

लिंग जातिमय तेस अज्जमज्जा हि जानियो ॥ १० ॥

६०४ पादूदरेऽपि जानाथ उरगे दीघग्निट्टिके ।

लिंग जातिमय तेस अज्जमज्जा हि जानियो ॥ ११ ॥

६०५ तनो मच्छेऽपि जानाथ उदके वारि-गोचरे ।

लिंग जातिमय तेस अज्जमज्जा हि जानियो ॥ १२ ॥

६०६ ततो पक्खीऽपि जानाथ पत्तयाने विहगमे ।

लिंग जातिमय तेस अज्जमज्जा हि जानियो ॥ १३ ॥

६०७ यया एतासु बानीसु लिंग जातिमय पुथु । *instruction from b*

एव नयि मनुस्सेसु लिंग जातिमय पुथु ॥ १४ ॥

१ रो०-भोरके. २-२ रो०-पक्की विजानाय.

६०३ लहान आणि मोठे चतुष्पदही पहा. त्याचा जातिविशिष्ट आकार आहे. कारण त्याच्यात भिन्न भिन्न जाती आहेत (१०)

६०४. पोटातून सापडणारे लान पाठीचे सर्पही पहा. त्याचा जातिविशिष्ट आकार आहे कारण त्याच्यात भिन्न भिन्न जाती आहेत (११)

६०५ नदनतर पाण्यात वास करणारे जलचर मासेही पहा त्याचा जातिविशिष्ट आकार आहे कारण त्याच्यात भिन्न भिन्न जाती आहेत. (१२)

६०६ न्यानतर पखानी उडणारे आकाशमार्गी पक्षीही पहा त्याचा जातिविशिष्ट आकार आहे कारण त्याच्यात भिन्न भिन्न जाती आहेत (१३)

६०७. जसा या प्राणी-जातीत जातिविशिष्ट भिन्न भिन्न आकार सापडतो, तसा मनुष्यात जातिविशिष्ट भिन्न भिन्न आकार सापडत नाही (१४)

- ६०८ न केसेहि न सीसेन न कण्णेहि न अक्खिहि ।
 न मुखेन न नासाय ओढेहि ममूहि वा ॥ १५ ॥
- ६०९ न गीवाय न असेहि न उदरेन न भिद्धिया ।
 न सोणिया न उरसा न समारे न मेथुने ॥ १६ ॥
- ६१० न हत्थेहि न पादेहि नागुलीहि नखेहि वा ।
 न जघाहि न उरूहि न वण्णेन सरेन वा । *Though*
 लिंग जातिमय नेव यथा अज्जासु जातिसु ॥ १७ ॥
- ६११ पच्चत्त स-सरीरेसु मनुस्सेस्वेत न विज्जति ।
 बोक्कार च मनुस्सेसु समज्जाय पवुच्चति ॥ १८ ॥
- ६१२ यो हि कोचि मनुस्सेसु गोरक्ख उपजीवति ।
 एव वासेढ जानाहि कस्सको सो न ब्राह्मणो ॥ १९ ॥

---

६०८ केसानीं, डोक्यानें, कानानीं, डोळ्यानीं, तोंडानें, नाकानें,
 ओठानीं किंवा भिड्यानीं, (१५)

६०९ मानें, छाद्यानीं, पोटांनं, पाठीनं, कमरेनं, ठानीनं,
 लिंगानें किंवा स्त्रीपुरुषसंगानें, (१६)

६१०. हातानीं, पायांनीं, वोटांनीं किंवा नखानीं, जघानीं,
 मांड्यानीं, धातीनं किंवा खरानें, जसा इतर जातींत जातिविशिष्ट
 आकार सापडतो, तसा मनुष्यात नाहीच नाही. (१७)

६११. हा जातिविशिष्ट आकार माणसा-माणसाच्या शरिरात
 भिन्नपणें आढळत नाही. मनुष्यजातीतील भेद हा केवळ वास्तु-
 प्रचारावर अवलंबून असतो. (१८)

६१२. मनुष्यात जो कोणी माई राखून उपजीविका करतो तो,
 हे वासेढा, शेतकरी आहे, ब्राह्मण नव्हे, असे समज. (१९)

---

१. धोट्यापासून गुढ्यापर्यंतचा भाग २. ६०१ गाथेवरील टीप पहा

६१३ यो हि कोचि मनुस्सेसु पुथु सिप्पेन जीवति ।

एवं वासेट्ठं जानाहि सिप्पिको सो न ब्राह्मणो ॥ २० ॥

६१४ यो हि कोचि मनुस्सेसु बोद्धारं उपजीवति ।

एवं वासेट्ठं जानाहि वागिजो सो न ब्राह्मणो ॥ २१ ॥

६१५ यो हि कोचि मनुस्सेसु परवेस्सेन जीवति ।

एवं वासेट्ठं जानाहि पेस्सिको सो न ब्राह्मणो ॥ २२ ॥

६१६ यो हि कोचि मनुस्सेसु अदिन्नं उपजीवति ।

एवं वासेट्ठं जानाहि चोरो एसो न ब्राह्मणो ॥ २३ ॥

६१७ यो हि कोचि मनुस्सेसु इत्थं उपजीवति ।

एवं वासेट्ठं जानाहि योशनीको न ब्राह्मणो ॥ २४ ॥

६१८ यो हि कोचि मनुस्सेसु पोटोद्वेखा जीवति ।

एवं वासेट्ठं जानाहि याजको सो न ब्राह्मणो ॥ २५ ॥

१ म०—परवेसेन. २ म०—वेस्सिको.

६१३. मनुष्यांत जो कोणी भिन्न भिन्न कारागिरीन उपजीविका करतो तो, हे वासेष्ठा, कारागीर आहे, ब्राह्मण नव्हे, असे समज. (२०)

६१४. मनुष्यांत जो कोणी व्यापारावर उपजीविका करतो तो, हे वासेष्ठा, चाणी आहे, ब्राह्मण नव्हे, असे समज. (२१)

६१५. मनुष्यांत जो कोणी शिपायाचे काम करतो तो, हे वासेष्ठा, शिपाई आहे, ब्राह्मण नव्हे, असे समज. (२२)

६१६. मनुष्यांत जो कोणी चोरीवर उपजीविका करतो तो, हे वासेष्ठा, चोर आहे, ब्राह्मण नव्हे, असे समज. (२३)

६१७. मनुष्यांत जो कोणी घटुर्धियेवर उपजीविका करतो तो, हे वासेष्ठा, योद्धा आहे, ब्राह्मण नव्हे, असे समज. (२४)

६१८. मनुष्यांत जो कोणी पुरोहितपणावर उपजीविका करतो तो, हे वासेष्ठा, याजक आहे, ब्राह्मण नव्हे, असे समज. (२५)

६१९. यी हि कोचि मनुस्सेसु गाम रट्ट च मुञ्जनि ।

एव वामेद्व जानाहि राजा एसो न बालगो ॥ २६ ॥

६२० न चाह बालग मूमे योनिज मणिसंभव ।

मोधादि नाम सो होनि सचे होनि सकिञ्चनो ।

अकिञ्चन अनादान तमह मूमे माचग ॥ २७ ॥

६२१ सन्नयस्योजन छे वा यो वे न परितस्सुनि ।

सगानिय रिसयुत तमह मूनि बालग ॥ २८ ॥

६२२ छे वा नेन्नि वरत्त च सन्दान सहनुत्तम ।

उत्तिखत्तनठि बुद्ध तमह मूमे बालग ॥ २९ ॥

१ श्री०-नन्दि.

६१९. मनुष्यात जो कोणी गाशरर आणि राष्ट्राशर सत्ता चाळरितो तो, हे वासेष्टा, राजा आहे, बालग नव्हे, असे समज. (२६)

६२० आईच्या उदरातून जन्मणाऱ्याला मी बालग म्हणत नाही. जर त्याजपाशी सगळे अतडी, तर तो (इतर जनास) 'मो' शब्दाने सनीयणास तेवढा पात्र होतो पण जो संपत्ति-विरहित व आदानविरहित, त्याला मी माचण म्हणतो (२७)

६२१ सर्व संपादन तोडून जो वास पारत नाही जो सगळ्या पार जातो, व जो रिसयुक्त त्याला मी बालग म्हणतो (२८)

६२२ नम्री (कोम), वरपा (वृष्ण) आणि (अनुशायरूपी) अनुज्ञापासहित यागुरा (सांप्रदायिक बुद्धि) उद्भूत व अर्गंग फेकून जो बुद्ध होतो, त्याला मी माचण म्हणतो (२९)

१ इतर लोकाला खोजताना, त्यांना हाक मारताना 'मो', 'मो' असे मोठ्या आवाजाने म्हणतो. २-२ नम्री आणि वरपा म्हणजे एक प्रकारच्या नामव्याप्ता वावा, व्याप्ती वायुत करताना, अनुक्रम = क्रमपास गोष्टी.

૬૨૩ અક્રોસ વધવન્ધ ચ અદુટ્ટો યો તિનિચ્ચતિ ।
સ્વન્તીચ્છલ ચલ્લનીકિ તમહ્ ભૂમિ બ્રાહ્મણ ॥ ૩૦ ॥

૬૨૪ અક્રોધન વતવન્ત સીલવન્ત અનુસ્સદ ।
દન્ત અન્તિમસારીર તમહ્ ભૂમિ બ્રાહ્મણ ॥ ૩૧ ॥

✓ ૬૨૫ વારિ પોક્કલપત્તે વ આરગ્ગોરિવ સાસપો । *manclard*
યો ન લિપ્પતિ ચામેસુ તમહ્ ભૂમિ બ્રાહ્મણ ॥ ૩૨ ॥

૬૨૬ યો દુક્કલસ્સ પજાનાતિ રૂધેવ ચયમત્તનો ।
પનભાર વિસયુત્ત તમહ્ ભૂમિ બ્રાહ્મણ ॥ ૩૩ ॥

૬૨૭ ગમીરપ્પહ મેઘાવિ મગ્ગામગસ્સ યોવિદ ।
ઉત્તમત્થ અનુપ્પત્ત તમહ્ ભૂમિ બ્રાહ્મણ ॥ ૩૪ ॥

૬૨૩. જો દ્વેષરહિત રાહુન શિવીભાલી, વધ આગિ વન્ધન સંહન કરતો, ક્ષાન્તિચ્છલ હેંચ ગ્વાર્થે સૈયચ્છ, ત્યાલા મી બ્રાહ્મણ મ્હણતો. (૩૦)

૬૨૪. અક્રોડી, વ્રતવાન, શીલવાન, (હોમાને) ન પુગલેલા, દાન્ત ય અન્તિમ શરીર ધારણ કરનારા, ત્યાલા મી બ્રાહ્મણ મ્હણતો. (૩૧)

૬૨૫. કમલ પત્રાવરીલ પાળ્યાપ્રમાણે, ચ આરીગ્યા અપ્રાવરીલ મોહરીગ્યા દાળ્યાપ્રમાણે જો વિચયોપભોગાત લિપ્ત હોત નાહી, ત્યાલા મી બ્રાહ્મણ મ્હણતો (૩૨)

૬૨૬ જો યાચ જન્મી આપલ્યા દુઃખાચા અન્ત જાણતો, ગ્વાર્થે આપલે બોક્ષે છાલી ટાકલે વ જો સયોગવિરહિત કાલા, ત્યાલા મી બ્રાહ્મણ મ્હણતો. (૩૩)

૬૨૭ ગમીરપ્રહ, મેઘાવી, માર્ગામાર્ગે જાણણ્યાત પ્રવીણ વ ઉત્ત-માર્થ પાવલેલા, ત્યાલા મી બ્રાહ્મણ મ્હણતો. (૩૪)

६२८ असंमटं गहट्टेहि अनागारेहि चूमय ।

अनोकसारिं अण्ठिं तमहं भूमिं ब्राह्मणं ॥ ३५ ॥

६२९ निवाप दण्डं भूरेषु तसेषु थारेषु च ।

यो न हन्ति न धातेति तमहं भूमिं ब्राह्मण ॥ ३६ ॥

६३० अत्रिरुद्ध निरुद्धेसु अत्तदण्डेसु निव्वुन ।

सादावेसु अवादावे तमहं भूमिं ब्राह्मण ॥ ३७ ॥

६३१ यस्स रागो च दोसो च मानो मत्तपो च पाप्मनो

सासपोरिव आरग्गा तमहं भूमिं ब्राह्मणं ॥ ३८ ॥

६३२ अकर्कसं रिज्जेपरि निर सच्च उदीरये ।

याप नाभिसजे फथि तमहं भूमिं ब्राह्मण ॥ ३९ ॥

१ म०—अनोकचारि २ म०—ओहितो. ३ म०, अ०—दिप्पयानि.

६२८. गृहस्थ आणि परित्राजक या उभयतांच्या ससर्गासामून मुक्त, गृहनुद्धीसामून दूर राहणारा व अण्ठेच्छ, त्याच्या मी ब्राह्मण म्हणतो. (३५)

६२९. अस आणि त्यावर भूतमात्राविषयी दण्डयुद्धि सोडून जो हिंसा करीत नाही, त्याच्या मी ब्राह्मण म्हणतो. (३६)

६३०. विरोधी लोकात अविरोधी, आमदंडन करणाऱ्यांत शांत व आदान करणाऱ्यात (लोमी जनांत) अनादान, त्याच्या मी ब्राह्मण म्हणतो (३७)

६३१. ज्याचे काम, क्रोध, अहंकार आणि (परगुणांमदल) तिरस्कार—हे आरीच्या अप्रसारीत मोहरीच्या दाण्याप्रमाणे गटाले, त्याच्या मी ब्राह्मण म्हणतो. (३८)

६३२. अकर्कश. आर्जवी, सत्य व जें घोणागही गुणान्न नाही असेच वचन बोलणारा. त्याच्या मी ब्राह्मण म्हणतो. (३९)

६३३ यो च दीपः यः रस्तः वा अर्गुः यूः सुभासुभः ।

लोके यदिन्न नादियति तमहं ब्रूमि ब्राह्मण ॥ ४० ॥

६३४ आसा यस्तु न विज्जन्ति जस्मिं लोके परमहि च ।

निरामय विसयुत्तं तमहं ब्रूमि ब्राह्मण ॥ ४१ ॥

६३५ यस्सात्थया न विज्जन्ति अज्जाय अवधकपी ।

अमतोपध अनुप्पत्तं तमहं ब्रूमि ब्राह्मण ॥ ४२ ॥

६३६ यो धं पुज्ज च पाप च उभो सग उपचगा ।

असोक निरज सुद्ध तमहं ब्रूमि ब्राह्मण ॥ ४३ ॥

६३७ चन्दं च विमलं सुद्ध विप्पसन्नमनाविडं । *undisturbed*

नन्दीभयपरिवर्धोणं तमहं ब्रूमि ब्राह्मण ॥ ४४ ॥

१ म०-निरासाम्. २ म०-नन्दीरागं

६३३. आणि जो या जगात दीर्घ किंवा ह्रस्व, अणु किंवा स्थूल, सुन्दर किंवा असुन्दर वस्तु चोरीत नाही, त्याला मी ब्राह्मण म्हणतो. (४०)

६३४. ज्याला इह किंवा परलोकाविषयी आसक्ति नाही, जो अनासक्त व विसयुक्त, त्याला मी ब्राह्मण म्हणतो. (४१)

६३५. ज्याला आलय नाहीत, जो ज्ञान पावून निराश झाला व जो अमृताश्रत (निर्वाणाश्रत) पोहोचून त्यात अवगाहन करतो, त्याला मी ब्राह्मण म्हणतो (४२)

६३६. जो इहलोकीं गुण्य आणि पाप या दोघांचाही सग सोडून गेला, जो अशोक, विमल आणि शुद्ध, त्याला मी ब्राह्मण म्हणतो (४३)

६३७. जो चद्रासारखा विमल, शुद्ध, प्रसन्न, अनाविल, व ज्याची भवतृष्णा नष्ट झाली, त्याला मी ब्राह्मण म्हणतो (४४)

- ६३८ यो इम पळिपय दुग्ग ससार मोहमच्चगा ।
 तिण्णो पारगंतो जायी अनेजो अरुयकयी ।
 अनुपादाय निम्बुतो तमह भूमि ब्राह्मण ॥ ४५ ॥
- ६३९ यो व कामे पहत्तवान अनागारो परिव्वजे ।
 कामभवपरिक्खीण तमह भूमि ब्राह्मण ॥ ४६ ॥
- ६४० यो व तण्ह पहत्तवान अनागारो परिव्वजे ।
 तण्हामवपरिक्खीण तमह भूमि ब्राह्मण ॥ ४७ ॥
- ६४१ हित्वा मानुसक योग दिव्व योग उपच्चगा ।
 सच्चयोगविसंयुत्त तमह भूमि ब्राह्मण ॥ ४८ ॥
- ६४२ हित्वा रतिं च अरतिं च सीतिभूत निरूपणिं ।
 सच्चलोकाभिभु वीर तमह भूमि ब्राह्मण ॥ ४९ ॥

१ म०-पारगतो.

६३८. जो या विषममाणी, दुर्गम, मोहमय ससाराच्या पलीकडे गेला, जो उत्तीर्ण, पार गेलेला, ध्यानरत, निष्कम्प, निश्चक व उपादानरहित होऊन शांत झालेला, त्याला मी ब्राह्मण म्हणतो. (४५)

६३९. या जमीं जो विषयोपभोग सोडून अनागारिक प्रव्रज्या घेतो, व ज्याची कामवासना व भववासना नष्ट झाली, त्याला मी ब्राह्मण म्हणतो. (४६)

६४०. या जमीं जो तृष्णा सोडून अनागारिक प्रव्रज्या घेतो, ज्याची तृष्णा व भववासना नष्ट झाली, त्याला मी ब्राह्मण म्हणतो. (४७)

६४१ जो मानवी बंधन सोडून दिव्यबन्धनाच्या पलीकडे गेला, व सर्व बंधनातून मोकळा झाला, त्याला मी ब्राह्मण म्हणतो (४८)

६४२. रति आणि अरति सोडून शांत झालेला, निरुपाणि व सर्व लोकांविजयी शूर, त्याला मी ब्राह्मण म्हणतो. (४९)

६४३ जुतिं यो वेदिं सत्तान् उपपत्तिं च सम्बसो ।

असत्त सुगतं बुद्धं तमहं ब्रूमि ब्राह्मण ॥ ५० ॥

६४४ यस्स गतिं न जानन्ति देवा गन्धव्यमानुसा ।

खीणासव अरहन्तं तमहं ब्रूमि ब्राह्मण ॥ ५१ ॥

६४५ यस्मि पुरे च पच्छा च मज्जे च नयि किंचन ।

अकिंचन अनादानं तमहं ब्रूमि ब्राह्मण ॥ ५२ ॥

६४६ उल्लभं पवरं धीरं महर्षिं विजिताविनं ।

अनेजं नहोतकं बुद्धं तमहं ब्रूमि ब्राह्मण ॥ ५३ ॥

६४७ पुण्ये-निवासं यो वेदिं सत्तापायं च पस्सति ।

अयो जातिकुलस्य परो तमहं ब्रूमि ब्राह्मण ॥ ५४ ॥

१ म०—धीरं २ म०—अनातकं

६४३ जो प्राण्याचें मरण व उत्पत्ति सर्वथैव जाणतो, जो अनासक्त, सुगत आणि बुद्ध, त्याला मी ब्राह्मण म्हणतो. (५०)

६४४ ज्याची गति देवाना, गर्यांना किंवा मनुष्यांना माहीत नाही, जो क्षीणाश्रव, अहंन्, त्याला मी ब्राह्मण म्हणतो. (५१)

६४५ ज्याला पूर्वं पदार्थाविषयी, भावी पदार्थाविषयी, किंवा वर्तमान पदार्थाविषयी काहीच वास्तना नाही, जो अकिंचन व आदान-रहित, त्याला मी ब्राह्मण म्हणतो (५२)

६४६ ऋतम, प्रवर, धीर, महर्षि, विजयी, अप्रमत्त्य, सातक आणि बुद्ध, त्याला मी ब्राह्मण म्हणतो. (५३)

६४७ जो पूर्वजन्म स्मरतो, सद्गति आणि असद्गति जाणतो, आणि जन्मक्षय (निर्वाण) प्राप्त करून घेतो, त्याला मी ब्राह्मण म्हणतो. (५४)

- ✓ ६४८ समञ्जा हेसा लोकस्मि नामगोत्त पक्कपित ।
सम्मुच्चां समुदागत तत्थ तत्थ पक्कपित ॥ ५५ ॥
- ✓ ६४९ दीघरत्तमनुसपित दिट्ठिगतमजानत ।
अजानन्ता नो पव्वन्ति जातिया होति ब्राह्मणो ॥ ५६ ॥
- ✓ ६५० न जच्चा ब्राह्मणो होति न जच्चा होति अब्राह्मणो ।
कम्मना ब्राह्मणो होति कम्मना होति अब्राह्मणो ॥ ५७ ॥
- ६५१ कस्सको कम्मना होति सिण्णिको होति कम्मना ।
वाणिजो कम्मना होति पेस्सिको होति कम्मना ॥ ५८ ॥
- ६५२ चोरोऽपि कम्मना होति योगाजीवोऽपि कम्मना ।
याजको कम्मना होति राजाऽपि होति कम्मना ॥ ५९ ॥

---

१ म०-समञ्जा. २ शे०-पव्वन्ति. ३ म०-कम्मना.

---

६४८. नाव आणि गोत्र हा एक जगातला वाक्-प्रचार आहे. लोकसमतीने ते ठरते, व त्या त्या ठिकाणी तसे तसे वल्लिते जाते. (५५)

६४९. अज्ञान माणसाच्या अन्त करणात चिरकाउ वास करणारे असे हे एक मिथ्यादर्शन आहे. अज्ञान 'जन्माने ब्राह्मण होतो' असे आम्हास सांगतात. (५६)

६५० जन्माने ब्राह्मण होत नाही व जन्माने अब्राह्मण होत नाही, कर्माने ब्राह्मण होतो व कर्माने अब्राह्मण होतो. (५७)

६५१. शेतकरी कर्माने होतो, कारागीर कर्माने होतो, वाणी कर्माने होतो व शिपाई कर्माने होतो. (५८)

६५२. चोरही कर्माने होतो, योद्धाही कर्माने होतो, याजक कर्माने होतो व राजाही कर्माने होतो. (५९)

६५३ एवमेत यथाभूत कम्मं पस्सन्ति एण्डिता ।

११० पु० ११ पटिच्चसमुत्पाददसा कम्मनिपाककोविदा ॥ ६० ॥

✓ ६५४ कम्मना वत्तंती लोके कम्मना वत्तंती पजा ।

कम्मनिपपणा सत्ता रथस्साणीव यायतो ॥ ६१ ॥

✓ ६५५ तपेन ब्रह्मचरियेन सयमेन दमेन च । *Sampharama*

एतेन ब्राह्मणो होति एत ब्राह्मणमुत्तम ॥ ६२ ॥

६५६ तीहि विज्जाहि सपन्नो सन्तो खीणपुनग्भवो ।

एव यासेट्ठ जानाहि ब्रह्मा सक्को विजानत'ति ॥ ६३ ॥

१ म०—पटिच्चसमुत्पाददस, २ म०—वत्तति, ३ अ०—'ब्रह्मानं'तिऽपि.

६५३. प्रतीत्यसमुत्पाद जाणणारे व कर्मफल जाणण्यात् कुशल
पंडित याप्रमाणें पयार्थतया कर्म जाणतात. (६०)

६५४. कर्मानें जग चालतें, प्राणी कर्मानें जगतात. चालणारा
रथ जसा अणीवर अवलंबून असतो, तसे प्राणी कर्मबन्धनावर
अवलंबून राहतात (६१)

✓ ६५५. तपानें, ब्रह्मचर्यानें, सयमानें आणि दमानें ब्राह्मण होतो.
हें ब्राह्मण उत्तम होय (६२)

६५६ (पूर्वजन्म जाणणें, सद्गति दुर्गति जाणणें व जन्म-क्षय
प्राप्त करून घेणें या) तीन विद्यानीं सपन्न, शान्त व ज्याला पुनर्जन्म
नाहीं तो, हे वासेष्ठा, सुज्ञाचा शक्र आणि ब्रह्मा आहे, असें
समज (६३)

१. हें एक बौद्धतत्त्वज्ञानातील महत्त्वानें अग आहे. स्पष्टीकरणार्थ
'शुद्ध, धर्म आणि सब' (द्वितीय आवृत्ति) पान ४६-४७ पहा.

एव बुत्ते वासेट्टभारद्वाजा भाणवा भगवन्त एतदवोचु—अभिकन्त
मो गोतम . पे० एते मय भगवन्तं गोतम सरण गच्छाम धम्मं च
भिक्षुसंघ च, उपासके नो मव गोतमो धारेतु अज्जतग्गे पाणुपेते
सरण गैतेति ।

वासेट्टसुत्त निद्वित ।

३६

[१०. कोकालियसुत्त]

एवं मे सुत । एकं समय भगवा सावत्थियं विहरति जेतवने
अनाथपिण्डिकस्स आरामे । अथ खो कोकालियो भिक्षु येन भगवा
तेनुपसक्कमि, उपसक्कमित्वा भगवन्त अभिवादेत्वा एवमन्त निसीदि ।

१-१ श्लो०—सरणागते.

असें म्हाटल्यावर वासेट्ट आणि भारद्वाज विद्यार्थी भगवन्ताला
म्हणाले—धन्य ! धन्य ! भो गोतमा, इत्यादि ते आम्ही भगवान् गोतमाला
शरण जातो, धर्माला व भिक्षुसंघाला शरण जातो आम्ही आजपावून
आमरण शरण गेलेले उपासक आहोत, असें मवान् गोतमाने समजावे.

वासेट्टसुत्त समाप्त

३६

[१०. कोकालिकमुत्त]

असें मी ऐकलें आहे. एके समर्थी भगवान् श्रावस्ती येथे जेतवनांत
अनाथपिण्डिकाच्या आरामात राहत होता. त्या वेळी कोकालिक भिक्षु
भगवन्तापाशीं आला येऊन भगवन्ताला वंदन करून एका राज्या

१ मुळात कोकालिय असा पाठ आहे, पण अदृक्पेत्त कोकालिक असा
आढळतो, व तोच येथे (भाषान्तरांत) स्वीकारला आहे.

एकमन्त निसिन्नो खो कोकाळियो भिक्षु भगवन्त एतद्वोच—पापिण्डा
 भन्ते सारिपुत्तमोग्गलाना, पापिकान इच्छान वस गता नि । एव बुत्ते
 भगवा कोकाळियं भिक्षु एतद्वोच— मा हेव कोकाळिय, मा हेव
 कोकाळिय, पसादेहि कोकाळिय सारिपुत्तमोग्गलानेसु चित्त, पेसला
 सारिपुत्तमोग्गलाना ति । दुतियऽपि खो कोकाळियो भिक्षु भगवन्त
 एतद्वोच—किञ्चापि मे भन्ते भगवा सद्दायिको पच्चयिको, अय
 खो पापिण्डा व सारिपुत्तमोग्गलाना, पापिकान इच्छान वस
 गता ति । दुतियऽपि खो भगवा कोकाळिय भिक्षु एतद्वोच—मा
 हेव कोकाळिय मा हेव कोकाळिय, पसादेहि कोकाळिय
 सारिपुत्तमोग्गलानेसु चित्त, पेसला सारिपुत्तमोग्गलाना ति ।
 ततियऽपि खो कोकाळियो भिक्षु भगवन्त एतद्वोच—किञ्चापि मे
 भन्ते भगवा सद्दायिको पच्चयिको, अय खो पापिण्डा व सारिपुत्त-

वसला एका वानूम वसून कोकाळिय भिक्षु भगवन्ताला म्हणाला—
 भदन्त शारिपुत्र आणि मौद्गल्यायन हे पापेच्छ असून पापी वासनाना
 वस झाले आहेत, असे म्हटल्यावर भगवान् कोकाळिक भिक्षूला
 म्हणाला— हे कोकाळिका, असे म्हणू नकोस, कोकाळिका, शारि-
 पुत्र-मौद्गल्यायनावर विश्वास ठेव शारिपुत्र-मौद्गल्यायन सद्गुणी
 (पिशल) आहेत दुसऱ्यादाही कोकाळिक भिक्षू भगवन्ताला म्हणाला—
 भदन्त, जरी भगवन्तावर माझी श्रद्धा आणि विश्वास आहे, तरी
 शारिपुत्र व मौद्गल्यायन हे पापेच्छ असून पापी वासनाना वस झाले
 आहेत दुसऱ्यादाही भगवान् कोकाळिक भिक्षूला म्हणाला—हे
 कोकाळिका, असे म्हणू नकोस, असे म्हणू नकोस, शारिपुत्र मौद्ग-
 ल्यायनावर विश्वास ठेव, शारिपुत्र-मौद्गल्यायन सद्गुणी आहेत
 निमऱ्यादाही कोकाळिक भिक्षु भगवताला म्हणाला— भदन्त,

मोग्गलाना, पापिकान इच्छान वसगता नि । तनियऽपि एो भगवा
 कोकालिय भिक्षुं एतदवोच—मा हेव कोकालिय, मा हेवं कोकालिय,
 पसादेहि कोकालिय सारिपुत्तमोग्गलानेयु चित्त, ऐसला सारिपुत्त-
 मोग्गलाना ति, अय खो कोकालियो भिक्षु उट्ठायासना भगवन्तं क्कमि-
 वादेत्वा पदस्सिखण कत्वा पक्कामि । अचिरपक्कन्तरस्स च कोकालियस्स
 भिक्षुनो सासपमत्तीहि पिलकाहि सन्न्यो कायो फुटो अहोसि, सासप-
 मत्तियो हुत्वा मुग्गमत्तियो अहेसु, मुग्गमत्तियो हुत्वा कळापमत्तियो
 अहेसु, कळापमत्तियो हुत्वा कोट्टिमत्तियो अहेसु, कोट्टिमत्तियो
 हुत्वा कोलमत्तियो अहेसु, कोलमत्तियो हुत्वा आमलकमत्तियो
 अहेसु, आमलकमत्तियो हुत्वा वेळ्ळासलादुषापत्तियो अहेसु,
 वेळ्ळुवसलादुष्कामत्तियो हुत्वा विळ्ळिमत्तियो अहेसु, विळ्ळिमत्तियो हुत्वा पभि-
 जिज्जु, पुण्य चं लोहित च पण्यरिंसु । अथ खो कोकालियो भिक्षु

जरी भगवन्तावर माक्षी श्रद्धा आणि विश्वास आहे, तरी शारिपुत्र-
 मौद्गल्यायन हे पात्रे-उच असून पापी वासनाना वदा झाले आहेत
 तिसऱ्यादाही भगवान् कोकालिक भिक्षूला म्हणाऱ्या— हे कोकालिका,
 असे म्हणू नकोस, असे म्हणू नकोम, कोकालिका, शारिपुत्र-मौद्गल्यायना-
 वर विश्वास ठेव, शारिपुत्र-मौद्गल्यायन सद्गुणी आहेत.

तेव्हा कोकालिक भिक्षु आसनावरून उठला, व भगवन्ताच्या
 नमस्कार करून व प्रदक्षिणा केलून तेथून निघाळा. तेथून निघाऱ्या-
 बरोबर कोकालिक भिक्षूच्या सर्व शरिरावर मोहरीएवढे फोड
 उठले. ते मोहरीएवढे होऊन मुगाएवढे झाले, मुगाएवढे होऊन
 वाटाण्याएवढे झाले, वाटाण्याएवढे होऊन बोरान्या बी एवढे झाले,
 बोरान्या बीएवढे होऊन बोरान्या बी एवढे झाले; बोरान्या बी
 एवढे झाले, आवळ्याएवढे होऊन आवळ्या बी एवढे झाले;

तेनेवावापेन काल अवाप्ति । कालकतो च कोकालियो भिक्षु पटुम-
निरय उपपज्जि सारिपुत्तमोग्गल्लानेसु चित्त आघातेत्वा

अथ खो ब्रह्मा सहपति अभिकन्ताय रत्तिया अभिकन्तवण्णो केवल-
कप्प जेतवन ओभासेत्वा येन भगवा तेनुपसकमि, उपसकमित्वा
भगवन्त अभिवादेत्वा एकमन्त अट्ठाप्ति । एकमन्त ठितो खो ब्रह्मा सहपति
भगवन्त एतदवोच—कोकालियो भन्ते भिक्षु कालकतो, कालकतो च
भन्ते कोकालियो भिक्षु पटुमनिरय उपपन्नो सारिपुत्तमागोग्गल्लानेसु
चित्त आघातेत्वांति । इद अवोच ब्रह्मा सहपति, इद वत्वा भगवन्त
अभिवादेत्वा पदस्खिणं कत्वा तत्थेव अन्तरधायि ।

अथ खो भगवा तस्सा रत्तिया अचयेन भिक्षू आमन्तेसि—इम
भिक्षवे रत्तिं ब्रह्मा सहपति अभिकन्ताय रत्तिया ..पे०. आघातेत्वा ति,
कौवळ्या बेलफळाएवढे होऊन (पिकलेल्या) बेलफळाएवढे झाले, आणि
पिकलेल्या बेलफळाएवढे होऊन फुटले, त्यातून पु, रक्त वाहू लागले,
आणि त्याच रोगाने कोकालिक भिक्षु मरण पावला. मरण पावल्या-
वर कोकालिक भिक्षु मनातील शारिपुत्रमौदल्यापनाच्या द्वेषामुळे
पद्मनरकात जन्मला.

तेव्हा रात्र सपत आली असता, अत्यंत सुन्दर, सहपति ब्रह्मा
सर्व जेतवन प्रकाशित करून, भगवन्तापाशी आला, येऊन भग-
वन्ताला वदन करून एका बाजूला उभा राहिला. एका बाजूस उभा
राहून सहपति ब्रह्मा भगवन्ताला म्हणाला—महन्त, कोकालिक भिक्षु
मरण पावला, मरण पावून कोकालिक भिक्षु मनातील शारिपुत्र-
मौदल्यापनाच्या द्वेषामुळे पद्मनरकात जन्मला. असे सहपति ब्रह्मा

इदं अरोच भद्रा सहंपति, इदं वग्ना मं अभिवादेत्वा पदनिष्पन्नं कृत्वा
तथैव अन्तरधायी ति । एवं वृत्ते अञ्जनरो भिक्षु भगवन्त एतद्वोच—
कीर्दीर्घं नु खो भन्ते पदुमे निरये आयुष्यमाणं'ति । दीर्घ एो भिक्षु
पदुमे निरये आयुष्यमाणं, तं न सुकरं संखातुं एतकानि वस्त्राणी नि
या, एतकानि वस्त्रसत्तानी ति या, एतकानि वस्त्रसत्तसहस्तानी ति
या'ति । सक्का पन भन्ते उपमां कातुं'ति । सक्का भिक्षू ति भगवा
अवोच—सेय्यथाऽपि भिक्षु वीसतिखारिको फोसल्लको तिज्ज्वाहो, ततो
पुरिसो वस्ससत्तस्स अद्ययेन एकां एकां निचं उद्धरेय्य, तिन्नतरं एो
सो भिक्षु वीसतिखारिको फोसल्लको तिज्ज्वाहो इमिना उपपप्पमेन
परिवत्थपं परिपाराहेन गच्छेय्य, न खेव एको अम्बुदो निरयो ।

१ म०-उपमं.

म्हणाळा, असे म्हणून भगवंताला बंदन करून व प्रदक्षिणा करून
तेथेच अन्तर्धान पावला.

तदनंतर राज संपल्यावर भगवान् भिक्षूना म्हणाळा—भिक्षूनो,
गेल्या रात्री, राज संपत आली असतां.....इत्यादि.....असे सह-
पति भद्रा म्हणाळा, असे म्हणून मला बंदनं करून व प्रदक्षिणा करून
तेथेच अन्तर्धान पावला.

असे म्हटल्यावर एक भिक्षु भगवंताला म्हणाळा—“मदन्त, किती
दीर्घ काळ पद्म नरकांत आयुष्याचें मान असतें ?” “हे भिक्षु, पद्म
नरकांत आयुष्याचें मान फार मोठें आहे; तें इतकी वर्षे, इतकी
शतके, इतकी हजार वर्षे किंवा इतकी लक्ष वर्षे असे गणना करून
सांगणें सोपें नाहीं.” “मदन्त, पण त्या बाबतीन उपमा देणें शक्य
आहे काय ?” भगवान् म्हणाळा—“हे भिक्षु, तें शक्य आहे. हे
भिक्षु, फोसल्ल देशांतील वीस खारी तिज्ज्वाचा गाढा (वाड) असतो

१ चार आठकांचा द्रोण व १६ द्रोणांची एक सार.

१५~
 सेय्ययाऽपि भिक्षु वीसति अब्बुदा निरया एवं एको निरब्बुदो निरयो,
 सेय्ययाऽपि भिक्षु वीसति निरब्बुदा निरया एव एको अब्बो निरयो,
 सेय्ययाऽपि भिक्षु वीसति अब्बा निरया एवं एको अहहो निरयो,
 सेय्ययाऽपि भिक्षु वीसति अहहा निरया एवं एको अट्टो निरयो,
 सेय्ययाऽपि भिक्षु वीसति अट्टा निरया एव एको कुमुदो निरयो,
 सेय्ययाऽपि भिक्षु वीसति कुमुदा निरया, एवं एको सौगन्धिको निरयो,
 सेय्ययाऽपि भिक्षु वीसति सौगन्धिका निरया एवं एको उण्णलको
 निरयो, सेय्ययाऽपि भिक्षु वीसति उण्णला निरया एव एको
 पुण्डरीको निरयो, सेय्ययाऽपि भिक्षु वीसति पुण्डरीका निरया, एवं
 एको पट्ठमो निरयो । पट्ठमं खो पन भिक्षु निरयं बोक्खालिधो भिक्षु
 उपपन्नो सारिपुत्तमो गल्लानेसु धितं आघातेत्वाति । इदं अब्बोच भगवा,
 इदं वत्वा सुगतो अयापर एतदवोच सत्था—

व त्वातून एकादा मनुष्य दर शभराण्या वषोथ एक तीळ काडीत
 राहीळ तर, या क्रमाने तो कोशल देशांतोळ वीस खारीया तिळाचा
 गाढा लवकर खलास होईल, पण अर्बुद नरकांतोळ आयुष्य खलास
 होणार नाही. हे भिक्षु अर्बुदाच्या वीसपट निरर्बुद नरकात आयुष्य,
 निरर्बुदाच्या वीसपट अब्ब नरकात आयुष्य, अब्बच्या वीसपट अहह
 नरकांत आयुष्य, हे भिक्षु, अहहच्या वीसपट अट्ट नरकात आयुष्य,
 हे भिक्षु, अट्टच्या वीसपट कुमुद नरकात आयुष्य, हे भिक्षु, कुमुदाच्या
 वीसपट सौगन्धिका नरकांत आयुष्य. हे भिक्षु, सौगन्धिकाच्या वीसपट
 उण्णल नरकांत आयुष्य. हे भिक्षु, उण्णलाच्या वीसपट पुण्डरीक
 नरकात आयुष्य. हे भिक्षु, पुण्डरीकाच्या वीसपट पट्ट नरकात आयुष्य.
 हे भिक्षु, गणातीठ शारिपुत्त-भोद्धयायनांच्या द्वेपामुळे कोकालिक भिक्षु
 त्या पट्ट नरकात जन्मला आहे. असें भगवान् म्हणाला, असें म्हणून
 तदनंतर तो सुगत शास्ता म्हणाला—

६५७ पुरितस्स हि जानस्स कुठारी जायते मुणे ।

याय छिन्दति अत्तानं वागे दुग्मासितं भणं ॥ १ ॥

६५८ यो निन्दित्वं पसंसति । त वा निन्दति यो पससियो ।

६५९ निचिनाति मुखेन सो कळि । कळिना तेन सुखं न निन्दति ॥ २ ॥

६५९ अण्यमत्तो अयं कळि । यो अण्णेषु धनपराजयो ।

सण्यस्सापि सहापि वत्तना । अपमेव महत्तरी कळि ।

यो सुगतेसु मनं पदोक्षये ॥ ३ ॥

६६० सतं सहस्सानं निरब्बुदानं । छेत्ति स च पञ्च च अम्बुदानि ।

यं अरिपगही निरयं उपेत्ति । वाचं मन च पणि गय पावकं ॥ ४ ॥

१-२ म०-छत्तिवत्ति पंच च अम्बुदानं.

६५७. मनुष्य जन्मतच त्याग्या तोंडान हुन्हाड उत्पन्न होत असते, जिच्या योगाने मूर्ख दुर्भावित वाक्य बोलून तो आपणाआच तोडतो. (१)

६५८. जो निन्द्य माणसाची प्रशंसा करतो, किंवा प्रशंसाई माणसाची निंदा करतो, तो आपल्या तोंडाने आदली हानि करतो, व त्या हानीच्या योगे सुख पावत नाही. (२)

६५९. जुगारान पैसा गमावणें ही हानि (कळि) थोडी धाहे. पण सुगताविषयी मन कळुवित करणें ही सत सह सर्वस्वाची हानि म्हणून फार मोठी हानि होय. (३)

६६०. मन आणि वाचा पापकारक बनून आर्शाची (साधूंची) निंदा करणारा एक लज्ज निरब्बुद व छत्तीम आणि पांच अर्बुद वर्षे नरकांत पडतो. (४)

- ६६१ अभूतवादी निरय उपेति । यो वाऽपि कत्वा न करोमी ति चाह ।
उभोऽपि ते पेच्च समा भवन्ति । निर्हीनकम्मा मनुजा परत्य ॥ ५ ॥
- ६६२ यो अप्यदुद्धस्त नरस्स दुस्सति । सुद्धस्स पोसस्स अनगणस्स ।
तमेव बाल पच्चेति हाप । सुखुमो रजो पटिवात'व खित्तो ॥ ६ ॥
- ६६३ यो लोमगुणे अनुयुत्तो । सो वचसा परिभासति अज्जे ।
अस्सद्धो कदरियो अवदज्जू । मच्छरि पेसुणियस्सि अनुयुत्तो ॥ ७ ॥
- ६६४ मुखदुग्ग विभूतमनरिय । भूण्ड पापक दुक्कतकारि ।
पुरिसन्तवडि अवजात । मा बहु भाणि'ध नेरयिकोऽसि ॥ ८ ॥

६६१. न बडलेली मोठ घडली असे म्हणणारा व आपण कृत्य करून ते केले नाही असे म्हणणारा दोघेही नरकाला जातात, ती दोघेही हीनकर्मी माणसे मरणोत्तर परलोकी एकच गति पावतात. (५)

६६२ निर्दोष, शुद्ध आणि निष्पाप माणसाला जो दोष देतो, त्याच्यावरच ते पापकृत्य बान्यावर फेंकलेल्या सूक्ष्म धुळीप्रमाणे चलते. (६)

६६३. लोमात बद्ध झालेला, श्रद्धाविहीन, कृपण, अवदाम्ये, मासरी आणि चहाडी करण्यात गुतलेला असा जो, तो आपल्या वाणीने इतरांना दोष लावतो. (७)

६६४. हे विषममुखा, असत्यवादी, अनार्थी, भूण्डा, पाप्मा, दुष्कृत्यकारी, पुरुषाधमा, कली, नीचा, येथे जास्त बोलू नकोस, तू नरकगामी आहेस (८)

६६५ रजमाकिरसि बहिताय । सन्ते गरहसि किम्बिसभारि ।

बहूनि च दुच्चरितानि चरित्वा । गच्छिंति खो पपैतं चिररत्त ॥९॥

६६६ न हि नस्सति कस्सचि कम्म । एणि हे न लभते व सुवामि ।

दुक्ख मन्दो परलोके । अत्तनि पस्सति किम्बिसकारी ॥ १० ॥

६६७ अयोसुसमाहतद्वान । तिण्हवार अयमूलमुपेति ।

अय तत्तअयोगुळसन्निभ । भोजनमायि तथा पतिरूप ॥ ११ ॥

१ म०—गच्छति, २ म०—वर्तति, अ०—‘पपट, पपट’ ति पि ३ म०—
हने, अ०—दत्त, अथवा दत्त ४ म०—तत्त्व.

६६५ हे कलमपक्रान्ता, तू सताची निंदा करतोस, व आपल्या
बहितासाठी धूळ फेंकतोस, पुष्कळ घुननें करून तू खड्ड्यात
जाण्याकरिता चिरकालपर्यंत एकसारखा पडत राहशील (९)

६६६ कारण, केलेले कर्म फळ दिल्यागचून नष्ट होत नाही,
ते कर्त्याच्या मार्गे लागते कर्ताच्याच फळ भोगतोच. तो धन्मपकारी
मन्दबुद्धि स्वतः परलोकी दुःख अनुभवितो. (१०)

६६७. (पायाना बांधणारे) लोखंडी खिळे मारून तयार केलेल्या
जमिनीवर व तीक्ष्ण धारेच्या लोखंडी सुळावर तो जातो, आणि त्याला
तेथे योग्य असं तापलेल्या लोखंडाच्या गोळ्यासारखे भोजन मिळते (११)

१. इतक्या सोल नरकात जाणार आदिस की, तेथे जाण्याकरिताच
मुला चिरकालपर्यंत खाली पडत जावे लागेल. योद्धावार (कड्यावरून
खाली असणारा) खड्डा असा अर्थ येतो.

६६८ न हि वागु वदन्ति यदन्ता । नाभिजवन्ति न ताणमुपेन्ति ।
अगारे सयते सेन्ति । अग्निनिस्सग जलित पविसन्ति ॥ १२ ॥

६६९ जालेन च ओनहियाना । तत्थ हनन्ति अयोमयकूटेहि ।
अन्ध'व तिमिसमायन्ति । त विर्तेत हि यथा महिकायो ॥ १३ ॥

६७० अय लोहमय पन कुम्भि । अग्निनिस्सग जलित पविसन्ति ।
पचन्ति हि तसु चिररत्त । अग्निनिस्समासु समुप्पिल्वासो ॥ १४ ॥

६७१ अय पुब्बलोहितमिस्से । तत्थ र्हि पचति किन्त्रिस्सकारी ।
य य' दिसत्त अविसेति । तत्थ विट्ठिस्सति' सफुस्समानो ॥ १५ ॥

१ म०-विषयत. २ रो०-नं. ३ रो०, अ०-विलिज्जति.

६६८. तेथे गोड घोल्णारे नसतात. रक्षण करण्याला कोणी धावून येत नाहीत, व कोणी त्राण करित नाहीत. तेथे जमिनीवर पसरलेल्या जळत्या घोळशापर निजावे लागते व धगधगोत अशीत प्रवेश करावा लागतो. (१२)

६६९. तेथे त्यांना जाळ्यात बांधून लोखंडी घणानी ठोकतात, व ते धुक्याप्रमाणे पसरलेल्या अन्धतमाळा जातात. (१३)

६७०. आणि आगीप्रमाणे प्रज्वलित लोखंडी कढईत ते पडतात, व त्या आगीसारख्या कढईत खाली वर जात येत ते दीर्घकाळ शिजतात. (१४)

६७१ आणि तेथे पू आणि रक्त यांनी भरलेल्या कढईत कल्मषकारी मनुष्य पडतो. तो ज्या ज्या दिशेला जातो, तेथे तेथे त्या पदार्थांनी माखला जाऊन कष्ट पळवतो. (१५)

- ६७२ पुञ्जवावसथे सलिलमि । तस्य किं पञ्चति किञ्चिसकारी ।
 गन्तु न हि तीरमपथि^१ । सन्वसमा हि समन्तकपल्ला ॥१६॥
- ६७३ असिपत्तवनं पन निण्ह^२ । त पविसति समञ्छिदगत्तौ ।
 जिह्व बळिसेन गहेत्वा । आरचयारचयौ विहनन्ति ॥ १७ ॥
- ६७४ अय वेतरणिं पन दुग्ग । तिण्हधार खुरधारमुपेति ।
 तस्य मन्दा पपतन्ति । पापकरा पापानि वैरित्वा ॥ १८ ॥
- ६७५ खादन्ति हि तस्य रुदन्ते । सामा सबला वाक्कोलगणा च ।
 सोणा सिगाला पटिगिञ्जा । कुलला वायसा च वितुदन्ति ॥ १९ ॥

१ अ०—तीरमपथीति पि पाठो. २ म०—समुञ्छिदगत्ता ३ अ०—
 आरजवारजया ४ म०—पापानि ध क्त्वा

६७२. तो पापी मनुष्य तेथे किड्यांनीं भरलेल्या पाण्यात पडतो. चारी बाजूंस उच्च काठ असल्यामुळे त्याग बाहेर पडण्यास तीर सापडत नाही (१६)

६७३. तेथे प्राणी तीक्ष्ण असिपत्रवनात शिरतात त्यांचीं गार्त्रे छिन्न होतात त्याच्या जिभा गळाने ओढून काढतात डोक्याभोंवतीं गरगर फिरवून (जमिनीवर) आपटले जातात. (१७)

६७४. आणि तीक्ष्ण वारेच्या क्षुरवारांनीं भरलेल्या त्रिकट वैतरणी नदीला ते जातात, व ते मन्दबुद्धि पापी पापे आचरून त्या नदीत पडतात (१८)

६७५. तेथे रटत असताना त्यांना काळे व कवरे डोम-वाकळे, कुत्रे, कोल्हे, सेनपक्षी व कावळे अत्यंत आसक्तीने टोचीत असतात. (१९)

६७६ किञ्छा वतार्य इव बुद्धि । यं जनो पस्सति किञ्चिसकारी ।

तस्मा इव जीवितसेसे । किञ्चकरो सिया नरो न च मज्जे ॥२०॥

६७७ ते गणिता रिद्धि तिळमाहा । ये पदुमे निरये उपनीता ।

नहुतानि हि कोटियो पञ्च भवन्ति । द्वादस कोटिसत्तानि

पुनऽञ्जा ॥ २१ ॥

६७८ यावदुक्खा निरया इव बुद्धा । तस्यऽपि ताव चित् वसितव्वं ।

तस्मा सुचिनेसज्जसाधुगुणेषु । वाचं मनं सततं परिरक्खेति ॥२२॥

कोकालियसुत्तं निवृत्तं ।

६७६. अशा नरकांत वास कठिण, जो कल्मषकारी माणसाली भोगावा लागतो. म्हणून या जगांत शिष्टरू असलेले आयुष्य आहे तोपर्यंत माणसाने आपले कर्तव्य करारे व बेसावधपणे वागू नये. (२०)

६७७. पांच कोटी नहुत (दशसहस्र) आणि बाराशें कोटी तिळांच्या गाड्यातील तिळाइतकीं वर्षे पद्मनरकातील आयुष्य आहे अशी विद्वान् गणना करतात. (२१)

६७८. याप्रमाणे दुःखकारक नरक आहेत आणि त्यात तितका काळ पडावे लागते. म्हणून शुद्ध, शीलवान् व सद्गुणी जनाविषयी वाचा आणि मन सतत समाळें पाहिजे. (२२)

कोकालिकसुत्त समाप्त

३७ -

(११. नालकसुत)

६७९. आनन्दजाते तिस्रगणे पतीने । सकञ्च इन्दं सुचिवसने च देवे ।

६८०. दुस्सं गहेत्वा अतिरिव योमयन्ते। असितो इसि अदसं दिवाविहारे । १

६८०. दिस्वान देवे मुदितमने उदग्गे । चिंत्ति करित्वा इदं अबोचासि तत्थ
किं देवसंघो अतिरिव कल्यणूपो । दुस्सं गहेत्वा भमयये किं
पठिच्च ॥ २ ॥६८१. यदा पि आसि असुरेहि सङ्गमो । जयो सुरानं असुरा पराजिता।
तदाऽपि नेतादिसो लोमहंसनो। किं अम्भुतं दद्दु मरु पमोदिता ॥ ३१ म०—यणीते. २ म०—मुदितमने. ३ सी०—चिंत्ति. ४ म०—अबो-
वा पि. ५ म०—रमयय.

३७

[११. नालकसुत]

६७९. शुद्ध वल्ले परिवान करणारे त्रिदशगण देव आनंदित
आणि हर्षित होऊन व इन्द्राचा सत्कार करून वल्ल उडवीत
अत्यंत स्तुति करित असतां त्यांना 'असित' ऋषीने दिवसां बसण्याच्या
आपल्या स्थानांतून पाहिले. (१)६८०. तेव्हां मुदितमन आणि उल्लसित अशा देवांना पाहून तो
(ऋषि) आदरपूर्वक म्हणाला—देवसंघ अत्यंत हर्षित कां ? हे वल्ल
घेऊन तुम्ही (लोम्याभोवती) कां फिरवितां ? (२)६८१. जेव्हां तुमचें असुरांबरोबर युद्ध झालें, व सुरांचा जय आणि
असुरांचा पराजय झाला, तेव्हांही तुम्ही इतके हर्षित झालां नाही. आज
कोणती अद्भुत गोष्ट पाहून, देवहो, तुम्ही आनंदित झालांत ? (३)

६८२ सेलेति गायन्ति च वादयन्ति च । मुजामि पोठेन्ति च नच्चयन्ति च
 पुच्छामि वोऽह मेरुमुद्धवासिने । धुनाथ मे ससय खिप्प मारिसा । ४
 ६८३ सो श्रोरेसत्तो रतनवरो अनुत्थो । मनुत्स गोरे हितसुखनाय जातो ।
 सक्कान गामे जनपदे दुम्बिनेय्ये । तेनऽह तुट्ठा अतिरिव
 वल्यरूपा ॥ ५ ॥

६८४ सो सव्वसंतुत्तमो अगगुगलो । नरासभो सव्वपजानमुत्तमो ।
 वत्तेस्सति चक्क इत्तिहये वने । नद व सीहो बलवा मिर्गोमिभू ॥ ६
 ६८५ त सद सुत्वा तुरित अवसरी सो । सुद्धोदनस्स तद भवन उपागमि ।
 निसज ताथ इद अबोचासि सक्के । कुहिं कुमारो अहमरि
 दडुक्कामो ॥ ७ ॥

१ म०-यो २ रो०-निमाधिभू ।

६८२. काहीं शीऊ वाडीव आहेत, याहीं गात आहेत, वाहीं
 वाजवीत आहेत, याहीं दड घोपटीन आहेत आणि काहीं नाचत
 आहेत, तें वा १ हें मी तुम्हा मेरुपर्वतावर राहणाऱ्यांना विचारतों. हे
 मारिषातो, तुम्ही माझा सशय लौकत दूर करा. (४)

६८३ (देव—) तो वररत्नसारखा अतुल्य श्रोत्रिस्तत्र मनुष्य-
 लोकीं दुर्निनीप्रदेशात शाक्यांच्या गावीं जगताच्या कल्याणासाठीं
 जन्मला आहे. त्यामुळे आम्ही अयत्त दष्ट तुष्ट झालों आहोंत (५)

६८४ तो सर्व प्राण्यात उत्तम, अप्रपुत्रप, मनुष्यपंथ, व सर्व लोकात
 श्रेष्ठ, आपल्या गर्जनेनें सर्व मृगाचा पागमव काणांच्या चलान् सिद्धा-
 प्रमाणें, (सर्वांचा पराभव करून) ऋषिपत्तन नाराच्या वनात धर्मचक्र
 प्रवर्तित करीत. (६)

६८५. ते हा तें देवार्चें वचन ऐकून, तो (ऋषि) ग्वागी उतरला
 (५) सुद्धोदनाच्या घटीं शाका, व नेवें उचून शाक्यांना म्हणान—कुमार
 कोठें आहे १ मीही त्याच पाहू इच्छितों. (७)

६८६ ततो कुमार जालित इव सुवण्ण । उक्कामुखे व सुवुसलसम्पहट्ट ।
ददहमान सिरिया अनोमवण्ण । दस्सेसु पुत्त असितव्हयरस
सक्या ॥८॥

६८७ दिस्वा कुमार सिखिमिव पज्जलन्त । तारासभ व नभसिगम विमुद्ध ।
सुरिय तपन्त सरदरिवं अंभमुत्त । आनन्दजातो विपुलमल्ल्य
पीति ॥९॥

६८८ अनेकसाले च सहस्समण्डल । छत्त मल्ल धारयु अन्तल्लिक्खे ।
सुवण्णदण्डा वीतिपतन्ति चामरा । न दिस्सरे चामरउत्त-
गाहया ॥१०॥

१ म०-दस्सिमु २-२ म०-सारदिशवम्भमुत्त.

६८६ त्यावर शाक्यानीं, इशार सोनारानें मुशीत घाटून प्रज्व-
न्ति वरून ठोकून तयार केलेल्या सोयाप्रमाणें कान्तीनें देदीप्यमान
व उत्तमवर्ण, अशा त्या बालक पुत्राला 'असित' नावाच्या (शशीला)
दाखविलें (८)

६८७. अग्नीप्रमाणें प्रज्वलणा-या, आकाशात संचार करणाऱ्या
तारापति चन्द्राप्रमाणें विशुद्ध, आणि शरद्वृत्त अभापासून मुक्त
शालेल्या सूर्याप्रमाणें प्रकाशणान्या त्या बालकाला पाहून ऋषि आनंदित
शाला व विपुल प्रेम पावला (९)

६८८ देवांनी अतरिक्षात अनेक फाट्याचें आणि हजार मंडळाचें
छत्र धरलें, व सोन्याच्या दाढ्याचीं चामरें उडू लागलीं, पण चामरें
आणि छत्र धारण करणारे दिसत नव्हते. (१०)

६८९ दिस्वा जटी कण्हसिन्धियो इति । सुवण्णेनेख मिय पण्डुकम्बले ।

सेतं च छत्त धरियं तं मुद्धनि । उदग्गचित्तो सुमनो पटिग्गहे ॥ ११ ॥

६९० पटिग्गहे वा यन सक्कयुद्धव । जिगिसेको लक्खणमतपारगू ।

पसन्नचित्तो गिरमम्बुदीरणि । अनुत्तराय दिपदानमुत्तमो ॥ १२ ॥

६९१ अयत्तनो गमनमनुस्सरतो । अकल्यरूपो गल्थति अस्सुत्तानि ।

दिस्वान सकया इसिमवोचु रुदन्त । नो चे कुमारे भविस्सति

अतरायो ॥ १३ ॥

१ म०—धारयन्त. २ म०—जिगीसवो ३ म०—गरयति, अ०—
'गरयति' इति वि

६८९, पाठान्या शालीवर ठेवलेल्या सोयाच्या नाण्याप्रमाणें शोभणाऱ्या व ज्याच्या मस्तकावर श्वेत छत्र घरलें आहे, अशा त्याला पाहून हर्षित आणि सतुष्ट झालेल्या त्या जटागरा 'कुण्णश्री' नावाच्या ऋषीनें त्याला आपल्या हातात घेतलें (११)

६९० आणि लक्षणे आणि मंत्र जाणण्यात पारंगत असलेल्या (त्या ऋषीनें) शाक्यपुत्रांला (बोधिसत्वाला) घेऊन व त्याचा परीक्षा करून प्रसन्न चित्तानें असे उत्तर काढले—“ हा छोवोत्तर बालक द्विपदात उत्तम आहे ” (१२)

६९१ आणि आपलें इहलोकान्तून (भविष्य कालातील) जाणें घ्यानातें आणून व दुःखित होऊन तो आसर्वे गाळू लागला त्या रुदन करणाऱ्या ऋषीला पाहून शाक्य म्हणाले, या कुमाराला काहीं अतराय नाही ना ? (१३)

६९२ दिस्वान सकये इसिमवोच अरुल्ले । नाह कुमारे अहितमनु-
स्सरामि ।

न चापि मस्स भविस्सति अन्तरायो । न ओरकाय अभिगमसा
मवाय ॥१४॥

६९३ संत्रोभियगं कुसिस्सताय कुमारो । सो धम्मचक्र परमविशुद्धस्सी ।
यत्तेस्सताय बहुजनहितानुकूपी । वित्थारिकुऽस्स भविस्सति
ब्रह्मचरियं ॥१५॥

६९४ गमे च आयु न चिरमिगात्तेसो । अयऽन्तरा मे भविस्सति
काळकिरिया ।

सोऽहं न सुत्त अ-सम-धुरस्स धम्मं । तेनऽग्निं अंदो व्यमनगतो
अवायी ॥१६॥

१ म०—अवज्ञो.

६९२ दु खित झालेल्या शाक्यांना पाहून ऋषि म्हणावा—
या कुमाराला काही अहित आहे असें मला वाटत नाही, किंवा याच्या
कोणताही अन्तराय होणार नाही. हा सामान्य नव्हे. यासाठी
तुम्ही आनंदित रहा. (१४)

६९३. हा कुमार श्रेष्ठ असा संवोध प्राप्त करून घेईल. परम
विशुद्ध (निर्वाणाचा) साक्षात्कार करून घेणारा तो बहुजनान्या
फल्याणावद्दल कळवला येऊन धर्मचक्रार्चे प्रवर्तन करील. याने
प्रवर्तिलेल्या ब्रह्मचर्याचा संप्रदाय लोकतः विस्तार पावेल. (१५)

६९४. पण माझे इहलोकी आयुष्य चोडें राहिले आहे, आणि
तो (बुद्ध) होण्यापूर्वी मी मरणार आहे. तो मी त्या अप्रतिम धुरी-
णाचा धर्म ऐकू शकणार नाही. त्यामुळे मी आनं, व्यसनप्राप्त व
दुःखी झालों आहे. (१६)

६९५ सो साकियान विपुल जनेत्वे पीतिं । अन्तेपुरग्हा निरग्मा
ब्रह्मचारी ।

। सो भागिनेयं सयमनुकम्पमानो । समादपेसि धम्मं धुरस्स
धम्मे ॥१७॥

६९६ बुद्धे' ति घोस यद परतो सुणासि । सम्बोधिपत्तो विचरनि
धम्ममग्ग ।

। गन्वान तत्थ समय परिपुच्छिमानो । चरस्स तस्मिं भगवति
ब्रह्मचरियं ॥१८॥

६९७ तेनानुसिद्धो हितमतसेन तादिना । अनागते परमविसुद्धदस्सिना ।

। सो नाल्लको उपचितपुञ्जसञ्चयो । जिन पतिस्स परिबसि
रक्खितिन्द्रियो ॥१९॥

१ ग०—जनेत्वा । बहि अन्तेपुरग्हा

२ म०—विवरवि

३-म०—परिपुच्छमानो

६९५ तो ब्रह्मचारी शाक्याच्या डिगणी विपुल प्रेम उपादन करून अत पुरातून तिघाला आपल्या भाव्यावर दया करणाऱ्या त्याने भाव्याला अप्रतिम धुरीणाच्या वर्मांचा गोचर करून घेण्यासाठी (असा) उपदेश केला—(१७)

६९६ “जेव्हा तू ‘बुद्ध’ हा शब्द इतराकडून ऐकशील व जेव्हा बुद्ध सगोत्रि-ज्ञान मिळवून श्रेष्ठ वर्मांचा जनान प्रचार करील, तेव्हा तू जे जाऊन धर्माविषयी प्रश्न विचार, व भगवताच्या पयात ब्रह्मचर्याचे आचरण कर ” (१८)

६९७ भविष्यकाली (नात्याला) परम विसुद्ध (निर्वाणाच्या) लाभ होणार आहे, असे जाणणाऱ्या तशा त्या हितबुद्धि ऋषीने उपदेश केल्यावर, तो कृतपुण्यसचय नाट्यक आपल्या इन्द्रियांचे रक्षण करणारा तापस होऊन जिनाची (बुद्धाची) प्रतीक्षा करीत राहिला (१९)

६९८ सुत्वात घोस जिनवरचक्रवर्त्तने । गन्तवान् दिश्या इतिनिसर्गं
पसन्नो ।

मोनेयसेट्ट मुनिपवर अपुञ्छि । समागते असितवह्णस्स
सासनेति ॥२०॥

यत्पुगांधा निदिता ।

६९९ अज्जातमेत वचन असितस्स ययातय ।

त त गोतम पुञ्छाम सन्नयम्मान पाणु ॥ २१॥

७०० अनगारियुतेस्स भिक्खाचरिय जिमिस्तो ।

मुनि पव्हि मे पुट्ठो मोनेय उत्तम पद ॥ २२ ॥

७०१ मोनेय ते उरग्गिस्स (ति भगवा) दुक्कर दुरभिसमय ।

हन्द ते न पवक्खानि सन्नयम्भस्सु दब्बहो भय ॥ २३ ॥

१ म०-असिताग्गयस्स २ म०-यत्पुक्खा

६९८, असित नावाच्या ऋषीने सांगितलेली बेल आली तेव्हा,
जिनश्रेष्ठाने धर्मचक्र प्रवर्तित केल्याची खुषाते ऐकून, तेथे जाऊन
श्रवितमात्रा पाहून प्रसन्न झालेला त्या नाडकाने मुनिप्रवराजा
श्रेष्ठ मौनेय कोणते ते विचारले. (२०)

[(वरील) गाथा प्रास्ताविक आहेत]

६९९, असिताचे हे यथार्थ वचन मी जाणउं म्हणून सर्ग
र्मात पारंगत अशा गोतमाला मी विचारलों (२१)

७००, हे मुने, गृहविरहित झाल्याआ व भिक्षेवर निर्वाह कर-
णाऱ्याज्योत्तमपद असें मौनेय कोणते ते विचारलों, ते मला साग (२२)

७०१ मौनेय कोणते ते मी तुला सांगलों असें भगवान् म्हणाला-
ते दुष्कर आणि दुरभिसमय आहे. आता तुला ते सांगलों तू नेट
धर व दड हो. (२३)

- ७०२ समानमात्रं कुम्बेय गामे अक्कुट्टवन्दितं ।
 । मनोपदोसं रक्खेय्य सन्तो अनुण्णतो चरे ॥ २४ ॥
- ७०३ उच्चावचा निच्छान्ति दापे. अग्गिसिक्खमा ।
 । नारियो मुनिं पलोमेन्ति ता सु तं मा पलोमयु ॥ २५ ॥
- ७०४ विरतो मेथुना धम्मा हित्वा कामे परोवरे ।
 अविरुद्धो असारत्तो पाणेषु तसयावरे ॥ २६ ॥
- ७०५ यथा अहं तथा एते, यथा एते तथा अह ।
 अत्तानं उपमं कत्वा न हनेय्य न घातये ॥ २७ ॥
- ७०६ हित्वा इच्छं च लोभं च यत्थ सत्तो पुथुज्जनो ।
 चक्कुमा पटिपजेय्य तरेय्य नरकं इमं ॥ २८ ॥

१ अ०, म०—समानभागं. २ ग०—परोपरे.

७०२. गावात गेळ असता वन्दन आणि निन्दा यांजिविषयी समभायाने यागावे, मनांतील प्रद्वेष आवरावा, व शांत होऊन निगवी व्हावे. (२४)

७०३. अरण्यांतील अग्निश्वाळप्रमाणे लहान मोठी (प्रजेभने इतस्ततः) संचार करीत असतात. श्रिया मुनीला लोभयू पाहतात. त्यांनी तुला मोहांत न पाडावे (यावढे सावध रहा). (२५)

७०४. लहान मोठे कामोपमोप सोडून खीसंगापासून विरत हो आणि स्थिर-चर प्राण्यांवर अविरुद्ध व अनासक्त होताना रहा. (२६)

७०५. 'जसा मी तसे दे, व जसे ते तसा मी' असे धारण्या उदाहरणाने जाणून कोणाच्या मारू नये व मारू नये. (२७)

७०६. ज्या इच्छेत आणि लोभाने सामान्य जन घट्ट होतो, त्या इच्छेचा आणि लोभाचा त्याग करून चक्षुष्मन्ताने यागावे, व दे नरक तरून जावे. (२८)

७०७ ऊनूद्रो मिताहारो अपिच्छस्स अलोळुपो ।

स वे इच्छाय निच्छातो अनिच्छो होति निम्बुतो ॥ २९ ॥

७०८ स पिण्डचार चरिषा वनन्त अभिहारये ।

उपट्टितो रुक्खमूलस्मिं आसन्नपगतो मुनि ॥ ३० ॥

७०९ स ज्ञानपसुतो धीरो वनन्ते रमितो सिया ।

शायेय रुक्खमूलस्मिं अत्तान अभितोसय ॥ ३१ ॥

७१० ततो रत्था विवसने गाम-त अभिहारये ।

अब्धान नाभिनन्देय्य अभिहार च गामतो ॥ ३२ ॥

७११ न मुंती गामनामम कुजेसु सहसा चरे ।

धासेसन् ठिन्नरुयो न वाच पयुत मणे ॥ ३३ ॥

१ म०— मुनि.

७०७. त्याने पोडे खाणारा, मिताहारी, अपिच्छ व अलोळुप
ह्वावे. तो इच्छेपासून मुक्त होऊन अनिच्छ व शात होतो. (२९)

७०८ त्या मुनीने मिश्राटन करून अरण्यात जावे. तेथे झाडा-
खाली जाऊन आसनावर बसावे. (३०)

७०९. त्या ध्यानरत धीर पुरुषाने वनात आनंद मानावा, व
झाडाखाली बसून आपणाला सन्तोषित करून ध्यान करावे. (३१)

७१०. त्यानंतर रात्र संपल्यावर गावाच्या टोंकाराशी असलेल्या
मिनासख्यानी यावे. गावातून आलेल्या आमन्त्रणाचे किंवा भेटीचे
(आपल्या मनात) अभिनंदन करू नये (३२)

७११. गावात येऊन तेथील कुटुंबाशी मुनीने सलगी करू नये
मिश्रा मिळविण्याच्या बाबतीत मीन धरावे व सूचक शब्द बोद्ध
नयेत. (३३)

- ७१२ अल्य यदिदं साधु नाग्य कुसलमिति ।
उभेनेव सो तांदि रुक्ख व उरनिवतति ॥ ३४ ॥
- ७१३ स पत्तगणि विचरन्तो अमूगो मूगसम्मतो ।
अप्य दानं न हीळेय्य दानारं नावजानिय ॥ ३५ ॥
- ७१४ उच्चावचा हि पटिपदा समणेन पक्कासिता ।
न पार दिगुणं यन्ति न इदं एरुगुणं मुत ॥ ३६ ॥
- ७१५ यस्स च विसत्ता नाथि छिन्नसोतस्स भिक्खुनो ।
किञ्चाकिच्चप्पहीनस्स परिळाहो न विज्जति ॥ ३७ ॥
- ७१६ मोनेय्य ते उरज्जिस्स (नि भगवा) खुत्थाह्वयमो भवे ।
जिह्वाय ताळु आह्वय उदरे सयतो सिया ॥ ३८ ॥

१ रो०— तादी २ अ०— दुगुण

७१२. 'जर भिक्षा मिळाली तर चागले, न मिळाली तरी चागले' दोन्हीविषयी तो समान राहतो, व (राहण्याच्या) झाडाखाली येतो. (३४)

७१३. हातात भिक्षापत्र घेऊन फिरणारा व मुक्ता नसून मुक्यासारखा समजला जाणारा, अशा त्याने अल्प भिक्षेचा तिरस्कार व दात्याचा अनादर करू नये (३५)

७१४. श्रमणाने (बुद्धाने) उहानमोठा रस्ता दाखविला आहे. ससाराच्या पार दोनदा जात नसतात, तरीपण तो पार एकाच टप्प्यात प्राप्त होतो असे समजणे जात नाही (३६)

७१५ ज्या भिक्खूला आसक्ति नाही, ज्याने ससारसोत तोडले, व जो कृत्याकृत्यापासून मुक्त झाला, त्याचा परिदाह राहत नाही (३७)

७१६ मी तुला मोनेय सागतो—असे भगवान् म्हणाला—क्षुरगारेपासून (आपली जीभ राखून वस्तुन्यावरील मग चाटणाऱ्या माणसाप्रमाणे) सावध व्हावे, जीभ ताळूला लावून जेवणात सयम बाळगावा (३८)

७१७ अलीनचित्तो च सिया न चापि बहु चिन्तये ।

निरामगन्धो असितो ब्रह्मचरियपरायणो ॥ ३९ ॥

७१८ एकासनस्स सिक्खेय समणोपासनस्स च ।

एकत्त मोनमक्खात् एको चे अंभिरमिस्सति ॥ ४० ॥

७१९ अय भासिहि दंस दिसा

सुखा धीरान् निग्घोस क्षायीन् कामचागिने ।

ततो हिंरि च सद्ध च भिग्घो कुब्बेय मामको ॥ ४१ ॥

७२० तं नदीहि विजानाय सौग्गमेसु पदरेसु च ।

सणत्ता यन्ति कुरस्सोग्गा तुण्ही याते महोदधि ॥ ४२ ॥

१ अ०—अभिरामस्ससि. २ रो०—नामचागीन.

७१७. चित्त जागृत ठेवावें पण फार चिन्तनही करू नये; निरामगंध, अनाश्रित आणि ब्रह्मचर्यपरायण व्हावें. (३९)

७१८. एकातपासाची व श्रमण ज्याची उपासना करतात अशा (ध्यानचिंतनाची) शिक्खण मनंत बाळगावी. एकासीपणाळा मौन म्हणतात. जर एकासी राहण्यात तुळा आनंद वाटू लागेल, (४०)

७१९. तर ध्यानरत कामत्यागी धीराचें भाषण ऐकून तू दशदिशा प्रकाशित करशील. तरी (त्या स्थितीस पोहोचलेल्या) माझ्या श्रारकानें ही (पापलजा) आणि श्रद्धा वाढवावी (४१)

७२०. तें नदीच्या (उपमेनें) जाणारें. ओढे खाचखळ्यातून व खिंडीतून मोठा आराज करीत वाहतात, पण मोठ्या नद्या सयपणें वाहतात. (४२)

७२१ यदूनकं त सणति यं पूरं सन्तमेव तं ।

अड्ढकुंभूपमो बालो रद्धो पूरो'व पण्डितो ॥ ४३ ॥

७२२ यं समणो बहु भासति उपेत अण्यसंहितं ।

जानं सो धम्मं देसेति जान सो बहु भासति ॥ ४४ ॥

७२३ यो च जानं यतत्तो जान न बहु भासति ।

स मुनि मोनपरहति स मुनि मोनमज्झगा'ति ॥ ४५ ॥

नालकसुत्तं निहितं ।

---

१ सी०—संयतत्तो २ म०—मुन.

---

७२१. जें उयळ तें खळखळतें, पण जें गंभीर तें संयच असतें. मूर्ख अध्या घड्याप्रमाणें (खळखळतो); पण बुद्ध गंभीर जळहदा-प्रमाणें (शांत असतो). (४३)

७२२. श्रमण (बुद्ध) जें पुष्कळ बोलतो, तें हितयुक्त आणि धर्मयुक्त आहे असें जाणून बोलतो. जाणून तो धर्मोपदेश करतो, व जाणून पुष्कळ बोलतो. (४४)

७२३. जो संयतात्मा जाणत असता पुष्कळ बोलत नाही, तो मुनि मोनाई होय; त्या मुनीनें मौन प्राप्त केलें आहे. (४५)

नालकसुत्त समाप्त

Consideration

समुदयो ति अथ एकानुपस्सना, अथ दुक्खनिरोधो अथ दुक्खनिरोध-
गामिनी पटिपदा ति अथ दुतियानुपस्सना । एव सम्माद्वयतानुपस्सिनो
खो भिक्खवे भिक्खुनो अप्पमत्तस्स आतापिनो पहितत्तस्स विहरतो
द्विन्न फलान अञ्जतर फल पाटिकख-दिट्ठे व धम्मे अज्जा, सति वा
उपादिसेसे अनागामिता ति । इदमवोच भगवा, इदं वत्वा सुगतो
अयापर एतदवोच सत्या—

७२४ ये दुक्खं नप्पजानन्ति अथो दुक्खस्स समव ।

यत्थ च सम्बसो दुक्खं असेस उपरुज्जति ।

‘ तं मग्गं न जानन्ति दुक्खूपसमगामिन ॥ १ ॥

म्हणावें की, द्वैत धर्माचें (पदार्थाचें) यथार्थ ज्ञान करून घेणें हा
फायदा होय तें द्वैत कोणतें म्हणता ? हे दु ख व दा दु खसमुदय
भिळून एक अनुपश्यना, आणि हा दु खनिरोध व हा दु खनिरोध-
गामी मार्ग भिळून दुसरी अनुपश्यना भिळून, याप्रमाणें द्वैताची
सम्यक् अनुपश्यना करणाऱ्या, अप्रमत्त, उत्साही व इदचित्त होऊन
वागणान्या भिळूला याच जन्मी अर्हत्त्व किंवा, उपादानशेष
राहिल्यास, अनागामिता—या दोहोंपैकी एक फळ मिळण्याची
अपेक्षा करतो येईल असें भगवान् म्हणाला असें म्हणून तदनंतर
तो सुगत शास्ता म्हणाला—

७२४ जे दु ख आणि दु खाचा उगम जाणत नाहीत, आणि
तें दु ख जेथें नि शेष विरोध पावतें तें स्थान (निर्वाण), व त्या
दु खनिरोधाप्रत जाणारा मार्ग जाणत नाहीत, (१)

७२५ चेतोविमुक्तिहीना ते अथो पञ्चाविमुक्तिया ।

अभव्या ते अतक्तिरियाय ते वे जातिजरूपगा ॥ २ ॥

७२६ ये च दुःखं पजानन्ति अथो दुःखलक्ष्य समव ।

यत्थ च सव्यसो दुःखं असेस उपरुज्झति ।

तं च मग्गं पजानन्ति दुःखलूपसमगामिन ॥ ३ ॥

७२७ चेतोविमुक्तिसपन्ना अथो पञ्चाविमुक्तिया ।

अभव्या ते अतक्तिरियाय न ते जातिजरूपगा ति ॥ ४ ॥

सिया अज्जेन पि परियायेन सम्माद्वयतानुपस्सना ति, इति चे भिक्खवे पुच्छितारो अस्सु, सिया तिऽस्सु वचनीया । कथं च सिया । य किंचि दुःखं सम्भोति, सव्यं उपपिप्पेक्षया ति अय एवानुपस्सना,

७२५ त्याना चित्ताची विमुक्ति आणि प्रज्ञेने मिळविलेली विमुक्ति नाही, ते (ससारदुःखाचा) अत करू शकत नाहीत, आणि तेच जन्मजरा पावतात (२)

७२६ जे दुःख आणि दुःखाचा उगम जाणतात, आणि ते दुःख जेथे नि शेष निरोध पावते ते त्यान व त्या दुःखनिरोधाप्रत जाणारा मार्ग जाणतात, (३)

७२७ ते चित्तविमुक्तीने व प्रज्ञेने मिळविलेल्या विमुक्तीने सपन्न होत, ते (ससारदुःखाचा) अत करण्यास समर्थ होत आणि ते जन्मजरा पावत नाहीत. (४)

दुस्तन्याही पर्याधाने सम्यक् द्वैतानुपश्यना असेल वाय असे जर, भिक्षुनो, तुम्हास योणी विचारणारे भेटतील तर, अशी असेल, असे त्यास म्हणायें ती कशी : जे वाही दुःख उद्भवतें, तें सर्व उपासीवासून, ही एकानुपश्यना, आणि उपासीचा वैराग्याने अशेष

उपवीनं त्वेव असेसविरागनिरोधो न त्वि दुःखस्त सम्मवोति अयं
दुतियानुपस्सना । एवं सम्मा....पे०....अथापरं एतदवोच साया—

७२८ उपवीनिदाना पभरन्ति दुःखा । ये केचि लोकरिंम अनेकरूपा ।
यो वे अविद्धा उपवि करोति । पुनपुनं दुःखमुपेति मन्दो ।
तस्मा पजानं उपवि न कथिरा। दुःखस्त जातिप्पमवानुपस्सी ति५

सिया अज्जेने वि परिपायेन सम्मादयतानुरस्सनाति, इति चे
भिक्खवे पुञ्चितारो अस्सु, सियातिऽस्सु वचनीया । कथं च सिया ।
यं किंचि दुःखं सम्मोति, सन्नं अविज्जापन्धयाति अयं एकानुपस्सना
अविज्जाप त्वेव असेसविरागनिरोधो न त्वि दुःखस्त सम्मवोति अयं
दुतियानुपस्सना । एवं सम्मा....पे०....अथापरं एतदवोच साया—

१ म०—उपवि.

निरोध केल्याने दुःखाचा उद्भव होत नाही, ही दुसरी अनुपश्यना.
भिक्खुनो, याप्रमाणे द्वैताची....इत्यादि....तो सुगत शास्ता म्हणाला—

७२८. जीं कांहीं जगांत अनेक प्रकारचीं दुःखें आहेत, तीं
सारीं उपार्थीपासून होतात. जो अविद्वान् उपावि जोडतो, तो मन्द-
बुद्धि पुनः पुनः दुःख भोगतो. म्हणून दुःखाचें उत्पत्तिकारण पाह-
णाऱ्या जाणत्या मनुष्यानें उपावि जोडू नये. (५)

दुसऱ्याही पर्यायाने सम्यक्-द्वैतानुपश्यना असेल काय असे जर,
भिक्खुनो, तुम्हास विचारणारे भेटतील तर, अशी असेल, असें त्यांस
म्हणावें, ती कशी ! जें कांहीं दुःख उद्भवते, तें सर्व अविद्येपासून
ही एक अनुपश्यना. आणि अविद्येचा वैराग्याने अशेष निरोध केल्यानें
दुःखाचा उद्भव होत नाही ही दुसरी अनुपश्यना. भिक्खुनो, याप्रमाणे
द्वैताची....इत्यादि...तो सुगत शास्ता म्हणाला—

७२९ जातिमरणसत्सार ये वजन्ति पुनप्पुन ।

इत्थभावऽज्जवामाव अविज्जा येव सा गति ॥ ६ ॥

७३० अविज्जा हय महामोहो येनिद ससित चिर ।

विजागता च ये सत्ता नागच्छन्ति पुनब्भव ति ॥ ७ ॥

सिया अज्जेन पि पे० कय च सिया । य किञ्चि दुक्ख सम्भोति सच्च सुखारपच्चया ति अप एकानुपस्सना, सुखारान त्वेव असेगविरागनिरोधा नत्थि दुक्खस्स सम्भवो नि अप दुनियानुपस्सना । एव सम्मा अयापर एतदवोच सत्ता—

७३१ य किञ्चि दुक्ख सम्भोति सच्च सुखारपच्चया । *Plastic force*
सुखारान निरोधेन नत्थि दुक्खस्स सम्भवो ॥ ८ ॥

७२९ जन्ममरणमय सत्सारात जे पुन पुन पडतात, व मनुष्यत्व मित्रा मनुष्येतरभाव पावतान, ते केवळ अविद्येमुळें ती गति भोगतात (६)

७३० अविद्या हा महामोह आहे, ज्याच्यामुळें माणूस चिरकाळ सत्सारात पडतो पण जे विद्यालभो प्राणी आहेत, ते पुनर्जन्म पावत नाहीत (७)

दुसऱ्याही पर्यायानें इत्यादि ती करी । जें काही दु ख उद्भवतें तें सर्व सत्कारापासून, ही एक अनुपदयना आणि सत्काराचा वंरण्यानें अशेष निरोध केल्यानें दु खाचा उद्भव नाही, ही दुसरी अनुपदयना भिक्षूनी, यात्रमाणें दैताची इत्यादि तो सुगत शास्ता म्हणाला—

७३१ जें काही दु ख उद्भवतें, तें सर्व सत्कारापासून, सत्काराच्या निरोधानें दु ख उद्भवत नाही (८)

७३२ एत आदीनव नत्वा दुक्खं सखायपञ्चया ।

सम्बसखायसमया सञ्जाय उपरोधना ।

एव दुक्खं क्खयो होति एत नत्वा यथानय ॥ ९ ॥

७३३ सम्मदसा वेदगुणो सम्मदञ्जाय पण्डिता ।

अभिभूय्य मारसयोग नागच्छन्ति पुनर्भवति ॥ १० ॥

सिया अञ्जेन पि कथं च सिया । यं किञ्चि दुक्खं सम्मोति,
सम्ब विज्जाणपञ्चयाति अयमेकानुपस्सना, विज्जाणस्स त्वेव असेस-
विरागनिरोधा नत्थि दुक्खस्स सम्मवोति अयं दूतियानुपस्सना । एव
सम्मा अयापर एतदवोच सत्था—

७३४ यं किञ्चि दुक्खं सम्मोति सम्ब विज्जाणपञ्चया ।

विज्जाणस्स निरोधेन नत्थि दुक्खस्स सम्मवो ॥ ११ ॥

१ म०—न गच्छन्ति.

७३२. सत्कारापासून दु ख उद्भवते, हा (सत्कारातील) दोष
जाणून सर्व सत्कार नाहीसे करून व सङ्गेचा निरोध करून, आणि
याप्रमाणे दु खनाश होतो हें यथार्थतया जाणून, (९)

७३३ सम्पदशी, वेदपारग, पण्डित मन्थक्—ज्ञानाच्या योगे
मारवन्धन तोडून पुनर्जन्म पारत नाहीत. (१०)

दुसऱ्याही पर्यायाने इत्यादि ती कशी ? जें काही
दु ख उद्भवते, तें सर्व विज्ञानापासून, ही एक अनुपश्यना, आणि
विज्ञानाचा वैराग्याने अशेष निरोध घेण्याने दु खाचा उद्भव नाही,
ही दुसरी अनुपश्यना. भिक्षूनी, याप्रमाणे इत्यादि तो सुगत
शास्ता म्हणाला—

७३४. जें काही दु ख उद्भवते तें सर्व विज्ञानापासून. विज्ञानाच्या
निरोधाने दु ख उद्भवत नाही (११)

७३५ एत आदीनव तत्त्वा दुक्ख विज्जाणपच्चया ।

विज्जाणूपसमा भिक्खु निच्छानो परिनिव्वुतो नि ॥ १२ ॥

सिधा अज्जेन पि कथ च मिया । य किञ्चि दुक्ख सम्मोति,
सन्ध पस्सपच्चया ति अयमेतानुपस्सना, फ़स्सस्स त्वेव असोसरिराग-
निरोगा नत्थि दुक्खस्स सम्भरो नि अय दृतियानुपस्सना । एव सम्मा

अथापर एतदवोच सत्था-

७३६ तेस पस्सपरेतान भवसोतानुसारिनि ।

कुम्मगपटिपन्नान आरा सयोजनक्खयो ॥ १३ ॥

७३७ ये च पस्स परिज्जाय अज्जाय उपसमे रता ।

ते वे पस्सामिसमया निच्छाता परिनिव्वुता नि ॥ १४ ॥

७३५ विज्ञानापासून दु ख उद्भवते, हा (विज्ञानानील) दोष
जाणून विज्ञानाच्या उपशमानें वीतवृष्ण भिक्षु परिनिर्वाण पावतो (१२)

दुसऱ्याही पर्यायानें इत्यादि ती कर्णी : जें काही
दु ख उद्भवते तें सर्व स्पर्शापासून, ही एक अनुपश्यना; आणि
स्पर्शाचा वीरग्यानें अशेष निरोध केल्यानें दु खाचा उद्भव नाही, ही
दुसरी अनुपश्यना भिक्षूनो, याप्रमाणें इत्यादि तो सुगत
शास्ता म्हणाला—

७३६ जे ससारप्रवाहात बाहत जाणारे, कुमार्गानें चालणारे,
स्पर्शपरायण असे प्राणी त्याजपासून सयोजनाचा क्षय पार दूर आहे
(असें समजावें) (१३)

७३७. पण जे स्पर्श जाणून ज्ञानवान् होऊन निर्वाणान रत
होतात. ते वीतवृष्ण स्पर्शाच्या निरोधानें परिनिर्वाण पावतात (१४)

१. १०^१ सिया अज्जन पि कय च सिया । य किञ्चि दुक्ख सम्मोति
 सच्च वेदनापच्चपा नि अयमेकानुपस्सना, वेदानं त्वेव असेसविराग-
 निरोधा नाथि दुक्खस्स सम्भवो ति अय द्दुतियानुपस्सना । एव सम्मा
 ... अथापर एतदवोच सत्था—
 ७३८ सुख वा यदि वा दुक्ख अदुक्खमसुख सह ।

अज्झत्त च उहिद्धा च य किञ्चि अधि वेदित ॥ १५ ॥

७३९ एत दुक्ख ति अब्बान मोसवम्म पलोकिन ।

फुत्त फुत्त वय पस्स एन त य विरज्जनं ।

वेदानं खया भिक्खु निच्छतो परिनिच्चुतो ति ॥ १६ ॥

१०^१ सिया अज्जेन पि वय च मिया । य किञ्चि दुक्ख सम्मोति
 सच्च तण्हापच्चपा ति अयमेकानुपस्सना, तण्हाय त्वेव असेसविराग-

१ रो०—तथा

दुस याही पर्यायानें इत्यादि ती कशी : जें काही
 दु ख उद्भवतें तें सर्व वेदनापासून, ही एक अनुपश्यना, आणि
 वेदनाचा वैराग्यानें अशेष निरोध केल्यानें दु खाचा उद्भव नाही, ही
 दुसरी अनुपश्यना भिक्षूनी, याप्रमाणें इत्यादि ती सुगत
 शास्ता म्हणाला—

७३८ आच्याभिं रिवा वाच, सुख, दु ख रिवा उपेक्षा
 यापैर्जी योगतीही वेदना, (१५)

७३९ ती नश्वर, दुस्र होणारी व दु खद आहे व तिचा अनुभव
 मिळाल्यानंतर अखेर तिचा व्यय होता असें जाणून भिक्षु निच्या
 विषयी विरक्त होतो, व वेदनाच्या क्षयानें निस्तृण्य होऊन परिनिर्वाण
 गावतो (१६)

दुस याही पर्यायानें इत्यादि ती कशी : जें काही
 उद्भवतें तें सर्व तृणेषामून, ही एक अनुपश्यना, आणि तृणेषा

निरोधा नहि दुस्सम्य सम्भो नि अयं दुर्विधानुपपत्त्या । एवं सम्मा
.. अथापर एतदवोच मया—

७४० तण्हादुनिगो पुत्तिगो दोस्सदान ससा ।

इत्यभाजऽज्जयाभा ससा नातिउत्ति ॥ १७ ॥

७४१ एन आदीनय जाया तण्हा दुस्सम्य सम्भ ।

वीनतण्हा अनादानो सतो भिक्खु परिव्वो ति ॥ १८ ॥

सिया अज्जेन वि कप च मिया । य विनि दुस्स । सम्भोति
सम्य उपादानपचया नि अयमेकानुपपत्त्या, उपादानान् तेष अमेम-
विरामनिरोधो नहि दुस्सम्य सम्भो नि अयं द्विविधानुपपत्त्या । एवं
सम्मा अथापर एतदवोच मया—

वैराग्यार्थे अशेष निरोध कल्याणे दुस्साया उद्भव नाही, ही दूसरी
अनुपपत्त्या भिक्षुनो, याप्रमाणे इ यदि . तो सुगत शारत्ता
गृह्यात्—

७४०. तृष्णोपा सायी लोकन दीर्घ काऽ पुनर्त्तम येन मनुष्य
मनुष्यत्व मिता मनुष्योपाभावात् प्राप्त सत्ता अनिष्टमू मदन नाही (१७)

७४१. तृष्णेन दुस्साया उद्भव होतो, हा (तृष्णेनी) दोष
जाणून, वीनतृष्ण, आदानविरहित न मन्निमन् लोकन, भिक्षु भागून
प्रत्यया धारी (१८)

दुस्सायाही पर्यायार्थे . इ यदि तो कही . ते कही
दुसा उद्भाते ते मय उपादानापासून, ही एक अनुपपत्त्या, अग्नि
उपादानाचा वैराग्यार्थे अशेष निरोध कल्याणे दुस्साया उद्भव नाही,
ही दूसरी अनुपपत्त्या भिक्षुनो, याप्रमाणे इ यदि तो
सुगत शारत्ता गृह्यात्—

७४२ उपादानपञ्चया भवो भूतो दुःख निगच्छति ।

जातस्त मरणं होति एसो दुःखस्त सम्भवो ॥ १९ ॥

७४३ तस्मा उपादानवृत्त्या सम्मदज्जाय पण्डिता ।

जातिक्खय अभिज्जाय नागच्छति पुनम्भति ॥ २० ॥

सिया अज्जेन पि कय च सिया । य किञ्चि दुःख सम्भोति सच्च आरम्भपञ्चया ति अय एकानुपस्सना, आरम्भान त्वेव असेसविरागनिरोधा नयि दुःखस्त सम्भवो ति अयं दुतियानुपस्सना । एव सम्मा अयापर एतदवोच सत्या—

७४४ य किञ्चि दुःख सम्भोति सच्च आरम्भपञ्चया ।

आरम्भान निरोधेन नयि दुःखस्त सम्भवो ॥ २१ ॥

७४२ उपादानापासून भव होतो, उ पन्न झालेला प्राणी दुःख भोगतो आणि ज मरलेल्याला मरण येतं, हा दुःखाचा उद्भव होय (१९)

७४३ म्हणून सन्त्यक्ज्ञानाने उपादानक्षय करून व जन्मभय जाणून, पण्डित पुनर्जन्म पावत नाहीत (२०)

दुसऱ्याही पर्यायाने इत्यादि ती वशी ? जें काहीं दुःख उद्भवतें तें कर्मांच्या धडपडीपासून, ही एक अनुपश्यना, आणि कर्मांच्या धडपडीचा वैराग्यानं अक्षेप निरोध केल्यानें दुःखाचा उद्भव नाही, ही दुसरी अनुपश्यना भिक्षूना, याप्रमाणें इत्यादि तो सुगत शास्ता म्हणाय—

७४४ जें काहीं दुःख उद्भवतें, तें सर्व कर्मांच्या धडपडीपासून कर्मांच्या धडपडीच्या निगोवानें दुःखाचा उद्भव होत नाही (२१)

७४५ एत आदीनव जत्वा दुक्ख आरम्भपञ्चया ।

सञ्चारम्भ पटिनिस्सज्ज अनारम्भे विमुत्तिनो ॥ २२ ॥

७४६ उच्छिन्नभवतण्हस्स सन्तचित्तस्स भिक्खुनो ।

वित्तिण्णो जातिससारो नयि तस्स पुनम्मवो ति ॥ २३ ॥

सिया अज्जेन पि पे० कथ च सिया । य किञ्चि दुक्ख सम्भोति, सञ्च आहारपञ्चयाति अय एकानुपस्सना, आहारान त्वेव असेसविरागनिरोधा नयि दुक्खस्स मम्मवो ति अय दूतिपानुपस्सना । एव सम्मा अयापर एतदवोच सत्था—

७४७ य किञ्चि दुक्ख सम्भोति सच्च आहारपञ्चया ।

आहारान निरोधेन नयि दुक्खस्स सम्मवो ॥ २४ ॥

७४५ कर्मोच्या धडपडी पासून दु ख होतें, हा (कर्मोच्या धडपडीतील) दोष जाणून सर्व कर्मोची भडपड सोडून ज्या ठिकाणी कर्मोची धडपड नाही अशा (निर्वाणात) मुक्ति पावणाऱ्या, (२२)

७४६ आणि भवतृष्णोचा उच्छेद करणाऱ्या शातचित्त भिक्षूची जन्मपरपरा मार्गे पडली, त्याला पुनर्जन्म राहिला नाही (२३)

दुसऱ्याही पर्वायानें इत्यादि ती बरी ? जें काहीं दु ख उद्भवतें तें सर्व आहारापासून, ही एक अनुपश्यना, आणि आहाराचा वैराग्यानें अशेष निरोध केल्यानें दु खाचा उद्भव नाही, ही दुसरी अनुपश्यना भिक्षूनो, याप्रमाणें इत्यादि तो मुग्न शास्त्रा म्हणाला—

७४७ जें काहीं दु ख उद्भवतें, तें आहारापासून, आहाराच्या निरोवानें दु खाचा उद्भव होत नाही (२४)

१ अन्न, स्पर्श, मन सचेतना व विज्ञान—असे चार प्रकारचे जाहार निरनिराळ्या लोकांतील प्राण्याकरिता मागितले आहेत.

७४८ एत आदीनव वत्वा दुक्ख आहारपञ्चया ।

सञ्चाहार परिज्झाय सञ्चाहारमनित्थितो ॥ २५ ॥

७४९ आरोग्य सम्मदज्जाय आसवान परिक्रया ।

सखाय सेवी धम्मट्ठो सए न उपेति वेदगू ति ॥ २६ ॥

५ सिया अज्जेन पि पे० कथ च सिया । य किञ्चि दुक्खं सम्भोति, सच्च इज्जितपञ्चया ति अय एवानुपत्तना, इज्जितान त्वेव असेसविरागनिरोगा नत्थि दुक्खस्स सम्भवा ति अय दुतियानुपत्तना । एव सम्मा अयापर एतदवोच सत्था—

७५० य किञ्चि दुक्ख सम्भोति सच्च इज्जितपञ्चया ।

इज्जितान निरोधेन नत्थि दुक्खस्स सम्भवो ॥ २७ ॥

७४८ आहारापासून दुःख होतं, हा (आहारातीत) दोष जाणून, व सर्व आहार ओढखून, कोणच्याही आहारावर अवलंबून न राहता, (२५)

७४९ सम्यक्प्रज्ञेनें आरोग्य पाहून आश्रवाचा नाश करून जो विचारपूर्वक आहाराचा उपयोग करतो, तो धर्मस्थित वेदपारंग पुन नामाभिधान (जन्म) पावत नाही (२६)

दुःसंन्याही पर्यायानें इत्यादि ती वशीत जें काहीं दुःख उद्भवतें तें सर्व प्रकपापासून, ही एक अनुपश्यना, आणि प्रकपाचा वैराग्यानें अशेष निरोध केल्यानें दुःखाचा उद्भव नाही, ही दुसरा अनुपश्यना मिळूनो, याप्रमाणें इत्यादि तो सुगत शास्ता म्हणावा—

७५० जें काहीं दुःख उद्भवतें, तें सर्व प्रकपापासून, प्रकपाच्या निरोधानें दुःखाचा उद्भव होत नाही (२७)

७५१ एतं आदीनवं जत्वा दुक्खं इञ्चितपञ्चया ।

तस्मा एजे वोस्सज्ज संखारे उपरन्विय ।

अनेजो अनुपादानो सतो भिक्खु परिम्वजे'ति ॥ २८ ॥

सिया अज्जेन पि...पे०....कथं च सिया । निस्सितस्स-
चलितं होति अयं एकानुपस्सना, अनिस्सितो न चलति अयं दुतिया-
नुपस्सना । एवं सम्मा....अथापर एतद्वोच सत्था--

७५२ अनिस्सितो न चलति निस्सितो च उपादियं ।

इत्थमाऽज्जयाभावं संसार नातिवत्तति ॥ २९ ॥

७५३ एत आदीनवं जत्वा निस्सयेसु महम्मयं ।

अनिस्सितो अनुपादानो सतो भिक्खु परिम्वजे'ति ॥ ३० ॥

सिया अज्जेन पि...पे०....कथं च सिया । रूपेहि भिक्खवे

७५१. प्रकपांपासून दुःख होणें, हा (प्रकंपातीळ) दोष जाणून
आणि म्हणून प्रकप सोडून, व संस्कारांचा निरोध करून अप्रकम्प्य,
अनुपादान व स्मृतिमान् होऊन भिक्षु म्हणून प्रज्ज्या घ्यायी. (२८)

दुसऱ्याही पर्यायानें.... इत्यादि..... ती कशी ? आश्रित हा
चलन पावतो, ही एक अनुपदयना; आणि अनाश्रित हा चलन पावत
नाहीं, ही दुसरी अनुपदयना. भिक्षूनो, याप्रमाणें.... इत्यादि.....
तो सुगत शास्ता म्हणाला—

७५२. अनाश्रित चलन पावत नाहीं, पण जो आश्रित तो
उपादानामुळे मनुष्यत्व व मनुष्येतरभाव यांनीं बनलेला संसार धनि-
क्रमू शकत नाहीं. (२९)

७५३. आश्रयामध्ये हा भयंकर दोष जाणून अनाश्रित, अनुपादान
व स्मृतिमान् होऊन भिक्षु म्हणून प्रज्ज्या घ्यायी. (३०)

दुसऱ्याही पर्यायानें..... इत्यादि .....ती कशी ? भिक्षूनो,

आरुप्या. सन्ततरा'ति अयं एकानुपस्सना, आरुप्पेहि निरोधो सन्ततरो'ति अयं दुतियानुपस्सना । एवं सम्मा....अथापरं एतद्वोच सत्या—
७५४ ये च रूपपगा सत्ता ये च आरुप्पवासिनो' ।

निरोधं अप्यजानन्ता आगन्तारो पुनर्भवं ॥ ३१ ॥

७५५ ये च रूपे परिज्जाय अरूपेसु असण्ठिता ।

निरोधे ये विमुञ्चन्ति ते अना मच्चुहायिनो'ति ॥ ३२ ॥

सिया अज्जेन पि....पे०....कथं च सिया । यं भिक्खवे सदेव-
कस्स लोकस्स समारकस्स सस्समणब्राह्मणिया पजाय सदेवमनुस्साय
इदं सच्चं'ति उपनिज्जायितं, तदमरियानं एतं मुत्ता'ति सम्मप्पज्जाय
सुदिट्ठं—अयं एकानुपस्सना; यं भिक्खवे सदेवकस्स....पे०...सदेवमनु-

१ म०—आरुप्यायिनो.

रूपावचर-देवलोकालून अरूपावचर देवलोक शाततर आहे, ही एक अनुपश्यना; आणि अरूपावचर-देवलोकालून निरोध (निर्वाण) शात-
तर, ही दुसरी अनुपश्यना. भिक्षून्तो, याप्रमाणें.....इत्यादि.....
तो सुगत गास्ता म्हणाला—

७५४. जे रूपावचर-देव व अरूपावचर-देव आहेत, ते निरोध जाणत नाहीत म्हणून पुनर्जन्म पावतात. (३१)

७५५. पण जे रूपावचर-देवलोक जाणून व अरूपावचर-देव-
लोकालाविषयी अनासक्त होऊन निरोधात मुक्ति पावतात, ते जन मृत्यूला सोडून जातात (३२)

दुसऱ्याही पर्यायानें.....इत्यादि.....ती कशी ? भिक्षून्तो, सदेवक समारक लोकांत सश्रमण ब्राह्मणी आणि सदेवमनुष्य प्रजेंत जें सत्य समजलें जाणें तें खोटे आहे असें आर्य सम्पक्-प्रज्ञेनें यथार्थतया उत्तम रीतीनें पाहतात, ही एक अनुपश्यना; आणि भिक्षून्तो, सदेवक

म्माय इद मुसा ति उपनिश्चायित तदमरियान एत सच्च ति यथाभूत
मम्मण्यज्जाय सुद्धिद्व—अय दुतियानुपस्तना । एव सम्मा पे०

अथापर एतदवोच सया—

७५, अनत्तनि अत्तमान पस्स गेक सदेवक ।

निविट्ठ नागरूपरिं उट मच्च ति मज्जाति ॥ ३३ ॥

७५७ येन येन हि मज्जाति ततो त होति अज्जया ।

त हि तस्स मुसा होति मोसधम्म हि इत्तर ॥ ३४ ॥ तुम्ह

७५८ अमोसधम्म निब्बाण तदरिया सच्चतो विदू ।

ते वे सच्चाभिसमया निष्ठाता परिनिव्वुता नि ॥ ३५ ॥

लिया अज्जेन पि परियायेन सम्माद्वयतानुपस्तना ति इति चे

इ यदि सदेवमनुष्य प्रजेंत जें खोटें समजळें जातें तें
वरें आहे असें आर्य सम्यक्-प्रज्ञेनं यथार्थतया उत्तम रीतीनं पाहतात,
ही दुसरी अनुपश्यना भिक्षूनी याप्रमाणें यात्रि ता
मुगत शास्ता म्हणावा—

७५६ अनाम्यात आमा आहे असें मानणाऱ्या व नामरूपात
बद्ध झाल्या सदेव लोकाकडे पहा ते हेंच माय आहे असें
समजतात (३३)

७५७ ज्या या रीतीनें ते कल्पना करतात, यादून ती वस्तु
निराशीन असत आणि याचीं कल्पना खोटी ठरते कारण जें
अणुभगुर ते नष्टर असते (३४)

७५८ पण निर्वाण अनश्वर आहे आणि आर्य 'तें स य आहे'
असें जागतात आणि त्या सयाच्या ज्ञानानें निस्तृष्ण होऊन ते
निर्वाण पावतात (३५)

दुसऱ्याही प्रकारनें सम्यक्-ज्ञेयानुपश्यना असेल काय असें जर,
भिक्षूनी, तुम्हास कोणी विचारणार भेटतील तर अशी असेल असें

भिक्षुवे पुच्छितारो अस्सु, सियातिऽस्सु वचनीया । कथं च सिया । य
 भिक्षुवे सदेवकस्स पे० सदेवमनुस्साय इदं सुखं ति उपनिज्झा-
 यितं, तदमरियान एतं दुक्खं ति यथामूनं सम्मपज्जाय सुद्धिद्व—अयं
 एकानुपत्तना, यं भिक्षुवे सदेवकस्स पे० सदेवमनुस्साय इदं
 दुक्खं ति उपनिज्झायितं, तदमरियान एतं सुखं ति यथाभूतं सम्म-
 पज्जाय सुद्धिद्व—अयं द्रुतियानुपत्तना । एव सम्माद्वयतानुपत्तिनो खो
 भिक्षुवे भिक्षुनो अप्पमत्तस्स आतापिनो पहितत्तस्स विहरतो दिन्नं
 फलानं अज्जतरं फलं पाटिपत्तं दिट्ठे व धम्मो अज्जा, सति वा उपादि-
 सेसे अनागामिता ति । उदग्गोचं भगवा, इदं वात्वा सुगतो अथापरं
 एतद्वोचं सत्था—

७५९ रूपं सदा रत्ता गन्धं पस्साग्गं च बोक्खता ।

इहा वत्ता मनोया च यायतंतीति बुध्ति ॥ ३६ ॥

त्यासं म्हणावें ती कशी : भिक्षूनो, सदेवक इत्यादि सदेवमनुष्य
 प्रजेत जें सुख समजलें जातें तें दुःख आहे, असें आर्यं सम्यक्-
 प्रज्ञेनें यथार्थतया उत्तम रीतीनें पाहतात, ही एक अनुपश्यना, आणि
 भिक्षूनो, सदेवक... इत्यादि सदेवमनुष्य प्रजेत जें दुःख समजलें
 जातें तें सुख आहे, असें आर्यं सम्यक्-प्रज्ञेनें यथार्थतया पाहतात,
 ही दुसरी अनुपश्यना भिक्षूनो, याप्रमाणें द्वैताची सम्यक्-अनुपश्यना
 करणाऱ्या, अप्रमत्त, उत्साही व दृढचित्त होऊन वागणाऱ्या भिक्षूला
 याच जन्मीं अर्हत्त्व किंवा, उपादानशेष राहिल्यास, अनागामिता—या
 दोहोंपैकी एक फळ मिळण्याची अपेक्षा करता येईल असें भगवान्
 म्हणाला असें म्हणून तदनंतर तो सुगत शास्ता म्हणाला—

७५९ रूप, शब्द, रस, गन्ध, स्पर्श आणि धर्म म्हणून जे
 सगळे आहेत त्यांना इष्ट, कात आणि मनोहर समजतात (३६)

१ टीकाकार ह्या शब्दासह सदा आलम्बनाच्चा निर्देश करतो

- ७६० सदेवकारस लोकास्स एते वो सुखसम्मता ।
 यत्थ चेते निरुज्झन्ति तं नेस दुक्खसम्मते ॥ ३७ ॥
- ७६१ सुखातिं दिट्ठमरिवेहि सक्कायस्सुपरोधनं ।
 पन्चनीकं इदं होति सन्मलोकेन पस्सत ॥ ३८ ॥
- ७६२ यं परे सुखतो आहु तदरिया आहु दुक्खतो ।
 य परे दुक्खतो आहु तदरिया सुखतो विदू ।
 पस्स अम्मं दुराजानं सम्पमूळ्हंथ अविदमू । ३९ ।
- ७६३ निदुतान तमो होति अन्वकारो अपस्सत ।
 सत च विवटे होति आलोको पस्सतं इव ।
 सन्तिके न विजानन्ति गमा धम्मस्सऽकोविदा ॥ ४० ॥

७६०. सदेवक लोकाना हे सुखकारक वाटनात, आणि ते जेय निरोध पावतात ते (त्यांना) त्यांना दुःखकारक वाटने. (३७)

७६१. सक्कायबुद्धीचा निरोध सुखकारक आहे असें आर्य जाणतात, पण त्या ज्ञानाच्या उलट लोकांची समजूत असते. (३८)

७६२. इतर ज्याला सुख समजतात ते दुःख आहे असें आर्य जाणतात; व जे इतरांना दुःख वाटते ते सुख आहे असें आर्य जाणतात. ज्यांत मूर्ख लोक मोहित होतात, तो हा दुर्ज्ञेय लोक-स्वभाव पहा ! (३९)

७६३. (अविद्येने) आच्छादिलेल्यांना तम व अज्ञानाना हा अन्वकार वाटतो. पण दोळ्यांना जसा प्रकाश तसा हा प्रकार सन्ताना स्पष्ट दिमतो. धर्मज्ञानाशिवाीन मूढ आपणापाशीच असलेला (अमन्य ठेवाही) जाणत नाहीत. (४०)

१ ' पंचस्सन्धाचा ' असा अर्थ टीकाकार घेतो. पण गाथा २३१ मध्ये हा ' सक्काय ' शब्द आलेला आहे, तेथे ह्या शब्दाचा अर्थ ' देहान आत्मा आहे असा समज '—असा आहे.

७६४ भवरागपरेतेहि मवसोतानुसारिहि ।

मारधेय्यानुपसेहि^१ नाथ धम्मो सुसम्भुवो^२ ॥ ४१ ॥

७६५ को नु अज्जत्रमरियेहि पद सम्भुदुमरहति ।

य पद सम्मदज्जथ परिनिव्यति अनामवा ति ॥ ४२ ॥

इदमवोच भगवा । अतमना ते भिक्खू भगवतो भामित अभिनन्दु ।
इमस्मि त्वो पन वेग्धाकरणास्मि मज्जमाने सद्विमत्तान भिक्खून् अनु-
पादाय आसवेहि चित्तानि विमुञ्चिस्सु ति ।

इयतानुपस्सनासुत्त निद्वित ।

१ म०-मारधेय्यानुपसेभि २ म०-सुसम्भुदो

७६४ भव(सक्ति)परायण, भवनदीप्त याहणारे, य माराध्या
तडाक्यात सावडले^१ जे. त्याना या धर्माचा बोध होणे सोपे
नाही (४१)

७६५ जोय सम्यक्-ज्ञानां जें पद जाणून अनाश्रय होऊन
परिनिर्वाण पावतात, त्या पटाचा आर्षावाचून दुसऱ्या कोणाम बोध
होणें शक्य आहे^२ (४२)

असें भगवान् म्हणाला मुदित मनानें त्या भिक्षुनीं मगवन्ताच्या
भायणाचें अभिनन्दन वेलें हें ध्याव्यान वेलें जाण असतां साठ
भिक्षुनीं अन्त वरणें उपादानरहित होऊन आश्रवापासून मुक्त झालीं

इयतानुपस्सनासुत्त समाप्त

तस्सुदान—

सच्च उपधि अविज्ज च सत्वारो विज्जाणपञ्चम ।

फस्सेवेदीनया तण्हा उपादानारम्मा आहारा ।

इज्जिते^१फन्दित रूप सच्चदुक्खेन सोळमा ति ॥

महावग्गो ततियो ।

तस्सुदान—

पच्चंज च पयांन च सुभं. . सुन्दरी (तया) ।

मायसुत सभियो च सेलो सल्ल पवुच्चति ।

वासेट्ठो चापि फोक्कालि नाल्को द्वयतानुपस्सना ।

द्वादसेतानि^१ सुत्तानि महावग्गो ति पुच्चती ति ।

१ म०—सत्तारे विज्जाण पञ्चम. २ म०—राम. ३ म०—इज्जित.
४ म०—पवउत्ता. ५ म०—पधाना ६ ती०—सुमासित च सुन्दरि. म०—
सुमा सुन्दरिका तथा ७ म०—च पुचति. ८ ती०—नाल
९ म०—द्वादस तानि

द्वयतानुपस्सनासुत्ताची अनुक्रमणिका—मय, उपायि, अविद्या,
सत्कार, पाचवें विज्ञान, स्पर्श, वेदना, तृष्णा, उपादान, कर्मांची
धडपड, आहार, प्रवप, चलित, रूपाचर, मय आणि दुःख,
मिळून सोळा

महावग्ग तिसरा समान

महावग्गाची अनुक्रमणिका—

पच्चंजा, पयान, सुमासित, सुन्दरिक, माय, सभिय, सेल, सल्ल
वासेट्ठ, फोक्कालि, नाल्व च द्वयतानुपस्सना—या वारा सुत्ताचा
महावग्ग म्हटला जातो

[४. अट्ठकवग्गो]

६९

[१. कामसुत्तं]

- ७६६ काम कामयमानस्स तस्स चेत समिञ्जति ।
अद्वा पीतिमनो होति लद्धा मच्चो यदिच्छति ॥ १ ॥
- ७६७ तस्स चे कामयमानस्स छन्दजातरस्स जन्तुनो ।
ते कामा परिहायन्ति सङ्खविद्धो व रुण्यति ॥ २ ॥
- ७६८ यो कामे परिवज्जेति सप्पस्सेव पदा तिरो ।
सो ईम विसत्तिक लोके सतो समतिवत्तति ॥ ३ ॥

---

१ रो०, नि०-कामयानस्स. २ म०, नि०-सो'मं.

[अट्ठकवग्ग, चौथा]

३९

[१. कामसुत्त]

७६६. कामोपभोगाची इच्छा करणाऱ्याचे बेत तडीस गेले, तर जे इच्छितो ते मिळाल्यामुळे तो मर्त्य खात्रीने आनंदित होतो. (१)
७६७. पण इच्छा करणाऱ्या व आसक्त झालेल्या त्या प्राण्याचे जर ते कामोपभोग नष्ट झाले, तर तो वाणाने विद्ध झाल्याप्रमाणे दुःख पावतो. (२)
७६८. सर्वांच्या डोक्यापासून आपले पाऊळ दूर ठेवावे, तद्वद् जो कामोपभोगापासून दूर राहतो, तो स्मृतिमान् या निपत्तिकेला (तृष्णेला) मार्गे टाकून जातो. (३)

७६९ तेन यं हि रज्जं वा गजोन्म दासं गोमि ।

यिं नो यन्तु पुन्यु काये यो नरो अनुगिम्भति ॥ ४ ॥

७७० अरलो न प्रगीयन्ति मद्भन्ते न परिस्मया ।

तनो न दुःखमन्वेति नात्र भिन्नभिन्नोऽन ॥ ५ ॥

७७१ तस्मा जन्तु सदा सनो कामानि परिव्रजये ।

ते पहाय तरे ओघ नात्र सिक्षित्य पाशू नि ॥ ६ ॥

कामसुत्तं निश्चित ।

१ म०—गवस्त, २ म०—दासपरित ३ म०—मिरा, ४ रे०—अपराध, ५ म०—सिद्धित्वा, म०, नि०—मित्याऽऽ

५ म०—सिद्धित्वा, म०, नि०—मित्याऽऽ

७६९ शेती, घरदार, वन, गाँडी-घाँडे किंवा दाम आगि नोहर, स्त्री आगि बायन अशा भिन्न भिन्न कामोपभोगाचा जो मनुष्य अयत्त लोभ वस्ते, (४)

७७०. त्याला त्याहून जे अत्र अमनील ते दास शरतान, य विघ्ने त्याला तुडवितान, आगि त्यामुळे फुटक्या होडीत पाणी जसें जावें तसें दुःख त्याच्या मागोमाग येतें. (५)

७७१. म्हणून प्राण्यानें सदोदित स्मृतिमान् राहून कामोपभोगाचा त्याग करावा, व होडीत आलेले पाणी काढून टाकून पाव जावें त्या प्रमाणें ते (कामोपभोग) टाकून ओर तम्यन जावें (६)

कामसुत्त समाप्त

४०

[२. गुहङ्कसुत्तं]

७७२ सत्तो गुहाय बद्धनामिच्छन् । निद्रु नरो मोहनस्मि पगाब्धो ।
 दूरे विवेका हि तथावि मे सो । कामा हि लोके न हि सुप्पहाया १
 ७७३ इच्छानिदाना भयमातपद्धा । ते दुष्पमुद्धा न हि अज्जमोक्खा ।
 पच्छा पुरे वाऽपि अपेस्वमाणा । इमे'व कामे पुरिमे' २ जण ३
 ७७४ कामेसु गिद्धा पणुता पमूद्धा । अ-वदानिया ते विसमे निविट्ठो ।
 दुक्खूपनीता परिदेवयन्ति । किं सु भविस्साम इतो चुतामे ३

१ म०-“उ-हो. २ सी०-अपेत्त” ३-३ म०-पुरिमे पजप्प, ४ म०-
 अप”, ५ म०-“वत्था, विरथा

४०

[२. गुहङ्कसुत्त]

७७२. देहात् बद्ध झालेला, पुष्कळ (विकारानी) आच्छादिलेला
 व मोहान रत्न मेलेला असा मागून एकान्तापासून दूर
 राहतो, कारण कामोपभोगाचा त्याग करणे सोई नाही. (१)

७७३ इच्छेने प्रेरित व जे ससारसुखान बद्ध, त्यांना ससारपाशा-
 तून सोडविता येणे कठिण; कारण जे पुढची किंवा मागची आशा-
 धरताना, आणि अवीचकायीन किंवा वर्तमानकायीन कामोपभोगान लुब्ध
 होतात, त्यांची मोठ्ठीक दुस्न्याय्या हातून होणे शक्य नाही (२)

७७४. कामोपभोगात लुब्ध, आसक्त आणि मोहित झालेले व
 विषम मार्गांना लागलेले ते उपदेशांना योग्य नव्हत. ते (अन्त-
 कायी) मेन्यावर आणणे गाने काय होईल अशा विचाराने दुःख
 भोगताना आणि शोक करिताना, (३)

१. अ-वदानेण (अ-वश-व), दोळ्यावर वर मागितेनामनाने भय
 करतो. १८७ गाथेपरीठ टीप पहा.

७७५ तस्मा हि सिख्येय इवेव जन्तु। य निञ्चि जज्जा विसम ति लोने ।
न तस्स हेतु विसम चरेय्य । अप्प हि द' जीवितमाहु धीरा ।

७७६ पस्मामि लोके परिपन्दमान । पज इम तण्हागत भवेसु ।
हीना नरा मच्चुमुखे लपन्ति । अवानतण्हासे भवाभवेसु ॥५॥

७७७ ममायिते पस्सथ पन्दमाने । मण्ठे व अप्पोदके खणितोने ।
एतऽपि दिस्सो अगमो चरेय्य । भवेसु आसत्तिमनुन्नमानो ॥६॥

७७८ उभोसु अनेसु विनेय्य उद । वस्स परिज्जाय अनानुगिदो ।
यदत्तगरहा तदपु यमानो । न विपती दिट्ठसुतेसु धीरो ॥ ७

१ सी०-दि त, म०-हेत २ सी०-तण्हागत ३ सी०, म०-सा
४ म०-दिस्सान ५ म०-परिज्जा ६ सा०-विपति

७७५ म्हणून ह्या लोकीं जें काहीं विषम आहे असें प्राणा जाणतो त्यासाठी विषम वर्तन करता कामा नये, असें त्यानें इहलोकीच शिकारें कारण, हें जीवित अल्प आहे असें सुद्धा सगतां (४)

७७६ या जगात भवामक होऊन तडफड करणा या या प्रजेला मी पाहत आहे भयभयान्ना तृणेंतून मुक्त न झालेली हीन माणसें मरणक्रांत शोक करतात (५)

७७७ पाण्याचा प्रवाह आटलेल्या डबक्यात मागे जेते तडफडतात, तद्वत् ममत्वात तडफडणाऱ्याकडे पहा । आगि ह पाहून भयान आसक्ति न करता निर्मम होऊन रहाई (६)

७७८ (उच्छेद आणि शाश्वत या) दोन अन्ताचा छद् सोडून, स्वर्श जागून त्यात आसक्ति न होरा. व ज्याऱ्यामुळे आपल्याआप दोष देण्याची पाळी येई, ते कदा न करता सुद्धा पाहिलेल्या आणि ऐकिलेल्या गोष्टींत स्थि होत नाही (७)

७७९ सज्ज परिज्जा वितरेथ्य ओव । परिग्गहेसु मुनि नोपट्ठितो)
अम्बूळ्हसल्लो चरमण्यगतो । नासिंसेती लोकमिम पर चा नि ८
गुहट्ठकसुत्तं निह्मित ।

४१

[३. दुहट्ठकसुत्तं]

७८० वदन्ति वे' दुहट्ठमनाऽपि एके' । अयोऽ'पि वे' सन्धमना वदन्ति ।
वाद च जातमुनि नो उपैति । तस्मा मुनि नपि खिलो कुदिस्सि १

१ सी०, म०-^०ति. २ म०-चे. ३ सी०-एते. ४ नि०-अज्जेऽपि.
५ सी०-चे.

७७९, परिग्रहामर्थे उपस्थित न होगान्या मुनीनें (कामादि)-
सहा जाणून ओर्थे ठरून जाता, तो आपल्या हृदयातील शल्य काढ-
णारा व मावयणें बागणारा इह किंवा पर लोकांची इच्छा धरीत
नाहीं. (८)

गुहट्ठकसुत्त समाप्त

४१

[३. दुहट्ठकसुत्त]

७८० किं येक द्वेय-पूरित मनानें बोधनात, तर किं येक सदा-
मनानें बोधनात पण अशा रीतीनें उपन्न ज्ञानेन्या वादात मुनि
शिरत नाही. म्हणून मुनीन्या ठिकाणीं कोण याही कारणानें काठिन्य
उपन्न होऊ शकत नाही (१.)

१ काम, मर, (मिथ्या-) दृष्टि आणि अविद्या अने चार ओष
भायितेडे आहोत. २. १९ व्या गायेत्रील टीप पहा.

७८१ सक हि दिट्ठि कम्मच्चयेय्य । उन्दोनुनानो रुचिया निविट्ठो ।

मय समत्तानि यमुब्बमानो । यथा हि जानेय्य तथा वदेय्य ॥२॥

७८२ यो अत्तनो सीलव्रतानि जन्तु । अनातुपुट्ठो च पणसे पावा ।

अनरियम्म कुसरा तमाहु । यो आगमान समये पावा ॥३॥

७८३ सन्तोच भिक्खु अभिनिन्नुत्तो । इतिऽहं नि सीलेषु अवत्यमानो ।

तमारियम्म कुसरा वदन्ति । यस्सुसरा नथि दुहिंछि लोप्पे ४

१ म०-उन्दानतातो २ म०-उट्ठो ३ म०-परस्स ४ म०-पाव.

७८१ कारण आपल्या पयाचा ज्याला उद लागला, आरडीनें जो त्यात नद झाला व आपण स्वीकारलेल्या पयाप्रमाणें वागू लागला, तो त्या पयापलीकडे वसा जाईल कारण तो जसें जाणें तसेंच बोलेल (२)

७८२ विचारतें नसता जो प्राणी इतरांना आपल्या संप्रदायाचीं शीलव्रत सांगतो, व आपल्या सगळ्यांचाच गोष्टी बोलतो, त्याचा सुट अनार्यर्मी म्हणतात (३)

७८३ पण तो शांत आणि अभिनिर्भूताच भिक्षु 'माझे हे हे नियम आहेत' अशी गडगड करीत नाही व ज्याचा या जगा कोणचेही उसरें नाहीत, त्याचा सुट आर्यर्मी म्हणतात (४)

७८४ पक्कप्पिता सखता यस्स धम्मा । पुरक्खता सोत्त अबोदता ॥ ५ ॥

यदत्तं नि परस्स नि आनिसस । त निस्सितो कुप्प-पेटिच्च-सन्ति ॥ ५ ॥

७८५ दिट्ठो निवेसो न हि स्वातिमत्ता । धम्मेसु नि-^१ये^२ सुमुग्गहीत ।

तस्मा गरो तेसु निवेसनेसु । निरस्सति आदियोनिच्च वेम्म ॥ ६ ॥

७८६ धो नस्स हि^३ नत्थि कुहिंचि लोके । पक्कप्पिता दिट्ठि भगवत्तेसु ।

माय च मान च पहाय धो नो । स केन म^४ये^५ प अनू^६पे^७ सो ॥ ७ ॥

१ म०-^१रा. २ म०-पुरे^२. ३ म०-सन्तिमवी^३. ४ रो०-^४नो. ५ म०-

पटिच्च सन्ति. ६ म०-दिट्ठि^६. ७ म०-निग^७ये^७. ८ म०-नि०

-नेदस्सति ९ म०-^९न. १० रो०-ही. ११ सी०, म०-अनुपवी.

७८४ जो स्पष्टगणें न दिसणाऱ्या मिश्र पदार्थांची फल्पना कातो य त्यानाच आपलें च्येय सगळतो, तो आपगाला जी फायदे-शीर वाटते, त्या प्रसन्नोप आगि (वाय पदार्थांवर) अवलंबून अमणा-चा शांतीचा चिकटून राहतो'. (५.)

७८५ कारण सर्व गोष्टींचा विचार करून दृढगणें स्वीकारलेले सप्रदाय उल्लसणें शक्य नसते, म्हणून माणूस त्या सप्रदायामधीन रात्रीचे पय सोडून एक स्वीकारतो (६)

७८६. पण या जगात भगवत्परायणी प्रकृतिवैली ही सप्र-दायिकता धूनरासाय मठीच नसते, तो माया आगि अहंकार मोड-गाय धूनसार कणामुळे सप्रदायिकता स्वीकारावेच तो निश्चय होय. (७)

१-१ ही माया अथवा क्लिष्ट व दुर्गोचर अदि स्वीकारावया अनुमरून अर्थ देण्याचा प्रयत्न केला आहे. पण पुढील अर्थ ही समयाची अदि--'य प्रसन्नो आगि आनंद वस विहायी ज्ञान होय भगवत्पराय चिकटून राहतो.' अहंकार वगळता जिवा मे दृष्टांतही अज्ञान अर्थ प्रमितेन आहे.

७८७ उपयो हि धम्मेसु उपेति वादं । अनूपैव केन कथं वदेम्य ।
अत्तं निरत्तं न हि तस्स अत्थि । अधोमि रो दिट्ठिमिरेव
सज्जो^१ नि ॥८॥

दुद्धकसुत्तं निहितं ।

४२

(४. सुद्धकसुत्तं)

७८८ पस्सामि सुद्धं परम अरोग । दिट्ठेन^२ सत्सुद्धिं नरस्स होनि ।
एताभिजानं परमं नि मत्वा । सुज्झानुपत्तीं ति पच्चेति आण ॥९॥

१ म० अनुपयं. २ म०, I^३b-सं. ३ सी०- दिट्ठिन. ४ म०,
नि०-एवाभि^४.

७८७. कारण चंचळ माणूस पदार्थांच्या यादगत पडतो; पण
निश्चळ माणसाच्या कोण कशामुळे व कां वादात गुंतवीत ! का की,
त्यानें स्वीकाऱ्हेले किंवा विकारलेले असें काही नाही. त्यानें सर्व
सांप्रदायिकता धुवून टाकली आहे.

दुद्धकसुत्त समाप्त

४२

[४. सुद्धकसुत्त]

७८८. 'मी अरोग आणि शुद्ध असें परम पाहतो; सांप्रदायिक
दृष्टीमुळे मनुष्याची शुद्धि होते'—याप्रमाणें जाणणारा परम काय आहे
ते जाणून शुद्धिही जाणतो अशी बुद्धि होते. (१)

१ 'त्याला आत्मबुद्धि किंवा अनात्मबुद्धि नाही,' असाही एक अर्थ
टीकाकारानें दिला आहे.

७८९ दिट्ठेन चे सुद्धि नरस्स होति । जाणेन वा सो पज्जहाति दुक्ख ।
अज्जेन सो सुज्जनि सोप गीमो । दिट्ठी' हि न पाव तथा वदान ॥२॥

७९० न ब्राह्मणो अज्जातो सुद्धिमाह । दिट्ठे सुत्ते सीरवन्ते भुत्ते वा ।
पुज्जे च पापे च अनूपात्तितो । अतज्जहो न यिधं पकुब्बमानो ॥३॥

७९१ पुरिम पहाय अपर सितासे । एजानुगा ते' न' तरन्ति मग ।
ते उग्गाहायति निरस्सर्जन्ति । कपीव साख पमुखं गहायें ॥४॥

१ म०—दिट्ठि २ मी०—भील्यन्ते ३ सी०, म०—अनु'. ४ सी०—
अतज्जहो. ५ म०, P'sb—इध. ६ म०. सिताय. ७—७ म०—न ते, ८ म०—
निस्सजन्ति, निस्सज्जन्ति. ९ सी०—पमुज्ज, म०—पमुज्ज १० सी०—गहाय

७८९ अशा सांप्रदायिक दृष्टीनें जर मागमाची शुद्धि होऊ
लागली, अथवा केवळ ज्ञानाने जर तो दुःखाचा त्याग करू लागला,
तर मग तो सोपाधिक माणूस भल्याच उपायाने शुद्ध होतो असें
म्हटले पाहिजे. आणि हें तसें ब्रह्मणांमाची ती श्रद्धाच (तो मिथ्यादृष्टि
आहे असें) दाखवून देते. (२)

७९०. पण दृष्ट, श्रुत, शीलव्रत, अनुमित, पुण्य अथवा पाप,
यात उपस्थित न होणारा, कोणत्याही सांप्रदायिक दृष्टीचा स्वीकार न
करणारा, व जगान (आसक्तिमय) कर्मे न करणारा ब्राह्मण अशा
भल याच उपायाने शुद्ध होणे असें म्हणून नाही (३)

७९१. (भल्या उपायाने शुद्धि मानणारे), वृष्णेच्या मार्गे
लागले, ते जुनी दृष्टि सोडून नवी पकडतात, व सगळ्यात ज्ञान
नाहीत वानर जसा मयोरची फांदी पकडण्यासाठी हातची सोडतो,
त्याप्रमाणे ते (नवी दृष्टि) पकडतात व (जुनी) सोडतात. (४)

१ टीकाकार येर ' ब्राह्मदृष्टी'चा ही उल्लेख करतो.

७९२ सय ममादाय वतानि जतु । उच्चायच गच्छति मज्जेसत्तो
विद्वा च वेदेहि समेच्च धम्म । न उच्चायच गच्छति भूरिपज्जो ॥ ५ ॥

७९३ सै सव्य म्मेसु विसेनिमूतो । य किञ्चि दिट्ठं वै सुन मुत वा ।
तमेवदस्सि निवद चरन्त । वेणीय लोमस्सि त्रिप्पयेय्य ॥ ६ ॥

७९४ न कप्पयन्ति न पुरेक्खरोत्ति । अद्य तर्सेदी नि न ते वदन्ति ।
आदानगय गथित मिसम्भ । आस न कुब्बन्ति कुहिचि लोमे ॥ ७ ॥

१ सी०-पज्जं म०-गज्जसत्तो, ज-नतत्तो २-२ सी०-मग्गेसु
धम्मेषु ३ म०-या ४ म०, Fsb-स्सि म०-पुररत्त ५ म०-
'मुद्धि'

७९२ प्राणी स्वतः च त्रते आचरन् सज्जे (कल्पने) मार्गे आसक्त
होतो व उच्चनीच भवान् जानो पण त्रिपुलप्रज्ञ विद्वान् वेदानां
(प्रवेने) र्म नाणून उच्चनीच भवान् जान नाहीं (५)

७९३ न बाही दृष्ट, शुन आणि अनुमिन् असेठ (या
सर्वावर विजय मिळविल्यामुळे) यादीकी कशाशीही विरोधीभावे न
वाळणाऱा, र अशानेच शुद्धि होणे असे पाहणाऱा, सर्व गोष्टी
उघड उघड करणाऱा, अशा त्याला या चर्गी वागना आणि नसला
विकल्प अमर्गे शक्य आहे (६)

७९४ ते विकल्पात पडत नाहीं, एखाद्या गोष्टीचा पुरस्कार
करीत नाहीं, व हीच अयत शुद्धि आहे असे म्हणत नाहीं
आणि ते उपादानांनी वागणेली गाठ (प्रथि) सोडून या जगात
कशाचाही आशा करीत नाहीं (७)

१ विराधीभाव न वाळणाऱा यावत्त्व मूळ शब्द 'विसेनिभूत' असा आहे,
व त्याचा 'मार्गेने विनाशे वा त्रिप्पयेने विरोधिभूतो' असा अट्टकाकाराने
अर्थ केला आहे

७९५ सीमानिगो ब्राह्मणो तस्स नथि । न ना वै दिस्सि वै समुग्गहीत ।
न रागरामी न विरागरंतो । तस्मीं न नथि परमुग्गहीत वि ॥ ८ ॥

सुद्धद्वयसुत्त निट्ठित ।

४३

[५. परमद्वयसुत्तं]

७९६ परम ति दिट्ठीसु पस्सिस्तानो । यदुत्तं कुरुते जन्तु लोके ।
हीना नि अज्जे ततो सप्पमाह । तस्मा विवादानि अनीनियतो ॥ १ ॥

१ सी०, म०-च २ सी०, म०-वि रागरतो ३ म०-सम्म विध
४ रो०-मत्थी ५ सी०, म०-दिट्ठिमु ६ म०-उत्तं

७९६ ज्या ब्राह्मणाने आपलेपणाच्या सीमा उल्लिख्या, तो
जोणतीही वस्तु जाणून विवा दाहून निरा पराङ्मन समज नाही तो
गगरामी (कागामक) नहे व विरागराणीहि नष्टे, या जगान
अमुक पय दृष्टि परमश्रेष्ठ आहे अने तो समजत नाही (८)

सुद्धद्वयसुत्त समाप्त

४३

[५. परमद्वयसुत्तं]

७९६ मर्ष दर्शन (पंचात) आगती न्हि उत्तम अने मातून
चाण्यारा प्राणी या जगान आगत्या पंचात महारा देतो, व त्याहून
उत्तर पय हीन आहेत अने म्हणतो, व यापुढे तो विरागच्या पय
बडे जात नाही (१)

- ७९७ यदत्तेनी पम्भनि जानिमम । दिष्टे सुते सी-ने मुने या
तदेव सो तथ ममुगहायः निर्हानतो परमनि सम्प्रमन्त्रे ॥२॥
- ७९८ तवापि गन्धकुमरा वदति । यः निस्सिन्धो पम्भनि हीनमन्त्रं ।
तस्मा हि दिष्टं वसुत मुनया । सीञ्चनं भित्तानु निस्सिन्धो ॥३॥
- ७९९ दिष्टिऽपि लोकास्मिं न वक्ष्येय । आणेन या सीञ्चनेन याऽपि ।
समोऽनि अत्तानमनूजेय । हीनो न मञ्जरेय रिमेमिं योऽपि ॥४॥
- ८०० अतः पहाय अनुसादियानो । आणेऽपि सो निस्सिन्धो न करोति ।
स ये त्रियत्तेभुं न वग्गमारी । दिष्टिऽपि मो न पचेति किञ्चि ॥५॥

१ गा०, म०-न. २ सो०-तन्मन्त्रे ३-१ सी०-यात्रेणितो.
४ म०-लोकास्मि ५-५ सी०, प०-नरमेमयाऽपि, म०-विमेमि चाऽपि.
६ य०-विदुतेभु, म०-द्वियत्तमुधेदियत्त दियत्ते ७ अ०-नचि.

७९७. ना आपत्त्या पयानी-न, ध्रुव ही-त्रन अयया अनुमित
यातय पायदा पादतो, आभि-त्वायात्र विस्तृत प्रगून इतर सरं
पयाना हीन समनतो (२)

७९८ या दृष्टीया आमलाने तो इतगता हीन समनतो ती
एक प्रनिय आहे अने सुद्ध मृणवात मृगून भिभूने न, ध्रुव,
अनुमित किंवा शीत्रन यात आमक होऊ नये. (३)

७९९ या जगत्त त्याने ज्ञानाने सिंगे शास्त्राने पकाडी
(साप्रदायिक) दृष्टि प्राप्त होते अन्नी व-त्ता व-त्त नये. या इत-
राया समान अहे, इतराहुन हीन आडे सिंगे भ्रेष्ट जाणे, अशीही
तुल्या फार नये. (४)

८००. तो सीटने सोडून व उपादानसिंहित हाऊन ज्ञानाम-
देखी आमक होत नाही तो साप्रदायिक गोराने गहूनही नप्रदा-
याने रागत नाही, व तो कोणतीही दृष्टि परडून प्रमत्त नही (५)

१ ओ महाष्टि अलाहा अर्थ येना येई.

- ८०१ यस्सूमर्षते णणि नीय नत्थि । भवामवाय इय वा हुर वा ।
निवेसना तस्सै न सन्ति वेचि । ण्मेसु निज्जेय सममहीया ॥६॥
- ८०२ तस्सीयं दिट्ठे वं सुते सुते वा । पक्कपिता नत्थि अणुपि सज्जा ।
त ब्राह्मणं दिट्ठिमत्तादियानं । केनीयं लोकास्मि विरुप्पयेय ॥७॥
- ८०३ न कप्पयन्ति न पुरेक्खंरोन्ति । धम्मापि तेस न पटिच्छित्तंसे ।
न ब्राह्मणो सीलपतेन नेय्यो । पार गतो न पण्चेति तादी नि ॥८॥
परमद्वक्सुत्त निहित । ८

१ सी०—यस्सुमन्ते २ म०—यम्भ ३ म०—हीत ४ य०—तम्भ यिः
५ म०—वा ६ म०—जगु ७-७ मा०—ब्राह्मणा दिट्ठिमत्तादियाना
८ सी०—को नीय ९ म०, F^{ab}, -स्मि १० म०—पुरक्खं ११ मा०,
F^{ab} — पणिच्छित्तान

८०१. इहलोकी किंवा परलोकी भय आणि अभय या दोन्ही
टोकांविषयी ज्याला उक्ताडा नाही, त्याचा सर्व गोष्टींचा विचार करून
दृढपणे स्वीकारलेले कोणतेही संप्रदाय नाहीत (६)

८०२ दृष्ट, श्रुत, आणि अनुगित यांविषयी विकल्पिलेली अशी
कोणतीही अणुमात्र सज्जा त्याचा नाही कोणतीही दृष्टि पकडून न
नसणान्या त्या ब्राह्मणाच्या या जगान कोणचा व कसाय विकल्प
असू शकेल ? (७)

८०३ ते विकल्पात पडत नाहीत, एकाद्या गोष्टीचा पुरस्कार
करित नाहीत आणि कोणतीही सांप्रदायिकता स्वीकारित नाहीत.
शीघ्रताने ब्राह्मणाच्या पकडीत धरून घेवता येत नाही तो पार
गेष्टा पुन परत येत नाही (८)

परमद्वक्सुत्त समान

४४

[६. जरासुतं]

८०४ अप्य वत जीवित इद । ओर वस्तसताऽपि मिथ्यति ।
 थो' चे'ऽपि अतिव जीवति । अथ सो सो जरसाऽपि
 मिथ्यति ॥१॥

८०५ सोचन्ति जना ममायिने । न हि सन्ति निचा परिगहा ।
 विनाभावसन्तमेभिद । इति दिस्वा नागारभावमे ॥२॥

८०६ मरणेनऽपि न पहीयति । य पुरिसो ममं रिद ति मज्जति ।
 एवऽपि निदित्वा पण्डितो । न ममत्तायै नमेयं मामको ॥३॥

१ म०-सा २ सो०-म ३-१ म०-३ हिंसन्ति निचा, Fsb
 न हि स तानिघा ४ सो०, म० पहियति ५-५ म०-ममय, ममाय,
 मयह ६ म० नि०-२१ ७ म , Fsb -१मत्ताय ८ म०-नमेय

४४

[६. जरासुत]

८०४ अहा । हँ जीवित किनी अन्ध आड़े मनुष्य शम्भर
 वर्षापूर्वीही मरतो, आगि त्याहून जास्त जगडा तर ता जरेनेच
 मेन्यासारखा असतो (१)

८०५ ममवामुळे लोकां शोक करतात पण परिग्रह निय
 नन्हत हँ अस्ति वत असलेले जग नश्वरम् असें जागून अनागा-
 रिक होऊन रहावे (२)

८०६ मनुष्य ज्याचा 'हँ माझे' असें मरणतो, ते मरगानेही नष्ट
 होणे, असें जागून माझ्या शहाण्या अनुशासने मम मारुडे (मन)
 शुकू देऊ नये (३)

- ८०७ सुपिनेन यथाऽपि संगेत । पटिवुद्धो पुरिसो न पस्सति ।
एवऽपि गियायित^१ जन । पेत्त काळम्भन न पस्सति ॥४॥
- ८०८ दिट्ठाऽपि सुताऽपि ते जना । येस नामभिद् पवुच्चति ।
नाम एवावसिस्संति । अक्खेय्यऽपेतैस्स जन्तुनो ॥५॥
- ८०९ सोकपरिदेवमञ्छर । न जहन्ति निद्धा ममायिते
तस्सा मुनयो परिगट् । हित्वा अचरिंसु खेमदस्सिनो ॥६॥
- ८१० पनिलीनचरस्स भिक्खुनो । भजमानस्म विवित्तमासन ।
सामगियमाहु तस्स त । यो^२ अत्तान भवने न दस्सये ॥७॥

१ म०—भगव २ सो जरायिव ३ म०—नाम वेवा^३, पयावस्सयति,
एव तावमिस्सति ४ म०—एतस्म ५ म०—अचरिंसु, अचरियसु,
अचरियिंसु ६ म०—गटि. ७ म०—वित्तित्तमानस, सो० निचमानस,
नि०—विवित्तपासन ८ म०—सो

८०७ स्वप्नात पाहिजेली वस्तु जसा जागा झालेला मनुष्य पाहत
नाही, त्याप्रमाणे परलोकनासी, मृत, अशा प्रियजनाला तो पाहू शकत
नाही. (४)

८०८, अमरु अमरु नावाच्या जताना अपा पाडतो किंवा
त्याजमिथी ऐकतो. त्यापेकी जो प्राणी परलोकनासी होतो, त्याचे
अश्वेये असे नाव तेवढे शिळरु राहते (५)

८०९ मम गान लुब्ध झाडेजे जेन शेरु, परिदेव आणि मसर सोड
नाहीन. म्हणून खेमदर्गी मुनि परिग्रह सोडून राहतात (६)

८१० वाय वस्त्रासून चित्त दूर ठेवून एकान्तगम सेवन
करणारा भिक्खू आपणें मन गृहविचारान घायीव नाही, हो त्याची
(मोक्षामाठी) पूर्व-तयारीच म्हटली जाते (७)

१ ग्रीकाकार ' मांग्याकारत्ते (आकोप) ' अत्र अर्ध पेत्त

२ दोन वर ' त्याग (निरुत्त) योय तो व मोड ' अत्र अर्ध पेत्त.

८१७ यसो कित्तं च या पुन्वे हायते वापि तस्स सा ।

एतऽपि दिस्सा सिक्खेध मेयुन विप्पहातने ॥४॥

८१८ सक्कपेहि परेतो सो^१ कपणो विय झायति ।

सुत्वा परेस निग्घोस मकु होति तयारि गो ॥५॥

८१९ अथ सत्थानि कुरुते परवादेहि चोदितो ।

एस ग्वस्स महागेधो मोसवज्ज पगाहति ॥६॥

८२० पण्डितो^२ ति समज्जातो एकचरिय अधिष्ठितो ।

अथापि मेयुने युत्तो मन्दो^३ व परिकिस्मति ॥७॥

१ सी०-कित्त. २ सी०-हायते चापि. ३ Tsb.-यो. ४ म०-पसज्जातो.

८१७. त्यानें पूर्वीं मिळविलेलें यश व घीर्णें नष्ट होतान, हेंही पाहून खीसग सोडण्यास शिकारें. (४)

८१८. तो सकल्पपरायण माणूस दरिद्रासारग्या चिंतामग्न होतो. तसा तो इतरांनीं केलेली निंदा ऐकून ग्वजीन होतो (५)

८१९. आणि इतरांनीं वादात आण्हान केरें अमता तो शास्त्रें रचतो, असा हा महाबुद्ध माणूस असात्यात बुडून जातो (६)

८२०. एकचर्या (सन्यास) पत्करलेला एकादा माणूस ' पण्डित आहे ' अशी रयाति पावतो, पण तो जर खीसग करू लागला तर मन्दबुद्धि माणसाप्रमाणें द्रिष्ट होतो. (७)

१. शास्त्रें-मूळ सत्थानि, त्याचा अद्वयप्रमाणें ' शास्त्र ' असा जर्ण केला आहे. आपणास व इतरास अपायकारण होटील अशीं वचनें वाचने चिनी संस्करण ह्याच अर्थाला जवळ आहे.

८२१ एतमादीनवं जत्वा मुनि पुण्यापरे इध ।

एकचरियं दब्धं कयिरा न निसेवेय मेथुनं ॥ ८ ॥

८२२ विवेकं येव सिक्खेय एतदरियानमुत्तमं ।

तेन सेट्ठो न मज्जेय स वे निव्वानसत्तिके ॥ ९ ॥

८२३ रिक्खेस्स मुनिनो चरतो कामेसु धनपेक्खिनो ।

ओधतिण्णस्स पिहयन्ति कामेसु गथितो पजाति ॥ १० ॥

तिस्समेत्तेय्यसुत्तं निट्ठितं ।

१ म०—कयिराय, करियाय. २ म०—एकचरियानं—०. ३-३ म०—न तेन सेट्ठो. ४ सी०—चित्तस्स. ५ म०—गथिता.

८२१. पूर्व आणि अपर वर्तनांतिले फरकामुळे उत्पन्न होणारा हा दोष पाहून मुनीने या जगात एकचर्या दृढ करावी व स्त्रीसंग करूं नये. (८)

८२२. एकान्तच शिकावा. तोच आर्यांना उत्तम वाटतो. तेथे करून त्याने आपणांस श्रेष्ठ समजूं नये. तोच निर्वाणाच्या अगदी जवळ आहे असे जाणावे. (९)

८२३. कामोपभोगांत धनपेश होऊन एकान्तात राहणाऱ्या ओधतीर्ण मुनींचा कामोपभोगांत गुंतलेले लोक हेवा करतात. (१०)

तिस्समेत्तेय्यसुत्तं समाप्तं

४६

[८. पञ्चसुतं]

- ८२४ इधेव सुद्धि इति वादियन्ति । नैज्जेसु २म्मेसु विमुद्धिमाहु ।
 य निस्सिता न भ सुंभ वदाना । पचेऊसधेसु पुथू निविट्ठा ॥ १ ॥
 ८२५ ते वादकामा परिस विगह । वाण दहन्ति मिथु अज्जमज्जं ।
 वदेन्ति ते अज्जसिना कथोज्ज । पससकामा धुमला वदाना ॥ २ ॥
 ८२६ युत्तो कौपाय परिसाप गज्जे । पससमिच्छ विनिघाति होति ।
 अपाहतस्मि पन मकु होति । निन्दाय सो कुण्वति र २मेसी ॥ ३ ॥

१ Sub., मी०-मुद्धि. २ म०-वादयन्ति. ३ म०-नज्जेसु ८ नि०-
 सुभा. ५ म०-हग्नि ६ म०, नि०-वदन्ति. ७ सी०-०५.

४६

[८. पञ्चसुतं]

८२४. लोक आपापल्या पयातच बुद्धि आहे असें प्रतिपादन करतात, व इतर पयात बुद्धि नाही असें म्हणतान. ज्या पयाचा आश्रय करतात, त्यातच श्रेय आहे असें म्हणणारे ते निरनिगाळ्या पयात बद्ध होनात (१)

८२५. ते वाद करण्याच्या इच्छेनें सभेत जाऊन परस्पर परस्पराना मूर्ख ठरवितात. ते अन्यतर पयात बद्ध झालेले व आपणास वादात कुशल म्हणविणारे प्रशसेच्या इच्छेनें वादविवाद करतात. (२)

८२६. सभेमध्ये वादात गुतल्या असता तो प्रशसेच्या इच्छेनें दुसऱ्यावर (वाणीचे) घाव घालणारा होतो; पण वादान पराजित झाला तर खजील होतो, आणि निंदा झाली तर रागावतो व दुसऱ्याचे वर्म शोधतो. (३)

- ८२७ यमस्म वाद परिहीनमाहु । अपाहत गृह्णवीमसंकासे ।
परिदेवति सोचति हीनवादो । उपचगा म ति अनुश्रुणाति ॥४॥
- ८२८ एते विवादा समणेषु जाता । एतेषु उग्राणि निर्घाति होति ।
एतऽपि दिव्या विरमे कथोज्ज । न हज्जदत्तपि पससलामा ५
- ८२९ पससितो वा यन त य होति । अस्सलाय वाद परिसाय मज्जे ।
सो हस्सति उण्णमतिच्च तेन । पण्ण्य तर्म्म य ययामनो भट्ठ ६

१ म०, Fsb, सी०-यज्जवि, सी० Fsb-सका ये १ Fsb-
'ती १ सी०, म०, Fsb-नाति ४ म०-ं ५ सी०-एय
६ Fsb - ती, म०-हसति ७ म०-वी च, ८ Fsb त अत्थ म०-
त्ताय ९ सी०-ह

८२७ तेथे जे परीक्षक असतील, ते जर 'याचा मुद्दा खोटा आहे व तो खोडून धाडला गेला' असे म्हणाले, तर हा वादात हरलेला परिदेव आणि शोक करतो आणि प्रनिपक्ष्याने आपणारर जय मिळविला म्हणून चढफडनो (४)

८२८ अशा रीतीने श्रमणामध्ये विवाद उत्पन्न होतात, व त्यात हा दुमःपावर आघात करतो किंवा आपण आघात पावतो म्हणून हा प्रकार पाहुन विवादापामून निवृत्त व्हावे कारण त्यात प्रशस्त्या लाभान्विताय दुसरा कोणताच फायदा नाही (५)

८२९, समेमध्ये आपण मुग माडून रुची कधी तो तेथे प्रशस्ता पारतो, व तेणेकरून हर्षित होतो व वर डोरे करून घ्यातो तसा नव मिळून तो परिपूर्ण-मनोरथ होतो. (६)

८३० या उण्णोति साऽस्स विधातममि । मानातिमानं वदते पनेसो ।
ण्तऽपि दिस्वा न विपादयेथ । न हि तेन सुद्धिं कुमम
वदन्ति ॥ ७ ॥

८३१ सूरु यया राजग्वादाय पुट्ठो । अभिगज्जमेति पटिमूरमिच्छ ।
येनेव सो तेन पलेहि सूर । पुण्णेव नथि यदिद युवाय ॥ ८
८३२ ये दिट्ठिमुग्गच्छ विवादिंयन्ति । इदमेव सच्च निच वादिपन्ति ।
ते ए वदस्सु न हि ते धे अयि । वादन्हि जानं पटिरोनि-
कत्ता ॥ ९ ॥

१ Fsb. — 'ती. २ म०—सास, तस्स. ३ म०—सुद्धि ४ म०—कुडो.
५ म०—पलेति ६ म०—एर, पुर. ७ म०—विपादयन्ति. ८ म०—वरसु.
९ म०—'च.

८३० पण हा जो गर्व तोच याच्या घाताचा पाया होय.
(कारण), हा मनुष्य आपला मान (अहकार) आणि अतिमान इतरांना
दाखवीतच असतो हाही प्रकार पाहून माणसाने वादात दिग्न नये.
कारण वादाने बुद्धि होत नाही असे सुझ म्हणतात. (७)

८३१ राजाच्या अन्नावर पोसलेला शूर जसा प्रतिशूर पाहत
गर्जना करीत जातो, तसा हा वादी होय. पण, या शूरा, तू शूरा-
च्याच मागे लाग युद्ध करण्याला प्रवृत्त करण्याला (जो अहकार)
तो माझा पूर्वीच नष्ट झाला आहे. (८)

८३२ जे सांप्रदायिकनेला पकडून वादविवाद करतात व आपले
तेजवें मात्य असे प्रतिपादन करतात, त्याजपाशीं जाऊन तू वाद कर.
कारण तू वाद सुरू केलास तर प्रविवादी होऊन उभा राहाणारा
येथें तुला सापडणार नाही (९)

८३३ विसेनिकया एत ये चरेन्ति । दिट्ठीहि दिट्ठे अवरुज्जमाना ।
तेसु त्व किं लभेयो पसूरं । येसीय नथि परमुत्तमहीत १०

८३४ अथ त परितेक्कमागमा । मनसा दिट्ठिगतानि चिन्तयन्तो ।
घोनेन युग ममागमा । न हि त्व सम्यसि सपपातवे

ति ॥ ११ ॥

पसूरसुत्तं निट्ठित ।

१ म०—वदन्ति, २ म०—किं ३ म०—लभेय ४ म०—समुद्, ५ Psh—नथी ६ म०—परमं ७ म०—उचितकं ८ मी०—
पश्यति, म०—अग्नसि, नि०—तत्त्वति.

८३३ एण जे प्रतिपक्षबुद्धि नाहीशी करून रहातात व आपल्या पयास्तव दुसऱ्या पक्षाशी विरोध करीत नाहीत, व ज्यांना आपलाच पथ श्रेष्ठ असे वाटून नाही, गजपाशी, हे प्रसूरा, तुला काय मिळणार ? (१०)

८३४ आणि सांप्रदायिक मताचा विचार करीत अमता तुझ्या मनात वादबुद्धि उद्भवली एण येथे धूतपापाशी प्रसंग असल्यामुळे तुला वाद चालविता येणे शक्य नाही (११)

पसूरसुत्तममाप्त

૪૭

[૧. માગન્દિયગુણ]

૮૩૫. દિશ્વાન તથા ધરતિ રંગં ચ । નાદોતિ ઇન્દ્રો અપિ મેથુનરિમ ।

કિમેવિદ મુત્તકગમ્પુણ્ણં । વાદાઽપિ નં મકુમિતુ ન ઇષ્ટે ॥ ૧

૮૩૬. ણતાદિસ ચે રતનં ન ઇષ્ટમિ । નારિ નમિન્દંદિ વદૂહિ પથિતં ।

દિદ્વિગેન સીલ્લવતાનુગીરિતં । ભૂપપાતિ ચ વદેમિ ષીદિમં ॥ ૨

૧-૧ મ-અરતી ચ રંગં. નિ-અરતિ ચ રંગં. ૨. I'ab -રિદ્ધી.

૪૭

[૧. માગન્દિયગુણ]

૮૩૫. (મગવાન્-) તૃણા, અરતિ આગિ રંગ (રતિ) વા તોત મારકન્યાતો વાહન દેશીલ સ્ત્રીમગાથા રિવાજ મનાત આજ નાહી, કોરલ મૂત્તકરોપાને મરલેલે સ્ત્રીશરીર આલે. વાગ વાવનેશી મી સ્પર્શ કરે ઇચ્છીત નાહી. (૧)

૮૩૬. (માગન્દિય-) અનેક રતનાલી પ્રાર્થિયેએ અમે હે સ્ત્રી-ગ્ન જર તૂ ઇચ્છીત નાહીમ, તર અશી તુમી દરિ, શીર, અનેક ડરગીરિતા કોગતી : આગિ તુમી પરલોક કરતા પ્રકારના મ્હણનોમ ! (૨)

• વા તોત મારકન્યા શુદ્ધાત મો વાદળાગાટી આપ્યા અશી કયા મંયુતનિકાયાના મગાયાવગાત આલે. માગન્દિય ત્રામગાને મારલી કન્યા શુદ્ધાત અર્પણ કરવાલાલો આપતી. ત્યા પ્રમંથો શુદ્ધાને હો ગાયા મ્હલો અમે અદકપેત સમિતલ આલે.

८३७ इदं वदामीति न तस्स होति (मागन्दियाति भगवा)

वम्मेषु निच्छेय्य समुग्गहीत ।

पस्स च दिट्ठीसु अनुग्गहाय । अज्झत्तसन्ति पैचिन अदस्स ३

८३८ विनिच्छया यानि पक्कपित्तानि (इति मागन्दियो । ते वे मुनि

ब्रूहि अनुग्गहाय ।

अज्झत्तसन्तीति यमेवमुक्त्वा । कथं नु धीरेहि पवेदितं त ॥४॥

८३९ न दिट्ठिया न सुत्तिया न जाणेन (मागन्दियाति भगवा) ।

सीलञ्चतेनापि न सुद्धिमाह ।

अदिट्ठिया अस्सुत्तिया अज्जाणा । वसीलमा अच्यतानोऽपि तेन

एते चे'निस्सज्जे अनुग्गहाय । सन्तो अनिस्साय भव न जप्पे ॥५॥

१ सी०, म०—अज्झत्तं तन्ति (गाथा ९१९ पदा) २ म०—पविचिन

३ म०—अहं ४—४ म०—विनिच्छयानि ५ णी०—ये ६ Fsb—मुनी

७—७ म०—विमुद्धि, सी०—माहा ८ म०, अ०—अमुत्तिया

९ Fsb—अज्जाणा १० म०—न ११ म०—निस्सज्ज

८३७ त्या मला—हे मागन्दिया, असें भगवान् म्हणाला— धर्म-
पथात नीट विचार करून, एकादी दृष्टि पकडून, 'ही गाक्षी' असें
म्हणायें वाटत नाही या ज्या दृष्टि त्या पकडण्याला योग्य नव्हत
असें जाणून व विचार करून मीं अध्याम शान्ति मिळविली (३)

८३८ जीं विकल्पिलेलीं निश्चित मते आहेत—असें मागन्दिय
म्हणाला—तीं, हे मुनि, पकडण्याला योग्य नव्हत असें तू म्हणतोय,
तर माग ही जी अध्याम शान्ति, ती सुज्ञानी कशी वर्णिलेली आहे (४)

८३९ दृष्टीनें, श्रुतीनें आणि ज्ञानानें— हे मागन्दिया, असें
भगवान् म्हणाला—किंवा शीलानें आणि व्रतानें शुद्धि नाही अदृष्टीनें
अश्रुतीनें, अज्ञानानें, अशीलानें आणि अव्रतानेंही शुद्धि नाही, ह
सर्व पथ पकडण्यास योग्य नाहीत म्हणून ते सोडून, अनासक्त, शांत
माणसानें मग प्राप्त करून घेण्याकरिता वाकुळतीस येऊ नये (५)

८४० नो चे किर दिट्ठिया न सुनिया न व्याणेन (इति मागन्दियो)
मीदम्बनेनापि विमुदिमाह ।

अदिट्ठिया अस्मुनिया अञ्जणा । असीदता अम्बता नोऽपि तेन
मज्जेमेऽह मोमुहमेव धम्मं । दिट्ठिया एके पचेन्नि मुदिं ॥ ६ ॥

८४१ दिट्ठि^१चं निस्माय अनुपुच्छमानो (मागन्दिया नि भगवा) ।
समुग्गहीनेसु पमोहमागमा ।

इतो च नादस्मि अयुऽपि सञ्ज । तस्मा नुवं मोमुहतो
दंष्टामि ॥ ७ ॥

१ म०, I^११b.-मज्झामहं. २-२ नि०-दिट्ठिगु. ३ मी०-गम्माहं
म०-समोहमागमा, पमोहमागमा. ४ रो०-नादस्मि. ५ म०-दंष्टामि,
दस्सामि, दस्सति.

८४०. जर दृष्टिनें, श्रुतीनें आणि ज्ञानानें—असें मागन्दिय
म्हणाला—किंवा शीघ्रानें आणि प्रतानें शुद्धि नाही असें म्हणतोच,
तमेंच अदृष्टिनें, अश्रुतीनें, अज्ञानानें, अशीघ्रानें आणि अत्रतानें ही
जर शुद्धि नाही, तर मग मग वाटतें कीं हे सर्व केवळ तुझे
अज्ञानच होय. (काष्ण), कियेक (लोका) दृष्टीनें शुद्धि मिळते
असें समजतात. (६)

८४१. माप्रदायिक मत्तामत्रयी विचाण्यास तू—हे मागन्दिया,
असें भगवान् म्हणाला—ज्योकांनीं स्वीकारलेल्या मत्तांन मोह पावडार;
(म्हणून) मी जें मानिते तें तूच अयुमात्रही न समजल्यामुळे
मी (जें म्हटलें तें) मोहमय आहे असें तू समजतोच. (७)

८४२ समो विसेसी उद वा निह्मीनो । यो मज्जति सो विवदेथ तेन ।
तीसु विगसु अविकपमानो । समो विसेमी ति न तस्स होति ॥ ८

८४३ सच्च ति सो ब्राह्मणो किं वदेम्य । मुसा ति वा सो विवदेथ केन ।
यस्मिं सभ विस्म चापि नत्थि । सो केन वाद पटिसयुजेम्य ॥ ९

८४४ ओक पहाय अनिकेतसारी । गामे अकुम्भ मुनि सययानि ।
कामेहि रिक्तो अपुरेक्खरानो । कथं न विगग्घ जननेन कायिग १०

१ म०-विन्नीनो २ म०, नि०-वाडपि ३ म०-अपुरेक्खमानो
४ टी०, नि०-नु

८४२ जो आपणाला इतराच्या समान, इतराहून श्रेष्ठ किंवा
हीन समजतो, तो त्यामुळे विवादात पडेल. पण या तीनही प्रकारात
जो कप पावत नाही त्याच आपण इतराच्या समान किंवा इतराहून
श्रेष्ठ वाटत नाही (८)

८४३. तो ब्राह्मण 'हेंच काय तें सय' असे कसे म्हणेल ?
किंवा 'तें शोर्टे' म्हणून वाद कसा करील ? ज्याला आपण सम
किंवा निपम आहो असे वाटत नाही, तो कोणाशी वाद करील ? (९)

८४४ घर सोडून अनागारिक भावान् चाट्टणारा, गावार्तील
लोकाशीं सडगी न जोडणारा, कामोपभोगापासून निवृत्त आणि
कोणत्याही सांप्रदायिक मनाचा पुरस्कार न करणारा मुनि लोकाशीं
वादविवाद करीत बसत नाही (१०)

४८ :

[१०. पुराभेदसुत्तं]

८४८ कयदस्सी कयसीळो उपसत्तो ति बुच्चति ।

त मे गोतम पनूहि पुब्बित्तो उत्तमं नर ॥ १ ॥

८४९ वीनतण्हो पुरा भेदा (ति भगवा) पुब्बमतमनिस्सितो ।

वेमज्जे नूपंसखेणो तस्स नत्थि पुरेकखंत ॥ २ ॥

८५० अक्रोयनो असन्तासी अक्खिली अनुक्कुचो ।

मन्तभाणी अनुद्धतो स वे वाचायतो मुनि ॥ ३ ॥

१ म—नुरं, न पं. २ म०—पुरक्खतं ३ म०—द्वो

४८

[१०. पुराभेदसुत्तं]

८४८ “कोणल्या दर्शनामुळे आणि कोणत्या शीलामुळे (मनुष्य) ‘उपशात’ म्हटला जातो हे गोतमा, असा उत्तम माणूस कोणता हे विचारतो, ते मला साग ” (१)

८४९ शरारभेदापूर्वी जो वीततृष्ण—असें भगवान् म्हणारा— तो अतीव कागला चिकटून राहत नाही, वर्तमानकाळी (एकाद्या मर्यादित सजेनें) वर्णित जात नाही, आणि त्याला भविष्यकाळी विषयी आसक्ति नाही (२)

८५० अक्रोयन, सजस्त न होणारा, आपली शेखी न विरविणारा, कौक्य न सणारा, विचारपूर्वक बोलणारा व अभ्रान्त, तोच वाचासयमी मुनि होय (३)

१ १२५ व्या गाथेतील ह्या शब्दावरील टीप पहा

- ८५१ निरोसति अनागते अतीतं नानुसोचति ।
 विवेकदस्ती पस्तेसु दिट्ठीसु च न निम्पति ॥ ४ ॥
- ८५२ पतिलीनो अकुहको अपिहालु अमच्छरी ।
 अप्रगम्भो अजेगुच्छो पेसुण्ये च नो युतो ॥ ५ ॥
- ८५३ सातियेसु अनस्सारी अनिमाने च नो युतो ।
 सण्हो च पटिमानवा न सद्धो न निरज्जनि ॥ ६ ॥
- ८५४ लाभकम्पा न सिक्खति अलाभे न च कुप्पति ।
 अवरुद्धो च तण्हाय रसे च नानुगिज्जति ॥ ७ ॥

१ ती०, म०—'सन्ति, Fsb—'सी. २ म०—'पटि'. ३ म०—'युतो.
 ४ म०—'लोभ', 'कम्पा. ५-५ म०—'च न, ६-६ म०, अ०—'रमेसु

८५१. त्याला अनागत वस्तूची भासकि नाही, तो अतीत वस्तू-
 विषयी शोक करित नाही, तो विषयस्पर्शापासून मुक्तता जाणतो
 आणि तो सांप्रदायिक मतानीं रेंचला जात नाही. (४)

८५२ तो बाह्य जगापासून दूर, अदाभिरु, नि स्पृह, अम सरी,
 अप्रगम्भ, अजुगुप्सी असतो व चाहाडी करित नाही. (५)

८५३. तो कामसुखाचा स्वतः वर पगडा वसू देत नाही व
 अनिमान धरित नाही; तो कोमट व प्रतिमामय अमनो, आणि
 त्याला (साक्षात्कार झाल्यामुळे) श्रद्धेची आणि वैराग्याची गज
 राहत नाही. (६)

८५४. तो लाभामाठीं धर्म शिस्त नाही; लाभ मिळाला नमना
 रागायत नाही; आणि सर्वांशीं अवरुद्ध होऊन तृष्णेत आणि रसान
 लुप्त होत नाही. (७)

४९

[११. कलहविवादसुत्तं]

- ८६२ कुतो पहूता कलहा विवादा । परिदेवसोका सह मञ्जरा च ।
 मानातिमाना सह पेसुणा च । कुतो पहूता ते तदिदं ब्रूहि ॥ १ ॥
- ८६३ पियां पहूता कलहा विवादा । परिदेवसोका सह मञ्जरा च ।
 मानातिमाना सह पेसुणा च । मञ्जरिययुत्ता कलहा विवादा ।
 विवादजातेसु च पेसुणानि ॥ २ ॥
- ८६४ पियासु लोभारिणो कुतो निदाना । ये वाऽपि लोभा विचरन्ति लोके ।
 आसा च निद्धा च कुतो निदाना । ये सररायाय नरस्त्यहोति ॥ ३ ॥

१-१ म० पिश्यप्पहूता

४९

[११. कलहविवादसुत्तं]

८६२ “कलह आणि विवाद, परिदेव, शोक आणि मसर हे कोठून उत्पन्न होतात : आणि अहंकार, अतिमान, आणि चाहाड्या कोठून उत्पन्न होतात हे वृथा करून सांग ” (१)

८६३ “कलह आणि विवाद, परिदेव, शोक आणि मसर, अहंकार अतिमान आणि चाहाड्या प्रिय वस्तूपासून उत्पन्न होतात मांसप्राप्तसून कलह आणि विवाद उत्पन्न होतात, आणि वादविवादान पण्णाच्या मनुष्यामध्ये चाहाड्या उद्भवतात ” (२)

८६४ “या जगान वस्तु प्रिय कशामुळे उत्पन्न होतात : जे जगान लोभ वावरतात ते कशामुळे उत्पन्न होनात : आणि माणसाच्या पुनर्भवाला ज्या कारणीभूत होनात त्या आशा आणि निष्ठा (फलप्राप्ति) कशामुळे उत्पन्न होनात : ” (३)

- ८६५ ऊदानीदानानि पियाणि लोके । ये वाऽपि लोभा मिचरन्ति लोके ।
आसा च निट्ठा च इतोनिदाना । ये सपरायाय नरस्स ह्येव ॥४॥
- ८६६ ऊदो नु लोकास्मि कुतोनिदानो । विनिच्छया वाऽपि कुतो पट्ठा ।
कोपो मोसवज्ज च कयकथा च । ये वाऽपि वग्मा समणेन वुत्ता ॥ ५ ॥
- ८६७ सात असात ति यमाहु लोके । तमूपनिस्साय पट्ठाति ऊदो ।
रूपेसु दिस्वा विभव भव च । विनिच्छय कुरुते जन्तु लोके ॥६॥
- ८६८ कोपो मोसवज्ज च कयकथा च । एतेऽपि वग्मा इयमेव सन्ते ।
कयकथो आणप्याय सिक्खे । अत्वा पवुत्ता समणेन धम्मा ॥७॥

८६५ “या जगात वस्तु उदामुल्ले प्रिय होतात जगात वायरणारे लोभ छदामुल्ले होतात, माणसाच्या पुनर्मवाला ज्या कारणीभूत होतात त्या आशा आणि निष्ठा (फलप्राप्ति) यामुल्ले होतात ” (४)

८६६ “ जगात छद वशामुल्ले होतो : ठाम मते कोटून उत्पन्न होतात : आणि क्रोध, लजाडी, कुशका किंवा श्रमणाने (बुद्धाने) दाखवून दिलेले असे दुसरे (दोष) वशामुल्ले होताना ” (५)

८६७ “ ज्याचा जगात सुख आणि दुःख म्हणतात त्यापासून छद उत्पन्न होतो (मनाचे विषय बनलेल्या) रूपामयी उत्पाद आणि व्यय पाहून प्राणी जगात ठाम मते बनवतो (६)

८६८ क्रोध, लजाडी आणि कुशका या गोष्टीही याच द्वयामुल्ले (सुखदुःखामुल्ले) उत्पन्न होतात श्रमणाने ज्ञान मिळवून हे (कुशला-कुशल) धर्म दाखवून दिले आहेत म्हणून सशयप्रस्त माणसाने त्याचा धर्ममार्ग शिकवा ” (७)

८६९. सात असात च कुतोनिदाना । किस्मिं असन्ते न भवन्ति हेते ।
विभव भव चापि यमेतमथ । एत मे पब्रूहि यतोनिदान ॥ ८ ॥

८७०. फस्सेनिदान सातमसात । फस्से असन्ते न भवन्ति हेते ।
विभव भव चापि यमेतमथ । एत ते पब्रूमि इतोनिदान ॥ ९ ॥

८७१. फस्सो तु लोकास्मि कुतोनिदानो । परिग्गहा चापि कुतो पट्ठा ।
किस्मिं असन्ते न ममत्तमापि । किस्मिं विभूते न पुप्फन्ति फस्सा १०

८७२. नामं च रूपं च पटिच्च फस्सा । इच्छानिदानानि परिग्गहानि ।
इच्छो न सन्त्या न ममत्तमापि । रूपे विभूते न पुप्फन्ति फस्सा ११

१ नि०-फस्स निदान. २ वाऽपि ३-३ म०, नि०-इच्छायऽसन्त्या

८६९ “सुख आणि दुःख ही कशामुळे होतात, कोणत्या गोष्टीचा नाश झाल्याने ही होत नाहीत, आणि (धाचाच) लाभ आणि हानि कशामुळे होतात हेही मला साग ” (८)

८७० “स्पर्शामुळे सुख आणि दुःख ही होतात, स्पर्श नसला तर ही होत नाहीत, (धाचा) लाभ आणि (धाची) हानिही याचमुळे होते, असे मी म्हणतो ” (९)

८७१ “जगात स्पर्श कशामुळे होतो, परिग्रह कशामुळे उत्पन्न होतात, कशाचा नाश झाला असता ममत्व राहत नाही, आणि कशाच्या नाशाने स्पर्श उत्पन्न होत नाही ” (१०)

८७२. “नाम आणि रूप यावर अवलंबून स्पर्श उत्पन्न होतात, इच्छेमुळे परिग्रह उत्पन्न होतात, इच्छा नष्ट झाली तर ममत्व राहत नाही, आणि रूप-(विचार) नष्ट झाल्याने स्पर्श उत्पन्न होत नाही (११)

- ८७३ वय-समेतस्स विभोति रूपं । सुखं दुग्धं वाऽपि वयं विभोति ।
एतं मे ब्रूहि यथा विभोति । तं जानियोगं इति मे मनो अहं ॥ १२ ॥
- ८७४ न सज्जसज्जी न विसज्जसज्जी । नोऽपि असज्जी न विभूतमज्जी
एवं समेतस्स विभोति रूपं । सज्जानिदाना हि पञ्चमंगा ॥ १३ ॥
- ८७५ यं तं अपुच्छिम्ह अकित्तं पी नो । अज्जं तं पुच्छाम तदिदं ब्रूहि ।
एत्तारतमं नो वदन्ति ऐकं । यक्खसा सुद्धिं इध पण्डितामे ।
उदाहु अज्जंऽपि वदन्ति एतो ॥ १४ ॥

१ म०-जानिस्साम २ म०-अवित्तिवि

८७३. "कोणत्या गुणानीं युरतं ज्ञान्यानें रूपं-विचारं नष्ट होतो ?
सुख आणि दुःख कशामुळे नष्ट होते ? ही कशी नष्ट होवत, हे
मला सांग तें जाणण्याची माशी उच्छा आहे." (१२)

८७४. "(प्राकृतिक) सज्जा नसलेला, किंवा ज्याची मंज्ञा नष्ट
होली आहे असा (वेडा किंवा भ्रमिष्ट) नमणारा, (निरोध-समाप्ति
प्राप्त ज्ञान्यामुळे किंवा असज्जी-सत्त्व वनल्यामुळे) सज्जारिहीन ज्ञान्य
आहे असेही नसणारा, किंवा (अरूपप्राप्त प्राप्त ज्ञान्यामुळे) रूपे
ओलाढली आहेत असे ही नसणारा-अशा गुणानीं जो युरत, त्याचा
रूपविचार नष्ट होतो. कारण ज्याला प्रत्यक्ष म्हणतात तो त्या मंज्ञेमुळे
होतो" (१३)

८७५. "जे आम्ही विचारले, तें तू आम्हास मागित्येस. आता
तुला आम्ही आणखी एव विचारतो तें कृपा करून सांग. या जगान
जें पंडित आहेत, ते (रूपविचाराचा नाश) हीच अप्र आमंशुद्धि
म्हणतात काय ? किंवा याहुन अन्य शुद्धि समजान ?" (१४)

१. टीकाकारांना अनुसरून ह्या कटगाथेचा अर्थ दिलेला आहे.

८७६ एतावतगाऽपि वदन्ति हेके । यकवस्सं सुद्धिं इध पण्डितासे ।
 तेसं पुनेके समयं वदन्ति । अनुपादिसेसे कुसला वदानां ॥ १५ ॥
 ८७७ एते च जत्वा उपनिस्सिताः । जत्वा मुनी निस्सये सो विमसी ।
 जत्वा विमुत्तो न विवादमेति । मवामवास न समेति धीरो ति १६
 कलहविवादसुत्तं निष्ठितं ।

५०

[१२. चुल्लविपूहसुत्तं]

८७८ सकं सकं दिट्ठिपरिस्सत्ता । विगग्घ नात्ता कुसला वदन्ति ।
 “यो एवं जानाति स नेदि धम्मं । इदं पटिक्कोसमकेवली सो” १
 १-म०-मुनि.

८७६. “या जगात् क्रियेकं पण्डित हीच अम आत्मशुद्धि असें
 म्हुणतान, पण दुसरे काहीं आपणाला अनुपादिशेय (निरोधत) कुशल
 समजगारे आपला उच्छेदवाद अम आये असें सांगतान. (१५)

८७७. पण हे सर्व उपनिश्रित (आश्रित) आहेत असें जाणून
 मुनि यांच्या आश्रयांची भीमांसा करून ज्ञान मिळवून मुक्त होतो,
 आणि वादांत पडत नाही; आणि तो सुत्र (पुढे) कोणच्याही
 मवात जन्म घेत नाही. (१६).

कलहविवादसुत्त समाप्त

५०

[१२. चुल्लविपूहसुत्तं]

८७८. आपापल्या सांप्रदायिक मताला धरून व इतराशी वाद
 करून आपापणाला कुशल म्हुणवतात व म्हुणतान की, ‘जो हें मन
 जाणतो तोच धर्म समजतो व जो या मताला दोष देतो तो अ-केवली
 (वद्द) होय. (१)

८७९ एवऽपि विगग्रह विवादियन्ति । बालो परो अकुसलो^१ति चाहु ।
सच्चो नु वादो कतमो इमेस । सव्वे न हीमे कुसला वदाना ॥२॥

८८० परस्स चे^२ धम्ममनानुजान । बालो मगो होति निहीनपज्जो ।
सद्वे व बाला सुनिहीनपज्जा । सव्वे निमे दिट्ठिपरिव्वसाना ॥३॥

८८१ ^{Puj}सन्दिट्ठिया चे^३ पन वीवदाता । सयुद्धपज्जा कुसला मुतीमा ।
न तेस कोचि परिहीनपज्जो । दिट्ठि^४हि तेसऽपि तथा समत्ता ॥४॥

८८२ न चोहमेन तथिये ति भूमि । यमाहु बाला मिथु अज्जमज्ज ।
सक सक दिट्ठिमन्सु सव्व । तस्मा हि बालो ति पर दहन्ति ॥५॥

१ लो०-वे २ नि०-मगो. ३ म०-वीवदाना. ४ Fsb दिट्ठी.

५ रो०-वाऽहमेत.

८७९. या प्रमाणे वाद करून ते विवाद माजवितात, आणि
हुसण्याना अकुशल, मूर्ख म्हणतात. हे सगळे आपणाला कुशल म्हण-
वतात, तेव्हा त्यांच्या वादात (मतान) कोणता वाद सत्य होय ? (२)

८८०. हुसण्याच्या वर्माला वाय न ठेवणारा. जर मूर्ख, पशु
आणि हीनबुद्धि ठरतो, तर मग हे स्वतःच्या सांप्रदायिक मताना
भरून चालणारे सर्वच मूर्ख आणि सर्वच हीनबुद्धीचे ठरतात (३)

८८१. आपणेंच मत उत्तम समजून वाद करणारे विशुद्धबुद्धि,
कुशल आणि मतिमान् ठरतात, तर मग, त्यान- मतविषयी वाद
करणाऱ्यात- कोणीच हीनबुद्धीचे ठरत नाहीत. का की, तेही
इतरांप्रमाणेंच आपापलें मत उत्तम समजतात (४)

८८२. जे ते परस्परांना मूर्ख म्हणतात, ते तथ्य नव्हे असें मी
म्हणतो कारण आपापल्या मताना ते सत्य समजतात, आणि म्हणून
इतरांना मूर्ख ठरवतात (५)

॥ ८८८ ॥

- ८८३ यमाहु सच्च तथिग^३णि एके । तमाहु अज्जे तुच्छ मुसा ति ।
 एवऽपि विग्गह^३ विरोदियन्ति । कस्मानु एक्क समणा वदन्ति॥६॥
- ८८४ एक हि सच्च न दुतियम^३थि । यस्मिं पजा नो विवदे पजान ।
 नाना ते सच्चानि सय थुनन्ति । तस्मान् एक्क समणा वदन्ति॥७॥
- ८८५ कस्मा नु सच्चानि वदन्ति नाना । पवा^३दियासे कुसला वदाना ।
 सच्चानि सुता^३नि गहूनि नाना । उदाहु ते तक्कमनुत्सरन्ति॥८॥
- ८८६ न हेव सच्चानि गहूनि नाना । अज्जत्र सज्जाय निच्चानि लोके ।
 तक्क च दिट्ठीसु पकण्णयित्वा । सच्च मुसा ति द्वयवम्ममाहु॥९॥

१ म०— विवादयन्ति. २ रो०— सु तानि

८८३ क्रियेक जें तथ्य आणि सत्य म्हणतात, तें दुसरे तुच्छ आणि छोटें म्हणतात, व याप्रमाणें वाद करून विवाद माजवितात, हे श्रमण एकच सय वा प्रतिपादीत नाहीत * (६)

८८४. सत्य एकच आहे, दुसरें नाही, ज्याविषयीं समजस लोक आपसात विवाड करणार नाहीत पण श्रमण सत्ये अनेक अशीं वढाई मारतात, आणि म्हणून ते ' सत्य एक ' असें म्हणत नाहीत (७)

८८५ ते आपणांच्या कुशल समजणारे वादी अनेक सत्ये आहेत असें का म्हणतात : रसरोखरच सत्ये पुष्कळ आणि अनेक आहेत असें परंपरागत आहे काय : का ते नुसता तर्कच करीत असतात * (८)

८८६ जगात सत्ये पुष्कळ आणि अनेक नाहीतच सत्त्वेशिवाय (स्वतःच करून घेऊन त्या कल्पनेशिवाय) त्यात नित्य असें काहीं नाही सांप्रदायिक मतान तर्क चाचवून सय आणि असत्य या दोन गोष्टी ते प्रतिपादीत असतात (९)

- ८८७ दिष्टे सुते सीवने मुते ग । ण्ते च निस्साम विमानवरसी ।
 विनिच्छये ट्वा परस्समानो । गालो परो अकुसलोति चाह ॥ १० ॥
- ८८८ येनेव गालो नि पर दहाति । नेनातुभानं कुसणे नि चाह ।
 तयमत्तना सो कुसलो वदानो । अज्ज विमानेनि तयेव पारो ॥ ११ ॥
- ८८९ अतिसर दिट्ठिया सो समत्तो । मानेन मत्तो परिपुण्णमानी ।
 मयमेर साम मनसाऽभिसित्तो । दिट्ठी हि नत्थ तथा ममत्ता ॥ १२ ॥
- ८९० परस्स चे हि वचसा निहीनो । तुयो सहा होति निहीनपत्तो ।
 अय चे सय वेदग्ग होनि धीरो । न कोचि दान्ते समणेसु अयि १३

१-१ नि०-एतेषु २ नि०-वदनमानो. ३ नि०-अकुसलो ४-४ नि०-
 तदेष पावद. ५ नि०-अतिसारदिट्ठिया ६ नि०-तुष्टो.

८८७. दुष्ट, भ्रुत, शील, मत्त किंता अनुमित यातच अहकाराचा नाश (म्हणजे शुद्धि) आहे असं जाणून व ठाम मन वग्न तो हर्षित होतो, आणि दुसरा मूर्ख व अकुशल आहे असं म्हणतो. (१०)

८८८. ज्या (सांप्रदायिक मनाला चिकटून राहण्याच्या) गोष्टीसुद्धे तो दुसऱ्याला मूर्ख ठरवतो त्याचमुळे आपणाला कुशल म्हणतो. स्वतः, आपणाला कुशल म्हणवतो, परक्याचा निस्कार करतो व त्याप्रमाणेच बोलतो. (११)

८८९. आपल्या मतान अर्थन सात आहे अशा विचाराने तो फुगलेला मानाने मत्त आणि परिपूर्णमानी होतो, व आपल्या माननेच आपणाला अभिप्रेत वग्न घेतो का की, तो सांप्रदायिकता त्याने तशा गीर्वाणेच स्वीकारलेली असते. (१२)

८९०. दुसऱ्याच्या वचनाने जर हीनबुद्धि ठरतो, तर तो (दुसऱ्याला हीनबुद्धि ठरविणारा) त्याच्या बरोबरच स्वतः ही हीनबुद्धि ठरतो, आणि जर आपल्याच मने आपण वेदपारंग आणि सुद्ध ठरतो, तर मग श्रमणामध्ये मूर्ख असा कोणीच राहणार नाही. (१३)

- ८९१ अज्ज इतो यामिवदन्ति धम्मं । अपरद्धा सुद्धिमकेवेलीनो ।
 एवं हि तिथ्या पुथुसो वदन्ति । संदिट्ठिरागेण हि तेऽभिरत्तो ॥ १४ ॥
 ८९२ इधेव सुद्धि इति वदिर्यन्ति । नाज्जेसु धम्मेषु विसुद्धिमाहु ।
 एवऽपि तिथ्या पुथुसो निविट्ठा । सकायने तत्थ दब्बहं वदाना ॥ १५ ॥
 ८९३ सकायने चापि दब्बहं वदाना । कमेत्थं वालो'ति परं दहेय्य ।
 सयमेव सो मेवक' आवहेय्य । परं वदं बालमसुद्धं धम्मं ॥ १६ ॥
 ८९४ विनिच्छये ठत्वा सयं पमाय । उद्धं सो लोकास्मि विवादमेति ।
 हित्वान सञ्चानि विनिच्छयानि । न मेवकं पुरुते' जन्तु लोके ॥ १७ ॥
चूळवियूढसुत्तं निवृत्तं ।

१ लि०—मुद्धिमकेवली ने. २ नि०—त्याभिरत्ता ३ नि०—वादयन्ति.
 ४ नि०—कं तत्थ. ५-६ नि०—सयं'व सो मेवकं. ६ रो०—बालमसुद्धं धम्मं.
 ७ नि०—न मेवकं कुञ्चति. ८ म०—चूळवियूढसुत्तं.

८९१. 'जे माइया पयाहुन भिन्न धर्म प्रतिपादितात्, ते शुद्धीया उलट जातत्, व ते केवली नव्हत्,' असें सांप्रदायिकपंथी परस्पराना म्हणतात. कां कीं, ते स्वसंप्रदायाच्या लोमानें लुब्ध होतात. (१४)

८९२. 'याच पंथांत शुद्धि' असें ते प्रतिपादितात, व 'इतर पंथांत शुद्धि नाही' असें म्हणतात. याप्रमाणें आपल्याच पंथाचें दृढ समर्थन करणारे सांप्रदायिकपंथी भिन्न भिन्न मगात निविष्ट होतात. (१५)

८९३. आपल्याच पंथाचें दृढ समर्थन करणाऱ्यात एक दुराऱ्या कोणाला मूर्ख ठरवू शकेल ! दुसऱ्याला जर तो अशुद्धधर्मी मूर्ख म्हणू लाग्या, तर तो स्वतःच आपणावर वाद ओढवून घेई. (१६)

८९४. तो ठाम मत करून घेतो व स्वतःच अनुमान करून नदरनंतर लोकांशीं वाद करतो. पण जो प्राणी सर्व ठाम मते सोडून देतो, तो लोकांशीं वाद करीत नाही. (१७)

चूळवियूढसुत्तं समाप्त

५१

[१३. महाविग्रहसूक्त]

८९५ ये केचि'मे दिष्टिपरिव्यमाना ! इदमेव सच्चं'ति विवादियन्ति ।
सच्चै'व ते निन्दमन्वानयन्ति । अथो गसराऽपि उभन्ति तस्य ॥१॥

८९६.अप्य हि एत न अलं समाय । दुवे विवादस्स फलानि वूमि ॥१०५॥
एवऽपि दिस्वा न विवादियेये । खेमाभिपस्सं अविवादभूमिं ॥२॥

८९७ या काचि'मा सम्गुतिषो पुग्जा । सच्चै'व एता न उपेति विद्वा ।
अनुपयो सो उपयो किमप्य । दिष्टे सुते खन्तिमकुम्भमानो ॥३॥

१ एतं पि दिस्वा न विवादयेय.

५१

[१३. महाविग्रहसूक्त]

८९५. जे कोणी सांप्रदायिक मतांना अनुसरणारे आपलें तेवढें सत्य असें प्रतियादन करतात, ते सर्व निन्देला पात्र होतात, आणि (कधी कधी) प्रशंसाही मिळवितात. (१)

८९६. (निन्दा व स्तुति) हीं दोन विवादाचीं फळे असें मी म्हणतो. पण अशा सुद्ध गोष्टी उपशमाय कारणीभूत होत नगतात. या रीतीनें विचार करून ' अविवादभूमि कल्याणप्रद आहे ' असें जाणणान्यानें वादान पडू नये. (२)

८९७. हीं जीं मामान्य लोकांचां मते आहेत, तीं सर्व निष्ठान् स्वीकारित नाही. दृष्ट आणि श्रुत यात आरट उगवून न करणारा निश्चल असा तो चंचल वत्सा होईल ! (३)

८९८ सीलुत्तमा सयमेनाहु सुद्धिं । वत सगादाय समुद्धितासे ।

इधेव सिक्खेम अयस्स सुद्धिं । भवूपनीता कुसला वदाना ॥४॥

८९९ स चे चुतो सीलवतातो होति । सं वेधति कम्म विराधयित्वा ।

स जप्पनि पत्थयतीं सुद्धिं । सत्या व हीनो पवसु घरम्हा ॥५॥

९०० सीलव्वत वा पि पहाय सम्भ । कम्म च सावज्जऽनवज्जमेत ।

सुद्धिं असुद्धिंति अपत्थयानो । विरतो चरे सन्तिमनुगहाय ॥६॥

१ नि०-सीलवततो २ म०-पवेदति, नि०-पवेधति ३-४ नि०-पजप्पति पत्थयतिच. ५ म०-उत्था विहीनो.

८९८. शील हेंच उत्तम समजणारे व व्रताचरणातच नोठेपणा मानणारे सयमानेंच शुद्धि होते असें म्हणतात ते भवात वद्ध झालेले व धापणास कुशळ म्हणविणारे म्हणतात कीं, याच पयात शुद्धि मिळत असल्याचें आम्ही शिकतो, व (४)

८९९. (अशीं व्रतें आचरणारा) तो जर आपल्या शीलव्रतापासून ज्युत झाला तर आपलें कर्तव्य चुनलें म्हणून कपित होतो. घर सोडून सार्धाच्या (ताड्याच्या) समूहासह प्रवास करणारा माणूस सार्धापासून मार्गे पडला असता (जसा सार्धसमूहात जाण्याकरिता) काकुळतीनें याचना करतो, तसा हा आपली शुद्धि करून घेण्याकरिता काकुळतें याचना करतो (५)

९०० पण सर्व शीलव्रतें व वाईट आणि बरें कर्म सोडून शुद्धीची आणि अशुद्धीची वास्था न वाळता माणसानें (दृष्टीमुळे प्राप्त होणाऱ्या कल्पित) शान्तीचा लाभ न होताही विरक्त होऊन राहावें. (६)

१ टीकाकार ' शान्ति ' शब्दाचा अर्थ ' दृष्टि ' अमान्य करतो त्यानें ' कोणतीहि दृष्टि न पकडता ' असाच अर्थ दिवा आहे. ' निदेस ' त्या जुन्या अदृश्येताही असाच अर्थ आहे

- ००१ तत्पूर्वनिस्साय जिगुच्छित वा । अथ वाऽपि दिष्ट व सुत मुत या ।
उद्धसरा सुद्धमनुयुनन्ति । अवीततण्हासे भवाभवेसु ॥ ७ ॥
- ००२ पश्यमानस्स हि जयिन्तानि । सवेत्ति वाऽपि पकापितेसु ।
चुत्तरपातोऽयं यस्स नथि । स केन वेत्तियं दुहिं पजये ॥ ८ ॥
- ००३ यमाहु भम्म परम ति एके । तमेव हीन ति पनाहु अज्जे ।
सच्चो नु वादो कतयोऽमेस । मज्जे व हीमे वुमत्ता वदाना ॥ ९ ॥
- ००४ सख हि भम्म परिपुण्णमाहु । अज्जस्स म्म पन हीनमाहु ।
एवंपि विगाह विवादियन्ति । सख सख सम्मुत्तिमाहु सख ॥ १० ॥

१ म०-तनुवानेत्ताय २-२ तो०-अवेदित चापि ३-३ रो०-दुहिं
च ४ नि०-विवादयन्ति

००१ तप, जिगुच्छित (एक प्रकारचें तप), दष्ट, धुत, निवा
अनुमित यावर अवलंबून शुद्धि आहे असें ते निरनिगाळ्या भवारिपयी
मनुष्या राहून मोठ्या कठोरयानें प्रणिपादितान (७)

००२ याचना करणाऱ्याच्या ठिकाणी वाकुळतीची माया
असते, आणि कनिष्ठेच्या वस्तूमध्यें तो कम्प पावतो पण व्याडा
द्युति आणि उपासि राहिली नाही, तो वज्रानें वग पावणार व
कोठून काकुळणाऱ (८)

००३ ज्याला निर्विक परमार्थ म्हणतात, त्याच दुसरे हीन
वर्म म्हणतात हे सर्वच आपणाला कुशल म्हणवतात, तेव्हा
यापैकी कोणाचा वाद खरा (९)

००४ आपला र्म परिपूर्ण आणि दुसऱ्याचा धर्म हीन असें
त म्हणतात याप्रमाणें वाद करून ते निवाद माजवितान आणि
आपापणास समत अमनेगी दृष्टिच सय म्हणतात (१०)

९०५ परस्स चे वम्मयित्तेन हीनो । न कोचि धम्मेषु विसोसि अस्स ।

१०th पुण्हि अज्जस्स वदन्ति धम्मा निहीनतो सम्हि दब्बह वदाना ११

९०६ स-धम्मपूजा च पना तथेव । यथा पससन्ति सक्कायनानि ।

सव्वे पवादा तथिवा गवेय्यु । सुद्धि हि तेस पच्चत्तमेव ॥ १२ ॥

९०७ न ब्राह्मणस्स परनेय्यमाधि । धम्मेषु निच्छेय्य समुग्गहीत ।

तस्मा विवादानि उपानिवत्तो । न हि सेट्ठतो पस्सति

धम्ममज्ज ॥ १३ ॥

९०८ जानामि परसामि तथेव एत । दिट्ठिया एके पचेन्ति सुद्धि ।

अदक्खि चे किं हि तुमस्स तेन । अनिसिवा अज्जेन वदन्ति

सुद्धि ॥ १४ ॥

९०५ दुसऱ्यानें केलेल्या निंदेनें जर हीन ठरतो तर कोणत्याही पयाचा माणूस थ्रेष्ठ होऊ शकत नाही कारण आपल्या पयाचे दृढ समर्थन करणारे भिन्न भिन्न लोक इतराच्या पयाला हीनच म्हणतात (११)

९०६ आणि जेव्हा ते आपापल्या पयाची स्तुति करतात, तेव्हा ते स्वतःच्या धर्माची पूजाच करतात, आणि मग ती सर्वच मते खरी ठरतील कारण त्याच्या मते प्रत्येक पयाची शुद्धि ही आत्मनिष्ठ (म्हणजे स्व-कपोल-कल्पितच) आहे. (१२)

९०७. पण (खऱ्या) ब्राह्मणाग दुसऱ्याकडून शिकण्यासारखे काही नाही, किंवा सर्व गोष्टींचा विचार करून दृष्टपर्णे स्वीकारलेले असे साध्यादयिक मतही नाही म्हणून तो वादविवाद ओलाडून जातो कारण कोणताही धर्मपथ थ्रेष्ठ आहे, असे तो समजत नाही (१३)

९०८ 'हॅ मी जाणनो व पाहतो, हॅ तसेच आहे'—अशा दृष्टीनें शुद्धि होणे असें नित्येक समजतात पण असें त्यांनी पाहिल्यानें तुम्हास त्याचा फायदा कोणता ? योग्य मार्ग सोडून भलत्याच मार्गाने शुद्धि होते असेंच वेबळ ते म्हणतात (१४)

९०९. पस्स नरो दक्खिपति नामरूपं । दिस्वान वा जरसेति तानिमेव ।
 काम बद्ध पस्मत्तु अण्णकवा । न हि तेन सुद्धिं पुत्तला वदन्ति ॥ १५ ॥
९१०. निमिस्सवादी न हि सुद्धिनाथो^१ । पक्कप्पितं^२ दिट्ठि पुरेक्खरानो ।
 य निस्सितो तत्थ सुभ वदानो । सुद्धिं वदो^३ त थ तथइसा सो ॥ १६ ॥
९११. न ब्राह्मणो कण्णमुपेति सग । न हि दिट्ठिसारी नऽपि आणन्धु
 बत्वा च सो सम्मुत्तियो पुथुजा । उपेस्सवति उग्गहणन्तमंज्जे ॥ १७ ॥

१ नि०—जायति. २ सी०, रो०—सुद्धिनाथो, सुब्बिनयो. ३ नि०—
 पक्कप्पिता. ४ नि०—सुद्धिदशो. ५ म०—उग्गहणन्तिमंज्जे.

९०९. असें पाहणारा मनुष्य नामरूप तेवढेंच पाहील, आणि तें पाहून तेवढ्याचेंच त्याला ज्ञान होईल. ते त्याला अण्ण किंवा पुष्कळ सुखाल पाडू द्या. पण तेवढ्यानें शुद्धि होणे असें सुज म्हणत नाहीत. (१५)

९१०. आपण कल्पिलेल्या मताचा पुरस्कार करणाऱ्याचा व ह्मणनें वाद करणाऱ्याचा उपदेशानें बळविता येणें सोपें नाही. ज्या मताचा तो आश्रय करतो, त्यातच कल्याण व शुद्धि आहे असें म्हणतो, कारण तशीच त्याची दृष्टि आहे (१६)

९११. पण (ग्वरा) ब्राह्मण सर्व गोष्टी जाणून विस्मयान्न—मजेन जात नाही. तो दृष्टीला भरून बसत नाही, व ज्ञानाचेंहि व मन होऊ देत नाही. तो सामान्य लोकांचीं मनें जाणतो पण त्याची उपेक्षा करतो. इतर लोक मात्र नी स्वाभारतान. (१७)

- ९१० विसृज गन्धानि मुनीन् लोके । विवादजातेषु न वग्गसारी ।
सन्तो भसन्तेषु उपेक्खको सो । अनुगहो उगगहणत्तमज्जे ॥१८
- ९१३ पुग्वासवे हित्वा नवे अकुब्ब । न छन्दगू नोऽपि निविस्सवादो ।
स विप्पमुत्तो दिट्ठिगतेहि धीरो । न लिप्पंति लोके अनत्तमरही ॥१९
- ९१४ स सव्वग्गमेसु विसेनिभूतो । य किं चि दिट्ठव सुत सुत वा ।
स पन्नभारो मुनि विप्पंयुत्तो, न कण्णियो नूपरतो न पणियो नि
(भगवानि) ॥२०॥

महाविपूढसुत्त निहित ।

१ म०—उगगहणत्तिमज्जे, २ नि०—लिप्पंति ३ मि०—अनत्तमरही
४ नि०—विप्पमुत्तो. ५ म०—महाविपूढ

९१२ मुनि या जगातीज प्रण्यी सोइन्न देतो व विवादापन्न
लोकांमज्जे कोणताही पक्ष घेत नाहीं तो अशान्त लोकात शांत आणि
उपेक्षक होतो, आणि दुसरे आपापल्या मताचा आग्रह धरीत असता
नो अनाग्रही होतो (१८)

९१३ तो पूर्वाचे आश्रय सोडून नवे जोडीत नाहीं, छदानुसार
जात नाहीं आणि दृष्टवादीही होत नाहीं तो आत्मनिंदा न करणारा
सुज्ञ सांप्रदायिक मतापासून मुक्त होतो व या जगान् बद्ध होत
नाहीं (१९)

९१४ जे काही दृष्ट, श्रुत किंवा अनुमित—(या सर्व गोष्टींवर
त्याने विजय मिळविल्यामुळे) ह्यापैकी वंशाशीही विरोधीभाव न
बालगणारा तो, भार टाकून देऊन विमुक्त झालेला मुनि विकल्प
पावत नाहीं, विरत होत नाहीं आणि (वंशाचीही) याचना करीत
नाहीं, असे भगवान् म्हणाला (२०)

महाविपूढसुत्त समाप्त

५२

[१४. तुल्यकसुत्त]

९१५. पुच्छामि त आदिच्चवन्धु । निवेक सन्तिपट च मेहेसि ।
 काय दिस्वा निम्बाति भिक्खु । अनुपादियानो लोकरिम किंचि ॥१॥
- ९१६ मूल पपञ्चसत्त्वाया (ति भगवा) । मन्ता अरमीति सव्यमुपकन्धे ।
 या काचि तण्हा अग्नत्त । तास विनया सदा सतो मिक्वे ॥२॥
- ९१७ यं किंचि धम्ममभिज्झा । अग्नत्त अय वाऽपि बहिद्धा ॥३॥
 न तेन पाप्म कुम्बेय । न हि सा निम्बुति सत युत्ता ॥३॥

१ नि०—मेहेसी. २ म०—इदे. ३ म०—मान.

५२

[१४. तुल्यकसुत्त]

९१५. “विनित्त शान्तिपद कोणने ते मी आदित्यवन्धु महर्पाळा विचारतो या जगात कशाचेहि उपादान न करतां भिक्षु काय पाहून निर्वाण पावतो ॥” (१)

९१६ प्रपचार्ये मूल अहकार— असें भगवान् म्हणाला— त्याचा प्रज्ञेनें समूळ निरोध करावा, आणि सदोदित स्थितिमान् राहून ज्या काही अन्त करणात तृष्णा असतील, त्याचा नाश करण्याम शिकावे. (२)

९१७. ज्या काही आध्यात्मिक किंवा बाह्य गोष्टींचे ज्ञान मिळेल त्यायोगे अहकार कळू नये. कारण ते सज्जनाचे निर्वाण नव्हे. (३)

- ९१८ सेय्यो न तेन मज्जेय्य । नीचेय्यो अथ वाऽपि सरिक्खो ।
 पुट्ठो अनेकैरूपहि । नात्तुमानं विकप्पयं तिट्ठे ॥४॥
- ९१९ अज्झत्तमेव उपसमे । नाज्जतो भिक्खु सन्तिमेसेय्य ।
 अज्झत्तं उपसन्तस्स । नत्थि अत्तं कुतो निरत्तं वा ॥५॥
- ९२० मज्जे यथा समुदस्स । ऊमि नो जायति ठितो होति ।
 एव ठितो अनेजस्स । उस्सदं भित्तु न करेय्य कुहिं चि ॥६॥
- ९२१ अकित्तपि विवट्चक्खु । सारिखधम्मं परिस्सयविनयं ।
 पटिपदं वदेहि भदं ते । पातिमोक्खं अथ वाऽपि समावि ॥७॥

१ सी०-पुट्ठो. २ नि०-अत्ता. ३ नि०-निरत्ता.

९१८. त्या ज्ञानानें आपणास इतरांहून श्रेष्ठ, हीन किंवा त्यांच्या समान समजू नये, अनेक गोष्टींशी संबंध आला असतां त्यांत अहंतेची कल्पनाहि येऊं देऊं नये. (४)

९१९. भिक्षूने आपल्याच अन्तःकरणांत शान्ति मिळवावी, व घाब पदार्थापासून शान्ति मिळविण्याचें पाहूं नये. जो आपल्या अन्तःकरणांत शान्त होतो, त्याला स्वीकृत असं काहीच नाही मग भिक्षू-कृत कोठून असणार ? (५)

९२०. समुद्राच्या बुडाशीं जशी लोट उठत नाही, आणि त्यामुळे स्थिर राहतां येतें, त्याप्रमाणें भिक्षूने स्थिर आणि अप्रकम्प्य व्हावें, आणि कसलाहि उत्सद करूं नये. (६)

९२१. (यां) विवृतचक्षूने (युद्धानें) विघ्नविनाशक प्रयत्न-फाट्ट असा धर्म मठा समजावून सांगितला. — त्या तुझे कल्याण होरो—आता मला त्या धर्माचा मार्ग— म्हणजे प्राणिमोक्ष किंवा समाधि— सांग. (७)

- ९२२ चक्खूहि नेव लोलस्स । गामकथाय आवरये सोत ।
 रसे च नानुमिज्जेय्य । न च ममायेय भिज्जि लोकरिमा॥८॥
- ९२३ फस्सेन यदा फुट्टरस । परिदेव भिक्खु न करेय्य कुहिं चि ।
 भव च नाभिजप्पेय्य । भेरवेसु च न सपवेधेय्य ॥९॥
- ९२४ अन्नानमथो पानान । खादनीपानमथोऽपि वत्थान ।
 लद्धा न सन्निधिं कथिरा । न च परित्तसे तानि अलभमानो १०॥
- ९२५ ज्ञायी न पादलोलस्स । विरमे कुकुंझा नप्पमज्जेय्य ।
 अथ आसनेसु सयनेसु । अप्पसद्वेसु भिक्खु विहरेय्य ॥११॥

१ टी०—कुक्कुच.

९२२. डोळ्यानी चचळ नसार्थे, गावातील गप्पा-गोष्टींपासून कानाचें रक्षण करार्थे, (जिमेऱ्या) गोडीत लुब्ध होऊ नये, आणि जगात कशाचेंहि ममत्व बाळगू नये. (८)

९२३. (हु खद) स्पर्शाचा संयोग झाला असता भिक्षूनें मुठीच शोरू करू नये, भवाची आकांक्षा बाळगू नये आणि भेसूर देखावा पाहून घाबरू नये. (९)

९२४ अन्न, पान, खाद्य आणि वस्त्र हे पदार्थ मिळाले असता त्याचा संग्रह करू नये आणि ते मिळाले नसता प्राप्त मानू नये (१०)

९२५. भिक्षूनें ध्यानरत रहावें, पायांनीं चचळ होऊ नये, सर्व प्रकारचें कौकृत्य सोडून घावें. वेसान्ध राहू नये आणि जेथे गडबड कमी असेल अशा वसण्या-निजण्याच्या जागीं रहावें. (११)

१ मानसिक विवृति दासविणारे शारीरिक हातापायाचे चाळे, निवा चागल्या गोष्टीला चार्ड व वाड्याला चागळे म्हणवें, किंवा करण्याजोगी गोष्ट केली नाहीं म्हणून किंवा न करण्याजोगी गोष्ट केली म्हणून मनाला होणारी बोचणी. वैद्व-संस्कृत ग्रंथातून 'कु कृत्या'बद्दल हाच शब्द योजलेला आहे.

- ९२६ निदं न वेद्दुलीकरेय्य । जागरियं भजेय्य आतापी ।
तदिं मायं हस्सं खिद्दं । मेथुनं विप्पज्जेहे सविभूतं ॥१२॥
- ९२७ आयच्चणं सुपिणं लक्खणं । नो विदहे अपो पि नक्खत्तं ।
विरुत्तं च गम्भकरणं । तिकिञ्चं मामको न सवेय्यं ॥१३॥
- ९२८ निन्दायं नप्पवेवेय्यं । न उण्णमेय्यं पससितो भिक्खु ।
लोभं सहं मच्चरियेन । कोधं पेसुणियं च पनुदेय्यं ॥१४॥
- ९२९ कयविक्रये न तिद्वेय्यं । उपवादं भिक्खुं न करेय्यं कुहिं चिं ।
गामे च नाभिसज्जेय्यं । लाभकम्पा जन्तं न लपयेय्यं ॥१५॥

१ म०-बहुलं न करेय्यं २ नि०-विददं

९२६ त्वाने निद्रा वादवू नये, उसाही होउन जागृति वादवावा
आणि तद्दी, माया, हास्य, क्रीडा, खीसग आणि भूषणं याचा त्याग
धरावा (१२)

९२७ माझ्या श्रावकाने अयवर्णमत्र, स्वप्नफल, स्त्रीपुरुषलक्षणे
आणि नक्षत्रफल सांगणे या गोष्टीत पडू नये तसेच द्रुगपक्ष्याच्या
शब्दाची फळे सांगणे, गर्भगारणेचा भय आणि चिकित्सा यांच्याही
(भानगडीत) पडू नये (१३)

९२८ भिक्षूने आपली निंदा ऐकून चलचिचट होऊ नये, आणि
स्तुति ऐकून गर्व मानू नये त्वाने लोभ, मात्सर्य, क्रोध आणि चहाडी
याचा त्याग धरावा (१४)

९२९, भिक्षूने त्रयविक्रय करू नये, ठपरा येईन असे
कोणतेही कृत्य करू नये, गावातील लोकाशीं सलग्नी करू नये, आणि
आपल्या लामास्तव लोकारोवर बडबड करू नये (१५)

- ९३० न च कथिता सिया भक्खु । न च वाच पथेत भासेय्य ।
पागम्भिय न सिक्खेय्य । कय विग्गाहिक न कययेय्य ॥ १६ ॥
- ९३१ मोसवजे न निर्येथ । सपजानो सठानि न कयिरा ।
अथ जीवितेन पज्जाय । सीट्ठव्रतेन नाज्जमतिमज्जे ॥ १७ ॥
- ९३२ सुत्वा रसितो बहु वाच । समणान पुथुवचनान ।^{१ म०-३}
फरुसेन ते न पतिवज्जा । न हि सन्तो पटिसेनिकरोन्ति ॥ १८ ॥
- ९३३ एत च धम्ममज्जाय । विचिन भिक्खु सदा सतो सिक्खे ।
सन्ती ति निब्बुत्ति अत्ता । सासने गोतमस्स नप्पमज्जेय्य ॥ १९ ॥

१ म०-पयुत २-२ नि०-रसितो बहुवाच. ३ नि०-पटिसेनिं.

९३० भिक्षुनें आमज्जाघायुक्ता वडयट करणारा होऊ नये,
(दान-) सूचक वाक्य बोळ नये, प्रगल्भता करू नये, आणि
वादविवादान पट्ट नये (१६)

९३१. त्यानें असत्य भाषण करू नये, लोक ठरविले जातील असें
बुद्धिपूर्वक आचरण करू नये, आणि आपल्या सदाचाराने, प्रज्ञेने,
शीलाने आणि व्रताने दुसऱ्याची अवहेलना करू नये (१७)

९३२ इतर श्रमण याला निरनिराळ्या वचनानीं (राग आणू
पाहत असता) याने याचे भाषण ऐकून रष्ट होऊन कठोर
वचनाने त्याचा प्रतिकार करू नये का कीं, सन्तजन प्रतिकारबुद्धि
वाळगीत नरातात. (१८)

९३३. भिक्षुनें हा वर्म जाणून व स्मृतिमान् होऊन तो सदोदित
शिक्षावा. शांति हेंच निर्वाण असें जाणावे व त्यानें गोतमाच्या
पयात वेसावधपणें वागू नये. (१९)

९३४ अभिमू हि सो अनभिमूतो । सखिखम्म अनीतिहमदस्सी ।
तस्मा हि तस्स भगवतो । सासने अप्पमतो सदा नमस्समनु-
सिक्खे ति (भगवा नि)॥२०॥

तुयट्ठकसुत्त निडित ।

१ नि०—^१अहति

९३४ तो (भगवान्) जयशाली पण अजिंक्य, आणि परंपरागत नसून (अनीतिह) प्रत्यक्ष फल देणारा असा धर्म जाणणारा, म्हणून त्या भगवताला नमस्कार करून त्याच्या पयात सद्बोधित सावधपणे शगण्यास शिकावे (२०)

तुयट्ठकसुत्त समाप्त

‘अन् + इति + ह’—अशी ह्या शब्दाची व्युत्पत्ती घेतली पाहिजे याच्या उलट ‘इतिहीति’ (इति + ह + इति + ह) ’ असा शब्द गाथा १०८४, ११३५ मध्ये आला आहे ‘अनीतिह’ ह्या शब्दातील ‘नी’ केवळ छदाकरिता दीर्घ केल्या दिसतो पुढे गाथा १०५३ व १०६६ पर्या ‘प्रचक्ष’, ‘आमप्रत्यक्ष’ असा अर्थ टीकाकारांनी दिला आहे

५३

[१५. अत्तदण्डसुत्त]

- ०३५ अत्तदण्डा भय जात जन पस्सथ मेवैक ।
 सवेग कित्तयिस्सामि यथा सविजित मया ॥ १ ॥
- ०३६ पन्दमान पज दिस्वा मच्छे अप्पोदके यथा ।
 अज्जमज्जेहि व्यारुद्धे दिस्वा म भयमाविसि ॥ २ ॥
- ०३७ समन्तमंसरो लोको दिसा सव्वा समेरिता ।
 इच्छ भवनमत्तानो नादसांसि अनोसित ॥ ३ ॥

१ नि० म०-मेवैक २ सो०-सविदित ३ नि०, म०-समन्तमंसरो
 ४ नि०-नादसामि

५३

[१५. अत्तदण्डसुत्त]

०३५ हातीं गारण केत्थेया दण्डापामूनं भय उ पन्न झालें आहे.
 परस्पराशीं कलह करणाऱ्या लोकांमध्ये पहा ज्या योगें मला सवेग
 प्राप्त झाला तो सवेग मी (आता) सांगतों (१)

०३६ थोड्या पाण्यात तडफडणाऱ्या माशाप्रमाणें परस्पराशीं
 विरोध करून तडफळ करणाऱ्या लोकांना पाहून माझ्या जत कर-
 णात भय शिरलें (२)

०३७ हें समोवतीचें जग असार आहे व सर्व दिशा कपित
 होत आहेत, (असें मला वाटू लागलें) यात माझ्यासाठीं निवाऱ्याची
 जागा शोधीत असता ती मला कोठेंच मोक्कळी आढळेना (३)

१ पुढील गार्ग्यटीकेला अनुसरून दिलेला आहे- 'स्वतः च्या दुश्चरितामुलें
 भय उ पन्न झालें आहे '

९३८ ओसाने त्वेव व्यारुद्धे दिस्वा मे खरति अहु ।

अपेत्य सल्लमदानिख दुदस हृदयनिस्सिते ॥ ४ ॥

९३९ येन सल्लेन ओतिण्णो दिसा सब्बा विधावति ।

तमेव सल्ल अब्बुय्ह न धावति निसीदैति ॥ ५ ॥

९४० तत्थ सिक्खानुगीयन्ति (यानि लोके गथितानि)

न तेसु पसुतो सिया ।

निव्विज्झ सब्बसो धामे सिक्खे निव्वानमत्तनो ॥ ६ ॥

९४१ सब्बो सिया अप्पगम्भो अमायो रित्तपेसुणो ।

अक्कोधनो लोमपाप वेविच्छ वितरे मुनि ॥ ७ ॥

१ नि०—हृदय सित २ नि०—न सीदती.

९३८ शेवटपर्यंत (मरणाव्या दारी असतानाही) हे लोक भाडत आहेत, हे पाहून मला जगाचा अत्यंत कटाळा आला, तेव्हा आपल्याच हृदयातील दुर्दर्श असें शल्य मला दिसले—(४)

९३९ ज्या शल्याने विद्ध झाला असता माणूस सर्व दिशाना धावपळ करतो, पण ते बाहेर काढले असता तो धावपळ न करता एका जागी स्थिर होतो (५)

९४० त्यासाठी शिकवण (शिक्षा) सांगितली जाते—जगात ज्या ग्रंथी आहेत त्यात बद्ध होऊ नये कामोपमोगापासून सर्वथा विरक्त होऊन आपणाला निर्वाण वसें मिळेल हे शिकाने (६)

९४१ मुनीनें सत्यप्रिय, अप्रमत्त, अमायावी आणि चाहाडी पासून मुक्त व्हावे, आणि अक्रोधन होऊन लोभ, पाप आणि विविक्तो (हवारेपणा) तरून जावे (७)

१ टोकाकार 'मात्सर्य' असा अर्थ देतो.

९४२ निद्र तन्दि सहे धीन पमादेन न सवसे ।

अतिमाने न तिष्ठेय्य निम्बाणमनसो नरो ॥ ८ ॥

९४३ मोसेवजे न निग्नेय्य रूपे खेह न कुम्बये ।

मान च परिजानेय्य साहसा विरतो घरे ॥ ९ ॥

९४४ धुराण नाभिनन्देय्य नवे खन्ति न कुम्बये ।

हीयमाने न सोचेय्य आनास न सितो सिया ॥ १० ॥

९४५ गेव ब्रूमि महोद्योति आजव ब्रूमि जप्पन ।

आरम्मण पकप्पन कामपको दुरच्चयो ॥ ११ ॥

१ नि०—एतन्निमकुम्बये. २ नि०—दिश्यमाने. ३ नि०—आचम.

९४२ निर्वाणाभिरत माणसाने निद्रा, तन्द्री आणि अनुसाह याजवर जय मिळवावा, जेसावचणें राहू नये आणि अतिमान करू नये. (८)

९४३. त्यानें खोटेपणानें वागू नये, रूपाचा स्नेह धरू नये, अहंकार जाणून सोडून घावा व साहसापासून विरत होऊन रहावें. (९)

९४४. त्यानें अतीत वस्तुवद्दल आनंद मानू नये, नव्या वस्तुत आवड लपन्न करू नये, व तिया नाश होत असता खेद करू नये; आणि आकाशासारख्या^१ (शून्य पदार्थावर) अवलंबून राहू नये (१०)

९४५ (या ससारात) लुब्धता हा महोद्य, याच्या म्हणजे त्यात वाहून जाणें (आजव), विकल्प हें अवलंबन आणि कामसुख हा दुस्तर चिह्नल असें मी म्हणतो. (११)

^१ टीकाकार 'तृणा' असा अर्थ करतो. व पुढील गायेंतील गेव, महोद्य, आजव, जप्पन वगैरे शब्द तृष्णेचेच वर्णवाचक असें म्हणतो.

९४६ सच्चा अयोक्कम्म मुनि थळे तिडुति ब्राह्मणो ।

सब्ब सो पटिनिस्सज्ज स वे' सन्तो'ति वुचति ॥ १२ ॥

९४७ स वे' विद्वा स वेदगु बत्वा धम्म अनिस्सितो ।

सम्मा सो लोके इरियानो न पिहेतीध कस्सचि ॥ १३ ॥

९४८ यो ध कामे अच्चतरि सग लोके दुरच्चय ।

न सो सोचति नाज्जेति ठिन्नसोतो अवन्धनो ॥ १४ ॥

९४९ य पुच्छे त विसोसेहि पुच्छा ते माऽहु किञ्चन ।

मग्गे वे' नो गहेस्ससि उपसन्तो चरिस्ससि ॥ १५ ॥

१ नि०-अयोक्कम्म २ नि०-वे.

९४६. (त्यातून) तो मुनि-ब्राह्मण-सत्पाला धरून आणि बाकी सर्व सोडून (निर्वाण-)तीरावर येतो. तांचे शान्त म्हटला जातो. (१२)

९४७. जो धर्म जाणून अनाश्रित होतो, तोच खरा विद्वान् व तोच वेदपारंग होय तो जगात सम्यक्-रीतीने वागून कशाचीही स्पृहा करित नाही. (१३)

९४८ या जगात जो दुस्तर सग आणि कामोपभोग अतिक्रमून गेला तो, प्रमादाच्या पार गेलेला, व बचनानापासून मुक्त झालेला, शोक करित नाही आणि दुःख होत नाही. (१४)

९४९. जे जुने ते शोणून टाक, भविष्यकालासाठी काही राह देऊ नकोस. आणि जर तू वर्तमानकाळासाठी पकडून बसणार नाहीस तर उपशात होऊन फिरत राहशील. (१५)

- ९५० सञ्चसो नामरूपस्मिं यस्स नत्थि ममायित ।
असता च न सोचति स वे' लोफे न जिण्यति ॥ १६ ॥
- ९५१ यस्स नत्थि इद मे ति परेस वाऽपि किञ्चन ।
ममत्त सो असविन्द नत्थि मे ति न सोचति ॥ १७ ॥
- ९५२ अनिद्धुरी अननुगिद्धो अनेजो सम्बवीसमो ।
तमानिसरा पबूमि पुच्छितो अविकम्पिन ॥ १८ ॥
- ९५३ अनेजस्स विजानतो नत्थि काचि निसखिति ।
विरतो सो विथारमा खेम पस्सति सम्बधि ॥ १९ ॥

१ नि०—चे.

९५०. नामरूपामध्ये ज्याला सर्वथा ममाव नाही, आणि जो नसलेल्या वस्तूबद्दल शोक करीत नाही, तोच या लोकां जीर्ण होत नाही (१६)

९५१ ज्याला कोणत्याही वस्तूसंबंधी 'ही माझी' किंवा 'ही इतराची' असे पाटत नाही व ज्याला ममावाची वेदना नाही, तो 'ही माझी वस्तु नष्ट झाली' असे म्हणून शोक करीत नाही. (१७)

९५२. मला जर कोणी 'अविकपित माणूस कसा असतो' असा प्रश्न करील, तर मी म्हणेन की, जो अनिष्टुर, अलुब्ध, अकण्य आणि सर्वत्र समान-भावाने वागणारा-वाशा (चारही) गुणानी युक्त तो (१८)

९५३ निर्भय आणि जाणत्या माणसाच्या कोणतीच वासना राहत नाही, तो कर्मा—(निसखिति)पासून विरत होतो, य सर्वत्र खेम पाहतो (१९)

९५४ न समेसु न बोमेषु न उस्सेसु वदते मुनि ।

सन्तो सो वीतमच्छरो नादेति न निरस्सती ति (भगवानि) २०

अत्तदण्डसुत्त निद्रितं ।

५४

[१६. सारिपुत्तमुत्तं]

९५५ न मे दिट्ठो इतो पुब्बे (इच्छायस्मा सारिपुत्तो)

नत्सुंतो उद कत्तचि ।

— एव यग्गुवदो सत्था तुसिता गणिमागतो ॥ १ ॥

९५६ मदेवकस्स लोकरस्स यथा दिस्सति चक्खुमा ।

सब्ब तम विनोदेत्ता एको व रतिमज्झगा ॥ २ ॥

१ नि०—न सुतो

९५४. तो मुनि आपली समानात, हीनात किंवा उत्तमात गणना करून वाद करीत नाही. वीतमत्सर व शांत असा तो आदानद्वि करीत नाही व त्यागही करीत नाही (असे भगवान् म्हणाला). (२०)

अत्तदण्डसुत्त समाप्त

५४

[१६. सारिपुत्तमुत्तं]

९५५ असा गोड बोग्गारा, तुषित देवलोकाहून इहलोकीं आलेला व गणाचा पुढारी (गुरु)—असे आयुष्मान् शारिपुत्र म्हणाला—मी यापूर्वी पाहिला नाही, किंवा कोणाकडून ऐकला नाही. (१)

९५६. सर्व तमाचा नाश करून एकचरिषेत रत झालेला असा हा सदेवक जगाच्या एकच चक्षुष्मान् दिसत आहे. (२)

- ९५७ त बुद्ध असित तादिं अकुह गणिमागत ।
बहुन्नमिं वद्वान अथि पञ्हेन आगम ॥ ३ ॥
- ९५८ भिक्षुनो विजिगुच्छता भनतो रित्तमासन ।
रुक्खमू सुसान या पन्नतान गुहासु वा ॥ ४ ॥
- ९५९ उच्चावचेसु सयनेसु कौपतो त य भेरवा ।
येहि भिक्षु न वेवेस्य निग्घोसे सयनासने ॥ ५ ॥
- ९६० कति परिस्सया लोके गच्छतो अमैत दिस ।
ये भिक्षु अभिस्तभवे पतलि सयनासने ॥ ६ ॥
- ९६१ क्यास्स व्यण्णयो अस्सु क्यात्सस्सु इध गोचरा ।
कानि सीम्भवतानस्सु पहिततरस भिक्षुनो ॥ ७ ॥

१ नि०-तीवता २ नि०-अगत

९५७ अनाश्रित व अदाभिक अशा या बुद्धपदाळा पायलेल्या गणाच्या पुढापापशीं मो अनेक बद्ध माणसाच्या (हितोद्देशानें) प्रश्न विचारणासाठीं आगें आहें (३)

९५८ ससाराळा उवगेल्या व वाडाखानीं, स्मशानात, किंवा परंताच्या गुह्यामध्ये एका तवात सेवन करणाऱ्या भिक्षूला, (४)

९५९ तशा या व याचाईट जागीं भयदायक वस्तू कोण या कीं, ज्यापासून तशा नि शब्द स्वली भिक्षूनें घाबरता कामा नये (५)

९६० अमृत दिशेला जाणा वाल जगात विघ्ने कोणती कीं, जी भिक्षूनें अगण्याच्या सामेवर राहत असता सहन केली पाहिजेत (६)

९६१ त्या दृढबुद्धि, भिक्षूची वाणा कशी असावी व त्याचें राहणें-सररणें कसें असावें व आणि त्याचें शीळ आणि व्रत कसें असावें (७)

९६२ क सो सिक्ख समादाय एकोदि^१ निपको सतो ।

कम्मारो रजतसोव निद्धमे मलमत्तनो ॥ ८ ॥

९६३ विजिगुच्छमानस्स यदिद फासु (सारिपुत्ता ति भगवा) ।

सयन रित्तासन सेवतो चे ।

सवोभिकामस्स यथानुग्गम । त ते पक्कत्तामि यथा पज्जान ॥९॥

९६४ पञ्चने धीरो भयान न भाये । भिक्खु सतो सपरियन्तचारी ।

डरापिपातान सिंरिरोपान । मनुस्सफस्सान चतुप्पदान ॥१०॥

९६५ पररम्मिकान न सन्तसेय्य । दिस्साऽपि तेस बहुभेरवानि ।

अथापरानि अभिसभवेय्य । परिस्सयानि कुसलानुएसी ॥११॥

१ म०—एकोधि. २ नि०—पञ्चन ३ नि०—सरिपवान

९६२ सोनार जसा रुपें आगीन घाळून, त्यातील हीणकत काढून टाकतो, त्याप्रमाणे समाहित, इशार आणि स्मृतिमान् भिक्खूने कोणती शिक्षणपद्धति ग्रहण करून आपल्या मनाचा मल जाळून टाकावा : (८)

९६३ ससाराला उगगेल्या—हे शारिपुत्रा, असें भगवान् म्हणाला—न एकातवास सेवन करणाऱ्या सरोपिपरायण अशा तुला, जें सुखकर तें, मी जसें जाणतो तसे, धर्मांला अनुसरून, सांगतो (९)

९६४. एतान्तरासात् राहणाऱ्या स्मृतिमान् मुन भिक्खूने पाच भयाना भिऊ नये —डाम्याच्या चारण्याच्या, सर्पाना, मनुष्याच्या त्रासाला, चतुष्पादाना, (१०)

९६५. आणि परवार्मिकाची पुष्कळ मेसूर कृ ये पाहून देखील त्यांना घायरू नये आणि त्या कुशलान्वेषी भिक्खूने दुसरीही निम्रे सहन करावीत. (११)

- ९६६ आतकफस्सेन खुदाय कुट्टो । सीत अब्बुण्ह' अग्निवासयेय्य ।
 सो तेहि कुट्टो बहुवा अनोफो । मिरिय परक्कम्म' दब्बह करेय्य १२ ॥
- ९६७ थेय्य न करेय्यै न मुसा भणेय्य । मेत्ताय पस्से तसथावरानि ।
 यदाविलत्त मनसो विजज्जा । कण्हस्स पम्खो नि विनोदयेय्य १३
- ९६८ कोधातिमानस्स वस न गच्छे । मूलऽपि तेस पण्णिवज्जतिट्ठे ।
 अथप्पिय वा पन अप्पिय वा । अद्दा भवन्तो अभिसभवेय्य ॥ १४ ॥
- ९६९ पज्ज पुरक्खत्वा कल्याणपीति । विक्खमये तानि परिस्सयानि ।
 अरत्ति सहेय्य सयतल्लि पन्ते । चतुरो सहेय्य परिदेवधम्मे ॥ १५ ॥

१ नि०-अनुण्ह २ नि०-परक्कम्म ३ नि०-कारे ४ नि०-
 पुरक्खित्वा

९६६ रोगानें आणि भुक्तेनें श्रुत झाल्या असता (तो उपद्रव)
 व शीत आणि अत्युष्ण हीं त्यानें सहन करारीत त्या विघ्नानीं अनेक
 रीतींनीं त्रास झाला तरी, गृहरहित राहून, त्यानें आपला उत्साह
 पराक्रम दृढ करावा (१२)

९६७ त्यानें चोरी करू नये, खोटें बोलू नये, स्थिर आणि
 चर प्राण्यावर मैत्रीची भावना करावी, आणि मनाचा कलुषितपणा
 हा माराचा (कृष्णाचा) पक्षपाती असैं जाणून त्याचा नाश
 करावा (१३)

९६८. त्यानें कोमाला आणि अतिमानाळा बश होऊ नये,
 त्याचीं मुठें देखीळ खगून काढावीत, आणि मग त्या वृद्धिगत होऊ
 पाहणाऱ्याला प्रिय अथवा अप्रिय वस्तूवर खात्रीनें जय मिळविता
 येईल (१४)

९६९. कल्याणप्रिय मनुष्यानें प्रज्ञेचा पुरस्कार करून तीं विघ्नें
 सहन करारीत, एकान्तवासस्थळीं असतोय वाटला असता तोही
 सहन करावा, आणि चार शोकदायक गोष्टी सहन कराव्यात—(१५)

९७० किं सु असिस्सामि^१ कुं व वा असिस्स । दुक्ख वत्त सेय्ये कुवज्ज सेस्स ।
एते वितक्के परिदेवनेय्ये । विनयेय सेखो अनियेतसारी ॥ १६ ॥

९७१ अन्न च लद्धा वसन च काले । मत्त सै जज्जा इध तोसतथ ।
सो तेसु गुत्तो यत्तचारि^२ गामे । रूसितोऽपि वाच परस न वजा^३ १७

९७२ ओक्खित्तचक्खु न च पादलो^४ । ज्ञानानुयुतो बहुजागरस्स ।
उपेक्खमारम्भ समाहिततो । तक्कासय कुक्कुच्चियूर्पण्डि^५ ॥ १८ ॥

१ नि०—असिस्स. २ नि०—युध वा. ३—४ नि०—येत्य कज्ज सेय्य
५ नि०—अनिकेतचारी. ६ नि०—सो. ७ नि०—यत्तचारी. ८ नि०—
दूषितोऽपि. ९ नि०—कुक्कुच्च चूपण्डिन्दे.

९७० (त्या ह्या—) ‘मी आज काय खाईन, अथवा कोठें जेवेन,
रात्री निजण्याचे वायतीत मळा फार मास सार्या, (तेव्हा) आज मी
कोठें निजावें ।’ अनागारिक भावानें राहण्याच्या शैल्यानें (सेखानें)
वा (चार) दुःखकारक वितर्कांचा नाश करावा (१६)

९७१ योग्य वेळी अन्न आणि वस्त्र मिळालें असता, आपला
सतोष रहावा म्हणून त्या पदार्थांच्या सेवनात त्यानें प्रमाण जाणावें.
त्या पदार्थांपासून मनाचें रक्षण करणाऱ्या व गाथात सधमानें वागणाऱ्या
त्या भिक्षूनें (इतरांनीं राग येण्याजोगें कृत्य केलें असताही) रुष्ट होऊन
कठोर वचन बोलू नये (१७)

९७२ त्यानें आपली दृष्टि पायाजवळ ठेवावी, पायांनीं चचळ
होऊ नये, ध्यानरत व्हावें, (व) रात्रीचा वराच काळ जागृतावस्थेंत
वागवावा, उपेक्षेचा अवलंब करून चित्ताची एकाग्रता मिळवावी, व तर्न
आणि कौतूहल यांचा त्याग करावा (१८)

- ९७३ चुदितो वचीहि सनिमाऽपिनन्दे । सन्नस्यचागीमु पि० पमिन्दे ।
 वाच पमुञ्चे कुसल नातिवे० । जनवादग्माप न चेतयेप्य १०
- ९७४ अयापर पञ्च रजानि लोके । येस सतीमा विनयाय मिकमे ।
 रूपेसु सदेसु अयो रसेसु । ग०-सेसु पस्सेसु महेश राग ॥ २० ॥
- ९७५ एतेसु ग्मेसु विनेय उद्द । भिक्खु सतीमा सुविमुत्तचित्तो ।
 कालेन सो सम्मा धम्म परिवीमसमानो । एकोदिभूतो विहने तम
 सो ति (भगवा नि) ॥ २१ ॥

सारिपुत्तसुत्त निहित ।

अट्ठकवग्गो चतुत्थो ।

१ अ०-धरपञ्चसुत्त ति रि

९७३. त्या स्मृतिमन्ताने आपटे दोर दागनून् दणारार्थे अमि-
 नदन पराये, सन्नस्यचान्यानिपयी फठेरता गाठगू नये, प्रसगावधानाने
 चागलेच शब्द बोलावेत, व लोकाच्या वादविवादांत शिरण्याची इच्छा
 धरू नये. (१९)

९७४ आणि तदनंतर जे जगात पाच प्रकारचे रज आहेत,
 त्याचा नाश करण्यास स्मृतिमन्ताने शिकार्वे (म्हणजे) रूप, शब्द,
 रस, गन्ध, आणि स्पर्श याचा लोभ तिकावा (२०)

९७५. या पदार्थांचा उद्द सोडून तो स्मृतिमान, सुविमुक्तचित्त,
 वेढींच सद्धर्मांचे चिन्तन करणारा, व एकाग्रता पावलेला भिक्खु
 अवकाराचा नाश करण्यास समर्थ होईल (असे भगवान्
 म्हणाला) (२१)

सारिपुत्तसुत्त समाप्त

अट्ठकवग्ग चौथा

तस्सुद्धान—

काम गुहट्टे-दुट्ठा च सुद्धट्टे-परमा-जरा ।
मेत्तेव्यो च पसूरो च मागन्दि पुराभेदन ॥
कलह द्वे च व्यूहानि पुनरेव तुवट्ठक ।
अत्तदण्डवरसुत्त घेरपञ्हेन सोऽस ।
तानि एतानि सुत्तानि सन्नानट्ठकमिगिक्कानि ॥

[५. पारायणवग्गो]

५५

[१. चत्थुगाथा]

९७६ कोसलान पुरा रम्मा अगमा दक्खिणापय ।
आकिञ्चञ्ज पत्थयानो ब्राह्मणो मन्तपारगू ॥ १ ॥

१ रो०-गुह. २ रो०-तुद च. ३ ती०-अत्तदण्ड घेरसुत्त.

याची अनुक्रमणिका—काम, गुहट्ट, दुट्ठ, सुद्धट्ट, परमट्ट, जरा,
मेत्तेव्य, पसूर, मागन्दिय, पुराभेद, कलहविवाद, चूळवियूह,
महावियूह, तुवट्ठक, अत्तदण्ड, आणि सारिपुत्त ही अट्ठकवग्गातीन
सुत्ते जाणावीत.

[पारायणवग्ग, पांचवा]

५५

[१. चत्थुगाथा]

९७६. अकिञ्चनमराची इच्छा करणारा (यापरि नाराचा)
मन्तपारग ब्राह्मण कोसलाच्या रम्य पुराहून (शारस्तीहून) दक्षिणा-
पयाला गेला. (१)

- ९७७ सो अस्सकस्स विसये मूळकस्स सगासने ।
 वंसि गोवावरीकूले उञ्छेन च फलेन च ॥ २ ॥
- ९७८ तस्सेव उपनिस्साय गामो च विपुलो अहु ।
 ततो जातेन आयेन महायञ्ज अकप्पयि ॥ ३ ॥
- ९७९ महायञ्ज यजित्वान पुन पाविसि अस्सम । ३ । ७५५
 तस्मिं पतिपविट्ठमिह अञ्जो आगच्छि ब्राह्मणो ॥ ४ ॥
- ९८० उग्घट्टपादो तसितो पकदन्तो रजस्सिरो ।
 सो च न उपसकम्म सत्तानि पञ्च याचति ॥ ५ ॥

१ रो०, सी०—अलस्स. २ रो०—वर्षा. ३ म०—आगच्छि.

९७७. तेथें अस्सक आणि मूळक या दोन राजाच्या सरहद्दी-
 जवळ गोदावरीतीरीं तो उच्छृत्तीने आणि फलमूलादिकानीं आपली
 उपजीविका करून राहिला. (२)

९७८. त्याच्या आजूबाजूला एक मोठा गाव पसला. त्यातून
 त्याला जें मिळालें तें घेऊन त्यानें एक मोठा यज्ञ केला. (३)

९७९. मोठा यज्ञ आटोपून पुनः तो आश्रमात गेला. तो आश्रमात
 गेल्याबरोबर तेथें दुसरा एक ब्राह्मण आला. (४)

९८०. त्याच्या पायांना घट्टे पडले होते, दात मलिन झाले होते,
 डोकें धुळीनें भरलें होते व तो तृपित झाला होता. तो बावरीजवळ
 येऊन पाचशें (कार्पाषण) मागू लागला. (५)

१. येथें अहकषेला अनुसत्तन अर्थ दिला आहे. पण मूळकाच्या
 सरहद्दीवर आणि अस्सकाच्या इर्दोद, असाही अर्थ करता येण्यासारखा आहे.

९८१ तमेन वावरि दित्वा आसनेन निमतयि ।

सुख च कुशल पुच्छि इदं वचनमब्रवी ॥ ६ ॥

९८२ य खो^१ मम देय्यवम्म सम्भ विस्सज्जित मया ।

अनुजानाहि मे ब्रह्मे नधि पञ्च सत्तानि मे ॥ ७ ॥

९८३ सचे मे याचमानस्स भव नानुपदस्सति ।

सत्तमे दिक्खे तुय्ह मुद्धा फलत्तु सत्तवा ॥ ८ ॥

९८४ अमिसखरित्वां कुहको भेरव सो अकिर्त्तयि ।

तस्स तं वचनं सुत्वा वावरि दुक्खितो अहू^२ ॥ ९ ॥

९८५ उत्सुस्सति अनाहारो सोवत्सल्लसमप्पितो ।

अथोऽपि एव चित्तास्स ज्ञाने न गमती मनो ॥ १० ॥

१ खो-अब्रुवि २-२ म०-चे मम ३ म०-दिस्सति, 'दिष्ट' ४ म०-सखारेत्वा ५ म०-पक्खियि ६ म०-अहू

९८१ त्याला पाडून बावरीने आसनावर बसावयास सांगितलें, व त्याचें सुख आणि कुशल विचारलें, आणि तो म्हणाला (६)

९८२ जें काही मजपाशी देण्याचें होतें तें राबूं मी देऊन टाकलें आहे हे ब्राह्मणा, मजपाशीं आता पाचशें (कार्यापण) नाहींत हें माझे म्हणणें (निश्चास ठेवून) व माय कर (७)

९८३ (ब्राह्मण—) "याचना केली असता जर भवान् (तू) मला देणार नाहींस, तर सानव्या दिवशीं तुझ्या डोक्याचे सात तुकडे होवोत " (८)

९८४ आपलें सामान गोगा वरून त्यादामिसानें असा भयंकर शाप दिला, त्याचें तें वचन ऐकून वावरि दुःखित झाला (९)

९८५ ता शोकशल्यानें पिड होऊन उपवासानां वागृत चालला आणि त्या विचारानें त्याचे चित्त ध्यासमागडे गेलेना (१०)

१ 'मय वशाचें दाग करून' असा चर्च थीवाराचें दिला आहे

९८६ उग्रस्त दुक्खित दिस्वा देवता अंत्यकामिनी ।

वावरिं उपसकम्म इद वचनमव्रती ॥ ११ ॥

९८७ न सो मुद्धं पजानाति कुहको सो धनत्थिको ।

मुद्धनि मुद्धपाते वां जाण तस्स न विज्जति ॥ १२ ॥

९८८ भोती चरहि जानानि त मे अक्खाहि पुच्छिता ।

मुद्ध मुद्धाधिपात च त सुणोमि वच तव ॥ १३ ॥

९८९ अंहपेत न जानामि माण मे त्थं न विज्जति ।

मुद्ध मुद्धाधिपातो च जिनां हेतं दस्सन ॥ १४ ॥

१ म—अंत्यकामिनी. २ म०—मुद्ध. ३ म०—मुद्धाधिपाते. ४ म—च.

५ म०—भोति ६ म०—मुण अह एत. ७ म०—एत्थ ८-८ म०—

मुद्धनि मुद्धाधिपाते. ९ सी०—जनान १० म०—इत्थ, हेत्थ

९८६ उग्रस्त आणि दु खित झालेल्या वायरीळा पाहून त्याची हितेच्छा देवता त्याजपाशी येऊन म्हणाली— (११)

९८७. “ तो ब्राह्मण डोकें म्हणजे काय, हें जाणत नाही. तो दामिक व वनलोभी होय. त्याला डोक्याविषयी व डोक्याच्या फुटण्याविषयी ज्ञान नाही ” (१२)

९८८ (वावरि—) भवति देवते, तर मग हें तू जाणत आहेस; आणि मी हेंच तर विचारीत आहे, तेव्हा तें मला साग. डोकें आणि डोक्याचें फुटणें कोणतें हें तुजपासून मला ऐकू दे. (१३)

९८९. (देवता—) मी देखील तें जाणत नाही. त्याचें मला ज्ञान नाही. कारण डोकें आणि डोकें फुटणें हें जिन तेवढे जाणतान. (१४)

९९० अय को चरहि जानाति अस्मि पुण्यविमण्डले ।
मुद्र मुद्राभिपात च त मे अकखाहि देवते ॥ १५ ॥

९९१ पुरा कपिलवत्युम्हा निक्ख तो लोक्कनायको ।
अणच्चो ओक्काकुराजस्स सक्कपुत्तो पभकरो ॥ १६ ॥

९९२ सो हि ब्राह्मण सम्मुद्धो सब्बधम्माम पारगू ।
सब्बाभिज्जावळप्पत्तो सब्बधम्मेषु चक्खुमा ।
सब्बधम्मकल्लेय पत्तो विमुत्तो उपविसखंये ॥ १७ ॥

९९३ बुद्धो सो भगवा लोके धम्म देसेति चक्खुमा ।
त त्व गवान पुच्छस्सु सो ते त व्याकरिस्संति ॥ १८ ॥

१ म०—पथविं २ म०—मुद्रातिपात ३ म०—सब्वकमाक्खय ४ म०—
उपधिकरवे ५ म०—देसेति ६ ती०—त ७ म०—व्याकरिस्सति.

९९० (वावरि—) तर मग या पृथ्वीमडलावर डोकें आणि
डोकें फुटणें म्हणजे काय हें जाणणारा असा कोण आहे तें, हे देवते,
मला साग (१५)

९९१ (देवता—) कपिलवस्तुनगराहून निघालेला लोक्कनायक,
इत्थाकुराजवशज व (जगला) प्रकाशित करणारा असा शाक्यपुत्र
आहे (१६)

९९२ हे ब्राह्मणा, तो समुद्ध, सर्व धर्मांत पारंगत, सर्वाभिज्ञाबल
पावलेला, सर्व धर्माविषयी डोळ्या, सर्व धर्मांच्या अताला गेलेला
आणि उपासीचा नाश करून मुक्त झालेला आहे (१७)

९९३ तो चक्षुष्मान्, बुद्ध, भगवान् लोक्कनायक धर्मोपदेश करीत
आहे तेथें जाऊन त्याला हे विचार, म्हणजे तो तें तुझ समजावून
सांगेल (१८)

९९४ सनुद्धो ति यचो सुत्वा उदगो वावरि अह् ।

सोकस्स तनुको आसि पीति च विपुल लमि ॥ १९ ॥

९९५ सो वावरि अत्तमनो उदगो । त देवत पुच्छति वेदजातो ।

कतमहि गामे नियमहि वा पुन । कतमहि वा जनपदे लोकनायो
यत्थ गत्वा नमस्सेमु संबुद्ध दिपंदुत्तम ॥ २० ॥

९९६ सावत्थिय कोसलमन्दिरे जिनो । पल्लवपञ्चो वरभूरिमेधसो ।

सो सक्यपुत्तो विधुरो अनासवो । मुद्धाधिपातस्स विदू
नरासमो ॥ २१ ॥

९९७ ततो आमन्तयी तिस्रो ब्राह्मणे मन्तपारगे ।

एयं माणव अक्खिस्स सुणोय वचन मम ॥ २२ ॥

१ म०—नमस्सेम २ म०—दिं. ३ म०—यि ४ म०—एल.

९९४. सनुद्ध हा शब्द ऐक्यपारोवर वावरि हर्षित झाला, त्याचा शोक कमी झाला, आणि त्याला अत्यंत आनंद वाटला. (१९)

९९५ त्या हर्षित, आनंदित आणि सन्तुष्ट वावरीने त्या देवतेला विचारलें, ' तो लोकनायक कोणत्या गावात, शहरात किंवा प्रदेशात राहतो की, जेथे जाऊन त्या दिपदोत्तम संबुद्धाग आम्ही नमस्कार करू शकू ' (२०)

९९६. तो विपुलप्रज्ञ, विपुलश्रेष्ठबुद्धि, अप्रतिम धुरीण, अनाश्रव, मूर्धाधिपात जाणणारा, मनुष्यार्थम, शाक्यपुत्र, जिन कोसल देशातील पवित्र ठिकाणीं श्रावस्ती येथे राहतो. (२१)

९९७. त्यावर वावरि आपल्या मंत्रपारंग ब्राह्मण शिष्यांना म्हणाला, " माणवहो, या, मी तुम्हाला सांगतो, माझे वचन ऐका ! (२२)

१००२ सचे अगर अज्ञावसति विजेय्य पठविं इम ।

अदण्डेन असत्येन धम्मेनमनुसासति ॥ २७ ॥

१००३ सचे च सो पम्बजति अगरारा अनगारिय ।

विवत्तच्छदो सबुद्धो वरहा भवति अनुत्तरो ॥ २८ ॥

१००४ जार्ति गोत्त च लक्षण मन्ते सिस्से पुनारे ।

मुद्ध मुद्धाणिपात च मनसा येव पुच्छय ॥ २९ ॥

१००५ अनावरणदस्सावी यदि बुद्धो भविस्सति ।

मनसा पुच्छिते पज्जे वाचाय विस्सजेस्सति ॥ ३० ॥

१००६ वावरिस्स वच्चो सुत्वा सिस्सा सोल्लस ब्राह्मणा ।

अजितो तिस्समेत्तेय्यो पुण्णको अथ मेत्तगू ॥ ३१ ॥

१ म०, Fhb - आवसति २ म० - विपटच्छदो, सो० - विवत्तच्छदो

३ म० - वित्तजिस्सति, विस्सजिस्सति

१००२, जर तो घरातच राहिला, तर ही पृथ्वी जिंकून तिचे अदण्डाने, अशस्त्राने आणि धर्माने पालन करतो (२७)

१००३ पण जर तो गृहस्थाग करून अनागारिक प्रव्रज्या घेईल, तर अज्ञानावरण दूर सारणारा अहंनू आणि अनुत्तर असा सबुद्ध होतो. (२८)

१००४ माझा जन्म, गोत्र, लक्षण, वेदविद्या, आणि माझे शिष्य किती तें, आणि डोकें व डोकें कुठणें, या सर्व गोष्टी तुम्ही त्याला मनातल्या मनातच विचारा (२९)

१००५ तो जर अनावरणज्ञानी बुद्ध असेल, तर तुम्ही मनातल्या मनात विचारलेल्या प्रश्नाची उत्तरे तोंडाने देईल. (३०)

१००६. वावरीचे हें बोटणें ऐकून त्याचे मोठा ब्राह्मण शिष्य, —अजित, तिस्स-मेत्तेय, पुण्णक आणि मेत्तगू, (३१)

- १००७ धोतको उपसीवो च नन्दो चं अय हेमको ।
तोदेय्यकप्पा दुमयो जातुकण्णी च पण्डितो ॥३२॥
- १००८ भद्राबुधो उदयो च पोसाळो चापि ब्राह्मणो ।
मोघराजा च मेधावी विगियो च महा इसि ॥३३॥
- १००९ पच्चेकगणिनो सब्बे सब्बलोकस्स विस्तुता ।
ज्ञायी ज्ञानरता धीरा पुम्बवासनवासिता ॥३४॥
- १०१० बावरिं अभिवादेत्वा कत्वा च न पदक्खिणं ।
जटाजिनधरा सब्बे पक्कामुं उत्तरामुखा ॥३५॥
- १०११ मूळकस्स पतिट्ठान पुंरिमं माहिस्सति तंदा ।
उज्जेतिं चापि गोनेद्धं वेदिसं वनत्तहय ॥३६॥

१ म०—कप्प. २ सी०—भद्राबुधो. ३ सी०, रो०—अळकस्स, ४ म०—
पुरि माहिस्सति. ५ म०—गोददं.

१००७. धोतरु, उपसीव, नन्द, आणि हेमका, तोदेय्य आणि
कप्प हे दोघे, आणि पंडित जातुकण्णी, (३२)

१००८. भद्राबुध, उदय आणि पोसाळ ब्राह्मण, बुद्धिमान
मोघराजा आणि महर्षि विगिय—(३३)

१००९. हे सर्व आपापल्या ब्राह्मणगणाचे पुढारी, सर्व लोकांत
प्रसिद्ध, समारिसेपन्न, ध्यानरत, सुज्ञ आणि पूर्वजन्मी कृतपुण्य, (३४)

१०१०. जटा आणि अजिन चर्म धारण करणारे, असे ते सर्व
बावरीला नमस्कार व प्रदक्षिणा करून उत्तर दिशेच्या बाजूने चालून
आले. (३५)

१०११. तेव्हा प्रथमतः ते मूळकाच्या प्रतिष्ठानाच्या नंतर
माहिष्मती राजधानीच्या आडे; तेथून (अनुक्रमे) उज्जयिनीच्या,
गोनद्धाच्या, विदिशेच्या आणि वनसा नगराच्या नगराच्या, (३६)

१०१२ कौसम्बि चापि साकेत सावर्धि च पुरुत्तम ।

सेतव्य कपिलवत्सु कुसिनार च मदिर ॥३७॥

१०१३ पाव च भोगनगर वेशालि मगध पुर ।

पासाणक चेतिय च रमणीय मनोरम ॥३८॥

१०१४ तसितो बुदंक् सीत महौलाम'व वाणिजो ।

छाय घम्माभित्तो व तुरिता पन्वतगोरुड ॥३९॥

१०१५ भगवां च तम्हि समये भिक्खुसधपुरक्खतो ।

भिक्खून धम्म देसेति सीहो व नदेती वने ॥४०॥

१०१६ अजितो अर्हस सबुद्ध वीतरसी व भानुम ।

चन्द यथा पर्णरसे पारिपूरि उपागत ॥४१॥

१ म०—कपिल'. २ म०—न ओदक, ३ नि०—मराणल, ४ सी०—
'भाह', 'मगध', अ०—'मगध'. ५ म०—नदति. ६ म०—अह. ७ म०—
जितरस, सतरसि, म० पीतरसि, ९ सी०—पणरसे. १० म०—परिपूर.

१०१२. कौशात्रीला, साकेताला, आणि सर्व नगरात श्रेष्ठ अशा
श्रावस्तीला, सेतव्याला, कपिलवत्सला, कुसिनारा-मदिराला, (३७)

१०१३. पावाला, भोगनगराला, वैशालीला, मगधपुराला (राज-
गृहाला), आणि रमणीय व मनोरम पासाणक चैत्याला ते आले. (३८)

१०१४. तान्हेलेला जसा पाण्याकडे जातो, वाणी जसा मोठ्या
फायद्याकडे जातो, व उन्हाणें सन्तप्त झालेला जसा छायेकडे जातो,
तसे ते त्वरेने त्या पर्वतावर चढले. (३९)

१०१५. भिक्षुसंघानें पुरस्कृत वसा भगवान् त्या समयी अरण्यात
गर्जना करणाऱ्या सिंहप्रमाणें भिक्षूना धर्मोपदेश करीत होता. (४०)

१०१६. (शातपणे प्रकाशणाऱ्या) वीतरसि सूर्यासारख्या आणि
पौर्णिमेला पूर्णतेला गेलेल्या चन्द्रासारख्या त्या सबुद्धाला अजितानें
पाहिलें. (४१)

- १०१७ अयस्स गत्ते दिस्वान पैरिपूर च गज्जेन ।
 एकमन्तं ठितो हट्ठो मनोपेज्जे अपुञ्छथ ॥४२॥
- १०१८ आदिस्स जम्मेन ब्रूहि गोत्त ब्रूहि सलक्खण ।
 मन्तेसु पारमिं ब्रूहि कति वाचेति ब्राह्मणो ॥४३॥
- १०१९ वीस यस्ससत्त आयु सो च गोत्तेन वावरि ।
 तीणस्स लक्खणा गत्ते तिण्ण वेदान पारगू ॥४४॥
- १०२० लक्खणे इतिहासे च सनिघण्डुसकेटुंमे ।
 पञ्च सत्तानि वाचेति सग्गमे पारमिं गतो ॥४५॥

१-१ म०-परिपुण्ण च व्यञ्जन, परिपूर विपजन २ म०-जप्यत
 ३ म०-तीणिऽस्त ४ म०-केटुमे ५ म०-सदग्गे

१०१७ आणि त्याच्या गात्रावर परिपूर्ण लक्षणें पाहून तो एका बाजूस उभा राहिला, आणि हर्मित होऊन त्यानें आपल्या मनातल्या मनात बुद्धाजि प्रश्न विचारले—(४२)

१०१८ प्रथमतः त्याचें (वातरीचें) वय—जन्म केव्हा झाला तें—साग, आणि मग गोत्र आणि लक्षणें साग नंतर वेदाध्ययनातील पारगता, आणि तो किती ब्राह्मणांना शिकवितो तें साग (४३)

१०१९. (भगवान्—) त्याचें वय एकशेंवीस वर्षे, गोत्र वावरि, त्याच्या गात्रावर तीन लक्षणें आहेत, आणि तो तीन वेदांत पारगत आहे (४४)

१०२० तो लक्षणज्ञानात, इतिहासात, निघटून व केटुभातेंह पाग्नत आहे. स्वर्गार्ति पारगत असा तो पाचशें विद्यार्थ्यांना वेद शिकवितो (४५)

१ या शब्दावरील घेतुत्तात दिलेली दीप पदा (पान १८०)

- १०२१ लक्षणानि परिचयं वाररिस्त नरुत्तम ।
तण्डुलिदं पकासेहि मा नो करमायितं अह ॥ ४६ ॥
- १०२२ मुख जिह्वाय छादेति उष्णस्त भमुकन्तरे ।
कोसोदित वत्युगुह्य एव जानाहि माणव ॥ ४७ ॥
- १०२३ पुच्छ हि किञ्चि अमुणन्तो सुवा पञ्चे विपाकते ।
विचिन्तेति जनो सम्भो वेदजानो कतऽर्जति ॥ ४८ ॥
- १०२४ को नु देवोऽयं ब्रह्मा वा इन्दो वोऽपि मुजपति ।
मनसा पुच्छिते पञ्चे कमेनं पटिमासति ॥ ४९ ॥

१ म०—त वत्युगुह्यं, म०—तण्डुलिदं. २ म०—तं च, त, Fsb—
कचिन्. ३ सी०—'ली. ४ मी०—च, Fsb, म०—या. ५ मी०—नाऽपि.
६ सी०—'ली.

१०२१. (अजित—) हे तृष्णेचा नाश कर्णान्या नरोत्तमा,
बावरीण्या शरिरात्तर कोणती लक्षणें आहेत हें माग व आम्हास
(तुझ्यानिघडी) जका राहू देऊ नकोस. (४६)

१०२२. (भगवान् -) तो जिमेने आपला चेहरा दाकू शकतो;
त्याच्या भिंवयाच्या मध्यमार्गी लोम आदेत व, हे माणवा, पाचें
वक्षगुह्य कोशावहित आहे असें समज. (४७)

१०२३. प्रश्न केलेले ऐकू येत नाहीत व उत्तरें तेवढी ऐकू येनात,
(असे पाहून) तेंचें जमलेले लोक आनदित होऊन व हान
जोडून विचार करू लागले की, (४८)

१०२४. हे प्रश्न विचारणारा कोणता देव, ब्रह्मा किंवा मुजपति
इन्द्र : हा (भगवान्) मनातः मनात विचारलेल्या प्रश्नांची उत्तरें
कोणास देतो : (४९)

१०२५ मुद्धं मुद्धाधिपात च वावरि परिपुच्छति ।

त व्याकरोहि भगवा कखं विनय नो इसे ॥ ५० ॥

१०२६/अविज्जा मुद्धा^१ति^१ जानाहि^१ विज्जा मुद्धाधिपातिनी ।

{ सद्भासतिसमावीहि छन्दविरियेन संयुता ॥ ५१ ॥

१०२७ ततो वेदेन महता सयंगित्वानं माणवो ।

एकस अजिनं कत्वा पादेसु सिंरसा पति ॥ ५२ ॥

१०२८ वावरि ब्राह्मणो भोतो सह सिस्सेहि मारिस ।

उदग्गचित्तो सुमनो पादे वन्दति चक्खुमं ॥ ५३ ॥

१ सी०-मुद्धा. २-२ म०-^१विजानाहि. ३ सी०-सययंगित्वान, संयं-
भेवान. ४ सी०, म०, Fsb.-चक्खुमा.

१०२५. (अजित-) हे भगवन्, वावरि डोकें व डोकें कुठणें
म्हणजे काय हें विचारतो. हे ऋषे, त्याचें उत्तर देऊन आमची
शका दूर कर (५०)

✓ १०२६. “डोकें म्हणजे आविद्या, आणि डोकें फोडणारी म्हणजे
श्रद्धा, स्मृति, समाधि, कुशलउद्द व उत्साह याही संपन्न अशी विद्या
(प्रज्ञा) असें समज.” (५१)

१०२७. तेव्हा त्या अजित माणवानें मोठ्या आनंदानें, मनाचा
निर्धार करून व अजिनचर्म एकाच खाद्यासहून पावसून भगवताच्या
पायावर आपलें डोकें ठेवलें. (५२)

१०२८. (अजित-) हे मारिपां, हे चक्खुमन्, वावरि^१ ब्राह्मण,
शिष्यांसह, हर्षित आणि आनंदित होऊन तुझ्या पायां पडत
आहे. (५३)

१०२९ सुखितो बावरि होतु सह सिस्सेहि ब्राह्मणो ।

त्व चापि सुखितो होहि चिर जीवाहि माणव ॥ ५४ ॥

१०३० बावरिस्स च तुम्ह वा सम्बेस सम्बससय ।

कतावकासा पुच्छब्हो य किञ्चि मनसिच्छय ॥ ५५ ॥

१०३१ सबुद्धेन कतोकासो निसीदिलान पञ्जलि ।

अजितो पठम पञ्च तत्थ पुच्छि तथागत ॥ ५६ ॥

वल्युगाथा निहिता ।

१ म०--वाडपि २ ती०, म०--ली. ३ म०--कथा निहिता
'कथ निहित.

१०२९. (भगवान्-) हे माणवा, बावरि ब्राह्मण शिष्यासह सुखी
होवो, आणि तूही सुखी व चिरजीव हो (५४)

१०३० बावरीला, तुला किंवा तुम्हा सर्वांना ज्या शका असतील
त्या सर्व विचारण्यास मी मोक्कळीक देतो, तुमच्या मनात जे असेल
ते तुम्ही विचारा. ५५

१०३१. सबुद्धाने मोक्कळीक दिली असता अजिताने तेथे खाली
बसून व हात जोडून त्यागताला प्रथमतः प्रश्न विचारला (५६)

प्रास्ताविक गाथा समाप्त

५६

[२. अजितमाणवपुच्छा]

१०३२ केनस्सु निवुतो लोको (इच्छायस्मा अजितो) केनस्सु नप्पकासति।
किस्साभिलेपनं ब्रूहि किं सु तस्स महम्मय ॥ १ ॥

१०३३ अविजाय निवुतो लोको (अजिता ति भगवा) वेविच्छा
प्रमादा नप्पकासति ।

जप्पाभिलेपनं ब्रूहि दुक्ख अस्स महम्मय ॥ २ ॥

१०३४ सवन्ति सब्बधी सोता (इच्छायस्मा अजितो) सोतानं किं निवारणा
सोतानं सवरं ब्रूहि केन सोता पिथिय्येरे ॥ ३ ॥

१ सी० - किस्साभिसेचन. २ म०, सी० - विविच्छा, वेवच्छा. ३ म० -
पिथिय्येरे.

५६

[२. अजितमाणवपुच्छा (१)]

१०३२ हे जग कशाने ज्ञाकले जाते— असे आयुष्मान् अजित
म्हणाला—तें कशामुळे प्रकाशत नाही, याचें अभिलेपन कोणतें
म्हणतोस ? आणि याला भय कोणतें ? (१)

१०३३. जग अविद्येने ज्ञाकले गेले आहे—हे अजिता, असें
भगवान् म्हणाला— विविक्खेमुळे आणि प्रमादामुळे तें प्रकाशत
नाहीं, काकुत्थेची याचना हे त्याचें अभिलेपन, आणि दुःख हे
त्याला मोठें भय होय असें मी म्हणतो (२)

१०३४ सर्वत्र प्रवाह वाहत आहेत—असे आयुष्मान् अजित
म्हणाला—त्या प्रवाहाचें निवारण कोणतें ? प्रवाहाचें नियमन
कोणतें तें साग, व ते प्रवाह कशामुळे बंद होतात ? (३)

१ १४१ व्या गाथेतील ह्या शब्दाचा अर्थ व त्याबरोल टीप पहा.

२. टीकाकार ' वृष्णा ' असा अर्थ करतो.

- १०३५ याभि सोतानि लोकस्मि(अजिता ति भगवा) सति तेस निवारण ।
 . सोतान सवर ब्रूमि पञ्चायेने विविच्यरे ॥ ४ ॥
- १०३६ पञ्चा चेव सुंती च (इच्छायस्मा अजितो) नामरूप च मारिस ।
 एन मे पुट्ठो पब्रूहि कथेत उपरुञ्जति ॥ ५ ॥
- १०३७ य एन पञ्च अपुच्छि अजित त वदामि ते ।
 यत्थ नाम च रूप च असेस उपरुञ्जति ।
 विज्जाणस्स निरोधेन एयेत उपरुञ्जति ॥ ६ ॥
- १०३८ ये च सखंतधम्मासे ये च सेखा पुथू इध ।
 तेस मे निपको इरिय पुट्ठो पब्रूहि मारिस ॥ ७ ॥

१ म०-सति. २ म०-यं च, नि०-चारि. ३ म०-एव, नि०-एतं.
 ४ नि०, अ०-सजातधम्मासे.

१०३५. जगात जे प्रवाह आहेत—हे अजिता, असें भगवान् म्हणाला—त्याचें निवारण स्मृति होय. तीच प्रवाहाचें नियमन असें मी म्हणतो व प्रज्ञेमुलें ते वद होतात. (४)

१०३६. हे मारिपा, प्रज्ञा आणि स्मृति—असें आयुष्मान् अजित म्हणाला—आणि नामरूप याचा निरोध कोठें होतो हें मी विचारतो, तें मला साग. (५)

१०३७. हे अजिता, हा जो तू प्रश्न विचारलास, त्याचें मी तुला उत्तर देतो; जेथें नाम आणि रूप पूर्णपणें निरोध पावतात, तें मी तुला सागतो—विज्ञानाच्या निरोधानें याचा निरोध होतो. (६)

१०३८ इहलोकीं जे अनेक सर्व धर्मांचें (वस्तूचें) यथार्थ ज्ञान असलेले असे (अर्हन्त) आणि शैक्ष्य आहेत, त्यामध्ये व कुशल आहेत; तेव्हा त्याची वागणूक कशी असते हें मी तुला विचारतो तें, हे मारिपा, मला साग. (७)

१०३९ कामेसु नाभिगिञ्जेय्य मनसाऽनाविलो सिया ।

कुसलो सच्चग्ग्मान सतो भिक्खु परिव्वजे ति ॥ ८ ॥

अजितमाणवपुच्छा निदिता ।

५७

[३. तिस्समेत्तेय्यमाणपुच्छा (२)]

१०४० को'ध सन्तुसितो लोके (इच्छायस्मा तिस्सो मेत्तेयो) कस्स

नो सन्ति इज्जिता ।

को उमन्तमभिज्जाय मज्जे मन्ता न छिपति ।

क बूसि महापुरिसो ति को इ' सिम्बनिगच्चैगा ॥ १ ॥

१ म०—तिस्समेत्तेयो. २ Esb—उमन्त°. ३ म०—छिपति. ४ म०—
सिप्पनि°, विम्बिनि°. ५ म०—मच्छगा.

१०३९ कामोपमोणाच्चा लोभ धल्ल नये, मनार्ने पवित्र ब्हावे
सर्व धर्मात् कुशल व स्मृतिमान् होऊन त्यार्ने भिक्षु म्हणून प्रवज्या
प्यावी. (८)

अजितमाणवपुच्छा समाप्त

५७

[३. तिस्समेत्तेय्यमाणपुच्छा (२)]

१०४० या जगात् सन्तुष्ट कोण ?—असें आयुष्मान् तिस्समेत्तेय्य
म्हणाऱ्या—कोणाला प्रकर नाहीत : दोन्ही अन्त जाणून प्रहेमुखें
मत्थाय चिरटून कोण राहत नाहीत : व महापुरुष कोणात्या
म्हणतोस : व या जगात् तृणो'या (सिम्बनी) पार कोण जातो : (१)

१०४१ कामेसु ब्रह्मचरियया (मेत्तेय्या ति भगवा) वीततण्हो सदा सतो ।

। सखाय निम्बुतो भिक्षु तस्स नो सन्ति इज्झिता ॥ २ ॥

१०४२ सो उभन्तमभिज्जाय मज्जे मन्ता न ण्णिपति ।

त ब्रूमि महापुरिसो ति सो इय मित्रनिमज्जगा ति ॥ ३ ॥

तिस्समेत्तेय्यमाणवपुच्छा निद्विता ।

१०४१. कामोपभोगाचा त्याग करून, ब्रह्मचारी राहून—हे मेत्तेय्या, असं भगवान् म्हणाला—जो वीततृष्ण आणि सदीदित स्मृतिमान् होतो, तो भिक्षु प्रज्ञेच्या योगें शात (सन्तुष्ट) होतो, त्याच्या प्रकृप नाहीत. (२)

१०४२. तो दोन्ही अन्त जाणून प्रज्ञेमुळे मद्याच चिकटून राहत नाही, त्याच मी महापुरुष म्हणतो, आणि या जगात तोच तृष्णेच्या पार जातो. (३)

तिस्समेत्तेय्यमाणवपुच्छा समाप्त

५८

[४. पुण्णकमाणवपुच्छा (३)]

१०४३ अनेजं मूलदस्सविं (इच्छायस्मा पुण्णको) अत्थि पज्जेहेनं आगमं ।
किं-निस्सिता इस्यो मनुजा खत्तिया ब्राह्मणा देवतान
यज्जमकप्पयिसु पुथु इथ लोके ।

पुच्छामि त भगवा ब्रूहि मे त ॥ १ ॥

१०४४ ये केचिमे इस्यो मनुजा (पुण्णका ति भगवा) खत्तिया
ब्राह्मणा देवतान यज्जमकप्पयिसु पुथु इथलोके ।
आसिसमाना पुण्णक इत्यर्भाव । जर सिता यज्जमकप्पयिसु२

१ म०—अनेज २—३म०—पज्जेहेनमागम. ३ म०—आगमि, आगमि
४ Fsb [इस्यो मनुजा] .. [पुथु इथ लोके] ५ Gsb—ब्राह्मणा च. ६ म०—
'मक्क'पिठ. ७ म०—इत्थत्त.

५८

[४. पुण्णकमाणवपुच्छा (३)]

१०४३ अप्रवम्प्य आणि ससाराचें मूळ जाणणारा, दशापाशीं
—असें आयुष्मान् पुण्णक म्हणाला—प्रश्न विचारण्याच्या हेतूनें
आलों आहें. कशांतें बद्ध झालेले श्रमि, क्षत्रिय, ब्राह्मण किंवा इतर
माणसें देवताना उद्देशून या जगात भिन भिन यज्ञ करतात, तें मी
विचारलों. हे भगवन्, तें मला साग. (१)

१०४४. जे कोणी श्रमि—हे पुण्णका, असें भगवान् म्हणाला—
क्षत्रिय, ब्राह्मण किंवा इतर माणसें देवताना उद्देशून या जगात भिन
भिन यज्ञ करतात ते, हे पुण्णका, इहलोकी पुनर्जन्माची अपेक्षा
करतात व जेथे बद्ध होऊन येथे यज्ञ करतात. (२)

१०४५ ये केचि० मे इसयो मनुजा (इच्छायस्मा पुण्यको) खत्तिया.

पे०.. इध लोके

कच्चि सु ने भगवा यज्जापये अप्पमत्ता । अतारुं जानिं च

जर च मारिस ।

पुच्छामि त भगवा ब्रूहि मे त ॥ ३ ॥

१०४६ आसिंसन्ति योमश्नन्ति अभिजप्पन्ति जुहन्ति (पुण्यका ति

भगवा) कामामिजप्पन्ति पटिच्च लोभ ।

ते यार्जेयोगा भवरागरत्ता । नानरिंसु जानिजर० ति ब्रूमि ॥ ४ ॥

१ म०—किचि, किच्चि, कचि. २ म०—अतः. ३ मी०, म०—जहन्ति,
(नि०=इन्ति). ४ सी०—लोभ. ५ म०—याच०

१०४५. जे कोणी ऋषि—असे आयुष्मान् पुण्यक म्हणाला—
क्षत्रिय, ब्राह्मण किंवा इतर माणसे देवताना उद्देशून या जमान भिन्न
भिन्न यज्ञ करतात ते, हे भगवन्, हे मारिषा, यज्ञकर्मान सावन
राहून जन्म आणि जरा तरून जातात काय ? हे भगवन्, मी तुम्हा
विचारतो, तें मन्त्रा सार. (३)

१०४६ ते अपेक्षा करतात, स्तुति करतात, कामुल्लंघनीं याचना
करतात, हवन करतात—हे पुण्यका, असे भगवान् म्हणाला—
आपल्या लाभासाठी कामसुखाची कामुल्लंघनीं याचना करतात ते
यज्ञात गुन्तलेले भवलोभासक्त जन्म आणि जरा तरून जात नाहीत,
असे मी म्हणतो (४)

१०४७ ते चे नानरिसु याजयोगा (इच्छायस्मा पुण्णको) । यज्जेहि
जातिं च जर च मारिस ।

अय को चरहि देवमनुस्सलोमे । अतारि जातिं च जर च मारिस ।

पुच्छामि त भगवा ब्रूहि मे त ॥ ५ ॥

१०४८ सखाय लोकरिं परोररानि (पुण्णका ति भगवा) ।
यस्सिञ्चित नथि कुहिंचि लोके ।

सतो विधूगो अनिधो निरासो । अतारि सो जातिजर ति ब्रूमीति ॥ ६ ॥

पुण्णकमाणवपुच्छो निहिता ।

१ म०—याच २ सी०—य हि, म०—यत्रो हि ३ म०—परापरानि
४ सी०—यस्त जित, म०—यस्तद्धित

१०४७ हे मारिपा, ते, यज्ञात गुतलेहे, यज्ञामुल्ले जर जम
आणि जरा तरून जात नाहीत, तर मग, हे मारिपा, देवमनुष्यगोवी
जम आणि जरा तरून कोण जातो, हँ मा विचारतों तें, हे
भगवन्, मला साग (५)

१०४८ जगातील लहानमोठ्या वस्तू प्रज्ञेने जागून—हे पुण्णका,
असें भगवान् म्हणाला—ज्याला इहलोकीं कसलाही प्रकार राहिला
नाहीं, जो शात, वीनधूम, वीतदु ख आणि वीनटण्ण, तोच जम
आणि जरा तरून जातो असें मी म्हणतों (६)

पुण्णमाणवपुच्छा समाप्त

५९

[५. भेत्तगूमाणवपुच्छा (४)]

१०४९ पुच्छामि त भगवा ब्रूहि मे त (इचायस्मा भेत्तगू) । मञ्चामि
त वेदगु भारित्त ।

कुतो नु दुःखे समुदागता इमे । ये केनचि लोकेऽस्मि अनेकरूपा ॥ १

१०५० दुःखस्ता वे^१ म पभव अपुच्छसि । (भेत्तगू ति भगवा) ।
त ते पवक्त्वामि यया पजान ।

उपधीनिदाना पभवन्ति दुःखा । ये योचि लोकेऽस्मि अनेकरूपा ॥ २

१ सी०, Γsb-दुःखाय. २ नि०-समुपागता, सी०, Fsb-मदा गता,

३ म०, l'sb-लोकेऽस्मि ४ म०- वे

५९

[५. भेत्तगूमाणवपुच्छा (४)]

१०४९. हे भगवन्, तुला मी वेदपारग आणि भाविताम
समजतो; -असें आयुष्मान् भेत्तगू म्हणाला-म्हणून, हे भगवन्, मी
तुला विचारतो तें साग जी या जगात अनेकविध दु खें आहेत, तीं
कोठून उत्पन्न होतात ? (१)

१०५०. जर तू मला दु ख्याची उत्पत्ति विचारतोस—हे भेत्तगू
असें भगवान् म्हणाला—तर ती मला ठाऊक आहे त्याप्रमाणें मी
तुला सांगतो. जी या जगात अनेकविध दु खें आहेत, तीं उपाधी-
पासून उत्पन्न होतात. (२)

१०५१ यो वे अविद्धा उपविं करोति । पुनर्युतं दुःखमुपेति गन्दो ।
तस्मा हि' ज्ञानं उपविं न कयिरा । दुःखस्य ज्ञानि-
ष्यभयानुरस्ती ॥ ३ ॥

१०५२ यं त अपुच्छिम्ह अकिञ्चयी नो । अन्त्र तं पुच्छामि तदिध मूढि ।
कये नु धीरा वितरन्ति ओषं । ज्ञानिज्जरं मोरुपरिद्वं' च ।
तं मे मुनि' साधु वियाकरोहि । तयो हि ने विदितो एम धम्मो ॥ ४ ॥

१०५३ कित्तिपिस्सामिते धम्म (मेतगू ति भग्ग) दिट्ठे' धम्मे अनीतिह ।
यं विदित्वा सतो चरं । तरे लोके विसत्तियं ॥ ५ ॥

१-१ अ०, म०-पञ्चाने. २ नि०, म०-पुच्छाम. ३ म०-परिद्वं.
४ रो०-मुनी. ५ सो०-यया. ६ म०-विद्यायिस्साम. ७ म०-दिट्ठे य ।

१०५४ त चाह अभिनन्दामि महेसी' धम्ममुत्तम ।

य विदित्वा सतो चर तरे लोके निसत्तिक ॥ ५ ॥

१०५५ य' किञ्चि सपज्जानासि (मेत्तगू ति भगवा) । उद्ध अथो
तिरिय चापि मज्जे ।

एतेसु नोदि च निवेसन च । पनुज्ज विज्जाण भवे न तिट्ठे ॥ ७ ॥

१०५६ एव विहारी सतो अप्पमत्तो । भिक्खु चर हित्वा ममायितानि ।
जातिजर सौरुपरिदव च । इधेव विद्वा पजहेय्य दुक्ख ॥ ८ ॥

१०५७ एताभिनन्दामि यचो महेसिनो । सुकित्तित गोतमऽनूपधीर ।
अद्वा हि भगवा पद्दासि दुक्ख । तथा हि ते विदितो एस धम्मो ॥ ९ ॥

१ सी०—'सि २ म०—न थ शिखि ३ म०—सवानासि । ४
म०—वाऽपि ५ म०—निन्द ६ सी० सुकित्तिक । ७ Fsb गोतम
नूपधाक ।

१०५४ हे महर्षे, उपाचें ज्ञान मिळवून, स्मृतिमान् होऊन
वागणारा मनुष्य, या जगात तृष्णेच्या पार जातो, त्या उत्तम रमाचें
मी अभिनन्दन करतो (६)

१०५५ जे काहीं तू—हे मेत्तगू, असें भगवान् म्हणात—
वर, खात्री, चौकेर आणि मध्ये जाणशील, या सवरींची तृष्णा, दृष्टि
आणि विज्ञान दूर सारून कोणत्याही भवारर अवस्थून राहू नये (७)

१०५६ याप्रमाणें राहणारा, स्मृतिमान्, अप्रमत्त आणि विद्वान्
भिक्खु मम व सोडून, याच लोकीं जम, जरा, शाक, परिदव व दुःख
याचा त्याग करील (८)

१०५७ महर्षींच्या या मायणाचें मी अभिनन्दन करतो ह
गोतमा, उपागिरहित (निर्वाण) कसें असनें ते तू उत्तम रीतीनें
सागितलेस हे भगवन्, तू खात्रीनें दुःखाचा त्याग केलेला आहेस
कारण, हा धर्म तुझा चांगला माही

१०५८ ते चापि नून पजहेस्युं दुक्ख । ये त्व मुनि^१ अट्ठिक ओरदेस्य ।
त त नमस्सामि समेच्च^२ नाग । अप्पेव म भगवा अट्ठिक
ओरदेस्य ॥ १० ॥

१०५९ यं ब्राह्मण वेदगु आभिजज्झा । अकिञ्चन काममवे असत्त ॥
अद्वा हि सो ओघमिम अतांरि । निण्णो च^३ पार अखिलो
अकरखो ॥ ११ ॥

१ सी०, म०—पजहेस्य २ Fsb—मुनी ३ नि०, ज०, सी०, रा०
—अट्ठित ४—५ म०—नमस्सामनुसमेष ६ सी०—आभिजज्झ म०, ज०,
नि०—अभिजज्झा, ७ सी०—गतांरि, म०—अतरि ८ सा०, म० व

१०५८. हे मुने, ज्या आस्तियानां तू उपदेश करशील, तेही
खात्रीनें दु ख्याचा त्याग करतील म्हणून, हे नागा तुजपाशीं येऊन
तुला मी नमस्कार करतो हे भगवन्, तू मला आस्तिकागे उपदेश
करावा, हाच माझा उद्देश (१०)

१०५९ (भगवान्—) जो ब्राह्मण वेदपारंग, अकिञ्चन आणि
काममवात अनासक्त असा जाणला गेला असेल, तोच हा ओघ
खात्रीनें तरून जाईल, तोच काठिन्यरहित व शकारहित, उत्तीर्ण
आणि पार गेलेला, असें जाणवें (११)

१ मूळ—‘अट्ठित’ असाही पाठ आहे टीकाकार या शब्दाचा अर्थ
‘सकृच्च (आस्थापूर्वक)’ किंवा ‘सदा’ (नेहमी) असा देतो ब्रह्मी
पोध्यानून ‘अट्ठिक’ असा पाठ आहे त्याला अनुसरून येथे अर्थ दिला
आहे तो वास्तव्यसुक्तिक दिसतो

१०६६ कित्तविस्सामि ते सन्ति (धोतका ति भगवा) दिट्ठे धम्मे अनीतिह
यं विदित्वा सतो चर तरे लोके विसत्तिक ॥ ६ ॥

१०६७ त चोह् अभिनन्दामि महेसि सन्तिमुत्तम ।
य विदित्वा सतो चर तरे लोके विसत्तिक ॥ ७ ॥

१०६८ य किञ्चि सपञ्चानासि (धोतका ति भगवा) । उद्ध अणो तिरिय
चोपि मज्जे ।

एतं विदित्वां सगो'ति लोके । भवामवाय माऽकासितण्ह ति ८
धोतकमाणवपुच्छा निट्ठिता ।

१ सी०-सं २ सी०-वाऽह. ३ सी०-वाऽपि, ४ म०-एत ५ सी०,
Fhb-विदित्वा

१०६६ परपरागते नसून, आगत्या आयुध्यात (प्रत्यक्ष फलदायक),
अशी-हे धोतका, असें भगवान् म्हणाला—य जिचे ज्ञान मिळवून,
स्मृतिमान् होऊन वागणारा या जगात तृष्णेच्या पार जातो, ती शांति
मी तुला सांगतो (६)

१०६७ हे महर्षे, जिचे ज्ञान मिळवून, स्मृतिमान् होऊन वाग,
णारा तृष्णेच्या पार जातो, त्या उत्तम शांतीचे मी अभिनन्दन
करतो (७)

१०६८. जे काही घर, गवानी, चौफेर आणि मध्ये—हे धोतका,
असें भगवान् म्हणाला—तू जाणशील, ते या जगात आमक्तिमय आहे,
असें जाणून मयामवाविषयी तृष्णा धरू नकोस (८)

धोतकमाणवपुच्छा समाप्त

६१

[७. उपसीवमाणवपुच्छा (६)]

१०६९ एको अहं सकं महन्तमोघ (इच्छायस्मा उपसीवो) अनिस्सितो
नो निस्सहामि तारितु ।

आरम्भणं ब्रूहि समन्तचक्षु । यं निस्सितो ओधमिमं तरेय्यं ॥ १ ॥

१०७० आकिञ्चज्जं पेक्खमानो सतीगा (उपसीवा इति भगवा) नत्थी
ति निस्साय तरस्सु ओध ॥

कामे पहाय विरतो कथाहि । तण्हक्खय रत्तमहाभिपस्स ॥ २ ॥

१ नि०-तरेय्य २ रो०अ०-नत्तमहाभिपस्स, सो० नत्तमहाभि तपस्स,
म०, नि० (म)-रत्तमहाभिपस्स, ['वस्स] अ० (म०, -तण्हक्खय रत्तमहं
विपस्स

६१

[७. उपसीवमाणवपुच्छा (६)]

१०६९. हे शक्या, हा महौव—असें आयुष्मान् उपसीव
म्हणाला—मी कशाचाही आश्रय न करता एकाकी तरून जाऊ
शकत नाही. हे समन्तचक्षु, ज्याच्या आश्रयानें मी हा ओध तरू
शकेन, असें आलपन मला साग. (१)

१०७०. आकिञ्चन्य पाहणारा आणि स्मृतिमान् होऊन— हे
उपसीवा, असें भगवान् म्हणाला - “ काहीं नाही ” या आलबनाच्या
आश्रयानें ओध तरून जा, कामोपभोगाचा त्याग करून शकापासून विरत
हो, आणि रात्रदिवस तृष्णाक्षयाचें (निर्वाणाचें) चिन्तन कर. (२)

१०७१ सन्नेसु कामेसु यो वीतरागो (इच्छायस्मा उपसीवो) ।
आकिञ्चज्ज निम्मित्तो हित्वमज्ज ।

सज्जाविमोक्खे परमेविमुत्तो । तिट्ठे^१ नु सो तत्थ अनानुयायी ॥३॥
१०७२ सज्जेसु कामेसु यो वीतरागो (उपसीवा नि भगवा) । आकिञ्चज्जं
निम्मित्तो हित्वमज्ज ।

सज्जाविमोक्खे परमे विमुत्तो । तिट्ठे^२ नु सो तत्थ अनानुयायी ॥४॥
१०७३ तिट्ठे^३ चे^४ सो तत्थ अनानुयायी । पूग^५ ऽपि^६ वस्सान समन्तचरगु।
तत्थेय सो सीति सिवा विमुत्तो । चवेथे पिज्जाण तयाविधस्स ५.

१ सी०, म०-दित्वा अज्जं. २ म०-विमुत्ते, विमोक्खे. ३ म०, नि०-
-ऽविमुत्तो ४-४ म०- तिट्ठेय्य सो. ५ म०-धायि, धायि, तयि.
६-६ सी०- तिट्ठेय्य. ७ म०-पूगं ८ म०-वस्सति, अ०- पूगानि
वस्सतानं. ९ रो०, सी०-भवेय.

१०७१. जो सर्व कामोपभोगात वीतराग-असं आयुष्मान् उप-
सीव म्हणाला-अन्य पदार्थ सोडून आकिञ्चन्याचा आश्रय करणारा,
आणि त्या परम सज्जाविमुक्तीने विमुक्त झालेला, तो त्या भवात स्थिर
राहू शकेल काय ? (३)

१०७२ जो सर्व कामोपभोगात वीतराग-हे उपसीवा, असं
भगवान् म्हणाला-अन्य पदार्थ सोडून आकिञ्चन्याचा आश्रय करणारा
व त्या परम सज्जाविमुक्तीने विमुक्त झालेला, तो त्या भवात स्थिर
राहू शकेल. (४)

१०७३. हे सम-तचक्षु, जर तो तेथे असम्य वर्य स्थिर राहिला,
तर तो तेथेच (निर्वाण-शान्ति) पावेल की त्याचें निजान पुनर्जन्म
घेईल ? (५)

१ मूळ 'अनानुयायी' ह्या शब्दाचा अर्थ 'कंप न पावणारा'
'न चळणारा' असा 'निहेस' ह्या जुन्या ग्रंथात दिला आहे.

६२

[८. नन्दमाणवपुच्छा (७)]

१०७७ सन्ति लोके मुनयो (इच्छायम्मा नन्दो) । अना वदन्ति
नयिद कथं सुं

आणूपपन्न नो मुँनि वदन्ति । उदाह वे जीविनेनूपपन्न १

✓ १०७८ न दिट्ठिया न सुनित्था न चाणेनं । मुनी नन्द पुमत्ता वदन्ति ।
विसेनिरुया अनिया निरासा । चरन्ति ये ते मुनयो नि मूमी ॥२

१ म०—मुनयो ति. २ म०—कस्मिदं, यदियं. ३ ली०, म०—मुं.
४—४ म०—मुनि नो । ५ म०—ते. ६ म०—मील्यतेनापि वदन्ति
सुद्धि. ७ म०—वदन्ति.

६२

[८. नन्दमाणवपुच्छा (७)]

१०७७. या जगत् कित्थेयाना लोके मुनि म्हेणतान;—अमे
आयुष्मान् नन्द म्हेणात्ता—पण हे त्याचे म्हेणणे बरोबर आहे
काय ? ते ज्ञानसंपन्नाला मुनि म्हेणतान की (केवळ व्रतादिक—)
उपजीविकासंपन्नाला मुनि म्हेणतान ? (१)

१०७८. (भगवान्—) हे नन्दा, दृष्टीने, श्रुतीने किंवा ज्ञानाने
मुनि होत नसतो असे सुद्ध म्हेणतान. मनानीच विरोध नष्ट करून जे
निर्दुःख आणि निस्तृण होऊन हिंढतात, त्यांना भी मुनि
म्हेणतो. (२)

१०७९ ये केचि मे समणब्राह्मणासे (इच्छायस्मा नन्दो) दिट्ठे^१ सुतेनापि
वदन्ति सुद्धिं ।

सीलव्रतेनापि वदन्ति सुद्धिं । अनेकरूपेण वदन्ति सुद्धिं ।
कच्चिसु ते भगवा तत्थ यता चरन्ता । अतारु जानिं च जर
च मारिस ।

पुच्छामि त भगवा ब्रूहि मे त ॥ ३ ॥

१०८० ये केचिमे समणब्राह्मणासे (नन्दा ति भगवा) । दिट्ठे
सुतेनापि वदन्ति सुद्धिं ।

सीलव्रतेनापि वदन्ति सुद्धिं । अनेकरूपेण वदन्ति सुद्धिं ।
किञ्चापि ते तत्थ यता चरन्ति । नातरिसु जातिजर^४ति ब्रूमि ४

१ म०—समणा^२ २ Fsb दिट्ठेन, नि०—दिट्ठसुतेनापि, ३ म०—सुद्धि,
४ Fsb [भगवा] ५ रो०—यगा ६ म०—वदन्ति

१०७९ जे कोणी श्रमण आणि ब्राह्मण—असें आयुष्मान् नन्द
म्हणाला—दृष्टीनें आणि श्रुतीनें सुद्धि होते असें म्हणतात, शील-
व्रतानें सुद्धि होणे असें म्हणतात, किंवा दुसऱ्या अनेक उपायानीं
सुद्धि होते असें म्हणतात ते, हे भगवन्, हे गारिप, त्या त्या पयात
यतात्मा होऊन वागत असता जन्म आणि जरा तरून जातात काय ?
हे मी विचारतो हे भगवन्, तें मला साग (३)

१०८० जे कोणी श्रमण आणि ब्राह्मण—हे नन्दा, असें भगवान्
म्हणाला—दृष्टीनें, श्रुतानें सुद्धि होते असें म्हणतात, शीलव्रतानें
सुद्धि होते असें म्हणतात, किंवा दुसऱ्या अनेक उपायानीं सुद्धि
होते असें म्हणतात, ते जरी त्या त्या पयात यतात्मा होऊन वागतात,
तरी जन्म आणि जरा तरून जात नाहींत, असें मी म्हणतो (४)

१०८१ ये वेचि मे समणब्राह्मणासे (इच्छायस्मा नन्दो) । दिट्ठे मुनेनापि वदन्ति सुद्धि ।

सीलव्रतेनापि वदन्ति सुद्धि । अनेकरूपेण वदन्ति सुद्धि ।
संचे मुनि ब्रूहि अनोधतिण्णे । अथ यो चरहि देवमनुस्सलोके ।
अतारि जानि च जर च मारिस । पुच्छामि त भग्वा ब्रूहि मे त ५

✓ १०८२ नाह सव्वे समणब्राह्मणासे (नन्दा नि भग्वा) जातिजराय निवुता ति ब्रूमि ।

येसी २ दिट्ठ व सुत मुत वा । सीलव्रत वाऽपि पहाय सव्व
अनेकरूपऽपि पहाय सव्व । तण्ह परिञ्जाय अनास्रामे
ते वे ओघतिण्णा ति ब्रूमि । ६ ॥

१ म०—सुद्धि २ म०—ते चे, ते च ३ सी०, म०—ममणा
४ १०८१ जाती^० ५ म०—वेऽपि ५ ६ सी०—‘य’

१०८१ जे कोणी श्रमण आणि ब्राह्मण—असें आयुष्मान् नन्द म्हणाला—दृष्टानें आणि श्रुतानें शुद्धि होते म्हणतात, शीलव्रतानें शुद्धि होते असें म्हणतात, किंवा दुसऱ्या अनेक उपायानीं शुद्धि होते असें म्हणतात, ते जर, हे मुने, ओघनीर्ण नाहींत असें तू म्हणतोस, तर मग, हे मारिया, देवमनुष्यलोकीं जन्म आणि जरा कोण तरतो ? हे भगवन्, हे मी तुला विचारतो, तें मला साग (५)

१०८२ सर्वच श्रमण आणि ब्राह्मण— हे नन्दा, असें भगवान् म्हणाला—जन्मानें आणि जरेनें आच्छादले आहेत असें मी म्हणत नाही जे या जगात दृष्ट, श्रुत, अनुमित, सर्व प्रकारचें शीलव्रत आणि अनेकविध उपाय सोडून आणि सर्व प्रकारची तृष्णा जाणून अनाश्रय होतात, तेच जन ओघतीर्ण असें मी म्हणतो. (६)

१०८३ एतामिन् दामि यच्चो महेम्मिनो सुमिच्चिन गोतमऽनूपधीम ।
 येसीध दिट्ठ व पे० [१०८०] अनासगासे
 अहऽपि ते ओघतिण्णा ति नूमी ति ॥ ७ ॥
नन्दमाणवपुच्छा निट्ठिता ।

१०८३ १५६

६३

[९ हेमकमाणवपुच्छा (८)]

१०८४ ये मे पुब्बे विपाकसु (इच्छायस्मा हेमको) दुर गोतमसासनं
 इच्छासि इति भविस्सति ।
 सम्भ त इतिहीतिह । सम्भ त तक्खट्ठन ॥ १ ॥

१ ली० न, १६६ [दुर गोतमसासन]

१०८३ महर्षीणां या वचनाचें मी अभिनदन करतों हे गोतमा,
 जें अनुवाचिक (निर्वाण) तें तू उत्तम रातीनें सांगितलेंस जे या
 जगात दृष्ट, श्रुत, अनुमित, सब प्रकारचें शीघ्रत आणि अनेकविध
 उपाय सोडून आणि सर्व प्रकारची तृष्णा जाणून अनाश्रव होताना,
 ते जन ओघनाणें होत असें मीही म्हणतों (७)

नन्दमाणवपुच्छा समाप्त

६३

[९ हेमकमाणवपुच्छा (८)]

१०८४ गोतमाच्या उपदेशापूर्वी—असें आपुण्मान् हेमक म्हणाला—
 'हें असें होतें आणि हें असें होईल,' असा जो मज्जा उपदेश करीत,
 तो सर्व परंपरेनें अल्लेखा, तो सर्व तर्क वाढविणारा होता (१)

१०८५ नाह तत्थ अभिरमिं

त्व च मे धम्ममस्खाहि तण्हानिघोतन मुनि ।

य विदित्वा सतो चर तरे लोके विसत्थिक ॥ २ ॥

१०८६ इव दिट्ठसुतमुतं विज्जातेसु पियरूपेसु हेमक ।

१) उन्दरागविनोदन निव्वाणपदमच्चुतं ॥ ३ ॥

१०८७ एतदज्जाय ये सतां दिट्ठवम्माभिनिव्युता ।

उपसन्ता अ ते सदां तिण्णा लोके विसत्थिक नि ॥ ४ ॥

हेमकमाणवपुच्छा निट्ठिता ।

१ Fsb — [नाह तत्थ अभिरमिं.] २ सी०—तण्हाय नि°, म०—
'निघातनं. ३ सी०—दिट्ठुत मुत वि°, Fsb 'मुत. (विज्जातेसु)
४ म०—सिता. ५—६ सी०—ते दत्ता, म०—ये सत्ता. ६ नि०—(सदा=सन्वदा)

१०८५. त्यात मला आनंद वाढला नाही. पण, हे मुने, ज्यांचे
ज्ञान मिळवून स्मृतिमान् होऊन वागणारा या जगां तृष्णेच्या पार
जातो, असा तृष्णेचा नाश करणारा मी तू मला सांग. (२)

१०८६. (भगवान्-) हे हेमका, या जगात दृष्ट, श्रुत, अनुमित
आणि विज्ञात, अशा ज्या प्रिय वस्तू आहेत, त्याचा छंद आणि लोभ
सोडून देणें, हें अच्युत निर्वाणपद होय. (३)

१०८७. असें जाणून जे स्मृतिमान् याच जन्मीं निर्वाण प्राप्ततात,
ते सदोदित शान्त राहून जगात तृष्णेच्या पार जातात. (४)

हेमकमाणवपुच्छा समाप्त

६४

[१०. तोदेय्यमाणउपुच्छा (९)]

१०८८ यस्मिं कामा न वसेन्ति (उच्चायस्मा तोदेय्यो) तण्हा यस्स
न विज्जति ।

कथञ्चया च यो तिण्णो विमोक्खा तस्स कीदिसो ॥ १ ॥

१०८९ यस्मिं कामा न वसन्ति (तोदेय्या नि मग्गा) तण्हा यस्स न
विज्जति ।

कथञ्चया च यो तिण्णो विमोक्खो तस्स नापरो ॥ २ ॥

१०९० निरासंयो सो उद आससो नो । पज्जाणवा सो उद पज्जाकप्पी ।
मुनिं अहं सकं यथा विज्जं । त मे विद्याचिक्खं समं तच्चक्खु ३

१ म०—सवन्ति २ सी०, म०, Fsb —निरामवो, नि०—निराससो

३ म०—आसमानी

६४

[१०. तोदेय्यमाणउपुच्छा (९)]

। १०८८ ज्याला कामोपभोग नाहींत— असें आयुष्मान् तोदेय्य
म्हणाला— ज्याला तृष्णा नाहीं, व जो शकाच्या पार गेला त्याचा
मोक्ष कशा प्रकारचा ? (१)

१०८९ ज्याला कामोपभोग नाहींत— हे तोदेय्या, असें
भगवान् म्हणाला— ज्याला तृष्णा नाहीं व जो शकाच्या पार गेला
त्याला मोक्ष असा दुसरा पदार्थ राहिला नाहीं (तोच त्याचा
मोक्ष) (२)

१०९० हे समंतचक्षु शक्या, तो आमकिरहित झाला कीं
त्याच्या ठिकाणी आसक्ति आहे ? तो प्रजावान् कीं प्रज्ञेची वृत्तिना करणारा
मुनि ? हें मग समनेल अशा रीतीनें सांग (३)

✓ १००.१ निरामयो मो न सो आसमानो। पञ्चागता मो न च पञ्चकवी।
एवंऽपि तोदय्य मुनिं विजान । अविज्ञानं काममये भगवन् नि॥४
तोदय्यमाणवपुच्छः निवृत्ता ।

६५

[११. कल्पमाणवपुच्छः (१०)]

१००.२ सगन्धे सरस्मिं निवृत्त (इत्याद्या कर्त्ता) ओते^१ जंते महत्कामे ।
जरामश्नुपरेतानं दीपं पमति माग्नि ।
तत्र च मे दीपमस्मादि यथैषिदं नाप्य^२ मिया ॥ १ ॥

१ म०—'रिम । २-२ म०—ओपनाते । ३ म०—न । ४ मी०,
म०—दिग्म । ५ Fsb—यथा वि०.

१००.१. हे तोदय्या, तो आसक्तिगदित होतो, त्याच्या ठिकाणी
आसक्ति राहत नाही; तो प्रजातान्छोतो, प्रज्ञेची कल्पना कल्याण नष्टे,
येणेप्रमाणे कामभरात अनात्मक. आणि अकिंचन मुनि भगवन् ओ
समज. (४)

तोदय्यमाणवपुच्छः भगवन्

६५

[११. कल्पमाणवपुच्छः (१०)]

१००.२. सगन्धी (संगाराध्या) कल्पमाली राहत अमता— ह्मने
आयुष्मान् कल्प मृणाग— व भयस्वर ओर चालता अमता, हे
मारिया, जरामश्नु-परायणात्माठी दीप कोमते ते सग. ज्या येने
हा (भव) पुन येगा नाही अमते दीप मग. (१)

१०९३ मग्गे सरस्सिं तिट्ठत (कप्पा ति भग्वा) ओघे जाते महब्भय ।

जरामच्चुपरेतान दीप पब्रूमि कप्प ते ॥ २ ॥

१०९४ अकिंचन अनादान एत दीप अनापर ।

निब्बाण इति न ब्रूमि जरामच्चुपरिक्खय ॥ ३ ॥

१०९५ एतेदञ्चाय ये सता दिट्ठधम्माभिनिब्बुता ।

न ते मारवसानुगा न ते मारस्स पद्देगू ति ॥ ४ ॥

कप्पमाणवपुच्छा निट्ठिता ।

१ सी०—ये तं । २ सी०—पण्डू, म०—रठू, नि० (सी०, म०)—पट्टू

१०९३ सरस्सी ससाराण्या मय्यभागी राहत असता—हे कप्पा, असें भगवान् म्हणाला,— व भयान्न ओघ चालता असता, जरामृदु पराण्यासाठी, हे कप्पा, मी तुला द्वीप कोणते तें सांगतो (२)

१०९४ अकिंचन्य आगि अनादान—हें तें अद्वितीय द्वीप होय तें जरामृदूचा क्षय करणारें निर्वाण होय, असें मी म्हणतो (३)

१०९५ हें जाणून, जे स्मृतिगार याच जर्गी परिनिवाण पावतान ते माराय वश होत नाहीत, ते माराय अनुसरत नाहीत (४)

कप्पमाणवपुच्छा समाप्त

६६

[१२ जतुकणिमाणवपुच्छा (११)]

१०९६ सुत्वाऽह वीरमैकामकामिं (इच्छायस्मा जतुकणी)
ओवातिग पुट्टु अराममागम ।

सत्तिपद ब्रूहि महाज्जेनेत । यथातच्छ भगवा ब्रूहि मे त ॥ १ ॥

१०९७ भगवा हि कामे अभिमुग्घ इरियति । आदिच्चो व पठवि तेजि^१
तेजसा ।

परित्तपञ्जस्स मे भूरिपञ्ज । आचिक्ख धम्म यमह विजञ्ज ।

जातिजंराय इव विप्पहान ॥ २ ॥

१ सी०, म०-वीर अरामकामि २ सा०, म०-णि ३ F'sb
सती ४ सी०, म०-सहज ५ सा०-तेऽपि ६ F'sb -[आदिच्चो
तेजसा] ७ जाता

६६

[१२ जतुकणिमाणवपुच्छा (११)]

१०९६ हे वारा, अरामकामी तू आदेस हें ऐकून- असें
आयुष्मान् जतुकणि म्हणाला- ओव तरलेयाग विचारण्यासाठी मी
आलों आहे हे सहजनेत्रां शातिपद कोणते तें साग हे भगवन्,
तें मग ययार्यतया समजाव (१)

१०९७ कारण तजस्वी सूर्य जसा आपल्या तजानें पृथ्वीचें
आक्रमण करतो, तसा भगवान् कामोपभोगावर जय मिळवून हिडत
आहे हे निपुळप्रज्ञा, मर्यादित प्रज्ञा ज्याचा अशा मत्ता, मी जाणू
शकून अशा रीतीनें ज म आणि जरा याचा नाश करणारा धर्म
साग (२)

१ जमावरोवरच ज्याला सबसता शानचशु उपन्न झाला आहे

१०९८ कामेसु विनये मेध ((जतुकण्ठी नि भगवा) नेक्खम्म दट्ठे
खेमतो ।

उगहीत निरत्त वा मा ते विजित्थं किञ्चन ॥ ३ ॥

१०९९ य पुब्बे त विसोसेहि^१ पच्छा ते माऽहु किञ्चन ।
मज्जे चे नो गहेस्ससि उपसन्तो चरिस्ससि ॥ ४ ॥

११०० सम्ब्रतो नामरूपसिं वीतगे स्स ब्राह्मण ।
आसवाऽस्स न विज्जन्ति येहि मच्चुवस वजे^२ति ॥ ५ ॥
जतुकण्ठिमाणवपुच्छा निहिता ।

१ सी०—विनेय, २ म०—दहु, ३ म०—विजिं, सी०—विज्जं.
४ म०—विसां. ५ म०—आसवऽस्स

१०९८. निर्वाणपद क्षमका आहे असे जाणून—हे जतुकण्ठि,
असे भगवान् म्हणाला—गामोपभोगाचा लोभ सोड, व तू स्वीकारलेले
किंवा विकारलेले असे काहीही असू देऊ नकोस. (३)

१०९९. जे पूर्वकालीन ते शोषित कर, आणि भविष्यकाळी
काही राहू देऊ नकोस; य वर्तमानकालाळा जर तू पकडून घसणार
नाहीस, तर उपशान्त होऊन टिडत राहशील. (४)

११०० हे ब्राह्मणा, नामरूपाविषयी सर्वा वीनलोभ शान्त्या
माणसाना, ज्याहीकरून तो मृत्यूला वश होईल असे आश्रय राहत
नाहीत. (५)

जतुकण्ठिमाणवपुच्छा नमाम

६७

[१३. भद्राबुधमाणवपुच्छा (१२)]

११०१ ओम्—जह तण्हंछिद वनेजं (इच्छायस्मा भद्राबुधो) ।

नान्दि-जह ओघतिण विमुत्त ।

कण-जह अभियाचे सुमेध। सुत्वान नागस्स अपनामिस्सन्ति इतो ।

११०२ नाना जना जनपदेहि सगता । तव वीरं वाक्य अभिकखमाना ।

तेस तुव साधु वियाकरोहि । तथा हि ते विदितो एस भम्भो ॥२

१ म०—ओधं. २ नी०—कण्हं ३-४ म०—नन्दिजह, कणजह,

५ म०—अपलामिस्सन्ति. ६ म०—नीर.

६७

[१३ भद्राबुधमाणवपुच्छा (१२)]

११०१. गृहत्यागी, तण्णेचा उच्छेद करणारा, अप्रकम्प्य—असें आयुष्मान् भद्राबुध म्हणाला—आसक्तीचा त्याग करणारा, ओघतीर्ण, विमुक्त, विरुत्पत्यागी व सुमेध, अशा तुजपाशीं मी (वर्मोपदेशाची) याचना करतो तुझा, नागाचा, उपदेश ऐकून येथून हे जन सन्तुष्ट होऊन जातील (१)

११०२. हे वीरा, तुझें मायण ऐकण्याच्या इच्छेतें हे जन देशा-
तून येथें जमा झाले आहेत. त्यांना तुझा धर्म नीट समजावून साग.
वा कीं, हा तुला चांगला समजतो (२)

११०३ आदानतण्ह विनयेष सच्च (भद्राबुधा नि भगवा) । उद्ध
अगो निरिय चापि मग्गे ।

य य हि लोक्कस्मि उपादियति । तेनेव मारोअवेति जत्तु ॥ ३

११०४ तस्मा पजान न उपादियेथ । भिक्षुसतो विअन सच्चगेणे ।

आदानसत्ते इति पेक्खमानो । पज इम मच्चुवेग्गे^३ मिसत्त ति ॥ ४

भद्राबुधमाणवपुच्छा निवृत्ता ।

१ सी०—, म०—वाडपि २ म०—स्मि ३ म०—धेय्य

११०३ सब प्रकारची आदानतण्या—हे भद्राबुधा, अमें
मगवान् म्हणाला—मग ती वर, खाली, चौफेर मिवा मयें असो,
तिचा नाश करावा कारण, जगात ज्या ज्या वस्तूचें प्राणी उपादान
करतो, तिच्या तिच्या द्वारे मार त्याच्या मार्गे लागतो (३)

११०४ म्हणून, हे लोक आदानात आसत झाले आणि
मृशुभ्यात गुरफटलेले पाहून जाण या भिक्षूनें स्मृतिमान् होऊन
सर्व जगात कोण याही प्रकारचें उपादान करू नये (४)

भद्राबुधमाणवपुच्छा समाप्त

६८

[१४. उदयमाणवपुच्छा (१३)]

११०५ आर्यि विरजमासीन (इच्छायस्मा उदयो) कतकिञ्च अनासर ।

पारगु सच्चधम्मान अर्यि पञ्हेन आगम ।

अञ्जोविमोक्ख पमूहि अविजाय पभेदनं ॥ १ ॥

११०६ पहात कामच्छन्दान (उदया ति भगवा) दोमनस्सान चूमय ।

यीनस्से चै पनुदैन कुक्कुच्चान निवारण ॥ २ ॥

१ म०-अञ्जविमुक्ख, अञ्जं २ म०-कामउन्दान ३ ३ टी०,
म०-यीनस्त ४ म०, I'sb -पनुदन

६८

[१४ उदयमाणवपुच्छा (१३)]

११०५ ध्यानस्त, विमल, स्थिर- असें आयुष्मान उदय म्हणाला-
कुनइ प, अनाश्रव आणि जो सर्व धर्मांत पारगत, अशापार्शी मी प्रश्न
विचारण्याच्या इच्छेनें आगे आहें अविद्येचा भेद करणारा व प्रज्ञेनें
मिळणारा विमोक्ष कोणता तें साग (१)

११०६ कामच्छन्द आणि दोर्मनस्य-हे उदया, असें भगवान्
म्हणाला-या उभयतांचा त्याग करणारा, आठसाचा नाश करणारा,
कोट्ट्याचें निवारण करणारा, (२)

१ १२५ व्या गार्येतील ह्या शब्दावरील टीप पहा

११०७ उपेक्खासतिससुद्ध धम्मतक्कपुरेजय ।

अज्जाविमोक्ख यवूमि अविज्जाय पभेदन ॥ ३ ॥

११०८ किं सु सयोजनो लोको किं सु तस्स विचारण ।

विस्सऽस्स विण्णहानेन निब्बाण इति वुच्चति ॥ ४ ॥

११०९ नन्दीसयोजनो लोको वितक्कस्स विचारणा ।

तण्हाय विण्णहानेन निब्बाण इति वुच्चति ॥ ५ ॥

१११० धय सतस्स चरेतो विज्जाण उपरऽज्ञति ।

भगवन्त पुट्टुर्भागम्म त सुणोम वचो तव ॥ ६ ॥

१ सी०—उपेत्ता १ म०—किं २ ली०, म०, F'sb—'णा,
'णो ४ म०—नन्दि ५ म०—'णा, 'णो २ सी०—सरतो ७ म०, F'sh—
भवत् ८ नि०—'भागम्हा

११०७ उपेक्षेनें आणि स्मृतीनें शुद्ध झालेला, आणि ज्याच्या
आरभी धार्मिक वितर्क जोरदार असतो, असा अविद्येचा भेद करणारा
व प्रज्ञेनें जो मिळविलेला असातो तो विमोक्ष, असें गी म्हणतों (३)

११०८ जगाचें संयोजन कोणतें ? तें कशामुळे चालू राहतें ?
आणि कशाच्या नाशानें त्याला निर्वाण मिळतें ? (४)

११०९ लोभ जगाचें संयोजन होय, विर्तकामुळे तें चालू राहते,
आणि तृष्णेचा नाश झाला म्हणजे त्याला निर्वाण असें म्हणतात (५)

१११० कशा रीतीनें वागल्यानें स्मृतिमान् माणसाच्या विज्ञा-
नाचा निरोध होतो, हें भगवताला विचारण्याकरिता आम्ही आलों
आहोंत त्यावर तुझे उत्तर कोणतें, तें आम्ही ऐकू इच्छितों (६)

१ निदेश—इमेहि वितर्केहि लोको चरति, विचरति, पन्निचरति

२ निश्चेत व त्यावराल दीर्घेन अनुसरून हा अर्थ दिला आहे

११११ अज्ज्ञत्त च बहिद्धा च वेदन नाभिनन्दतो ।

एव सतस्स चरतो विज्जाण उपरुज्झती ति ॥ ७ ॥

उदयमाणवपुच्छा निवृत्ता ।

६९

[१५. पोसालमाणवपुच्छा (१४)]

१११२ यो अतीत आदिसंति (इच्छायस्मा पोसालो) अनेजो
छिन्नससयो ।

पारगु सन्त्यग्मान अथि गज्हेन आगम ॥ १ ॥

९ म०—आदिस्सति

११११. आध्यात्मिक आणि वाक्च वेदनेचें जो स्मृतिमान् अभिनन्दन
न करता वागतो, त्याचें निजान निरोप पारणें (७)

उदयमाणवपुच्छा समाप्त

६९

[१५. पोसालमाणवपुच्छा (१४)]

१११२ जो पूर्व जन्म सांगू शकतो—असें आयुष्मान् पोसाल
म्हणाला—जो अप्रकप्य, ज्याचे सशय नष्ट झाले, व जो सर्व
दमार्त पारगत—अशापाशीं मी प्रश्न विचारण्याच्या इच्छेनें आलों
आहें. (१)

- १११३ विभूतम्बपसज्जिस्स सम्बकार्येणहायिनो ।
अज्झत्त च वहिद्वा च नथि किञ्ची ति परसतो ।
आण सक्कानुपुच्छामि कथ नेग्गो तथाविधो ॥ २ ॥
- १११४ विज्जाणट्ठितियो सन्वा(पोसाय ति भगवा)अभिजान तथागतो ।
तिट्ठन्तमेन जानाति विमुत्त तप्परायण ॥ ३ ॥
- १११५ आरिच्चज्जासभव वत्वा नैन्दी सथोजन इति ।
एवमेवेमाभिज्जाय नतो तत्थ विपस्सति ।
एत आण तथ तस्स ब्राह्मणस्स वुसीमर्तो नि ॥ ४ ॥
पोसालमाणवपुच्छा निट्ठिता ।

१ म०—'पहायिनो. २ बु०—आरिच्चज्ज ३ म०—नादि. ४ म०—
एवमेत'. ५ म०—एव ६ सी०—तत्थ.

१११३. ज्यानें रूपसज्ञाचा अनिकम वेला, य सर्व देहबुद्धि
सोडली आणि जां, अभ्यनरीं किंवा ब्राह्म, कोणतीही वस्तु नाही असें
पाहतो, त्याला ज्ञान कोणतें मिळतें न तो कशा रीतीने जाणला जातो
हें, हे शाक्या, मी तुला विचारतों (२)

१११४ विज्ञानाच्या सर्व पायऱ्या जाणणारा—हे पोसाला, असें
भगवान् म्हणाला—तथागत 'असा माणूस कोणत्या पायरीवर राहून
न तत्परायण होऊन विमुक्त झाला आहे' हें जाणतो (३)

१११५ त्या पायरीवर असलेल्या माणसानें आपला जन्म
आर्किचन्यलोत्रीं होण्याचा (धोका) आहे आणि तत्सबर्धीची बाज्झा
संयोजनकारक आहे, असें जाणून तिची (अनित्यादिक लक्षणाच्या
योगें) भावना (विपर्यया) करानी (अशा रीतीनें भावना करणाऱ्या) त्या
कृतकृत्य ब्राह्मणाला जें अर्हत्वाचें ज्ञान प्राप्त होतें तें यथार्थ ज्ञान होय. (४)

पोसालमाणवपुच्छा समाप्त

१ निदेश व त्यावरील बरील टीकेला अनुसरून हा अर्थ दिला आहे

७०

[१६. मोघराजमाणवपुच्छा (१५)]

१११६. ढाह सक अपुंठिस्स (डच्चायस्मा मोघराजा) न मे
व्याकासि चममुमा ।

याय ततियं चं देविसि व्याकरोनी नि मे सुत ॥ १ ॥

१११७. अयं लोको परो लोको^१ ब्रह्मलोको सदेवको ।

दिट्ठि^२ ते नाभिजानानि गोतमस्स यसस्सिनो ॥ २ ॥

१११८. एव अभिक्कन्तदस्साविं अयि पज्जेन आगम ।

कथं लोक अवेमखन्त मच्चुराजा न पस्सति ॥ ३ ॥

१ नी०—'स्म. २ म०—व. ३ म०—व्या'. ४—४ क्षी०, म०—परलोको.
५ म०—दिट्ठि. ६ रो०—'जानामि. ७ मी०—Fsb—एतं. ८ मी०,
Fsb.—'ती ति.

७०

[१६. मोघराजमाणवपुच्छा (१५)]

१११६. मी शाक्याला (बुद्धाला) दोनदा प्रश्न विचारला—असें आयुष्मान् मोघराजा म्हणाला—पण त्या चक्षुष्मन्तानें मला उत्तर दिलें नाहीं. तिसऱ्यादा प्रश्न विचारला असता तो देवर्षि उत्तर देत अमनो असें मी ऐकलें आहे. (१)

१११७. हा लोक, परलोक, आणि सदेवक ब्रह्मलोक तुम्ही, यगस्वी गोतमाची, (सप्तप्रदायिक) दृष्टि कशा प्रकारची आहे हें जाणत नाहीं. (२)

१११८. अशा प्रकारें उच्च दर्जाची ग्याची दृष्टि, याजराशीं मी हा प्रश्न विचारण्याच्या इच्छेनें आलों आहे—'जगाकडे कोणत्या रीतीनें पाहिलें असता त्या माणसाकडे मच्चुराजा पाहत नसतो ?' (३)

१११९ मुञ्जतो लोका धवेस्सुत्तस्सु मोघराजं सदा सतो ।
 अत्तानुदिट्ठिं ऊहच्चै एव मच्चुतरो सिया ।
 एव लोका धवेस्सुत्त मच्चुराजा न पस्सती नि ॥ १ ॥
मोघराजमाणवपुच्छा निट्ठिता ।

७१

[१७ पिगियमाणपुच्छा (१६)]

११२० जिण्णोऽहमस्मि अबलो वीतगण्णो (इच्छायस्मा पिगियो) ।
 नेत्ता न सुद्धा सवन न फासु । माऽह नस्स मोमुहो अन्तराय ।
 आचिक्ख वम्म यमह विजज्ज । जातिजैराय इव विप्पहान ॥१॥

१ सी०, म०, Fsb. — 'राजा, २ म० — उहृच्च. ३ म० — 'राय.
 ४ Fsb जाती.

१११९ (भगवान्) हे मोघराजा, सदोदित स्मृतिमान् होऊन
 जग शून्य आवे हैं अबलोकन कर, आणि आ मद्दष्टि सोडून दे, येणें
 कहन मृयूया पत्नीकडे जाणारा हो. अशा रीतीनें जो जगाकडे
 पाहतो त्याजकडे मृयुराजा पाहत नसतो. (४)

मोघराजमाणवपुच्छा समाप्त

७१

[१७. पिगियमाणपुच्छा (१६)]

११२०. मी जीर्ण, अबल आणि वीतवर्ण आहे — अमें
 आयुष्मान् पिगिय म्हणाला — माझे डोळे साक नाहींत, कानाना
 ऐकण्यास कठिण पडतें तेव्हा मोहमद होऊन मध्येंच माझा अन्त न
 व्हाया, म्हणून मला समजेल अशा रीतीनें जन्मजरेचा नाश करणारा
 धर्म सांग. (१)

✓१२१ दिव्यान् रूपेषु विहङ्गमाने (विंगिया नि भगरा) रप्पन्ति
रूपेषु जना पमत्ता ।

तस्मा तुव विंगिय अप्पमत्तो । जहस्सु रूप अपुनम्भराय ॥२

११२२ दिमा चनस्सो विदिसा चतस्सो । उद्ध अओ दम डिमनो इमायो ।
न तुं ह अदिद्ध असेन-मुन या अयो अभिज्जात रिञ्जेनमिक्खेके
आचिकर वम्म यमह विजज्ज । जतिजगय इय रिप्पहान ॥३

११२३ तण्हापिपजे मनुजे पेक्खमानो (विंगिया नि भगरा) ।
सन्तापनावे जरसा परेते ।

तस्मा तुव विंगिय अप्पमत्तो । जहस्सु तण्हा अपुनम्भरापा नि ॥४

विंगियमाणवपुच्छा निट्ठिता ।

म०, नि०, Fsb - दिवा. २सी० - तुय्. ३ म०, नि०, सी० - अमुन,
अमुत l'sb - अमुतामुत वा. ४ सी० - विज्जात. ५ Fsb रिञ्जेनं,
नि० - रिञ्चि नत्थि. म० - किञ्चिन, किचिन.

११२१. स्व-रूपात् लोके प्रमत्त होऊन-हे विंगिया अने भगरान्
म्हणाला-—दु खभोगतात आणि आघात पारतात, हे पाहून, हे विंगिया,
पुनर्जन्म न व्हावा एतदर्थ अप्रमत्त होऊन तू रूपाचा त्याग कर. (२)

११२२ (विंगिय-) (हे भगरन्), चार दिशा, चार विदिशा,
वर आणि ग्वाली, या दहाही दिशात अष्ट, अश्रुत, अननुमिन आणि
अविज्ञान असे या जगाने तुला काही नाही. म्हणून, मला समजेल
अशा रीतीने, जन्मजरेचा नाश करणारा धर्म कोणता, तें सांग. (३)

११२३. तृष्णेन बद्ध झालेल्या- हे विंगिया, असे भगवान्
म्हणाला-— आणि त्यामुळे मलाप पातणाच्या व जरेने प्रसन्न अशा
माणसाकडे पहा, आणि म्हणून, हे विंगिया, पुनर्जन्म न व्हावा
एतदर्थ अप्रमत्त होऊन तू तृष्णेचा त्याग कर. (४)

विंगियमाणवपुच्छा समाप्त

७२

[१८. पारायणसुत्तं]

इमद्वयोच भगवा मग्गेसु निहरन्तो पामाणको चेनिये । परिचोत्त-
सोत्तान् ब्राह्मणान् अजिस्सहो पुट्ठो पुट्ठो पड्ढे व्याप्तासि । एवमेवस्म
चेऽपि पज्जहस्स अथ अज्जाय धम्म अज्जाय धम्मानुधम्म पटिपज्जेय,
गच्छेय्येव जरामरणस्स पार । पारगमनीया इमे धम्मा ति । तस्मा एमस्स
धम्मपरियायस्स पारायण त्वेव अभिवचन ।

११२४ अजितो तिरस्समेत्तेय्यो पुण्णको अप मेत्तगू ।

धोतको उपसीगो च नन्दो च अप हेम्वो ॥ १ ॥

१ सी०, Fsb — चारङ्ग १ म०-प-८

७२

[१८ पारायणसुत्तं]

मग्न देशान् पारायण चैव येथे राहत असन्ना भगवान् असं
बोद्धता ज्ञाय (प्राक्परीक्ष्या) सोऽग्राह्य शिष्यानीं आपल्या
प्रश्नाचीं उत्तरं देण्यास निमित्त केरी, तेव्हा भगवताने त्याच्या प्रश्नाचीं
(यथायोग्य) उत्तरं दिलीं यापैकीं एकाद्वेही उत्तर व त्याचा अर्थ
जागून, जो तदनुसार वागेन, तो जरामरणाच्या पार जाईल हा
उपदेश ससाराच्या पार नेणारा म्हणून या धर्मोपदेशाचें ' पारायण '
असेंच नाव आहे

११०४ अजिन निस्समेत्तेय्य, पुण्णक, मेत्तगू, धोतक, उपसाग
नन्द आणि हेम्व - (१)

- ११२५ तोदेव्यकृणा द्रुमयो जातुकृष्णी चे पण्डितो ।
 भद्राबुधो उदयो च पोसायं चापि ब्राह्मणो ।
 मोघराजा च मेघापी विंगियो च महा इति ॥ २ ॥
- ११२६ एते बुद्ध उपागच्छु सपन्नचरण इति ।
 पुच्छन्ता निपुणे पञ्हे बुद्धसेट्ट उपाग्मु ॥ ३ ॥
- ११२७ तेस बुद्धो व्याकरोति पञ्हे पुट्टो यथानथ ।
 पञ्हान वेय्योकरणेन तोरोसि ब्राह्मणे मुनि ॥ ४ ॥
- ११२८ ते तोसिता चक्षुमना बुद्धेनादिच्चवन्धुना ।
 ब्रह्मचरियमचरिंसु वरपञ्जस्स सन्तिके ॥ ५ ॥
- ११२९ एकमेकस्स पञ्हस्स यथा बुद्धेन देसित ।
 तथा यो पटिपज्जेय्य गच्छे पार अपारतो ॥ ६ ॥

१ म०—'गच्छु'. २ म०—'व्या', Fcb—विशारति. ३ Fcb—वेय्याकरणे.
 ४ म०—अना'.

११२५ तोदेव्य आणि कृष्ण हे दोघे, आणि पण्डित जानुकृष्णि,
 भद्राबुध, उदय आणि ब्राह्मण पोसाळ, मेघापी मोघराजा आणि महर्षि
 विंगिय— (२)

११२६. हे सदाचारसपन्न ऋषीगर्शी, बुद्धागर्शी, आत्रे आणि
 त्यानीं बुद्ध-श्रेष्ठाना मार्मिक प्रश्न विचारले. (३)

११२७ बुद्धाने त्याच्या प्रश्नाची यथायोग्य उत्तरे दिली. त्या
 मुनीने योग्य उत्तरे देऊन ब्राह्मणांना सन्तुष्ट केले. (४)

११२८. आदित्यवन्धु चक्षुष्मान् बुद्धाने सन्तुष्ट केले ते ब्राह्मण
 त्या श्रेष्ठ-प्रज्ञापात्री ब्रह्मचर्य आचरते शात्रे. (५)

११२९. बुद्धाने दिलेल्या उत्तरांपैकी एकाही उत्तराच्या अनुमग्न
 जो चालेल, तो (समाराण्या) अश्वीकडल्या तीगणामून पळोकडल्या
 तीराळा जाईल. (६)

११३० अरारा पार भच्छेय्य भावेन्तो मग्गमुत्तम ।

मग्गो सो'पारगमैनाय तस्मा पारायण इति ॥ ७ ॥

११३१ पारायणमनुगायिस्स (इच्छायस्मा विंगियो)

यथा' अदक्खि तथा अक्खी'सि विमलो भूरिमेग्गो ।

निकैमो निर्व्वनो नांथो किस्स हेतु मुसा भणे ॥ ८ ॥

११३२ पहीनिमलमोहस्स मानमक्खण्णहायिनो ।

हन्दाह किस्सयिस्सामि गिर यण्णूपसहित ॥ ९ ॥

१ सी०, Fsb- [मो], २ सी०-पागम', ३ म०-तथा, ४ म०-
यथा'अक्खि' तथा'अक्खी'सि; Fsb, [यथा ...अक्खी'सि] ५ अ०-निकमो,
निकमामो, ६ म०-निप्पुनो, नि०पुनो, ७ म०, नि०-नागो,

११३०. त्या उत्तम मार्गाची भावना करून तो (ससाराच्या)
अलीकडल्या तीरापासून पलीकडल्या तीराकडे जाईल तो मार्ग पार
जाण्यासाठी आहे म्हणून त्याला ' पारायण ' असे म्हणतात. (७)

११३१ पारायणाचें मी अनुगान करतो- असें आयुष्मान्
विनिय म्हणाला- विमल विपुलप्रज्ञानें (बुद्धानें) जसा हा मार्ग
जाणला, तसा उपदेशिला. तो निष्काग आणि निस्तृण नाथ
कोणत्या उद्देशानें खोटे वोलेल ? (८)

११३२. ज्याचे मल आणि मोह नष्ट झाले आहेत आणि ज्यानें
अहंकाराचा व (परगुणान्दळाच्या) निरस्काराचा त्याग केला आहे,
त्याच्या सुंदर वाणीचें मी वर्णन करीत राहीन. (९)

११३३ तमोनुदो युद्धो समन्तचक्रसु । लोक्रन्तगु सव्यभवानिवत्तो ।

अनासवो सव्यदृक्खण्णहीनो । सचन्द्रयो ब्रह्मे उपामितो मे ॥ १०

✓ ११३४ दिजो यया कुम्भनक पहाय । बहुफल कानन आसोऽय ।

एवऽपह अप्पदस्सेपहाय । महोदधि हसरिवऽञ्जयत्तो ॥ ११ ॥

११३५ ये मे पुत्र्ये विद्यासु दुर गोतमसासना ।

“इच्छासि, इति भविस्सति” ।

सव्य त इतिहीतिह सव्य त सव्यवद्धन ॥ १२ ॥

११३६ एको तमुनदोसीनो जातिर्गो सो पग्वरो ।

गोतमो भूरिपञ्चाणो गोतमो भूरिमेवसो ॥ १३ ॥

१ सा०, म०, I, 6 - दक्ष. २ म० - दसे. ३ म० - दसोरथ्यञ्छयत्तो.

४ सी० - एसा. ५ नी० - तमनुदोमीनो. ६ म० - जुतिमा

११३३. तमाचा नाश करणारा, समन्तचक्र, ससारपारंग, सर्व भवा-
च्या पलीकडे गेलेला, अनाश्रय आणि सर्व दुःखापासून मुक्त, असा हा युद्ध
आहे. हे ब्राह्मणा, त्या नात्राप्रमाणें वर्णनाच्या युद्धाची मी उपासना
केली. (१०)

११३४ ओसाड जंगल सोडून पक्षी जसा फरसपन्न वनात जातो,
किंवा हस जसा मोठ्या सरोवराच्या जातो, त्याप्रमाणें अल्पप्रज्ञाना
सोडून मी येथें (गोतमापादां) आलों (११)

११३५. गोतमाच्या उपदेशापूर्वी मला जे सांगत की, 'हें
असें होतें आणि हें असें होईल', तें सर्व केवळ परंपरागत आणेलें
आणि तक्रारवादीविणारें होतें (१२)

११३६ पण हा विपुत्रप्रज्ञ गोतम, हा विपुत्रबुद्धि गोतम—
एवढाच एक तमाचा नाश करणारा व स्वरा प्रकाश पाहणारा मला
आदळला (१३)

११३७ यो मे धम्मभेदेसेसि सदिट्ठिकमकाटिकं ।

तण्हक्खयमनीतिक यस्स नथि उपमा कचि ॥ १४ ॥

११३८ किं नुं तम्हा विण्णवसंसि मुहुत्तमपि विगिंय ।

गोतमा भूरिपज्जाणां गोतमा भूरिमेवसा ॥ १५ ॥

११३९ यो ते धम्ममदेसेसि सदिट्ठिकमकाटिकं ।

तण्हक्खयमनीतिक यस्स नथि उपमा कचि ॥ १६ ॥

११४० नाहं तम्हा विण्णवसामि मुहुत्तमपि ब्राह्मण ।

गोतमा भूरिपज्जाणा गोतमा भूरिमेवसा ॥ १७ ॥

११४१ यो मे धम्ममदेसेसि सदिट्ठिकमकाटिकं ।

तण्हक्खयमनीतिक यस्स नथि उपमा कचि ॥ १८ ॥

१ सी०-धम्मं देसेसि २ म०-न, ३ सी०-वसंसा, म०-वसांत.
४ सी०-पूजये, पूजयो, ५ म०-जो, ६ सी०, म०-सां,

११३७. ज्यानें मला सम्यक्-दृष्टि ज्यात आहे असा, अकाट-
फलद, तृष्णेचा नाश करणारा, निर्द्वंद्व आणि अनुपम धर्म
उपदेशिला— (१४)

११३८. (वारि-) ‘हे विगिया, त्या विपुलप्रज्ञ गोतमाभामून, त्या
विपुलबुद्धि गोतमाभामून, तू मुहुर्तभरही दूर वरता राहशीत ? (१५)

११३९. ज्यानें तुला सम्यक्-दृष्टि ज्यात आहे असा, अकाट-
फलद, तृष्णेचा नाश करणारा, निर्द्वंद्व आणि अनुपम धर्म उप-
देशिला, (त्याभामून तू कसा दूर राहशीत ?) ”

११४०. हे ब्राह्मणा, त्या विपुलप्रज्ञ गोतमाभामून, त्या विपुलबुद्धि
गोतमाभामून, मी मुहुर्तभरही दूर राहणार नाही. (१७)

११४१. ज्यानें मला सम्यक्-दृष्टि ज्यात आहे असा, अकाट-
फलद, तृष्णेचा नाश करणारा, निर्द्वंद्व आणि अनुपम धर्म
उपदेशिला, (त्याभामून मी दूर राहणार नाही.) (१८)

- ११४० परस्मिन् न मनसा चक्षुना वै । रत्तिं चिन्वि ब्राह्मण अप्पमत्तो ।
 नमस्समानो विवसेमि रत्ति । तेनेय मज्जामि अविप्पवांस १०
- ११४३ सद्वा च पीता च मनो सती च । नापेति म गानमसासनह्वा
 य य दिसि वजति भूगिपज्जा । स तन तनेय नतोऽहमस्मि २०
- ११४४ निण्णस्स मे दुब्बग्गामस्स । तेनेव पाओ न पणेति त यो
 सकप्पयत्ताय वजामि निच्च । मनो हि म ब्राह्मण तेन युत्तो २१
- ११४५ पजे सयाना परिप दमाना । दीपा दीप उपर्ज्जि
 अयऽहसासिं सबुद्ध । ओवनिण्णननामय ॥ २० ॥

१ म०-च २ मा०-तेनेय ३ म० यामि ४ ना०-नापेत्त
 म० नाम रिं I sb नामात् ५ बु०-म ति पणेत ६ सा०-
 य ताय ७ I sb [मयानो] ८ म -उपहर्जि, सा०-उप र्वि

११४० त्याला मा रात्रदिवस, अप्रमत्त हाऊन, डाळ्यानें पहायें
 तद्वत्, मनानें पाहतों याग नमस्कार करून मी गा घावतों,
 आणि त्यायोगें मी त्याच्या सहवासात आहे असें समजतों (१०)

११४३ माशी शब्दा, प्राति मन आणि स्मृति गोतमा या
 उपदेशापासून अग्न होत नाहीत ज्या या दिशेने तो निपुत्रज
 जाता या या दिशेने मी नत होतों (२०)

११४४ मी वृद्ध आणि वृद्धीन ज्ञान्याभ्याग्यानें माझा देह
 या दिशेला जाऊ शकत नाही पण माझी मरुत्पयाजा तेथें निघ
 होतें काकी, हें ब्राह्मणा, मागें मन तों चरत आहे (२१)

११४५ मी चिखग्न पटून तडफटत होतों रण्या द्रापा
 पासून दुसऱ्या द्रीपाग बाहून जात होतों स्तम्भान ओपताण,
 अनाश्रव सबुद्धास मी पाहिजे (२२)

११४६ यथा अद् वक्कलि मुत्तसद्धो । मद्भावु गो आळविगोतमो च ।
 एवंमेव त्वऽपि पमुच्चस्सुं सद्ध । गमिस्ससि त्वं पिगिय
 मच्चुधेय्यपार ॥ २३ ॥

११४७ एस भिय्यो पसीदामि सुत्वान मुनिनो वचो ।
 विवत्तच्छहो सनुद्धो अखिलो पटिमानवां ॥ २४ ॥
 ११४८ अग्निदेवे अभिञ्जाय संस्व वेदिं परोवर ।

पण्डानन्तमरो सत्था कखीन पटिज्जनंत ॥ २५ ॥

म०-१ एव त्व २ म०-पमुच्चसु, सी०, Tsb -पमुच्चयस्सु ३ Tsb
 [२४] ४ म०-मु-चुधयस्स पार ५ म०-विवत्त ६ सी०, म०-भाणवा.
 ७ सी०-परिचानक

११४६ “वक्कलि, मद्भावुध, आणि आळविगोतम हे जसे मोठे
 श्रद्धावान् झाले तसा, हे पिगिया, तूही श्रद्धावान् हो येणेंकरून
 तू मृत्युधेयाच्या पार जाशीत ” (२३)

११४७ हें मुनीचें वचन ऐकून माझे मन आणखीही प्रसन्न नाहें
 अग्निदेवें आवरण दूर सारणारा, काठि-गरहित आणि प्रनिभाशायी
 मनुद्ध, (२४)

११४८ अधिष्ठेयाना आणि सर्व उच्चनीच भाराना जो जाणतो,
 आणि आपणात सशयप्रस्थ म्हणविणाऱ्या माणसाच्या प्रश्नाचा
 (योग्य उत्तरें देऊन) निवाळ गणणारा तो, तो शास्त्रा (गुरु)
 आहे (२५)

११२९ असहीर असकुप्यं यस्स नथि उपमा वधि ।

अद्दा गमिस्तापि न मेत्थ वग्गा । एव म' धैरहि
अभिमुत्ताचित्ति ति ॥ २६ ॥*

[पारायणसुत्त निट्ठित]

पारायणवग्गो निट्ठितो ।

निट्ठितो सुत्तनिपातो

अट्ठभाणजारपरिमाणाय पाळिया ।

---

१ - १ म० - , Fsb - पथारहि, सी० - धारह ० मा० Fsb म०, -
गदितावत्त

११४० अहाय, असुवाप्य आणि अनुपम, अशा निर्वाणाग्री मी
ग्वारीने जाडन, त्यात मला शका नाही अशा रीतीने मी (ग्रहेने)
विमुक्तचित्त आहे असें समज (२६)

[पारायणसुत्त समाप्त]

पारायणवग्ग समाप्त

पाटनराचे आठ विभाग असलेली
सुत्तनिपात-संहिता समाप्त

महत्वाच्या शब्दांची सूची

[काळ्या टाईपातील आकडे पानाचे अंक दाखवितात व इतर आकडे गाय्याचे अंक दाखवितात.]

१. विशेषनामें

(अ) देव-देवता, इतर व्यक्ति, लोक व पथ

अजितो (केसरवली) १६०.	उपसीवो १००७, १०६९-७४,
अजितो १००६, १०१६,	१०७६, ११२४.
१०३१-३७, ११२४.	एरावणो (नागराजा) ३७९. -
अनाथपिण्डिको ३३, ३९, ८१,	कण्ह ४३९.
८९, ११७, १३६, २१३.	कण्हसिरि... (पहा-असितो) ६८९
असितो (इति) ६७९, ६८६,	कप्पियो ३५८.
६९८, ६९९.	कप्पायनो ३५४, ३५८.
आजीविका ३८१.	कप्पो (निमोधक्को) ३४९.
आदिचवधु ५४, ५४०, ९१५,	कप्पो १००७, १०९२-९४,
११२८.	११२५.
आदिचा (गोतेन) ४२३.	कसिमाराद्राजो २५-३०.
आळवको (यक्खो) ५६, ५८, ६१.	कस्सपो, (पनेरुवुद्धो) २४०-४१. -
आळवि-गोतमो ११४६.	कस्सपो, पूरणो १६०-१६१.
आकाको ३०२, ३०६, ९९१.	कुवेरो ३८०.
इन्दो ३१०, ३१६, ६७९, १०२४.	केणियो (जटिलो) १७६-१८२.
उदयो १००८, ११०५, ११०६,	कोकालियो २१३-१५, २१८.
११२५.	कोसलका ८२, २१७.

- परो (यस्तो) ८४
 गोतमो (पहा-बुद्धो) २६-
 ३०, १५०, १६१-६३,
 १७६-८५, १८९, १९८,
 १८३, १४, ३७६, ४४८,
 ५५३, ५०१-०९, ६०९,
 ८४८, ९३०, १०८३,
 १०८४, १११७,
 ११३६, ११४०
 --(तस्स) जाति ६८३
 --(तस्स) तिष्ठि न १११७
 --(तस्स) पद्मजा ४०७-४०४
 --, पद्मान ४२६-४५५.
 --अनीतिहमदस्सी ९३४
 --अभिषन्तदस्सावी १११८
 --अभिभू ९३४
 --चस्सु ५९९
 --चस्सुमा ४०५, ५४१, १११६.
 --तमनुदो ११३६
 --नागनागो ५४०
 --नागो ११०१
 --नाथो ११३१
 --पभकरो ११३६
 --पहूतप्पो ८३९
 --पारगू सन्धम्मन ११०-

- गोतमो पुरिसुत्तमो ८४४.
 --बुद्धसेधो ३८३, १११६
 --ब्रह्मा १०६८
 --भूरिपञ्जाणां ११३६, ११३८,
 ११४०
 --भूरिपप्पो ३०५, ८३८
 --मारसेनप्पमदनो ६९, ८६३
 --माराभिभू ८४०, ८५२
 --मनि १०८८
 --लोकनायको ९९१.
 --लोनस्स गति पन्नानाति ३७०.
 --विचत्तच्छो ३७८
 --वीरो ५४७
 --सयो १०६९, १०९०, १११३,
 १११६
 --सथा, पद्धानन्तकरो ११४८
 --सन्नाभिप्प्रावप्पसो ११०
 --समणो ८६६
 --समन्तचस्सु १०६९, १०६०-
 ७३, १०९०, ११३३
 --सदानेत्त १०९६
 --सीहो ८४६
 चकी १०७
 चुन्दो ८३-८८
 जलुकणि (पण्डिता) १००७,
 १०९६-९८, ११२५

- जानुस्सोणि १९७
 तावन्त्तो ५९४, २९७
 तिस्सो (पहा मेत्तेय्यो)
 तोदेय्यो १०७, १००८, १०८८,
 १०९१, ११२५
 धनियो, गोपो, १८, २०, २२, २४,
 २६, २८
 धम्मिको, उपासको १८७, १२५
 धोतना १००७, १०६१-६३,
 १०६६, १०६८, ११२४
 नन्दो १००७, १०७७-८३,
 ११२४.
 नमुचि (पहा मारो) ४२६, ४३९.
 नात्त-पव्वता ५४३
 नात्तको ६९७
 निगण्ठा ३८१
 निगण्ठो नात्तपुत्तो १६०-१६१
 निग्गोधकप्पो १०६, ३४४
 पकुधो कच्चायनो १६०
 पसूरो (परिन्वानको) ८३३
 पिगिया (महाइसि) १००८, ११२०.
 -२१, ११२३, ११२५,
 ११३१, ११३८, ११४६
 पुण्णको १००६, १०४३-४८,
 ११२४.
 पूरणो वस्सपो १६०-१६१
 पोक्खरसाति १९७, ५९४
 पोसालो (मात्तणो) १००८, १११२,
 १११४, ११२५
 चावरि (मात्तणो) ९८४, ९८६,
 ९९४ ९५, १००६, १०१०,
 १०१९, १०२१, १०२५,
 १०२८-१०३०
 विम्मिसारो ४०९.
 —मागधो सेनियो १८०
 बुद्धो (पहा-गोतमो) ८३, १३४,
 ३७७, ४०८, ५१३, ६९६,
 ११३, १००५, ११२६-२१
 —अनावरणदस्सावी १००१
 —अनोमपञ्जो ३५२
 —अनोमधिरियो ३५३
 —असमधुरो ६९४-६९५
 —इत्थित्तमो ३५६
 —गणिमागतो ९५५, ९५७
 —गभीरपञ्जो १७६-१७७.
 —ज्ञान न रिञ्चति १५७
 —तमोनुदो १ ३३
 —दिपदुत्तमो ८३, ६९०, ९९५,
 ९९८
 —दुक्खन्तगू ४०१
 —धम्मस्सामी ८३.
 —धम्मो सु चक्खुमा १६१.

बुद्धो पयरो ३७७.

—पयरो, सारथीन ८३.

—पहूतपञ्जो ३५९, ९९६

—पुरिसदम्मसारथि १७६.

—भगवा पञ्चसेठो ३५५.

—महावीरो ५६२.

—मारसेनप्पमह्नो ५६१-६३.

—माराभिभू ५४५, ५७१,
११२७.

—मुनि ११२७.

—लोकनायो ९९५.

—लोकनायको..... ९९१.

—लोकन्तगू ११३३.

—वरपञ्जो ५६५.

—वियदच्चम्बु ९२१.

—वेरभयातीतो १६७.

—सक्यपुङ्गवो ६९०

—सक्यपुत्तो १७६, ९९१, ९९६.

—सच्चद्वयो ११३३.

—समुज्जुपञ्जो ३५२.

—सहकत्तो ५६२.

ब्रह्मा २९३, ४७९, ५०८, ६५६,
२१६-१७, १०२४.

—(ब्राह्मणो) ५१९.

—सहपति २१६-१७

—मुजपति १०२४.

मद्राजुषो १००८, ११०१,
११०३, ११२५, ११४६.

भारद्वाजो १९७-९९, ५९६,
२१३, अगिकं ३९, ४०, ४६;
(कसिं) २५-३०.

सुन्दरिकं १३९-१४१, १४९.

भोजराजानो ५६३.

मत्तजलि गोतालो १६०.

मह ६८१, ६८८.

मागन्दियो ८३७-८४१.

माघो १५०-५१, १५९, ४८७-
—८८, ५०५-०६, ५०९

मातङ्गो १३७, १३८.

मारधेय्यानुपत्ता ७६४.

मारसयोगो ७३३.

मारसेनप्पमह्नो (गोतमो) ५६१,
५६३.

मारमेना १३६-३९-(१) कामा,
(२) अरति, (३) खुप्पिपासा,
(४) तण्हा, (५) थीनमिद्ध, (६)
भी, (७) विचिकिच्छा (८) मन्तो,
यभो, (९) लामो सिलोको सकारो
यिच्छालद्धो यतो, (१०) यो चऽ
चान समुक्खे परे च अधजानति,
माराभिभू (गोतमो बुद्धो) ५४५,
५७१.

मारो ४२९-२१, ४४२, १०९५,
११००

मारो, (यस्सो) ४४९

मिगारमाता २३७

मेत्तगू १००६, १०४९-७०,
१०५०, १०७५, ११२४

मेत्तेग्यो, तिस्सो ११४-१०, १००६
१०४०-४१, ११२४

मेरुमुद्धवासिनो ६८२

मोग्गल्लानो २१४-२१६, २१८

मोघरान्ता (मेधावी) १००८,
१११६, १११०, ११२७

राहुल्लो १०६

रक्कलि ११४६.

वगीसो १०६ १०७, ११२, १३८

वासवो ३८४

वासेद्धो १९७-००, २१३, ६००
६१२-६१९

वेस्सवणो २८०

सफ़ा ३४६, ६-६

सम्य (साम्भिय) ६८३, ६१५ ८६,
६०० ९०, ६०५

—कुल १७६

—पुल्लो (गोतमो) ६९०

—पुत्तो १७८, १९१, १९८.

सनयो बेलद्धिपुत्तो १६०

सभियो परि-भाषको ५१०-१२,
१५२-१८२, १८४, १६७,

१६७, १७१, १७४-७५

मयपभा (देवा) ४०४

साकिया ४२३

सानागिरो (यस्सो) १५१, १५७
१५७, १०९, १६१, १६३

सारिपुत्तो ११४-२१६, २१८
७७७ ०५५, ९६३

सुद्धोदनो ६८७

सुन्दरिक मारद्वाजो १३९-१४१

मच्चिलोमो (यस्सो) ८४ ८१

सेलो १७०-१८१, ५५४-०५५

हेमरा १००७, १०८४, १०८६,
११२४

हेमराता यस्सो १५४, १५६, १५८,
१६०, १६२, १६८, १६९

१ (मा) स्थलं देश, नद्या, पर्वत
अग्गाळवे (चेतिये) १०६, ३४३

अट्टो (निरयो) २१८

अवरो ,, २१८

अन्वुदो (,,) १२१७

असिपत्तयन ६७३

अस्सक ९७७

अइहो (निरयो) २१८

आपण १७६, १७९.
 आळवी ५६, १९१, १०६.
 इच्छानगलनसण्डो १९७-९८.
 इसिन्दय वन ६८४.
 उजेनी १०११.
 उम्पलको (निरयो) २१८
 पकनाळा (ब्राह्मणगामो) २७.
 अगुत्तरापा १७६, १८१.
 कपिलप्रस्थ ९९१, १०१२.
 कलन्दकनिषापो १५२-१६२.
 कुमुदो (निरयो) २१८.
 कुमिनारा १०१२.
 कोसम्बि १०१२.
 कोसला ४२२, १३९, ९७६.
 गया ८४.
 गिम्सकूटो (पम्बतो) १५०.
 गिरिबज (राजगह) ४०८.
 गोधावरी (नदी) ९७७.
 गोमद १०११.
 जम्मुसण्डो ५५२
 जेतनन ३३, ३०, ८१, ८२,
 ११७, १३६, २१३, २१६.
 टाहितमञ्चो ८४.
 दक्षिणगिरि २५
 दक्षिणगामय ९७६.
 निरन्तुदो (निरयो) २१८.

नेरञ्जरा (नदी) ४२५.
 पतिष्ठान १०११.
 पण्डव (पम्बतो) ४१४, ४१६,
 ४१७.
 पदुमो २१८, ६७७.
 पाया १०१३.
 पासाणर (वेतिय) १०१३, ३७०.
 पुण्डरीको (निरयो) २१८.
 पुम्बारामो २३७.
 भोगनगर १०१३.
 मगना २५, ४०८, ३३०.
 मागध पुर (राजगह) १०१३.
 माहिस्वती १०११.
 मिगारमातुपासादो २३७.
 मूलक १७७, १०११.
 राजगह (मागध पुर) १०१३,
 १५०, १५९.
 लुम्बिनेश्वो (जनपदो) ६८३.
 वनसन्ध्य १०११.
 वेतरणी (नदी) ६७४.
 वेदिसा १०११.
 वेताली १०२३.
 वेदुवन १५९, १६२.
 साकेत १०१२.
 सावन्धि ३३, ३९, ८१, ८०,
 ११७, १३६, २१३, २३७,
 ९९६, ९९८, १०१२.

सावधि (कोसलान पुर) १७६.
 सुन्दरिका (नदी) १३९.
 सेतव्य १०१२.
 सोगन्धिको (निरयो) २१८.
 शिमवन्तो (पञ्चतो) ४२२.

उपमा, रूपकं, उत्प्रेक्षा व दृष्टान्त

अग्नि, दह्नु अनिवत्तमानो ६०.
 अग्निसिन्धुना (नारियो), दाये
 ७०१
 अग्निद्रुत्तमुखा यम्मा ५६८
 अग्नि, वातवेगेन सितो १०७४.
 अग्नि, रथस्य वायतो ३५४.
 आकासोऽय अन्यापजमानो १०६१.
 आदिशो ५५०, ५६९, १०९७.
 इन्द्रपीलो २२९.
 ईसा ७७.
 उक्कामुत्त ६८६
 उदररुद्धो ४६७.
 उदबिन्दु यथाऽपि पोम्परे ८१२.
 उरगो १-१७.
 उरसि, इव पुत्तो सेति २५५.
 उत्तमो २९, ४१५.
 ऊमि ९२०
 अगारकामु ३९६.

कण्टक, एत्थंभुज वारिज ८४५
 कपणो विद्य ज्ञायति ८१८.
 कपि, सात गहाव पमुच्च ७९१
 कम्मारो, रजतस्स मल
 निदमे ९६२.
 काको इव (मारो) ४४८.
 कुम अहुकुभूपमो (बालो) ७२१.
 कुमारका धकमिव ओत्सजान्ति
 २७०-७१.
 कोविटारो ४४.
 रग्गविहाण ३५-७५.
 खन्धजा, निग्गोथस्स २७२
 सुत्तधारुपमो ७१६
 गूथकूपो, गणयस्सिको २७९.
 गोमिको ३३-२४.
 गो, वग्गो ५८०
 घम्मततो वारिं यथा (अभिकलति)
 ३५३
 घम्माभिततो छावज्ज १०१४
 चक्खुमा (गोतमो बुद्धो) ४९५,
 ५४१, ९५६, १११६.
 चक्खु, लोके (गोतमो) ५९९.
 चन्दो ४६५, ४९८, ५६९,
 ६३७.
 — रय्यातीतो ७९८
 — पञ्चरत्ते पारिपूर्ति उपागतो
 १०१६.

तन्वा १-१७.
 तपो, बुद्धि ७७. ~
 तमो इव लोको ३४८
 तसर, उज्जु २१५, ४६४, ४९७.
 तसितो* बुद्धरु सीत १०१४.
 तारागमो ६८७.
 तिमिस, अन्ध ६६९
 तैलपज्जोत २९
 तूल, बातो धसये ५९१
 थमो, ओगाहने २१४
 दिजो, कुब्जनक पहाय ११३४.
 नरो, अनुस्रोतगामी बुद्धमानो ३१९
 ,, मोहनस्मि पगाद्धो ७७२.
 नळसेतु ४
 नागो, पूतिलत दालयित्वा २९
 ,, यूयानि विवज्जयित्वा ७३.
 ,, (गोतमो) ११०१.
 नाग ५४३.
 नावा, दग्धा ३२१.
 — पियेनऽरितेन समगिभूता ३२१
 — भिन्ना ७७०-७७१.
 निस्कुञ्जित २९.
 निदान ७८.
 नेक्ख, मुण्णं ६८९.
 पञ्जा, युगनगळ ७७.
 पटिच्छन्न २९

पण्णे चारि यथा न लिप्पति ८११.
 पत्त, आम ४४३.
 पदीपो, यथा (निम्वाति) २१७.
 पदुम, सोयेन अलिप्पमानं ७९, २१२
 पद्दुमे चारि यथा न लिप्पति ८११.
 पमोचन ७८.
 पलापे, अस्समणे, पापआचारमोचरे
 २८२
 पारिछत्तो ६४.
 पुण्डरीक, तोये न उपलिप्पति ५४७.
 पुष्प ५.
 पल, पक्क ५७६
 पालपाचन ७७
 पालो २९.
 बीज ७७.
 भाजना, मच्चि ५७७.
 भानुमा, धीतरसि १०१६.
 भिसपुष्प २.
 भगो, विहेसाभिरतो २७५
 मच्छा, अप्पोदके ७७७, ९३६.
 मज्जे यथा समुदस्स ऊमि नो जायति
 ९२०
 मत्तिकभाजना ५७७
 मनो, योत्त ७७
 मन्दोव परिकिस्सति ८२०.
 माता, निय पुत्त अनुरक्ते १४९.

मातुया, यने वितता २७२.

मिगो ९.

मुर

—अग्निहोतमुत्ता यज्जा ५६८.

—आदिच्चो, सपत्त ५६९.

—चन्दो, नक्खत्तान ९६९.

—राजा, मनुस्सान ५६८.

—सपो, यजत्त ५६९.

—सागरो, नदीनं ५६८.

—साविची, छन्दसो ५६८.

मूच्छ २९.

यानं, भन्त ८१६.

सुगर्गमल ७७.

योत्त ७७.

रजो, सुजुमो पट्ठिवात् लिच्छो ६६२.

रहदो, पूरो ७२१.

राजा, विजित रट्ट पहाय ४६.

हस्से'व उपनिवत्तति ७१२.

वनप्पगुब्बे, कुस्सितग्गे २३३.

वंसाकळीरो ३८

वमो ३८.

वाणिजो, महालामं व १०१४.

वातो, अन्नमघन विहाने ३४८.

—जालम्हि असजमानो १७, २१३.

—तूल व घस्ये ५९१

वायसो इव (मारो) ४४७-४४८.

वारि, पोस्सरपत्ते' व ६२५.

वारिन्दि, पोवल्लरे ३९२.

वायवो, (तस्स) सुभासित ३८४.

वुट्ठि ७७.

व्यग्गुसमो ४१६.

सफो (सहस्समैत्तो) ३४६

सच्च, निदान ७८.

सत्ति, फालपाचन ७७.

सत्तो, गुहाय ७७२.

सत्था हीनो, (पवस परम्हा) ८९९.

सद्धा, बीज ७७

सप्पविस १.

सरण, आदिच्च ५९१.

सलिलम्पुवारी, जाल भेत्वा ६२.

सत्तविज्जो ७६७

सासपो, आरग्गेरिव ६२५.

सासपोरिव आरग्गा ६३१.

सिल्ली (अग्नि), पज्जलन्तो ६८७.

सिल्ली, हस्स जय नोपेति २२१.

सिरो, सप्पस्स ७६८.

सीहा थ एकचरा १८२.

सीहो (गोतमो) ५४६, ५७२.

सीहो ५९२, ६८४, १०१५.

—एकचरो १६६.

—गिरिगम्भरे ४१६.

—दाठवल्ली ७२.

सीदो, सदेसु असन्तगन्तो ७१.
गुरियो ६७८.
यूरो, राजसादाय पुटो ८३१.
मुग्ग, जलिन ६८६.
मोरश्च, पमोचनं ७८.
दगा ३५०.
दसो, महोदधिं अक्षपत्तो १२३४.
दित्ति, ईया ७७

महत्वाचे पालि शब्द

असंभरूपी ५३४, ६३८.
अकप्पियो ८६०.
अकान्धो ४७६.
अकालच्चाही ३८६.
अकालिक ११३७.
अकुसकुच ८५०.
अकुतोभयो ५६१.
अकुद ९५७, *वो ८५२.
अकेयली ८७८, ८९१.
अस्य ६५९.
असोय्यो ८०८.
असिलो १०६०, ११४७.
अगिहुत्त २४९, ४२८, १३९,
५६८.
अचन्तमुद्दि ७९४.

अविन १०२७.
अत्तत्त न बहिद्वा न ७३८,
११११, १११२.
अव्भत्तगन्ति ८३७, ८३८.
अज्जभाभायो ७४०, ७५२.
अज्जा २३८, ८१२.
—मिमोसो ११०५, ११०७.
अज्ज्राण ८३९, ८४०.
—पस्ता ३४७.
अडिक १०५८.
अत्तगरही ७७८.
—दण्ड ९३५.
—दीपा ५०१.
—सम्भाषणिधि २६०.
अत्तं . . . ८००.
अत्तगहो ७९०.
अत्त-निरत्तं ७६७, ८५८, ९११.
अत्तानुदिहि ६११९.
अदस्मन २०६.
अदिह ११२२.
अदिहि ८३९, ८४०.
अदुस्सममुत्त ७३८.
अपम्मो ३१०, ३३२, ४१०.
अधिसुत्तन्तिलो ११४९.
अनत्तगरही १०३.
अनरहा ११५.

अनारियधम्मो ७८२.

अनागामिता २३८, २५२

अनानुयायी १०७१-७३

अनारिय ८१५.

अनासव ७६५, ९९६, १०८२-

८३, ११०५, ११३३,

११४५.

अनिकेतसारी ८४४, ९७०.

आनिमित्त ३४२.

अनीतिह ९३४, १०५३, १०६६.

अनुक्कम ६२२.

अनुत्पुनन्तो ५८६.

अनुपत्तना ३३८-२५२.

अनुपादिसानो ४७०, ८०० ९१५.

अनुपादिसो ३५४, ८७६.

अनुविदितो ५२८, ५३०.

अनुसया १४, ३६९, ५४५,

५७१.

मानं ३४२

अनुस्सदो ६२४.

अनूपधीक १०७७, १०८३.

अनूपयो ७८६-८७, ८९७.

अनेल्मूगो ७०.

अनोवतिण्णो १०८१.

अनोमनामो (सत्या) १७३, १७७.

अनोसित ९३७.

अन्तो, पुग्गो ८४९

अन्ता, उभो ५८२, ७७८, ८०१,

१०४०, १०४२

अपाषा, चत्तारो २३१

अपुनम्भवो ११२१, ११२३

अपुरेक्कत ८५९.

अप्पमज्जा ५०७.

अप्पमादो ३३४.

अव्वत ८३९, ८४०.

अव्वहे ५९२.

उदं ५९३.

अभूच्छसत्तो ५९३, ७७९.

अभि-जा ९९२.

अभिठानानि, छ २३१

अभिनिम्भिज २८१

अभिनिष्शुततो ४५६, ४६९

अगत ओगघ ६३५, 'पल ६७.

अमोसधम्मो ७५८.

अरति ६४१, ८३५.

अरह १३७.

अरहा १८६, ५३३, ५९०,

६४४, १००३.

अरिय ५३३, ५३७, ७५८,

७६१, ७६२, ७६५.

—धम्मो ..... ३५३, ७८३.

—पवेदिते ३३०.

अरिय सावको ९०

अरूप ७५५.

अवदानिया ७७४.

अविहत्थी ८५०

अविज्जा २४०; ७३०, १०२६,

१०३३, ११०५, ११०७.

अविज्जात ११२२.

अविहगू ७६२.

अविह्वा ७२८, १०५१

अवीषदाता ७८४.

असहीर ११४९.

असकुप ११४९

असञ्जी ८७८

असात ८६९, ८७०.

अ सीलता ८३९, ८४०.

असुत ११२२.

असुरा ६८१.

असुरो ४३९.

अस्समणे २८२

अस्समेध ३०३.

अस्सुति ८३९, ८४०.

आकासो ९४४.

आकिञ्चञ्ज १०७० - ७२

आकिञ्चञ्ज।समवो १११५.

आजानियो ४७२, ५२८ ५३२.

आतप्प १०६२.

आयव्यण ९२७.

आदान गन्धो ७९४.

— तण्हा ११०३.

— सत्तो ११०४.

आदि (आचरियो) १०१८.

आदीनवो ६९—स्नेहजो ३६.

आमगन्धो २४०-४८.

आयतत ३७३.

आयोगो ४८६

आरम्भो २४६, ७४४-४५

आरम्भण ४७४, ५०६, १०६९.

आरुप्प २५०.

आरुप्पपाणिनो ७५४.

आलपानि ५३५, ६३५.

आसव १६२, १६३, ५२५,

५३५, ५४६, ५७२, ११००.

—परिक्खयो ७४९

—पहान ३७४.

मव ४७२.

आसधानो १०९०-९१.

आसा ४७४, ६३४, ७९४,

८६४, ८६५.

निर ४९४.

आहारो २४७; ७४७ - ४८.

इच्छा ३११, ७०६, ७०७,

७७३, ८७२.

- इजित २४८; ७५०-५१, १०५०-११, १०४८. १०५०, १०५१.
 इतिहासो १७९, १०२०. निर^० ३३-३४.
 इतिहीतिहं १०८४, ११३५. उपनिषा २३७.
 इत्यभावो ७२९, ७४०, ७५२, अन^० ७८७, ८९७.
 १०४४. उपसपदा ३०, १४९, १७५.
 इत्थि ११९. उपादान ३५४, २४५, ७४२,
 इन्द्राभिसंसारो १८४. ७४३.
 हरिया १०३८. —पथो ३८५. अन^० ५४६.
 हसि २८४, ४५८, ६७९, ६९१, —खयो ४७५.
 १००८, १०४३-४५, ११२५, उपादिसेसो २३८, २५२.
 ११२६. उपायासा ५४२.
 हसिस्तमो १५६. उपासको ११७, ३७६.
 हस्सरिय ११२. उपेकरा ११०७.
 उक्काधारो ३३६, ३६३, उपोसथो — अट्टमी, चातुदसी,
 उक्कामुत्त ६८६. पञ्चदसी ४०१-४०३,
 उग्गक्षीत १०९८. —अट्टमिको ४००, ४०१.
 उच्चावच्च ७९२, ९५९. —पण्णरसो १५३.
 उच्चावच्चा ७०३, ७१४. उत्स ८६०, ९५४.
 उत्तरासगा १७१. उत्सदा ५१५, ७८३, ८५५, ९२०.
 उद्वसरा ९०१. एकचरिया ८२०, ८२१.
 उण्णाति ८३०. एक्स १०७, १३८, १७१, १९१;
 उण्णमेत्ते २०६. १०२७.
 उण्णा १०२२. एकोदि ९६२, ९७५.
 उण्णित्तेसा, चेत्तसो ६६. एजानुगा ७९१.
 उपधि ३३, ३४, ३६४, ३७४, एणिवो १६५.
 ५४६, ५७२, ७२८, २३९,

ओय २१, १७३, १७४, १८३,
१८५, २१९, २७३, ४७१,
४९५, ७७१, ७७९, १०५०,
१०६४, १०६९-७०,
१०९३-९४.

—अगि १०६९.

—तिण्ण १७८, ८२३, १०८२-
८३, ११०१, ११४५.

ओम ८६०, ९५४.

ओसरणानि ५३८.

कंगपाती २७.

कया ५८, ५४१, ५५९, १०२५,
११४९.

कच्छ, २०. कण्ह ४३९.

कतकिच्चो ११०५.

कल्लिता ९३०.

कपकाया ५५०, ८६६, ८६८,
१०६३, १०८८-८९.

कथंसी १०६४.

कथंसीओ ८४८.

कथोज ८२५, ८२८.

कप्प १६, ३५. ५१७, ५२२,
५३७, ८६०, ९११.

कप्पिवो ९१४.

कम्मण्डु १४०.

कम्मं १३६, १४०, १४०, १६३,
१६४, २०३, २०४, २२०,
३६५, ७२६, ५९९, ६५०,
६५२, ६५४, ६६६, ८४६,
८९९, ९००.

कलहा ८६५-६७.

कलि ६५८-६५९.

पुरिमन्त ६६८.

कल्यणपो ६८०.

कल्याणपीति ९६९.

कगग्गु ७८१.

कगि, अमनगला ७७-८०.

कग्गको ७६, ६१२, ६५१.

काम गुणा ५०, ५१, १७१, ७८४,
१३३.

—कको ९४७.

कामा ५०, ३७९, ४०३, ४३६,
४६४, ४६७, ४९७, ७६६,
—७७४, ८२३, ८४१, ८५७,
१०३०, १०७०-७२, १०८८,
८९, १०९७-९८, ११०६.

कायेप्पाटिक १७९.

कारम्भ ७८१.

किन्निमकारी ६०५-६६, ६७१-
७२, ६७६.

किन्निमानारो, किन्निमो ३०४.

- कुम्भकुप्प ८२, ४८१, १२५, रोमदस्सिनो ८०९.
 ११०६, गन्धो ७९८, ८४७, ८५७, ९१२.
 कम्भकुप्पिय ९७०. गन्धकरण ९२७.
 कुठारी ६५७ गन्धसेय्या २९, ५३५.
 कुप्पपटिच्चसम्पत्ति ७८४. गवास्स ७६९.
 कुण्डला ५०३, ७८२, ७८२, गविष्णलं २३९.
 ७९८, ८२५, ८३०, ८७६. गह्ववत्त ३९३, ४०४.
 ८७८, ८७९, ८८५, ८८८, गह्वो ४३, ९०, १३४, ४८७-
 ८९८, ९०३, १०७८. —४८९, ६२८.
 कुसलो ३२१, ५२३, ५२५, गळो ६९.
 ५३६, ५९१, ८८८, गायाभिगीत ८०, ४८०
 १०३९. गावो, अन्नदा २९७,
 कुस्सोन्मा ७२०. —परमा मिसा २९६.
 कुडक १८४, १८७. —परिखारी मनुत्तान ३०७
 केटुम १७०, १०२०. —सोरता ३०९.
 केवली ८२, ४८१, ४९०, ५१९, तग्नि १९.
 ५९५. मिहि २२०, २२१, ४०४.
 कोधो ८६६, ८६८, ९२८, ९६८. —शपनानि ४४.
 रणातीत ३३३. —व्याञ्जनानि ४४, ६४.
 खन्धि ८९७, ९४४ गो, वज्जो ५८०, —दान ३०८.
 खिल ११, ७८०, ९७३. —रस्सा ६१२.
 मीणासयो ८२, ४७१, ४११, —हनन ३०८-३१०.
 ४९३, ५३९, ६४४. —हनन न २०७-२९७.
 मेत्ते, दिव्व, अन्नं, मानुसकं ५२४. मोत्त ४५५.
 मेत्तजिन ७२३-२४. —वज्जो ४१६.
 —मूल ५२८. गोपरणियो २६-२७.

गोमण्डलपरिब्यूद्ध ३०१.

चक्र ६८४, धम्म ५५७, ६९३.

—वत्तन ६९८, 'वत्ती १८', ५५२.

चरण ४६२, ५३६.

चरणया ५३३, ५३६.

चलित २४१.

चानुदिसो ४२

चामरा ६८८

चिंगूलक २३९ चीनक २३९

चीयर १०७, १३१, १३८, १०१

चुद्रुपपातो ९०२

चोरो ६१६, ६५२

छन्दसो १०६८.

छन्दो १७१, २०३, २८७,

७७८, ८३५, ८६५-८६७,

१०२६, १०८६, ११०६.

जटाजिनधरा १०१०.

जन्तु ७४२, ७९२, ७९६, ८०८,

८६७, ११०३.

जप्प ३२८, १०३३

जप्पे ५९३

जरा ७०८, ७२७, ८०४, १०४४-

१०४८, १०५०, १०५६,

१०६०, १०७९-१०८१,

१०९२-१०९४, १०९७,

११२०, ११२२-२३

जातवेदो ४६२.

जाति १३६, १३९, १४१-१४२,

४२१, ४०३, ४५०, ७२५,

७२७, ७२९, १०४५, ४८,

१०५२, १०५६, १०६०,

१०७९, १०८१, ११२०.

—कलयो ४७६, ५१७, ७४५.

—मरण ४६७, ५००.

—मरणवोपिदो ४८४.

—यादो ३१५, १९८, ५९६.

—विमगो ६००.

जातियो, चत्तरसो-खतिया, मदाबन्धू,

मुद्दवत्सिका ११४-१५.

जिनवरो ६९८.

जिना ९८९

जिनो ३७९ ६९७, ९९६

—वरभूरिमेधसो ९९६.

जीवित ८०४

ज्ञान ६९, १५६, १५७, ९८५.

आण ३७८, ५०३, ७८८-८९,

८३९, ८४०, ९८७, ९८९,

१०७८, १११३, १११८

आण, यथाभूत २३७

आणूपपन्न १०७७.

आणवन्धु ९११.

ठित्तसो २१५, ३२८, ३८९,

३७०, ४७७, ५७९

डसाधिपात ०६४

तक्कवड्डन १०८४, ११३५

तक्को २०९, ८८५, ८८६

तण्हकरायो ७०, २१३, २०७०,

११२७, ११३९, ११४१

तण्हञ्जिद ११०१

तण्हा ३, ३ ६, ३५५, ४३६,

४९५ ९६, ७४० ४१,

७७०, ८६०, ८५४ ८७६

९१६, १०६८, १०८२ ८३

१०८८, ११०९, ११२३

—अधिपत्ते ११२३

—आदान ११०३

—हुक्कत्तस्स सम्भयो ७४१

—निग्घातन १०८५

तयागतो २३६ ३८, २५२, २४७,

३५१ ६६७ ६८, ५५७

१०३१, १०५१, १११४

तथिय ८८३

तन्दि ०२६, ९४२

तपो ७७, २६७ २९२, २९५,

६८५ ९०१

तपो, अग्निहुत्तस्स उपसेवना २४९

अमरं २४९

—उद्धपसवना २४९

—सराजिनानि, जट्टाजह्ज, नग्गिय,

—मन्ताहुति, मुण्डिय, २४९

यज्ज २४९

तसगावरा १४६, ३९४, ७०४,

९६७

तादि ८६, ११४, १५५, २१९,

४८८, ५०९, ५१९ २०, ५२२,

७१२, ८०३, ९५७.

तिकिच्छा ९२७

तिथ्थकरा पूरणो कस्सपो, सम्मत्तलि

गोसालो, अजितो केसकम्बली,

पकुधो कच्चायनो, सजयो बेलहि

पुत्तो, निगण्ठो नातपुत्तो १६०

६१

तित्थिया आजीविका, निगण्ठा ३८१

तिथ्या ८९१, ८९२

तिम्महयनी ११०

तिलवाहो २१७, ६७७

थदो

गात्तं १०४

जातिं १०४

घनं १०४

थावरा १४६, २९५, ७०४

थियो ७६९

थीन ४०७, ९४२, ११०६

दन्तिवणा ४८२, ४८५	८४६, ८४७, ८५१,
दन्तिणेय्य ४८८-८९, ५०४,	८८० ८१ ८९५, ९०८,
५०९	९१० ११, १०७८
ददु ४२४, ६८१, १०९८	--निवेसा ७८७
दन्तो ५१३, ५१५	--विष्कानि ५५
दरयजा १५	—सारी ९११
दस्सन	दिसा, दस चतस्सा दिसा, चतस्सो
अरियसन्धान २६७	विदिसा, उद, अधो १११२
मुनि २०७	दीपो १०९२ ९४, ११४५
दस्सनसपदा २३१	दुक्कतकारी ६६४
दाय ७०३	दुक्ख २६, ६१, ६७, १८३ ८४
दारा, पर ३९६	२७८, ४७३, ५७४, ५८६,
दासपोरिष ७५९	६६६, २३७, २५२, ७९४
दिहु ७९३, ७९७, ७९८, ८०२,	२६, ७३८, ७४१-४२,
८८७, ८९७, ९०१, ९१४,	७४५, ७४७-७५७, ७६०,
१०७९ १०८६	७ ७, ७८९, १०३३, १०४९
दिट्ठममाभिनिम्बुता १०८७,	५१, १०५६ १०५७, -
१०९५	१०५८
दिट्ठममो १०५१, १०६६	—उपधिनिदान ७२८
दिट्ठसुत ५५० ७७८ ८१२,	दुक्खनिराधगामिनी पटिपदा २२८
८१३ ८१७	दुक्ख निरोधो (उपसमो) २३८
दिट्ठि ११६ १५२ ४७१, ४७४,	—वेष ५३७
७८१ ७८६, ७८७ ७८९	—समुदयो (समवो) ७३७-७३८
७०९, ८००, ८०२,	दुग्भासित ६५७
८३२ २३, ८३७, ८४० ४१,	दोसो ७४, २७०, २७१, ३७१,
	४२३, ४९३, ५०६, ५०७

द्वयता २३८-२५२

द्विपादको २०५

धम्मचक्र १५७, ६९३

धम्म चरिय २७४-२८३

—चरिया २६३, २७४

धम्मद्वो ७४९

धम्मतको ११०७

धम्मधरो ५८

धम्मपद ८८

धम्म मग्गो ६९६

— विनिच्छयञ्जू ३२७

धम्मसन्दोसवादो ३२७

धम्म सवण २६५

—साकच्छा २६६

धम्मस्स भुधम्मता १८०, १९२

धम्मा ७८४, ७८५, ७८७, ८०१,

८०३ ८३७, ८६१-८६८,

९०७, ९७५

धम्मा, कुसला २३७

—चतुरो-सच्च, धम्मो (दमो),

धिति, चागो १८८

—सयो सक्कायदिद्धि, विचिनिच्छता,

सालव्यत २३१

—पारगमनीया ३७०

धम्मा रूपा, सदा, रसा गन्धा,

फस्सा, ७५९, सन्ध ७९७, ९१४,

९९२ ९९३, १०७६, ११०८

धम्मो ८१, १८२, १८८, ३१३,

४८०, ३०, ९७, १४९,

१७४, २१३ ३२६, ३२७,

३३०, ३६१, ३८३, ४५३,

४७१, ४७५, ७६२-७६४,

७९२, ८४०, ८५६, ८७८,

८८०, ८९१, ९०३-९०५,

९१७, ९९३, १०१५,

१०५३-५४, १०६४,

१०७५, १०९७, ११०२,

११२०, ११२२, ११३७,

११३९, ११४१

धम्मो, अकालिको ११३७,

१ ३९ ११४१.

—अणु (पोराणो) ३१३

—अनीतिको ११३७, ११३९,

११४१

—धुतो ३८७

—वणीतो ३८९

ब्राह्मण (पोराणो) ९०

मेयुनो २९१-२९३

मोह २७६

मिज्जात ३१७, ३१७-२३.

धम्मो वियापन्नो ३१४.

सं १०२०

—सदिट्ठिको ११३७, ११३९,
११४१.

धम्मी कथा ३२५.

धुत ३८५.

धुत्तो-असं, इत्थि, सुरा १०६.

धेय्य,

मत्तु ११०४, ११४६.

मार ७६४.

धोनी ३५१, ७८६, ८१३, ८३४.

धोरय् ७९.

नस्खरां ५६१, ९२७.

नत्थि किञ्चि १११३.

नन्दि-जहो ११०१.

नन्दी १०५५, ११०९, १११७.

—भय ६३७.

नरको ७०६.

नरो ३१९, २२४, ३२९.

—पमत्तो ३२९.

—सम्मानीविट्ठो ३२४.

—सालखो ३२९.

नागनागो ५४३.

नामकायो १०७४.

नामरूप ३५५, ५३०, ५३७, ७५६,

८७२, ९०९, ९५०,

१०३६-३७, ११००.

निक्कुहो ५६.

निग्गय्धोनी ३५१.

निघण्टु (ण्ड) १७९, १०२०.

निच्छातो ७०७, ७५८.

निज्झापये ३२२.

निज्झापेतु ३२०

निट्ठा ८६४, ८६५.

निग्वनी ११३१.

निग्वाण ८६, २०४, ३६५, ८२२,

९४०, १०६१-६२, १०९४,

११०८-११०९.

निग्वाण, अमोसधम्मं ७७८.

—तण्हाय विप्पहानेन ११०९.

निग्वाण पत्ति १८६, ४५४.

—पद २०४, ३६५, १०८६.

—मनगो ९४१.

—सञ्चिकिरिया २६७

निग्बिट्ठेन २५.

निग्बिदा ३४०.

निन्नुत १९, ५९३, ६३०, ६३८,

७०७, १०४१.

परि ७३५, ७३७, ७३९.

निन्नुति ९१७, ९३३.

निमित्त, सुम ३४१.

निरत्त, ७८७, ८५८, ९१९,

१०९८.

निरया, दस-अब्बुदो निरयो, निर-
ब्बुदो, अत्रो, अहो,
जट्टो, बुमुदो, सोमन्धिको,
उप्पलको, पुण्डरीको, पदुमो,
२१७-२१८.

निरयो २१७-२१८, ६६०-६१.

—अब्बुदो, निरब्बुदो ६६०.

--पदुमो २१६, २१८, ६७७.

निरामगन्धो २५१-५२, ७१७.

निरासयो ५६, ६३४, १०९०-
-९१.

निरोधो २३८, ७५४.

निजातजुचि ३२६.

निबिस्सवादी ९१०, ९१३.

निज्जेमन २१०, ३०५, ४७०, ७८५,
८००, ८४६, १०५५.

निजुत्तनेसो ४५६.

निसत्थिति ९५३.

निसायता ८५६.

निहीनो ७६९, ८४२, ८९०.

नीचेय्यो ८०५, ९१८.

नीलङ्गनराजी १८२.

नीवरणानि, पञ्च १७, ६४१.

नेत्थम्म ४२४, १०९८.

नहातरा (नहातर) ५१८, ५२१,
६४६.

पक्कप्पिता ७८४, ७८६, ८०२

पक्कप्पितानि ८३८, ९०२.

पक्कोदमो १८.

पक्कदन्तो ९८०.

पकुब्भमानो ७९०.

पचवा चत्तारो चीवर, पिण्डपात,

सयनासन, (गिलान)-पचप-
(भेसज्ज परिकरार) ३३९.

पच्चयिको ४७.

पज्जो २१४.

पञ्चसेष्टो ३५५.

पज्जम्पणी ७७, १८४, -८६, ३२९,

३८१, ४३२, ४३४, ४४१,

१०९०-९१.

पज्जा १३१, १६९, १०३५,

१०३६.

पज्जाणवा २०२, २०४, १०९०-

-९१.

पण्डवीमसका ८२७.

पटिप ३७१, ५३६.

पटि चत्तमुप्पाददया ६५२.

पटिपदा ७१६, ९२२.

पटिभागरा ५८, ८५१, ११४७.

पटिसेनिगचा ८३२.

पटिसेनियन्नि ३९०.

पण्डरानि ५२६.

पण्डितो ११५, २१४, ३३५,
३३६, ५२३, ५४६, ७७८,
५९१, ६५३, ७२१, ७६३,
८०६, ८२०, ८७५-७६,
१००७, ११२५.

पति-नीनचर ८१०.

पतिपथो ५३६, ५३७, ५४०.

पथियो ९१४.

पदक १७०, ५९५.

पट्टमो (निरयो) २१६, २१८,
६७७.

पट्टगू १०९५.

पन्तं ७२, ३३८, ९६०, ९६९.

पलभारो ३२६, ९१४.

पवचसरा ८७४, ९१६.

पञ्चमिताबुलोमिको ३८५.

पञ्चजितो (तस्मा हरियापयो) ३८५-
-३९०.

पञ्चरत्ना, अम्भोकासो २०२, ४०५,
४०६; ५६७.

पमतबन्धु ४३०.

पमाशो ३३४, १०३२.

पमोहो ८४१.

पनुजा (यात्वा) ७११, ९३०.

परदत्तपजीवी २१७.

परमस्मिता ९६५.

परामयो ७१-११५.

परिगडा ४७०, ७७९, ८०५,
८०९, ८७१, ८७२.

परिद्वो १०५२, १०५६.

परिनिन्दान्तगो ५१४.

परिनिन्दुतो १०५-७७; ३५९,
३६६, ३७०, ४६७, ७३५,
७३७, ७३९, ७५८.

परिग्राजको ५३३, ५३७.

परिग्राजो १३४.

—(गम्भा) ३५९-३७५.

परिषा ८२५, ८२६.

परिस्मिता ४२, ४५, ७७०, ९२१,
९६०, ९६५, ९६९.

—धीन न उद्य न मुदं निगमं,
यागत्तो, दग्गिदिग्गो न ५९.

परोर ५६३, ४७५, ७०४,
१०४८, ११४८.

पलायो ८९, २८२.

परोपको २६, २७.

पगूर ८३३.

पल्लियो, उन्निव ६०२.

पाटिहारिदग्गता १००.

- पाणभूता १४६.
 पातिमोमसो ३४०, ९२१.
 पादलोलो ६३, ९२५, ९७२
 पाप २२ २४, ५७, २१६, ३९९,
 ४१२, ५४७, ५७४, ६३६,
 ७९०.
 पाप
 --आचारगोचरो २८०
 --सकप्यो २८०.
 पापिच्छो १३३, २८०, २८२
 पामुजकरण २५६.
 पायामो २७-२९.
 पार ७१४, ६७०, ११२९,
 ११३०.
 --गतो ८०३.
 पार गमनाय ११३०.
 पार गमनीया धम्मा ३७०
 पार, जरामरणस्स ३७०.
 पारगू १६७, ५३९, ६९२, ७७१,
 ९९२, १०१९, ११०५,
 १११५
 पारायण ११३०, ११३१, ३७०.
 पाप ७८९.
 पाप्मा ७८२, ८८८
 पिण्डचारो ४१४, ७०८.
 पिण्डो ३९१-३९४.
 पुग्गलयेमत्ता १७५.
 पुग्गला, अट्ठ ७ ७
 पुज्ज ४२७-२८, ४२१, १७१
 ५६९, ६३६, ७९०,
 पुज्जत्थिज्जो ४८७-८९, ५०५
 पुज्जपेत्तो ४५३-६६, ४८१,
 ४८७-५०३, ५०५
 पुनम्भवो १६९-१६३, ५०२,
 ७३०, ७३३, ७४३, ७४६,
 ७५४
 खीणं ५१४.
 पुण्ववासनवासिता १००९.
 पुरकलत्वा ९६९.
 पुरिसमेध ४०३.
 पुरेकलत्त ८४९
 पुळवावत्तय ६७२
 पूरा १०७३
 पूरळ्हासो ४५९, ४६७-४७९,
 ४८६.
 पेत्त ५८५, ५९०, ८०७, ८०८
 पेसला २२४, ६७८.
 पेमुण ३६२, ३८९, ८६२, ८६३
 पेमुणिय ९२८
 पेमुण्य ८६२.

- पेत्तिको ६१५, ६५१.
 पत्तो २४३, ३८७, ७३६-७३७,
 ७५९, ७७८, ८५१, ८७०
 — ७२, ९२३.
 आतंक् ९६६.
 मनुस्सं ९६४.
 पाळो १९९, ३१८, ३९९, ५७८,
 ६५७, ७२१, ८७९, ८८०,
 ८८२, ८८७-८८, ८९३.
 पुद्दा ८१, ८७, ८६, ३८६, ४८०,
 ५२३.
 — गाथाभिगीत पनुदन्ति ८०,
 ४८०.
 — विकाले न चरन्ति ३८६.
 बोधिसत्तो ९८१.
 ब्रह्मचरिय ३२, १५८, २६७, २७४,
 २९२, २९४, ३२६, ३५४,
 ३९६, ४२८, ४४५, ५६७,
 ६५५, ६९३, ६९६, ११२८.
 कोमार २८९.
 — परायणो ७१७.
 बुधितब्रह्मचरिया ४९-
 — सदिट्ठि ५६७.
 ब्रह्मचरियवा १०४१.
 ब्रह्मनिधि २८१.
 ब्रह्म-बन्धु २४१, ३१५.
 — लोको १३९, ५०८, ५०९.
 — विहार ७३, १५१.
 — विहार (अप्पमज्जा) ५०७.
 ब्रह्मा २९३, ४७६, ४७९, ५०८,
 ६५६, ९८२, १०२४, १०६५,
 ११३३.
 — (गोतमो) ५५०.
 — (ब्राह्मणो) ५१९.
 — (ब्राह्मणानं) २९३.
 ब्राह्मणधम्मो (पोराणो) २८४.
 ब्राह्मणा, अवज्झा २८८.
 ब्राह्मणा, मन्तबन्धुनो १४०.
 — तादसीला ३८२.
 ब्राह्मणो (कप्पायनो) ३५६.
 — जच्चा न होति, कम्मुना होति
 १३६, १४२, ५९६, ५९९,
 ६५०.
 — पुञ्जपेक्खो ४६३-६६.
 भतको २८६.
 भयानि, पच्च-इसाधिपात, सिरिंसप,
 मनुस्सफस्स, चतुप्पद, परधम्मिक
 ९६४.
 भरिया (कीणन) २९०.
 — पति अवमज्जथ ३७४.

भयन ८१०.

भयमात ७७३.

भयामरो ४९६, ७७६, ७८६,
८०१, ८१०, ९०१, १०६०,
१०६८.

भयूपपति ८३६.

भयेगु आगति ७७७.

भरो ५, १६, ६९, ३६१, ५१४,
७७६, ७७७, ८३९, ८५६,
८६७, ८६९, ८७०, ९२३,
१०५७, ११३३.

— अट्टमो २३०.

काम १०९३.

भिक्षाचरिया ७००.

भिक्षु १-१७, २०२-२०४,

१४३, ७५९-६२, ३६६-६८,

३७५, ४११-१२, ४१६,

५१३-५१४, ५५१, ७४६,

९१५, ९१९, ९२०, ९२३,

९२५, ९२८-३०, ९३३,

९५८-९६१, ९७७, १०४१,

१०५६, १०७४, —

— कलहाभिरतो ७७६.

— छिन्नसोतो ७५६.

— वज्जालवा २०४. —

भिक्षु, पटिलीनचरो ८१०.

— पाविच्छो, पापआचारगोचरो

७७५-२८२

— मग्गजिनो ८६.

— मग्गजीरी ८८.

— मग्गदूसी ८९.

— मग्गदेसी ८७.

— मायावी कुलदूसको ८९.

— सतो ७४३, ७५३, १०३९,
११०४

— मन्तो ७८१.

भिक्षु (तत्स चरिया) ३८६-

३९२, ९१६-९३४.

(तत्स भोजन) ३३८.

(११ परभोजनं) ३६६.

भिक्षुधम्मो ३९३.

भिक्षुधम्मपुरस्सतो १०१५.

भिक्षुगणो ४०३, १४९.

१-७, २३७.

— अट्टतेजसो १७६, ७७९, १८१

भिक्षि २१.

भत्ता ३५, १४५, ३४७, ३९४,

६२९, ७४२.

— तत्ता, यावता ६२४.

भूत्सु दण्डं निधाय ३९४.

भुनहु ६६४

भूरि पज्जाण ११३६, ११३८,
११४०.

भूरिपज्जो ३४६, ३७६, ५३८,
७९२, ११४३.

भूरिमो ११३६, ११३८, ११४०.

भेरव ९२३, ९५९, ९६५, ९८४.

भोजराजानो ८८३.

भोवादी ६२०.

भक्खो ८६, ४३७, ६३२, ११३२.

भगो २७५, ७६३, ८८०

भगजिनो ८४-८६.

भगजीवी ८४, ८५, ८८.

भगगूसी ८४, ८५, ८९.

भगदेसको (भगदेसी) ८४, ८५,
८७.

भगो, दुक्कूपसमगामी ७२४, ७२६.

भकु ८१८, ८२६.

भगल २५८-२६९

भगलदोसविप्पहीनो ३६०.

भगला ३६०

भन्नु ५७८-७९, १०९२-९४,
११००.

— तरो १११९

— धेय्य ११०४, ११४६

— मुत्तं ७७६.

— राजा १११८, १११९

— हायिनो ७५५.

मच्छमसान अनासन्न २४९.

मण्डलमाल १७९-८०.

मत्तिसमव ६२०.

मनोयितका २७०-७१.

मग्ना ३०२, ३०६, १०००,
१०१८, १०४०, १०४२.

मन्ताहुति २४९.

मन्दिर १०१९.

ममायित ११९, ४६६, ७७७,
८०५, ८०९, ९५०, १०५६.

मरण ३२, ३१८, ४२६-२७,
५७५, ७२९, ७४०, ८०६.

मरु ६८१, ६८८.

मदागेधो ८१९.

महापुरिसलस्तणानि ५४९, १८१,
१८३-१८४, १०००, १००३.

— इत्थि १०००-१००३.

— द्वे-कोसोहित वत्थगुह, पट्ट-
जिह्वाता ६८३-१८४.

— तीणि-कोसोहित वत्थगुह, पट्ट-
जिह्वाता, उण्णा भमुक्कत्तरे
१०२२

महापुरिसो १०४०, १०४१

महिकायो ६६९

मानसत्ता ४७१

मानानुसयो २४२

मानाभिसमयो ३४२

मानो ४, ४६९, ४९४, ५३७,

६३१, ७८६, ८४६, ८६२,

८९३, ८८०, ९४३, ११३२

मामको ७१९, ८०५, ९२७

माया २४५, ४६९, ४९४,

५३७, ७८६, ९२६

मालवा १४२

मिता ३७, ७८, ७५, २९६,

निकारणा ७५, २५४-१५

मिता (नि) १८७, १८७

मित्तो, कल्याणो ३३८

मिद्ध ४३७

मुञ्ज परिहरे ४४०

मुण्डको (मुण्डो) १४०

मुत्त ७१४, ७९०, ७९३, ७९७,

७९८, ८०२, ८१२, ८१३,

८८७, ९०१, ९१४, १०८२-

-८३, १०८६, ११२१

मुत्ति ८४६

मुत्तिमा ३८१

मुद्धिता ७३

मुद्ध ९८८-९०, १००८, १ १५

मुद्धाधिपातो ९८७-९९०, ९९६,

१००४, १०२५

मुनि २०८, २०९-१२, ११६,

२१८, ११०, १२१,

४६२, ४८४, ५११, ५१७

५४०-४१, ७१३, ७७९,

७८०, ८०९ ८११, ८१२,

८२१, ८२२, ८२८ ८४४,

८४५, ८५०, ८७७, ९१२,

९१४, ९४६, ९५४, १०५२,

१००१, १०७५, १०७७,

१ ७८, १०११, १ ८५,

१०९०-९१

मुनि (—चरिया) २०७-२११,

७०९-१३

— (गामे) ७०९, ७१०-

७१३

— नामकाया निमुत्तो १०७४

मुनिपवरो ६९१

मुनिदत्तन २०७

मुसावादो १००, ११९, २४२

मूलदत्तावी १०४३

मेत्ता ७३, १४३-१८२, २१३,

५०७, ०६७

मेधुन २१८, २९१, २९३, ४००, ६०९, ७०४, ८१४- १७, ८२०, ८२१. ८३५ ९२६.	१६९ यस्सो (पुरिसो) ४७८, ८७५- ७६. यस्सो (मारो) ४४९. यज्जकालो ४५८, ४८२. यज्जपथो १०४५. यज्जसंपदा ५०५, ५०९ यज्जो २४९, २९५. ४५८, ४९९, ४८४, ५०६, १०४५, १०४५, १०४८ महा १८०, ९७८, ९७९. यत्ता, यत्तप्प ११४४ यथोधिकानि ६०. याचयोगो १५०-५१, १८७- ४८१, ५०९. याजको ३१२, ३१३, ६१८; ६५२ याजयोगा १०४६-४७. युगनगल ७७ योमक्खेम ७९, ४०७. योगो, दिव्वो, मानुसको ६४१. योत्त ७७. योधाजीवो ६१७, ६५२. रगा ८३५ रजानि, पञ्च रागो रूपेसु, सहेसु, गन्धेसु, रसेसु, पल्लेसु ११४.
मेधक ८९३, ८९४, ९३५. मोन ७१८, ७२३. मोनपय ५४०. मोनेय ४८८, ७००-७०१, ७१६ मोनेय्यसेट्ठ ६९८. मोमुहो ८४०-४१. मोसम्मो ७३९, ७-७. मोसयज ८१९; ८६६, ८६८, ९३१, ९४३. मोहधम्मो २७६. मोहन ३९९, ७७२ मोहन्तरा ४७८. मोहमग्गा ३४७. मोहो ७४, १३१, १६०, ४९३, ६३८, ७८७, ८४७, ११३२. महा ७३०. वीत १३. यस्सत्ता, दससत्ता १७९. —आळवको १६-१८, सातागिरो, हेमको १-३-१६२, १६८,	

रजो २०७, २७५, ३३४, ६६२,
६६५.

रत्नानि, तीणि-बुद्धरत्न, घम्म'
सध' २२४-२३८.

— सत्त चक्ररत्न, हत्थि', अस्स',
मणि', इत्थि, गश्पति',
परिणायक १८१-८२.

रत्नवरो ६८१,
रति ४१, ५९, ७७०-७१,
६४२, १५६.

रत्तम्भू १६१.

रन्धमेसी ८२६

रागरागी ७९५.

रागो २, ७४, २७०-७१, ३६१
४९३, ९७४, १०४६,
१०८६.

राजखादा ८३१.

राजा ४६, ४१९, ४४९, ५५२,
५५४, ५६८, ६१९, ६५२.

रुण्णेन ५८४.

रूप १५६, ५०८, २४९, ७५४,
७५५, ८७२-८७४, ९४३,
११२१.

रूपपगा ७०४.

रोगा, तयो—इच्छा, अनसने, जरा,
३११.

रोगा, अट्टानवुत्ति ३११

रोगो ५१

लक्खण ९२७, १००४, १०२०-

—२१

लक्खणमन्तपारगू ६९०

लक्खणा ३६०, १०१९

लिंग ६०१, ६०७, ६०१.

लोकधम्मा २६८

लोकायत १७९.

लोको १६८, -७१, ७८१, ८६१

९३१, १०३२-३३, १०४०,

१०४३-४५,

१०४८, १०५२-५६,

१०६६, १०६७, इत्यादि.

— अय-परलोको ७७९,

१११७

— अस्सु समुप्पन्नो १६९.

— तमो य ३४८.

अल १११७

— मुञ्जतो १११९.

वग्गागत ३७१.

वग्गासारी ३७१, ८०९, ९१२.

वणिज्ज, पम्मिक ४०४.

वण्णारोह ४२०.

वत ७९२, ८९८.

वतसपत्ना १९८
 वत्थगुह १८३-८४, १०२२
 वथुगाथा १०४, २२१ ९७६
 १०३१
 वदञ्ज ४८७ १५० ५१
 वनथजा १६
 वनिञ्जक १००, १२९
 वरत्ता ६२२
 वसलो ११६-१३५
 —न जन्वा होति, कम्मुना होति
 १३६ १४२
 वाज्जपेय्य ०३
 वाणिजा ६१४, ६५१, ९०१४
 वादकामा ८२५
 वादयथा १०७६
 वादो ७८०, ७८७, ८२७, ८२९,
 ८८९ ८७९ ८३२ ९०३,
 ९०६
 हीन १२७
 वासनवासित १००९
 विकालभोजन ४००
 विचारण ११०८, ११०९
 विविक्किञ्ज २३१
 विचिकिञ्ज ८३७
 विज्जा १६२ ३ ४, ६५६
 ७३० १०२६

वि नाण २४२ ७३४, ७०८,
 १०३७, १०८८, १०७३
 १११०, ११११
 विञ्जाणद्वितियो १११४
 —निरोधो १०३७, ११११
 विञ्जात १०८५ १११२
 —समाधिहार ३२९
 विञ्जातसारानि सुमामिताणि ३२०
 वितको ७, १७० २७१, ९७०,
 ११०९
 विद्रा ५३५, ७९२, ८९७, ९४७,
 १०५६, १०६०
 विनिञ्जया ८३१, ८६६ ८६७
 ८७७, ८९१
 विमय १८ १५६ ८९७,
 ८६९, ८७०
 विभूतरूपसञ्जी १११३
 विभूतसञ्जी ८७४
 विमानदत्ती ८१७
 विमुत्ति, चेतो ७२, ७२७
 वज्जा ७२६, ७२७
 मेत्ता कण्ठा, मुदिता
 उपेम्ता ७३
 —सामयिका ४
 विमोक्खा १८८ ८०

वियजना ५४९ वियता ८००

वियारभो ९५३

विरागरत्नो ७२३.

विरिय ७९, १८४, ४३०, ९६६,
१०२६

विरियया ५५८, ५३१, ५४८
विस्त ९२७.

विवत्तच्छदो १८२, ३७२, ३७८,
१००३, ११४७

विवादो ५९६, ७९६, ८२८,
८६२, ८६३, ८७७, ८९४,
८९६, ९०७, ९१२

विवेकदस्ती ४७४, ८५३

विवेकधम्मो १०६७.

विवेको ७७२, ८१४, ८२२, ९१५

विसञ्जसत्थी ८७४.

विमता ७१७.

वित्तशिका ७६८, ८१७, १०-४,
१०६६, १०६७, १०८५,
१०८७

वित्तम ५७, ५१०, ७७४-७७७,
८४३

विसुद्धि ८१३, ८२१, ८४०, ८९२

वित्तकानि ५५.

विसेनिकत्ता ८ ३ १०७८

विसेनिभूतो ७९३, ९१४.

वितेसी ७९९, ८४२, ८५५, ९०५.

वीतरागो ११, २१४, ५०७, ५२९,
१०७२

बुद्धीमा १११५

वेदगू ३२२ ४५८-८९, ४७२,
४७९, ५०३, ५२८-२९,
७३३, ७४९, ८४६, ८९०,
९४७, १०४९ १०५९,
१०६०

—सख न उपेति ७४९.

वेदजातो ९९५, १०२३.

वेदन्तगू ४६३

वेदना २४४, ७३९, ११११.

वेदा - २९ ७९२, (वेदान) १०१९.

वेदो बुद्धि) ९९०, १०२३ १०२७.

वेभूति १७८, १५९

वेण्याकरण २५४

वेय्याकरणो १७३, ५९५

वेविच्छा १४, १०२३

वेस्तायनो ४५७

व्यञ्जन १ १७

व्यप्पभो १६३ (अ), १६३ (आ),

१६४ ९६१

—स्त्रीण १७८, ११०

संयोजनक्खयो ७३६.	सञ्जसत्ता ८७४.
संयोजनानि ७४, ४७६ ४९१ ९२.	सञ्जसत्तो ७९२.
६२१, ११०८, ११०९	सञ्जा ५३५, ७-७, ७७९, ८०२,
संयोजनिये ३७७.	८४१, ८४७, ८७४, ८८६.
सवेगो ९३५.	सञ्जाधिमोक्खो १०७१-७२.
ससारो ७१७, ५१९, ६३८, ७४०.	सणि ३५०.
७४६, ७५२.	सति ७७, ४३४, ४४४, १०२६,
समुद्दिगाहणिको १९७.	१०३५, १०३६ ११०७.
समुद्दि ७८८.	—कायगता ३४०.
सकाय ७६१	मत्था ३१, १७९, ३४७, ३९८,
‘दिट्ठि २३१.	५४५, ५४७, ११४८.
सक्खयत्ता ११४४.	—अनोमनामो १५३.
सख न उवेति २०९, ७४९, १०७४	—अनोमपज्जो ३४३, ३५२
सत्तथम्मो ७०, १०३८	—अनोमविरियो ३५३.
सत्ताशा २४१, ७३१-३२, ७-१	—असुमा ०५६.
सगणिका ५४.	—नुसितो ०५५
सगणो २७९	—वग्गुवदो ९५७
सगो ६१, ४७३, ५२७, ६२१,	सद्धा ७७, ९०, १८७, ६३२, ७१९,
६३६, ७९१, ९४८, १०६०,	१०२६, ११४३, ११४६.
१०६८	सन्ति ९००, ९१९.
सघाटिवासी ४७६.	—पद ९१५.
सघ १८४, ४५३, ७०८, ७-६,	सन्तिमोरथममाधिसण्डिता - - -.
७५८, ८८२ ८८६, ९०४	मन्यत्र ३७, १६८, १६९, ७०७,
सच्चवादी ८९.	२४५, ८४४.
सच्चानि, (अरिय) २५०-५१.	सादेहि ८८१ क ११३१.

सपदानचारी ६५.

संपुरितो ३२३.

सन्वकाय-पहायी १११३.

समग्धा ६४८.

समगत्राशना ४४१, ८५९, १०७९-

-८२.

समगा, चतुरो-मग्गाजिनो, मग्ग-

देससो, मग्गे यो जीवति (मग्ग-

जीवी), मग्गदूरी ८४-८५.

समगो १००, १२९, १३७, ३०२.

५१५, ५१८, ५२०, ७२२,

८६६, ८६८, ८९०. -

समगोपासन ७१८.

समत्त ७८१, ८८१, ८८९

सम २१५, ४६८, ६६८, ६७०,

७९९, ८४२, ८५५, ८६०,

९७४.

समुद्धो १७८, १८७, १९२, २५७,

८४६, ५५९-६७, ९९४,

९९५, ९९८, १००३, ११४५,

११४७. (पहा-सुद्धो)

सबोधि ४७८.

—पत्तो ५०३, ६९६.

समाचार ३९४.

सम्प्रभिता ६९.

सम्प्रपास ३०३.

सम्पुषा ६४८

सम्पुति ८९७, ९०४, ९११.

सस्सति १०३५.

सहाज्जेत्त १०९३.

सहायसपदा ४७.

सहायो ३५, ८०-८१, ४५-४६,

४७.

पाप ५७.

सातं ८६७, ८६९, ८७०.

सातिय ८५३.

सामग्गिय ८१०.

सामयिक विमुत्ति ५१.

सामाक २३९.

सारम्भककस्तकमानमुत्त ३२८.

सारम्भा ३२८, ४८३.

सार ३२९.

विम्भ्रात २२९.

समाधि ३२९.

सुवस्स पन्नाय च ३३०.

सारणिय ४१९

साराणीय ८९, १५०, १७७

सावित्री ८५७, ५६८.

सिप्पिको ६१३, ६५१

गिरिंसप ५२

मीति १०७३.

मीमन्ता ४८४.

सीमातिगो ७९५.

सील २९२, २९४, ७८३.

किं ३०४.

सीलमत्त २३१, ७८०, ७९०,

७९७, ७९८, ८०३, ८३६,

८३९, ८८७, ८९९, ९००,

९३१, ९६१, १०७९-८३.

सुत्त ५०९, ७३८, ७६१-७६२.

सुज्जतो १११९.

सुत्त ३२९, ३३०, ३६३, ७७९,

७९३, ७९७-९८, ८०२,

८४६, ८९७, ९०१, ९१४,

१०७९-८३, १०८६,

१११६.

सुत्ति ८३९-४०, १०७८.

सुद्धानुपस्सी ७८८.

सुद्धि ७८८, ७९०, ८३८, ८३९,

८४०, ८९१, ८९८-९०१,

१०६-११०, १०७९-८१.

सुद्धिनायो ९१०.

सुपिन ३६०, ८०३, १२७.

सुभासित ३२५, ३२१, ३२७,

३८४, १३६-३७, ४५०.

सुर ६८१.

सेत्तो ९७०, १०३८.

मोको ५८४, ५८६, ५९१, ९५८

१०५६.

सोण्डी ११२.

सोता १९७, २५०, ३१५, ६६१.

१०३४ ३५.

सोतायधानुपानिगुपपन्नो ३२२.

सोत्थिपो ५३३-५३६.

सोपधीको ७८९.

सोपाको १३७.

सोरत ५१३, ५१५, ५४०.

सेहो ३६, ९४३.

हम्य ४६१-४६६

हम्यसेम १५०.

हासो ३९८

हिरिनिमेषो ४४२.

हुत्त ४५९, ४६३, ८७९.

४. सांघटायिक दष्टि

अन्न इतो याभिवदन्ति धम्म अप-

रद्धा मुद्धि अवेयलीनो ८९१.

अत्त निरत्तं ७८७.

इतिह्म ति सीलेसु ७८३.

इदमेव सच'ति च वादियन्ति ८३२,
८९५.

इधेव मुद्धि ति वादियन्ति ८२२.

इधेव मुद्धि ति वादियन्ति नाञ्जेषु
धम्मेषु विमुद्धिमाहु ८-४

प्रताभिजान परम ति जत्या ८८८

आणेन वा सीलवतेन वा (दिट्ठि)
७९९.

आणेन सो (नरो) पजहाति दुक्खं
७८९.

दिट्ठिया मुत्तिवा आणेन सीलम्बतेन
(मुद्धि, विमुद्धि) ८३९. ८४०.

दिट्ठेन मुद्धि नरस्म होति ७८९.

दिट्ठे मुत्ते सीलवते मुत्ते वा (मुद्धि)
७९०.

परमं ति दिट्ठिमु परिब्बसानो ७९५.

पस्सामि मुद्ध परम अरोगं दिट्ठेन
समुद्धि नरस्म होति ७८८.

यदत्तानि पस्सति भानिमसं दिट्ठे मुत्ते
सीलवते मुत्ते वा ७९६.

(यदिदं) दिट्ठमुत्त मुत्तेसु वा विमुद्धि
८३३.

यानि च सीणि यानि च सहि समण-
व्पयादीधितानि ७३८.

यं एष जानाति स वेदि धम्म ८७८.

सय समादाय धम्मनि जम्पु उवाचणं
अप्पडति मज्झमसो ७९२.

मुद्धिपत्र

पृष्ठ	गाथा य ओळ	अनुद्ध	मुद्ध
१	१०२ (भा.)	जा	सो
२	३३ (भा.)	तद्वत्	तद्वत्
३	७१ (भा.)	विज्झं	विज्झं
४	१०१ (भा.)	लोहणी	लोहणी
५	४३०	परमवाम्भता	परमवाम्भता
६	६३२	सम्यग्निगमकथा	सम्यग्निगमकथा
७	ओळ ७	निगमि	निगमि
८	ओळ ८	मज्झमसो	मज्झमसो

शुद्धि । त्र

पृष्ठ गाथा ३ ओळ

अशुद्ध

शुद्ध

२९ ओळ ७

ऐतदवाच

एतदवाच

३० ओळ ७

यस्तदुत्थाय

यस्तदुत्थाय

३१ ८४ १

समणा

समणा

३३ ओळ ८

रतिय

रतिया

३४ ९१ २

मुख

मुख

३६ १०४ २

स

स

३९ ओळ ११

चरमान

चरमानो

४४ १३३ २

अनोप्पी

अनोत्तप्पी

४८ १५१ १

तिट्ट

तिट्ट

४८ १५१ २

अडिधेय्य

अधिधेय्य

४९ १७४ १

मनो

मनो

७७ ओळ ९

सत्रद्वके

सत्रद्वके

७७ ओळ १०

ब्राह्मणिषा

ब्राह्मणिषा

७९ १८६ १

सद्वहानो

सद्वहानो

७९ १८८ २ चे पुढें [तिसरी ओळ नवीन याचणें] अस्मा लोका
वर लोक स वे येव न सोचति ॥ ८ ॥

६७ २०८ १

नानुप्पवे-ठ

नानुप्पवे-ठे

७७ २४७ ९

दि न मसभोजन

दि मसभोजन

७९ ओळ ३

आमगन्धमुत्त

आमगन्धमुत्त

८१ ओळ ३

जेवतन

जेतवन

८८ २७८ ०

दुक्ख

दुक्ख

८८ २८१ २ (भा)

कादा

कादा

९० १८० २

ब्रह्म

ब्रह्म

९४ २०३ १ (भा)

ब्राह्मणानी

ब्राह्मणानी

पष्ठ नाथा व ओळ

अशुद्ध

शुद्ध

९९	३२१ २
९९	३२० १
१०८	३४६ ०
११३	३६२ २
१२८	४१६ १ (भा)
१३४	४४२ ०
१३८	४४६ २
१३७	ओळ २
१३७	खाळून ७वी ओळ
१४२	४६० १
१४०	ओळ ३
१४३	४६२ २ (भा)
१४८	४७ १
१५०	ओळ १०
१५२	४७७ ५
१५५	४८८ ३ (भा)
१५५	५०९ २ (भा)
१६३	पाठभेद ३
१७४	५४७ १
१८१	ओळ ६
१९१	ओळ ५
२०४	६१८ १
२०४	६१७ २
२०५	६२१ २
२०७	६३२ १
२०८	६३४ २
२०९	६४२ २

मुतीमा *
भावित्तो
मज्जे व भास
-विरोध-
ता
पुच्छुग्गच्छामि
सम्बुद्धस्स
सुमासिं
याणा
तस्मातिह
देसेस्स मि
धैर्यशाली
यस्म
वि ददामि
दानपात गेहहा
अपक्षन
दक्षिणार्हाची
पुटो
पुण्डरीक
बद्धो ति
खा
पोरोहिब्बेन
जाताहि
विसयुत्त
वि जपतिं
विसयुत्त
वीर

मुतीमा ^३
भावित्तो
मज्जे व नो भास
-विरोध-
तो
पच्छुग्गच्छामि
सम्बुद्धस्स
सुभासित
याणी
तस्मातिह
देसेस्सामि
धैर्यशाली
यस्स
पि ददामि
दानपति गह हे
अपेक्षेने
दक्षिणार्हाची
पुटो
पुण्डरीक
बुद्धो ति
खो
पोरोहिब्बेन
जानाहि
विसयुत्त
विज्जपतिं
विसयुत्त
वीर

शुद्धिपत्र

पृष्ठ	गाथा व ओळ	अशुद्ध	शुद्ध
२१६	ओळ ७	°भागोग्गहानेसु	°भोग्गहानमु
२२६	०६८३ १	वोविसचो	वोधिसचो
२२५	७१९ ३ (मा)	ह्री	ही
२२८	ओळ १	दुक्खधिरोधो	दुक्खनिरोधो
२२८	७२४ २ (भा)	विरोध	निरोध
२४०	७२८ २	उपविं	उपधिं
२४४	ओळ १	अअन	अअनेन
२४७	ओळ ६	आहापरच्चया	आहारपचया
२५०	ओळ १	वथ च सिपा ।	वथ च सिपा ।
२५०	ओळ २	भिक्षव्ये	भिक्षवे
२५०	ओळ ९	अथापर	अथापर
२५३	७६० ३	सम्पमूहहथ	सम्पमूहहेथ
२५५	ओळ ०	उपधि	उपधि
२५७	७६९ १	रित	रेत
२६०	७७१ १	ओअ	ओअ
२६०	७८० १ (भा)	सधा मनाने	सच्च्या मनाने
२६४	७९१ १	उग्गहायति	उग्गहायन्ति
२६७	पाठभेद ओळ १	नि	नि
२६८	८०२ १	पक्खिता	पक्खिता
२६९	८०४ ०	या	यो
२७०	८१६ ०	पुधुज्ज ।	पुधुज्जन
२७३	पाठभेद	कित्त	कित्ति
२७५	८२५ १	मिथु	मिथु
२७६	८२७ ३ (भा)	प्रतिपद्याने	प्रतिपद्धाने
२७९	८८७ १ (भा)	दुष्ट	दृष्ट
२८६	८९१ १	°क्वेलीनो	क्वेलीनो
२९०	पाठभेद ओळ १	१ १०	१ म०

पृष्ठ	गाथा व ओळ	अशुद्ध	शुद्ध
२९७	पाठभेद ओळ १	१ एत	*१ म०-एत
२९८	८९९. ६ (भा)	काकुळनें याचना- करतो	काकुळतीनें याचना करतो.
३०२	९१२. २	उग्गाहण तमञ्जे	उग्गाहणन्तमञ्जे
३०४	९१८. २	अनेकूपेहि	अनेकूपेहि
३०५	९१३. ७	कुहिं चि	कुहिं चि
३०८	दीप १	व्युत्पत्ती	व्युत्पत्ति
३१२	९४९. १	पुच्छा	पच्छा
३१	पाठभेद	*पन्हमुत्त	पन्हमुत्त
११५	९७७. १	समासन	समासने
११९	९८५. २	रमती	रमती
३२८	१००७. १	च	च
१३५	१९३५. १	निवारण	निवारण
३३९	१०२९. २ (भा.)	प्रवज्या	प्रवज्या
३३८	१०४४. २	इथलोके	इथ लोके
३४०	शेवटची ओळ	पुण्णमाणवकपुच्छा	पुण्णकमाणवपुच्छा
३४२	१०५७. ४ (भा.)	माह	माहीत आहे (९)
३४५	१०६०. १	इव	इथ
३५०	१०७६. १	पमाणमथि	पमाणमत्थि
३६३	११०५. ३	अज्जाविमोक्ख	अज्जाविमोक्ख
३७७	शेवटची ओळ	अठ्ठ	अठ्ठ
३७८	ओळ १९	आकाको	ओकाको
३९०	ओळ २१	उद्धसरा	उद्धसरा
३९३	ओळ २	वत्ती १८	*वत्ती १८१
३९३	ओळ ७	२४	२४९.
१९९	ओळ शेवटली	पाटिहारियपक्खा	पाटिहारियपक्खो